

BARTHA MIKLÓS

ÖSSZEGYŰJTÖTT MUNKÁI

*

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

ÉLETRAJZZAL ELLÁTTA

SAMASSA JÁNOS DR.

SEBESI SAMU

ELŐSZÓVAL

ÁBRÁNYI KORNÉL-TÓL.

BUDAPEST, 1909.
BENKŐ GYULA UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE
BIZOMÁNYA
(V. DOROTTYA-UTCA 2.)

BARTHA MIKLÓS

ÖSSZEGYŰJTÖTT MUNKAI

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

SAMASSA JÁNOS DR.

ELŐSZÓVAL

ÉLETRAJZZAL ELLÁTTA

ÁBRÁNYI KORNÉL-TÓL

SEBESI SAMU

MÁSODIK KÖTET

= SZÉPIRODALOM =

II.

BUDAPEST, 1909.
BENKŐ GYULA UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE
BIZOMÁNYA
(V. DOROTTYA-UTCA 2.)

Nyomtatták a győri Pannónia könyvnyomdában..

INNEN-ONNAN.

I.

TENGEREN.

Az a titokzatos erő, amely a bogár-világot a verőfényre csalja, rajtam is uralkodik. A napsugárvágy is betegség, miként a honvágy. Ritkán vagyok képes Budapestten kivárni a tavaszt. Hóolvadáskor ellenállhatatlan vágy ragad meg, hogy belefussak a napsugaras tavaszba. Úgy vagyok ezzel, mint az ingyencek a primőrökkel; vagy mint a világi nők, akik januárban ibolya, májusban őszi rózsza után vágynak.

Az idén legyőztem szokásomat és Budapesten virult ki számomra is a tavasz. Rendes pihenésemet elodáztam májusra. Aztán felütöttem a sátorfát Abbáziában. A helycsere balul ütött ki. Budapestről a legszebb időben indultam, de már Gyékényesnél zuhogott az eső. Zágrábnál rázta a szél a vasúti kocsit és a Karsten olyan vihar dühöngött, amelyben, boldog emlékü Teleki Sándor gróf ezredes állítása szerint, a parasztgazda ölbe viszi ki kuvaszkutyáját az utcára – ugatni.

Mint annyiszor, úgy Abbázia most is rászedett. Hűvös volt, nyirkos volt, savanyú volt. A nap Fiumét sütötte; ha odamentem: Abbáziában sütött. Került, mint a szerencse. Hol előttem járt, hol utánnam; csak velem nem járt. Ilyen állapotban, inkább boszankodva, mint elhatározva, azt kérdeztem Pieritől ... ez a Pieri kérem a Fiumében barangoló magyarság mentora, vezetője, útmutatója, tanácsadója és nekem, igaz, jó barátom ... azt kérdeztem tőle, hogy mikor indul hajó Szicíliába?

– Miért? – Mert én oda megyek. – Miért? – Mivel ott süt a nap; még pedig nem kerülgeti az embert, hanem egyenesen rásüt – őszintén, igazán, alaposan.

Meghallja ezt *Köcsön* Lajos barátom és azt kérdezi, hogy valóban olyan napos-e az a Szicília? Mert ő is nap-sugárra utazik, ő is megunta az abbaziai nyirkot és ha jótállok a szicíliai napért, ő is eljön. Azonnal jótálltam: amolyan felelősséget vállaltam, amilyent minisztereink szoktak a száz millióknál.

A hajó másnap este indult. Nyolc órakor a hajón voltunk, még pedig a kormányhídon, két jó emelet magasságban a víztükör fölött. – Mikor leszünk Messinában? – Nyolcvannégy óra múlva. – Hol állunk meg? – Csak Triestében egy félnapot.

A hajók olyanok a forgalomban, mint a macskafajok az állatvilágban. Este ébrednek, este mozdulnak ki fészkeikből, este indulnak ki zsákmányra. Alkonyatkor a kikötő nyüzsg, mint az osztriga, mikor citromot facsarnak rá. Bárákák suhannak a vízen, hogy a bójákról leoldozzák a köteleket. Zakatolva száll alá a fedélzet párkányáról a hajó hosszú garádicsa, hogy felmásszanak az utasok. A kéményekből szállani kezd a füst. A horgony lánc csörömpölve tekerődzik a hengerre. Kapitányok füttye, vezényszava olvad bele a zajba.

Egyszer aztán megszólal egy csengetyű. Ekkor már sötét van. Az árbocokon kék, vörös, fehér lámpák gyúlnak ki. Mikor a második csengetyűszó is elhangzik: a gőzgép sípja jelt ad az indulásra. Komoly perc. Ez a síp nem sípol, miként a vasutaknál. A lokomotív úgy sípol, mintha a síp is félne, a mozdony is félne, a vezető is félne. Hangja asszonyias. Valami sikoltás, mintha egér futott volna a hölgy lábához. Nem így a hajó gépe. Ez a kétezer lóerejű szörnyeteg nem sivít, hanem búg, meg-rázza a levegőt és a szívet. Mintha egy nagy harang méltóságos hangja vegyült volna össze az orgona nyugodt melódiájával. Az ember imádkozni szeretne, ha a magyar liberalizmus kegyes lenne megengedni.

A megrázó kürtszó után kimért lassúsággal indul meg egy hajó. Aztán jön a második kürt, csakhamar a harmadik, a negyedik, az ötödik. Olyan csöndes nyugalommal indul minden hajó, mint a jó lelkiismeret. A hatodik Abbáziába ment. Egy kis könnyű fecske a nehézkes keselyük után. Néhány jó ismerősünk, akik bekísértek Fiumébe, a kis fecskéről intenhozzádot kiáltottak felénk a magasba. Végre mi is megindultunk, lassan, lomhán, ingadozás nélkül.

Hajónk teherképessége 42.000 métermázsa. Tehát 420 vagon rakományát képes befogadni, Brazíliába megy. Viszünk 14.000 métermázsa búzalisztet hordókbán, ezenkívül petróleumot, szeszt, bútort, sört-árpát és néhány száz métermázsa szalonnát, szalámit, füstölt husi Triestben, Messinában, Genuában végleg megtelik a hajó.

Kabinjaink kényelmesek, ágyaink hossza megfelelő; de nem szélesebb a koporsónál. Hajótisztjeink előzékenyek, szolgálatkészek, vidámak. Pincérünk komoly és szögletes, mint egy fehérvári bicska. Szakácsunk nem a legképzettebb szakérőfiú és kezeiről ítélve, ifjúkorát kétfestőnél töltötte el. A szakácsmesterségre éhség kényszeríthette, de még éhesebb lehetett az, aki őt alkalmazta. És tényleg úgy van, hogy nagyon éhes embernek igen jó ez a szakács.

Mulatságunk a csillagos ég – este, a ragyogó nap – reggel és a színes, fodros, habos tenger napestig. Egy vitorlás: esemény; egy gőzös: a közérdekeltség tárgya. Rászögezzük a látcsöket. Megnézzük a zászlóját, találgatjuk, honnan jő, hová megy, mit szállít. Lissánál elmondjuk a csata történetét; a Pomo szigetről megállapítjuk, hogy inkább körte, mint alma, voltaképpen szénaboglya. Bari táján pacsirta száll a hajóra. Nosza morzsát, cukrot, köleskálását neki. A boldogtalan félreértette szándékunkat és elröpült. Tarantónál megmagyarázta a parancsnok a sürgönyzés módját zászlójelekkel. Ilyen az időtöltés.

Nézegetjük a térképét, olvasgatunk, beszélgetünk és kijutunk a siktengerre. Víz és semmi más, mint víz. Nem

tudom, más mit érez ilyenkor. Rám nézve ez a víztömeg nyomasztó. A rabság érzetét kelti föl bennem. Ez a hajó jó nagy. De börtön. Nincs kijárási belőle. Ez a víztömeg jobban zár, mint a lakat. Mivel a végtelenbe nézek, tehát semmit sem látok. Éppen mint a börtön falai közt. A tenger is olyan, mint a nagy hegy. Csak addig igazán szép, amíg rajta nem vagyunk.

Nyugatnak fordulunk és sirokkó kap oldalba. Hajónk nem előre-hátra bukdácsol, hanem jobbra-balra. Tengerészeknek is alkalmatlan mozgás. Mérgelődtem. Se állani, se menni, se ülni nem tudtam. Szerettem volna ököllel szétzúzni a hajót, ezt a vas szörnyeteget. Micsoda gorbomaság tőle, úgy hányni-vetni az embert. Mit vétettem neki? A tenger elrútult. Ólomszint váltott. Nem hullámozott, nem tajtékozott, nem dühöngött, mert hiszen ilyenkor szép és fönséges. Csak hintázott, mint szélben a májusi vetés. Simán, egyenletesen, zajtalanul ringott a víz, kétségbeejtő egyformasággal, alaktalanul, színek nélkül, a novemberi esték unalmával.

Szédültem. Éreztem, hogy fogy az energiám. Gyötört saját gyarlóságom. Szerettem volna ezt a mozgó vizet agyonlőni. Az ember minden rosszra képes, még arra is, hogy a tengerre haragudjék. Néhány óra múlva kiértünk a tarentói öbölből, mely mindig mozog, mint a bőbeszédű ember nyelve. Jobban lettem, kibékültem a tengerrel, bocsánatot kértem tőle, hogy meg tudtam feledkezni búbjáról, varázslatos lényéről, csodálatos fenségéről.

Eközben puskaszó dördült el. Dehogyan dördült! Csak koppant, mint egy kis kalapács a szeg fején. Ezt a nagy levegőt bajos ám megrázni s aztán nincs miben a hang megütődjék Itt tehát a vadászfegyver nem dördül. Hanem azért mégis leesett az árboc-kosár pereméről egy gerlice A másod-gépész lőtte le. A szegény halottat körülhordozták. Ezek a kemény tengerészek nem vették a madár sorsát szívükre.

Hát hiszen ezt már nincs is miért sajnálni.

Hanem a párja a hajó körül röpköd félénk szárnyalás-

sal. Együtt indultak el. Talán nászúton voltak; talán fészekrakni mentek. Szárazföld nincs sehol. De itt a hajó; egy darab a szárazföldből. Ki tudja, mióta jöttek? Nagyon fáradtak lehetnek. Hajlékot, menedéket, pihenőt reméltek a hajón. Az egyik megkapta a pihenőt örökre. Mi lesz a másikkal? Mintha koporsót kísérne, úgy jön hajónk után. Végre egy kanyarulat és tovaszáll.

Vajjon hová? Nehéz fájdalmára kap-e balzsamot a levegőben, a napsugárban, a tengermorajnak bánatos hangjában? Érdemes-e egyedül megérkezni? Van-e miért immár fészket rakni? Szegény elhagyott, párjavesztett madár! Milyen boldog lennél te, ha a magasságban meghasadna a kis szíved és lehullanál te is abba a nagy és örök mélységbe, ahol szerencsétlen társad pihen.

Hajónk húsz kilométer sebességgel halad óránként. Kedden este indultunk Fiúméből. Szombaton reggel betértünk az Itália és Szicília közt fekvő szorosba. Megpillantottuk az Etna hómezőit. Legfelső csúcsa, mely gömbölyű, mint egy emberi fej, fekete, mert onnan a felszálló forró hamu leolvasztja a havat. A hópaláston alól szintén feketéllik a hegy. Az egész egy mesebeli óriás püspök képét nyújtja, sötét reverendában, kopasz fejjel, hermelin gallérral.

Hajónktól és derék tisztí karától Messinában váltunk el. Isten vezérelje őket békében braziliai hosszú útjokon!

II. TAORMINA.

Az ember járatos lehet a földrajzban és meg tudja mondani, hogy »Koppenhága« melyik világrészen fekszik, hanem azért még sem tud felvilágosítást adni arról, hogy ez a Taormina ki tehene, borja. Én sem nagyon tudom – tehát megmondom.

Taormina egy magasan fekvő mezőváros a hegyek között Szicília délkeleti partvidékén. Ennél többet ne kívánjon tőlem a nyájas olvasó. November elejétől május derekáig ellátogat ide 35-40 ezer ember. Angol, francia, német. Kiváltképpen német Ebből bátran következtetem, hogy a látogatók száma apadni fog; mert a német unalmat, követelődzést, pedantériát visz magával. Mindenik megnyerte a wörthi csatát és egyik sem ad borravalót.

Mit keres ennyi ember Taorminában? Semmit és mindent. Semmit, mert itt nincsen multság. Se kocsikázás, se lovaglás, se vitorlázás, se automobil, se szalon, se színház, se vadászat, se játék. Üzlet sincs. Adni, venni, kötni háttáridőre vagy anélkül nem lehet. Hiányzik a börze, a kávéház, a raktár, a bank. De a fáradt ember mindent talál, mert nyugalmat talál.

Hallom, hogy ez megtalálható Rákospalotán is. Tévedés. Mikor Rákospalotán lovagias affér keletkezik: akkor ott mindenki vulkánon táncol. És ez a haláltánc hetekig tart, fel van dülva minden béke. A kaszinó éjjelnappal talpon áll. A labdapályán vívnek a lapockákkal. A cigány ezt a nótát húzza: »Megverek valakit, vagy engem valaki.« Darázsfészekké lesz a vendéglő, a kávéház, a családi tűzhely. Becsületbírák rajzanak az utcán félelmes gravitással, fegyverbíróságok alakulnak. Tömérdek jegyzőkönyv, francia és magyar párbajkodex. Olasz vívómesterek döntvénye. Eligazítottatlan ügyek. Részünkről befejezett ügyek a lovagiasság szabályai szerint. Katonatiszti vélemények. Esetek. Precedensek.

Aki nem élt át rákospalotai becsületügyet, az nekem ne beszéljen se háborúról, se ézengésről, se tengeri viharról, se tűzokádók háborgásáról. Már pedig a fáradt ember sohasem biztos Rákospalotán. Megyeren, Gödöllőn és a többi üdülő helyeken, hogy nem ütközik-e bele a kerekasztal valamelyik ossiáni lovagjába.

Ellenben Taormina békességes hely. Pihenésre alkalmas, nyugodt, csöndes, napsugaras hely. Piniák, mandula-fák, cédrusok nyújtanak édes árnyékot. Illata van mindeji

fűszálnak, dala van minden madárnak és virága minden talpalattnyi földnek. A székesfőváros kertésze elsőrangú szakfőúr; de ezt a virágpompát ő sem tudja előállítani. Itt minden virágzik. A házak tetője, balkonja, ablaka, az útszéli árok, a kertelések éle, a vendéglő terasza – itt még a kőszirtek meredek oldala is virágzik.

A természetnek ez a tékozlása kimondhatatlanul megragadó. Mintha az ég, a tenger, a hajnal, az alkony innen kapná csodálatos színeit. Mintha a Gondviselés itt helyezte volna el festékeit. Úgy tetszik, hogy a szem itt egy önálló lénynyé alakul, egyéniséggé lesz és öncélt követ az állandó gyönyörködésben.

Enélkül a sok virág nélkül vad és durva volna ez a vidék. A hegy-formációk élesek, erősen tagoltak, majdnem mérgesek. Szédítő magasságok, függélyes meredélyek, sötét szakadékok váltakoznak egymás mellett. Ezek a csúcsok, omladékok, sziklák, üregek, lejtők tele vannak rejtelmekkel, veszélyekkel, fenyegetéssel, borzalommal. De az ég napsugara és a tenger párázata rájuk lehellte a virágnak, színnek, illatnak szelíd báját. Ezzel a vadság megenyhül. A szirtek puha képet nyernek. Az éles vonalak lágyan simulnak szemünkhöz. Szellővel enyelgő virágok szerelmes hajlongása tündérfátyolt von a hegyek merevségére.

A virág a növény nászruhája.

Mikor a fakó rügy eléri a serdülés korát és fesledezni kezd, mert enyhe szél fuvallata érinti selymes szoknyácskáját: a kis levélkék szint kapnak a tavasz ölelésétől és ékes szirmokká alakulnak. A kehely kivirul. A növény akkor ölt menyasszonyruhát. És ekkor jelenik meg epedő ajkával a bibe. A hímszál föléje hajlik és édes csókot nyom az epedő ajakra. így megy végbe a termékenyülés. Hiba volna a természetben, ha az új életképződésnek ezt a rejtelmes pillanatát el nem árasztaná bódító illattal, színes ékességgel.

Mit szeretünk hát a virágban?

Az ifjak a reményt, az aggok az emléket; édes titkok-

nak tüzes reményét az ifjak; elhamvadt tüzeknek meleg emlékeid az aggok.

Ebben a virágözönben jól esik a pihenés. Az ember eszik, iszik, alszik, ácsorog, fölneáz az Etnára, lenéz a tengerre. Belebámul az Etna füstjébe; vajjon merre kavarog, hol száll meg, hová siet? Nézi a hajót; honnan jön, merre megy, mit visz? A füst szétpárolog az égbolton; a hajó eltűnik a láthatáron. Egyik is, másik is beleolvad a végtelenbe: az örökkévaló légbe – a füst; az örökkévaló vízbe – a hajó. S aztán?

Aztán eszébe jut az embernek, hogy ő se külön; ő is megy, jön, kavarog, küzköd a széllel, a hullámmal, a magasságokkal és a mélységekkel. Míg egyszer aztán ő is eltűnik a láthatáron éppen annyi nyommal, mint az a füst, mint az a hajó. Hová? Az okos ember erre a kérdésre vállat von; a bölcs okoskodik; a bolond kacag.

Aki nézni tud, itt sokat lát, Néhány várrom van a fejünk fölött; egy görög amphiteátrum maradványa mellettünk; a tűzhányó előttünk; a tenger alattunk. Van mit nézni.

Az utca is érdekes. Sok házon könnyű megtalálni a régi palotát. Valami foszlányt a díszruhából. Egy gombot, egy csücskét, egy paszomántdarabot. Néhány vésőnyom a kapuboltozaton, mozaikrészlet a lépcsőházban, egy-egy töredezett oszlopfő, egy-egy párkánydarab, egy-egy befalazott ablakfülke. Mint mikor a tölgyerdőt nyíres váltotta föl, de a zápor kimos a föld alól egy-egy megkövült gyökérdarabot a régi erdőből.

Népénél fogva is érdekes az utca.

Az a különös vegyület, mely a szelíden ringó virág-szőnyeg és a haragosan rideg hegyalakzatok között fennáll, a népen is látható. Itt a felnőtt ember is gyereknek látszik Jókedv, vidámság, derűtség ömlik végig rajtuk. Kiabálnak, énekelnek, futkároznak napestig. Táncra perdülnek az utcán. Cifrálnak. Rózsát tűznek rongyaikra. Tollbokréta kalapjukon. Azt várná az ember, hogy mezít-lábuk megpendüljön a sarkantyútól. Kedélyesen alkusz-

nak, tréfásan koldulnak. A külszín virágos, miként a tájék. De ez csak fátyol.

A fátyol alatt vadság lappang. Erős szenvedélyek, mint a tenger viharában és rejtett harag, miként az Etna gyomrában. Ez a vidék a maffia, a camorra és a vendetta hazája. Itt terem nagy mennyiségben a kén és igen nagy mennyiségben az ököljog.

Taormina valamikor Krisztus előtt nagy város volt. Egy görög színház romjai képezik egyik érdekességét. Ez a színház képes volt harmincezer nézőt befogadni. Ekkora színház fenntartásához nagy város kellett. Mért-földekre húzódó falmaradványok és a hegycsúcsokon díszelgő várromok sejtelmet adnak a város régi terjedelméről.

Bajos megérteni, hogy miért építettek ide nagy várost. Ennek a helynek nincs városhoz való jogcíme. Az egész terület önálló hegypiramisokból áll. Ha fel akarunk mászni az egyikre, le kell szállanunk a másikról. És valamennyi szédítően meredek. Csak a kecskenyáj jár rajtuk biztonsággal. Ilyenformán minden hegy zárt földrajzi területet képez. Igaz, közel fekszenek egymáshoz, mint valami boglyák a szérűskertben. De siklók nélkül még sem képzelhető városi egység ilyen feltagalt talajon. Sikló maradványok pedig nincsenek.

Különben az élet megmutatta, hogy ez a fekvés nem városnak való. Íme, az egykori nagyvárosnak már csak hire-pora létezik. Volt, nincs. Elpusztult, nem fegyver által, nem földrengés és nem tűzvész által, hanem a viszonyokban rejlő erők és gyengeségek logikai rendje által... Minden a maga helyén: ez a törvény. Ha a szemünk a talpunkon volna, nem látnánk. Taormina alapítói nem forgalmi központot kerestek, hanem sasfészket. Taorminának tehát pusztulni kellett.

III. A HEGY.

Veretlenül úgy ülök, hogy az Etnát is látom, a Földközi-tengert is látom. Ha pedig kissé jobbra nézek, akkor egy várromot is látok a normannok idejéből és egy antik görög színháznak hatalmas maradványait. Ezen a helyen valamikor versengés folyt a természeti alkotások és az emberi alkotások között. Nyomorúság rágondolni, hogy milyen alant maradt az ember.

Másodszor vagyok ott. Szándékom volt leírni, amit látok. Első ittlétem alkalmával leshelyet kerestem a színházromok egyik oszlopának lábánál. Eget, földet, tengert, vulkánt, narancslichtet, várromot, vitorlást – mindent láttam leshelyemről. Nem háborgatott senki. Vidáman zümmögték a méhek virágról virágra. Látásomat nem zavarta se felhő, se homály, se pára. Leplezetlenül feküdt előttem a modell. Mintha csak biztatott volna: itt vagyok, tessék lefesteni.

Azonban egy árva szó sem jött a pennámra. Éreztem, hogy nincsenek színeim, nincs mértékem, nincs megfelelő szavam. A kísérletet megismételtem – mindig ugyanezen eredménnyel. Beláttam, hogy lehetetlent akarok. Végzetes egy szó ez a lehetetlen. Vajjon ki találta föl? A kétségbeesés szülte-e, vagy a lemondás, vagy a bölcsesség?

Egyébiránt, van-e ezen a téren, ami lehetetlen? Le tudunk-e írni egy vízcsepp, egy hangyát, egy ibolyát? Nyugodjunk meg. A toll nem ecset, Az ecset finomabb szerszám. Rajzol és fest. Alakot és szint visszaad. Meg tud birkózni a lepkével, a rózsával, a madárral. Még az embert is le tudja fõsteni, pedig ez bonyodalmas ügy. Benczúrnak némelyik embere gondolkozik, cselekszik, érez. Miként a Pállik birkája, amely él, mozog, legel és nyírható.

Hanem az Etnával szemben az ecset is pozdorja. Törlik, romlik, foszlik. Nem fogja a vásznat, nem találja a színeket. Ellankad az erőlködésben, megvakul a fénytől, botorkázik az árnyban. A világ minden részéből vannak itt festők. Némelyik hamar eljut a lemondásig. Némelyik évről-évre visszatér és újra kezdi gyötrelmes munkáját. Ha megtalálja a méretet, nem találja meg a főnségest; ha van színe, nincsen hangulata, ha van fénye, nincsen ereje; ha szépsége van, nincsen borzalma. Ebbe a hegybe bele lehet örülni, de lefesteni nem lehet.

Miután lemondtam róla, tehát irhatok róla. Egy sziklatetőn épült terrasról nézem, amely egyenesen emelkedik föl a tengerpartról, miként a Gellért a Dunából és háromszor magasabb a Gellértnél. Előttem fekszik a keleti és déli oldala a lábtól a kúpig egész nagyságában. Mit tesz az: egész nagyságában? Ki tudná megmondani! Egy szempillantásra látom a fagyos északot a forró déllel. Fent hómezőt, alább bükk-, fenyő-, tölgyerdőségeket, még alább olajfa-koszorút és legalól szőlő-kerteket, citrom- és narancs-ligeteket cédrusokkal, ciprusokkal, pálmákkal.

A nép nem hívja kráternek, tűzokádónak, Etnának. Egyszerűen így mondja: a hegy. Il monte. Szakadékokból, vápákból, dombokból, hegyekből áll az egész vidék. Mindenik csúcsnak, magaslatnak, hegynek neve van. Hanem ezt Hegynek nevezi. Semmi egyébnek, csak Hegynek. A nép megtalálta a helyes szót. Minek ide jelző? Úgysem volna találó egyik se. Elég ennyi: a Hegy. Mivel semmi sincs ezzel mondván, tehát minden meg van mondván. A Hegy füstöl, a Hegy elborult, a Hegy morog, a Hegy lángol. Mindig csak a Hegy. Semmi egyéb, mint a Hegy.

Mintha ehhez fűződnek minden hangulat, minden érzés, minden remény és minden veszély. Mintha onnan jönne az eső, a szél, a termékenység, a zivatar, a rombolás. Lesz-e jó szüret, bő termés, sok olaj, elég narancs? – mindezt a Hegy dönti el; a Hegynek komorsága, fénye, derűje, füstje, homálya, köde, ragyogása, felhője.

A nagy Vulkán ebben a hegyben lakott. Plútó ennek a

gyomrában székel. Scilla és Caribdis örvényeit összefüggésbe hozták a Hegy tombolásával. Ez a Hegy valamikor isten volt. Most is valami; mert ő az időjárás; ő a jós; ő a szépség (monte bello); ő a hatalom.

A hómező több mértföldnyi területet borít el. Teázás közben, reggel 8-9 órakor írom e sorokat. A napsugár ráfeküdt a hómezőre. Alább zöld erdők, zöld ligetek, zöld szőlőkertek. Legalant a kék tenger. Mindez óriási kiterjedésben. Egyik szín kergeti a másikat. A színjátékban részt vesz a nap, a levegő, az ég. A tenger visszasugározza a hómezőre a mennybolt színeit. Átlátszó, habszerű violahomály dereng a fényes havon. Ez a tisztaság, ez az érintetlenség már nem is földi kép. Különösen itt, a szennynek, piszoknak őshazájában.

Az ellentét bántó. Szinte jól esik, ha a szél -leveri a gomolygó füstoszlopot a hóra és azt koromréteggel vonja be. Ilyenkor a hegy közeledik gyermekeihez, ezekhez a borzas, lármás, hetyke, cifrálkodó cigányokhoz. Hítem szerint a rondaság itt született. Nem a vendéglőről szólok. Ezek tiszták, kényelmesek, olcsók. Teljes ellátás, szobával, világítással, szolgálattal egy napra nyolc-kilenc korona. Nincs hamisítva sem az étel-miszer, sem a levegő, sem a bor. Hazánk vendéglősei itt sokat tanulhatnak. Az idény csak hat hónapig tart és mégis olcsón tudnak kényelmet nyújtani. Pedig mindfent a vasút hoz – tojást, tejet, vaját, húst, zsírt, fűszert, cukrot, lisztet Cataniából és Messinából.

A piszkot a bennszülöttekre értettem. A szatócsokra, iparosokra, dologkerülőkre, kocsmákra, férfiakra, nőkre, gyeremekre. Bokorban ülnek a házak előtt, a kövezeten, apró székeken, nagyobb köveken, egymásba bújva, egymást átnyalábolva, egymáson henteregve, mint a káposztahernyó. Fésülködnek, vakaródnak, sivítanak, kacagnak, rikácsolnak. Egy csókasereg nem lehet lármásabb. Igazi cigányok arcszínre, hajgöndörségre, szokásra egyaránt. Járásuk hánya-veti, fogsoruk hófehér, szemük csillogó fekete.

Együtt laknak a légygyei, a patkánynyal, a denevér-

rel. Közös almon hálnak a számmal s hajukat kócba veri a fönn ülő tyúkok hulladéka. Minden ajtó napestig tárva. Szemétretegektől puha a padló és férgek ronda maradványai undokítják a falakat. Tisztasághoz szokott ember inkább ellaknák az Etna égő torkában, mint ezekben az odúkban.

Pedig ez a lakás az Etna torkában nem nagyon kívánatos. Aki egyszer megnézte, nem kívánczik oda. Aki pedig benne járt, többé nem tért vissza. Különben nem sokan alkalmatlankodnak odafönn. Növényzet nincs. Állatvilág sincs. Pusztaság, merevség, halál. Se flóra, se bogár. Kicsoda kívánczozék oda, ahol nem hall madáréneket és nem lát lombot? Annyival inkább, mert a Hegy nagyon védekezik a tolakodók ellen. Portékájukkal a bécsi ügynökök ezt ugyan nem csapják be.

Rendes útja nincs. Cataniában szervezett vezetők által rendelkezésre jó pénzért. Ezek megbízhatóságát jellemzi, hogy kompasz nélkül nem tanácsos velük elindulni. A Hegynek sok a völgyülete, árka, szakadéka, veszélye. Az angol persze neki megy. Mit neki az Etna? Szilárd meggyőződése az angol embernek, hogy a Hegy nem merészel vele szembe szállni. És ha mégis megfedkeznek magáról: ő britt felsége nem hagyáná boszultatlanul alattvalójának megsértését és Máltából oda parancsolna egy hajórajt, hogy porrá ágyúzzák a Hegyet.

Ez a művelet nem menne könnyen, mert a hegy 1200 négyszögkilométer területen fekszik és 3313 méter magas. Belső erőinek terjedelméről némi fogalmat ad az 1879-iki erupció, midőn a látát 5000 méter magasra dobáltad. Én hiszem, mert nem mértem meg. És fogalmat ad Hegy erejéről az 1899. évi kitörés is, mikor a kiömlött lávafolyam 2 millió 286 ezer négyszögméternyi területet borított el. Ilyenformán alapos nehézségekbe ütköznék ennek a Hegynek porrá-lövetése. De helytelen is volna, mert sok ember él belőle. Alsó koszorúja ugyanis annyira termékeny, hogy egy négyszögkilométer terület 1180 embernek ad otthont, munkát, táplálékot, eltartást.

IV. VENDETTA, CAMORRA, MAFIA

Az Etna népének nincs dala.

Hiszen hall az ember hangtani változatokat és elnyújtott szótagokat, valami kiabálásfelét, mely azonban nem lelki, hanem inkább testi fájdalmat fejez ki, mintha valakit nyúznának. Ilyenforma hangokat hallunk a horvát és az isztriai tengerparton is. Van benne valami a sirály krákkogásából, a farkas üvöltéséből és a tehén panaszából, mikor elviszik alóla a borjút. De valódi dala ennek a népnek nincs.

Nem különös-e, hogy éppen Olaszországban és Olaszországnak is éppen a legszebb vidékén nem termik dal? Lehetséges-e, hogy a természet örökös virágzása, az égnek állandó derűje, a napsugárnak tüneményes ragyogása ne keltsen a népben zenei hangulatokat?

Pedig egyéb vonatkozásokban meglátszik a népen a vidék hatása. Kertnek, mezőnek, ligetnek színpompája jelentkezik a népnél is. Minden egyenruha: operette-ruha. A paradicsom-madár nem lehet tarkább, mint az olasz csendőr. A rendőr-ruha is tarka-barka. A városi zenekar uniformisa szintén. Azonban keresik a feltűnést és a kirívó színeket a polgári öltözeten is. Sőt az öszvérek, szamarak hámszerszáma is csupa cicoma. Selyemből, bársonyból, posztóból toldozzák össze ezt a szíjgyártó munkát. Ennél a kantárnál, szemellenzónél, fahámnál tarkább dolgot elképzelni sem lehet. Hát még a kétkerékű taliga! Ennek a rúdja, kiséfája, kereke, küllője kékre, sárgára, pirosra, fehérre, zöldre van tarkítva. Négy deszkaoldalán tarkánál tarkább állati, növényi, emberi alakok sokasága díszlik.

A természet színjátéka tehát jelentkezik a nép stílerékében. Ellenben a természet fönsége nem jelentkezik a nép zenei fölfogásában. Miért? Azért, mert a szín: kül-

sőség; rátapad az emberre. A mocsoknak is van színe. Ám a dal a lélek mélységeiből fakad. Már pedig ennek a népléleknek mélysége éppen nem ritmusos. Pedig olasz nép, tehát artisztikus nép. Igen: de csak külsőleg olasz. Nyelvénél, törvényeinél, hatóságainál fogva – igenis olasz. Vérénel, temperamentumánál és erkölceinél fogva keverék.

Legtöbb benne az arab vegyület; jelentékeny a görög is. Szikulok, normannok szintén bírták ezt a szigetet; a rómaiak sem szoktak nyom nélkül eltűnni. Így hozta létre a kereszteződés a szicíliai fajt. Így látunk itt olyan ismeretlen erkölcsöket, melyeknek megértéséhez jobb szem kell, mint az enyém és megmagyarázásához több adat, mint a mennyivel én rendelkezem. Amit tehát írok, az inkább csak a kuriózum értékével bír.

Vendetta. Szótári értelme: boszu. Erkölcsi értelme: szövetkezés vérboszura. Legkisebb tagozata a szorosan vett család; tehát szülők és gyermekeik. Középső típusa a nemzetség; felmenő, lemenő és oldalági rokonság. Legnagyobb fajtája a község; egrinek aprajaj nagyja, gazdagja, szegényje.

Albániában is ván ehhez hasonló társadalmi »intézmény«. De ott kizárólag a feleségre való vonatkozásban fordul elő. A hűtlen asszonyt és szeretőjét megölik a megcsalt férj rokonai. Punktum. A válópör tehát rövid és alapos.

Itt az ilyen eset nem olyan tragikus, mint Albániában. Ezt az ügyet itt nem teszi magáévá a család. Rábízza a férj autonomikus hatáskörére. Az elintézés vérmérséklet kérdése. Attól függ, hogy az eset a férj szívébe nyilallik-e, vagy karjába. Ha a szívébe nyilallott: lehet belőle keserű bánat, parázs verekedés, megbocsájtás. De ha a karjába nyilallott: akkor megfontolás nélkül rántja elő a mindig kéznél levő kést és bizony torkolatig üti vagy a hűtlenbe, vagy a csábítóba; olykor mind a kettőbe.

Ezzel az ügy befejezést nyert. A sebesült vagy felgyógyul, vagy meghal. Ez az ő dolga. Ha felgyógyul:

jó; ha meghal; úgy is jó. Nincs a dolognak folytatása se úgy, se így. Büntető hatóság hiában elegyedik belé. Soha sincs tanú. Panaszos sincs soha. A sebesült eltagadja, hogy őt megkéselték; a halott pedig néma. Vizsgálatnak nem lehet sikere ott, ahol abszolúte elzárkózik mindenki attól, hogy a hatóságnak segédkezet nyújtson.

Példám a vendettának tengeriszapja; a legalsóbb fokú nyilvánulás; számba alig vehető embrió, mely nem bocsájtott ki magából sejteket. Az igazi vendetta szövetkezeti alapon nyugszik. Nem az egyén fogad vérboszut az egyén ellen, hanem az egyén miatt a család folytat háborút a család ellen, vagy a község a község ellen. Ennek a vérboszunak különféle oka van.

Leggyakrabban a megcsalt leány miatt áll vendettába a leány családja a hűtlen legény családja ellen. De van sok más ok is. Nem ritkán szülnek vendettát a vagyoni differenciák. Pletykából, becsmérélsből, rágalomból, kocsmái verekedésből is akárhányszor keletkezik vendetta.

Nagy titkot a z ügyből nem csinálnak, sőt a nem érdekeltek rokonszenvét fokozza, ha a csatározást hadüzenet előzi meg. Az első sebesülés izgalmat okoz. A későbbieket természetesnek találják, mert már-működik a vérszag. Mikor valamelyik család kipusztultakkor a nyugalom helyreáll; a vendetta megszűnik. Egy ilyen családirtás olykor évekig, sőt évtizedekig tarjt.

Ismétlem, hogy a hatóság tehetetlen. Úgy hiszem, nemcsak a tanúk és panaszosok hiánya miatt tehetetlen, hanem azért is, mert a hatósági közegek jelentékeny részének szintén vérében van a vendetta.

Camorra. Kis szótáram szerint: titkos társaság; az idevaló közhasználat szerint az is, nem is az. Mert társaság ugyan, de nincs szervezete és inkább tilos, mint titkos a céljaiban.

A camorra egy neme a trösztnek. A szegények összejátszása a gazdagok ellen; a rongy szolidaritása a jó kabattal szemben. Eszköze a sztrájk, a kártétel, a bot, az ököl, a gyújtogatás, a kés. Kiindulási pontja ez a példa-

beszéd. »Chi ti toglie il pane, togligi la vita.« Aki elvette a kenyeredet, annak vedd el az életét.

Ezen példabeszéd alapján a camorra a vétlen védelem álláspontjára helyezkedik. A munkásban az a hit él, hogy neki joga van elvesztett kenyerét, vagyis életét tőled számba kérni. Ez a felfogás végkifejlődésében így csúszosodik ki: életet életért!

A szabó, ha nem dolgoztatsz vele, camorrát csinál. Nem mindig, de a lehetőség fennforog. Messinában egy ismerősöm felmondott a mosónéjának, mert rosszul vassalt. A mosóné ezt írta levélben: »Nem engedem, hogy a kenyeremet elvegye, mert olyan jogom van az élethez, mint önnek.« Ez a válasz a camorra bejelentése. Honfitársunk beállott okosabbnak és engedett.

Egy másik példa. Egyik hajósvállalat messinai rendes munkásai 500 lira biztosítékot helyeztek el a vezérügynökségnél. Valami körülmény miatt szükségük volt a pénzre és kérték a biztosítékot. A vállalat megtagadta, mert a kikötött határidő nem járt volt le. Ekkor egy névtelen levél értesítette az irodát, hogy tagjai ellen camorra jött létre. A biztosítékot kiszolgáltatták, mert enélkül magukat szolgáltatták volna ki.

A camorra meglehetősen biztos fegyver a zsarolók kezében. Igazságtalan ugyan a követelés, de ha meg nem adod, a legnagyobb arcátlansággal jelenti be neked a Camorrát. Aki megijed: kizsaroltatik; aki meg nem ijed: gyakran pórul jár. Beverik a fejét, kivágyják a lova nyelvét, százszor beverik az ablakát, meg is késelik – mindig ismeretlen tettesek. A hatóság tehetetlen.

Mafia. Szótáramban ezt a szót nem találom. Olaszul jól tudó embert kérdeztem e szó nyelvtani értelme felől; da nem tudott felvilágosítani. Amennyire megértettem a dolgot: a mafia egyszerűen cimboraság. Bandának is mondható. Legközelebb járunk, ha a politikai opposzició elfajulásának tartjuk. Persze szicíliai értelemben, ami annyit tesz, hogy a szándékot tettel pecsételik meg.

Véletlenül ismerkedtem össze ezen a vidéken, egy

hegyi városkában M. F. dunántúli magyar emberrel, aki huszonhárom év előtt telepedett az Etna környékére. Győrben tett érettségit és itt régiségekkel kereskedik. Helyzetével meg van elégedve. Családja nincs. Üzlete a szerény viszonyok közt virágzik.

Köcsön Lajos útitársammal megjegyzéseket tettünk a kirakatban lévő portékára; társalgásunkba beleszólt a boltos – magyarul. Így történt az ismeretség, mely által lett érdekessé, mivel poharazás közben bevallotta, hogy ő a mafia tagja. Kemény, csontos, edzett férfiú. Mozdulatai vad elszántságról tanúskodnak. Járásában fölismerhető a vakmerőségnek az a lomha hanyagsága, amely nem tartja szükségesnek az óvatosságot.

Szerinte a mafia jótéteménye a szigetnek. Ez tartja fenn azt az önkormányzati önállást, melyet a sziget élvez. Ennek köszönhető, hogy itt a fogyasztási adó kisebb, mint Olaszország többi részében. A maflának tulajdonítja, hogy a szigeten nincs sómonopolium, habár egybűt van.

»Velünk a hatóság nem packázik. Itt mi vagyunk a hatóság. Mi választjuk a sindicót és a képviselőt. Mi csináljuk a törvényt. Akit el akarunk veszteni, az elpusztul. Aki nem tart velünk, annak a boltja, kocsmája, műhelye mindig üres.«

Ez az okoskodás elég világos. Kevés anarchista tehet ellene alapos kifogást. A Krapotkin herceg elmélete szociológiai és bölcséleti burokból jelenik ugyan meg, de lényegileg megegyezik a mafia magyar tagjának okoskodásával.

A hatóság fölösleges; dolgát elvégzi a társadalmi és egyéni tevékenység. Ebből áll az elv. Ha a komplikált kereskedelem le tud bonyolódni anélkül, hogy hatósági szervek végzenék, miért ne bonyolódna le a kevésbé komplikált jog? Hát ez jó, ha jó. Jó, ha a társadalom mindig és mindenben helyt áll; ha senki el nem tántorodik kötelességétől és ha a legmagasabb erkölcsi törvények szabják meg a kötelességek útját.

Ám, hol a biztosíték erre nézve? Mert tiszta sor, hogy nem házassági jogra van a családban szükség, hanem szeretetre. A szeretet nagyobb erő a papnál és az anyakönyvvezetőnél. Hanem hát hol a biztosíték? Értem. Úgy-e a társadalom mindenható közfelfogásában, mely nyomatékosabban ítél, sújt, büntet, mint a szervezett bíróság? Ha . . . Csakhogy ez a közfelfogás meglazulhat. Ezzel szemben az intézményes organizmus az egyetlen menedék, mert a törvény arra való és fegyelmezett egyének kezében kevésbé lazul meg.

A mafiának írott szabálya nincs. Tagjairól senki sem vezet nyilvántartást. Pénze sincs; helyisége sincs; tisztikara sincs. Se felvétel, se beiratkozás, se fogadalom. Létezik láthatatlanul, működik megfogható test nélkül. Mindenütt érezhető; sehol sem üldözhető. Aki tag akar lenni, az lesz az utcán beszélgetés közben, a kocsmában poharazás közben, az üzletben vásárlás közben. Akaratát közli az egyikkel, az a többivel.

Az új tag megtanulja kötelességeit, miként a veréb a repülést, a gyermek a beszédet. Hallgatja a régi tagokat és cselekszik a hallott beszéd szerint. Az a fő, hogy cselekszik. A mafia »tettekkel tényező«. Beleártja magát az életfolyamat minden nyilvánulásába. Tanúskodik, vádol, panaszol, verekedik, leányt szöktet, boszut áll. Kézjelekkel beszél egymásközt, a határozatoknak vakon engedelmeskedik, minden hatóságot lelke mélyéből megvet, a papot gyűlöli, a templomot kerüli.

Musolino, a híres briganti, előkelő tagja volt a mafiának. Ezért nem tudták Szicíliában és Kalábriában elfogni. Ezt az embert, vallomása szerint ártatlanul, emberölésért ítélték volt el. Börtönéből megszökött és boszut fogadott mindazok ellen, kik az elítélésben közreműködtek. Fogadalmát rémesen beváltotta, mert a bíróság, a tanúk, az esküdtek közül negyven embert gyilkolt meg néhány év alatt. Művében segédkezett neki a mafia.

Ezek után csodálható-e, ha ebben a néplélekben nem terem dal?

V. AZ ÉLÉSKAMRA.

Itáliának egykor Szicília volt az éléskamrája. Lehet. Hiszem is. Nemcsak azért hiszem, mivel így írják, hanem főleg háborúi miatt. Úgy az antik világban, mint a keresztény korszakokban mindig vásott a hatalmak foga erre a szigetre. Nehéz volna elhithetni, hogy ez esztétikai szempontból történt, ámbár a föld kerekéségén kevés pont lehet ennél szebb. De szirtekért, szép kilátású helyekért, diszes virágokért és enyhe árnyékokért nem szokás hadat viselni.

Már pedig Szicília birtokba vételéért sokat hadakoztak a Közép-tenger nagyhatalmai. Rendre vették birtokukba a föníciaiak, az egyiptusiak, a görögök, a karthágóiak, a rómaiak. Egy ideig bírták a normannok is; hosszú ideig az arabok is. Később a Hohenstaufok, az Anjouk, a Bourbonok vették kezelésbe. Egy szóval sok vér ömlött ezért a szigetért.

A régi termékenységnek kevés nyoma maradt. A nyugati partvidéken nem jártam. Az északi, keleti, déli partvidéket némileg ismerem. Ez valóban termékeny. Palermo vidékén egy katasztrális holdnyi terület évi tiszta hozama megüti az 1200 lírát. Ezt a vidéket még az arabok rendezték be öntözésre és a csatornák most is üzemben tartatnak. Ez azonban nem nagy vidék. A sziget arányaihoz képest: hosszúsága három kakaslépés, szélessége másfél kakaslépés. Egészben véve a sziget partvidéki koszorúját valóban termékenynek lehet mondani.

Főtermékei a narancs, citrom, mandula, szőlő, szentjános-kenyér, cseresznye, olaj, mogoró, burgonya, füge, gyapot és zöldségfélék. Ekét nem használnak. A földet ásóval porhanyítják föl. Márciustól novemberig esőt nem kapnak. A szükséges nedvességet a tenger párolgása szolgáltatja, melynek mennyiségéről csak annak van fo-

galma, aki reggelenként látott az országúton harmatból tócsákat.

Tömerdek kaktusz van mindenfelé. (*Opuntia ficus indica*.) Ez a növény hihetetlen messzeségben borítja el a sziklafalakat. Azt hittem róla, hogy országos csapás, miként a mi elhanyagolt területeinken a szerbtövis. Azonban megtudtam, hogy áldás. Olyan bőven termi a gyümölcsöt, mint nálunk a ribizli-bokor és a gyümölcsse tápláló. A szegényebb sorsú nép ezzel a gyümölcsessel táplálkozik, amíg benne tart. A kaktusz csodaszép vörös virága kiváló ékességet ad a szirtfalaknak.

A sziget termékeny övének terjedelmét nem ismerem. Az öv szélessége egyre-másra alig tesz egy kilométert. Ez pedig csekélység. A magyar püspöki uradalmakból aligha ki nem telnék egy ekkora öv. Hát ez gyöngye éléskamra harmadfél millió gyomor számára.

Nem is innen táplálkozik a nép. Ami itt termik, azt nagyobb részben Európa fogyasztja el. Ez a nép román származású gabonával él. Miért nem magyarral? Hiszen közelebb vagyunk. Osztrák cukrot fogyaszt. Miért nem magyart? Német iparcikkal van elárasztva. Miért nem magyarral? Ilyen helyen látható meg igazán, hogy mennyire nincs magyar kereskedelem. Merkantilizmus, mint felekezeti elmélet, az van. De kereskedelem a szó termékenyítő és civilizátórius értelmében, sajnos – nincs.

A sziget belseje kopár. Kecské és szamár, szamár és kecske. Ebből áll az állattenyésztés. Ez fogalmat ad a mezőgazdasági állapotról. Szicília agrikulturáját az emlősöknek ez a két legalárendeltebb fajtája jellemzi. Én a sziget belsejében nem jártam. Erről lebeszéltek; úgy mondták, szerfölött kietlen és képzelhetetlenül szegény. Egyik latifundium a másikat éri. Ezek értékéről fogalmat nyújt az a körülmény, hogy a vidék hegyes, a hegyeken pedig nincs erdő. Mi van hát? Szikla és kaktusz. A völgyületekben búzaföld is van és hektáronként 11 hektoliter, 74 kilós búzát terem, fölötte gyöngye hozam, mert alig üti meg a 480 kilót katasztrális holdankint. Innen

van, hogy a sziget belsejében alig esik egy négyszögkilométerre 50 lélek.

Ez persze másként volt, mikor a vagyonilag kimerült konzulok és szenátorok ide jöttek prétorkodni, hogy gyorsan meggazdagodjanak. Akkor a hegyeket erdő borította. A mostani üres, száraz medrekben patakok folytak, mert az erdőtalaj szivacs, mely fölfogja az esőket és természetes rezervoárokat képez a források és patakok számára. Az éghajlat is más volt: a lomb megkötötte a szeleket és ellensúlyozta a napsugár hőségét. Most már csak az Etna hozzáférhetetlen részében van erdő. Egyebütt nincs. Ezzel együtt árnyék sincs, eső sincs hónapokig, humus-réteg sincs, mit a víz lesodorjon a völgyekbe és így termékenység sincs.

Szőlő még van. Még. De meddig tart? A filokszera itt is tanyát ütött. A lugas-művelés erőt ad a venyigének, tehát tovább bírja a harcot, mint a mi szőlőink. Azonban csak idő kérdése, hogy itt elpusztuljon a szőlő. Már pedig ez a nép nem úgy néz ki, hogy felújíthatná a letarolt kerteket. Hiszen ezer év óta nem újították fel az elpusztult erdőrészeket.

Miből él hát a nép? Ez a kérdés fölmerül az egész Karszton, az Adria valamennyi szigetén és Olaszország legtöbb vidékén. Erre a kérdésre talán legtalálósabban felel az a nyomorultul fizetett rabbi, aki ezt mondta: Ha én mindennap vacsorálnék, akkor én éhen halnék. Találó felelet volna az is, mit egy tékozló úrról hallottam arra a kérdésre, hogy miből él. »Az adósságainak a kamataiból« – felelte egy ismerősöm.

Hát, kérem, a kecske és a szamár: ez itt az életmód kulcsa. Egyik sem kér enni. Mind a kettő megszerzi a maga táplálékát az útszélen, a tüskés oldalakon», a hulladék között, a kötörmelék burjános részein. Tél, hó, fagy soha sincs. Tehát mindig van dudva.

A szamár fuvaroz kosarat, madzagot, bocskortalpat, ostor nyelet, fakanalat és a háziiparnak egyéb cikkeit. Továbbá bort, narancsot, citromot, naszpolyát, zöldségféléket,

burgonyát, lent, olajbogyót. Ebből a kereskedésből, ha nem is csordul, de legalább csöppen. Az igény nem nagy.

A kecskét nyírják és fejkik. Tehát gyapjút ad és tejet, vaját, savót. Sőt húst is ad, ha megdöglik. A kecske áldás a szegény ember hajlékában. Értékesebb a gyermeknél, mert ez fogyaszt. Amíg kecske van, addig nincs éhtífusz. Bőréből bocskor készül, gyapjából ujas, szoknya, harisnya, pokróc. Bővön tejel és teje egészséges tápszer.

Az Etna északi lejtőjén vannak a világhírű kénbányák. Széles e világon csak itt kapható a kén tiszta állapotban. A bányászat nagy arányokban üzetik és hatvan-ezer munkást foglalkoztat. A levegő mértföldekre kénporral van telítve. A boldog madarak, vadak kerülnek ezt a tájat. A boldogtalan ember idejön, munkába áll, vesződik, kínlódik, lélekzete napról-napra apad, tüdeje sorvad, arca haloványodik, izomzata lankad és elpusztul néhány évi kegyetlen munka után a lassú mérgezés gyötrő fájdalmai között.

Ezen a szörnyű helyen nem jártam. Hiszen nem lázongani jöttem a balsors ellen, hanem pihenni a verőfényben. De láttam munkásokat a cataniai kénygyárban. Láttam a sárga levegőt a napfényben rezegni. A sáppadt arcokat és lázban égő szemeket is láttam. Vézna asszonyok és még véznább gyermekek zsákokban hordják a kénlisztet. Arcukat, rongyaikat, hajukat elborítja a kénpor. Nyitott ajkaikra ráakodik, mintha a halál csókolgatná a szerencsétleneket. Reggeltől estig mindig csak kénfellegben, nehéz szagban, méregleheletben.

Miért? Hát hatvan-hetven fillérért! Ennyit szereznek a halál torkában. Mindig azon a barázdán járnak, mely az élet és a sir között fekszik. Miért?

Rettenetes ellentét! Köröskörül a balzsamos levegő. A tenger üde párája. Az Etna hőmezőinek szűztiszta fuvallata áthévülve a napsugárban. Az illatos virágszönyegek lágyan ringó ékessége. A narancsligetek, rozmaringok, zsályák, cédrusok, rózsabokrok kéjes lehelete. És e környezetben, ime, ezek a szerencsétlenek megfulladnak a

kénes levegőtől! Csak egy lépés kell, hogy a pokolból a paradicsomba érjenek. Ha meg nem teszik e lépést, kénhalál vár rájuk. Ha megteszik, akkor – éhhalál. Inkább maradnak, mert az éhhalál biztosabb, mint a másik. Meghalni pedig senki sem akar.

Vajjon miért?

VI. TENGERPARTON.

Incelkedni szerető olvasók azt hiszik, hogy én most fölfedezem a tengert és hulladékokat szedek a Reclus gazdagon terített asztaláról. Csalódnak. Nincs szándékom a jóízlést megzavarni. Csak *nézegetek*.

Egyszer tanúja voltam egy találkozásnak, Kossuth Lajos nagy kormányzónk és Kiss Miklós ezredes között. Benső és meleg volt a viszontlátás. Szemeikben köny csillogott, – szelíd alkonyinak fényes harmata. A kormányzó kérdésekkel ostromolta az ezredest. Kiss Miklós néma szeretettel csüggött a kormányzón és nem felelt. Végre Kossuth így szólt: »De hát mit csinál? Feleljen már!« – „*Nézem magát*”, – felelte az ezredes mély elragadtatással.

Vizek között a tenger; emberek között Kossuth Lajos: úgy-e, ez ugyanazon fogalom? *Nézem* a tengert, miként Kiss Miklós *nézte* Kossuth Lajost. Nem fődözöm fel. Meg sem háborítom. Még csak nem is érintem. Egyszerűen nézem áhítattal, sóvárgással, csodálattal.

íme, alszik. Egyenletes üzemben emelkedik és száll a zajtalan hullám, mint egy szendergő lény tiszta kebele. Lélekzete nyugodt. Egyetlen habnak locschanása sem zavarja a csöndet. Lágyan ömlő színek lenge fátyolként borulnak sima testére. Úgy fekszik mederágyában, mint-

ha édes álmot álmodna szellő-enyelgésről, napsugár csókjáról.

Titokzatos álmát megérti a szellő; sietve bont szárnyat az Etna hómezején; leszáll a tündér-ligetekbe; megfürdik a narancsvirág illatárjában és a szép alvóhoz érkezik. Halk sóhajtását meghallja a tenger és búbajosán mosolyog afölött, hogy a szellő meglebbentette fátyoltakaróját.

Kéjes borzongással felel a tenger a szellő édes simogatására, mintha vér ömlött volna ereibe, mely élni akar örök jogaival. Apró kis barázdák keletkeznek a tenger tükörén. Láztól rezgő barázdák az epedésnek forró hevületében. Szellő és tenger összeölelkezik. Önfeledten csókolják egymást. Enyelgő habok csevegnek a sziklaparton a szent titokról. Mennyi mondanivalójuk van! Milyen bőbeszédűek, mikor a tenger szerelméről fecseghetnek.

Nem messze tőlem egy ifjú pár hallgatja a habok csevegését. Bizonyára értik ezt a habnyelvet, mert egymásra támaszkodva, egybefont karokkal, néma ábrándok között figyelnek a csevegésre. Aki megérti ezt a beszédet: ne panaszkodjék balsors miatt. Ez a beszéd lüktet, miként a lázongó vér, suttog a vallomás hangján, liheg, mint az erdő, ha megérinti a májusi fuvallat. Dallam ez, mely boldog szívből fakadott; mámoros zenéje a méhnek a liliom kelyhében; himnusza a párjára lelt pacsirtának.

A szellő búcsúzik. Elsimulnak a tenger kéjes barázdái. Halkabb lesz a csevegés és ritkább. Olykor nagyobbat loccsan a víz. Hamvadó tűznek utolsó lobbanása. Mintha följajdulna a tenger az elválás miatt. Aztán csönd lesz; rejtelmes, mély, elandalító csönd. Az égbolt azur tisztaságban borul a víztükörré. Mozdulatlanul fekszik a tenger, mert kimerült az enyelgésben. Még lihegése sem látszik. Merevsége majdnem halottias.

Pedig él. Csak nem mozog, mert bizonyára a szellő csókjának édes emlékein mereng. De egy sirály szárnya megérinti pihenő testét. Födrek keletkeznek a finom fel-

bőrön. A fodrok gyűrűkké alakulnak át. Egyik gyűrű a másikban, A kör növekedik, a gyűrűk szaporodnak és az foly tovább, mintha sebet ütött volna a madár szárnya s mintha a sebhely a fájdalomnak gyűrűhálózatával akarná bevonni a tenger egész testét.

Ragyogón süt a nap. Tündöklő sugara végigsuhan a tenger puha testén. A fodrok gyűrűzetében megtörik a futó napsugár. A törés helyén kibugygyan a vére és ráömlik a gyűrűkre. Ezek szint váltanak a sugár kiömlött véréből – a szivárványnak ékes színeit. Varázslatosan lágy tónusok keletkeznek. Semmi sem enyhébb ezeknél a színeknél. Ha anyag a szín: akkor az az anyag finomabb a harmat párájánál; ha mozgás: akkor bajosabb a virágszirom lengésénél.

A kráter mellett megjelenik egy felhő és borongva száll a tenger fölé. Honnan jött? Miért jött? A felhő a természet gyászfétyola. A tenger nem szereti a felhőt, mely mindig bánatos s nagy fájdalomában könyezik. A tenger életvidor lény. Kissé hűtelen is, mert szívesen fogadja a szellő ölelését, de örül a napsugár csókjának is. A borús felhő megrontja a tenger hangulatát, eltünteteti ragyogását, megfosztja színeitől. A tenger elrútul a felhőtől; ezért boszus a felhőre. Szeretne tőle menekülni, de hová?

Boszusan vergődik szikla-medencéjében. Arculata elkomorodik. Haragja nőttön nő s közben egyre rútol Mérgében ólomszínű lesz. Egész lelkében megzavarodik és hányja-veti magát rakoncátlanul. Hasztalan. Feje fölött lebeg a felhő, melytől nem tud szabadulni, miként a sérített ember a gyötrő gondolatoktól. Százszor próbálsz elűzni, ezerszer visszatér. Rajzik körülted észbontó zümmögéssel. Ha futsz, utánad szalad; ha hátrálsz, elédbe kerül.

Gyötrő emlékek gyötrő gondolata, ha megszáll, vége van lelki békédnek. Az ilyen gondolatnak nincsen vége, nincsen eleje. Agyad fölött virraszt, munkádban háborgat, pihenésedben nyugtalanít. Bárhová menekülsz,

mindenütt megtalálad. Nem válik el tőled sem az ósvadonban, sem a sík tengeren, sem a kráter ormán.

A tenger sem tud gyötrelmétől szabadulni. Türelmét veszi és megvadul. Hullámkezeit ökölbe szorítja. Egész lénye dühtől tajtékzik. Rohamlépésekben özönlik tova, hogy megostromolja a felhőt. Előbb dombok, majd hegyek keletkeznek tükörén. Zúgása viharra változik. Irtóztató ereje vashajókat tör apró szilánkokba; sziklákat aprít homokszemekké. Hasztalan; a felhővel mégsem bír.

De jön a szellő. A haszontalan, édes kis semmiség. Parányi szárnyaira veszi az otromba felhőt. Ennek teste szakadozni kezd, mint az ócska ruha foszlánya. A tenger arca földerül, kacér pillantásokat vet a szellő felé; de ez nem enged a csábításnak. Mintha mondaná: most dolgom van, meg akarlak a felhőtől tisztítani; aztán haragszom is szörnyű tombolásod miatt. Ha kedved van, ott a napsugár, enyelegj vele. Én csak akkor foglak megint szeretni, ha nyugalmaidat visszanyered és mosolyogva álmodod rólam édes álmaidat.

Egy óra múlva nyoma sincs a vad szenvedélynek. A sziklás part apró medencéiben olyan csendes és olyan ragyogó a tenger, mint egy hegyi forrás. Pici halacskák úszkálnak a kristályos vízben. Egyiknek sincs baja. A vashajót összezúzta a tenger haragja, de ezeket a gyöngelényeket megkímélte. A tenger gondos anya. Gyermekeire még örülségében is vigyáz.

Napok óta lesek egy aktinát – úgy hiszem, tengeri rózsának hívjuk – amely a part közelében egy hófehér kőn vert gyökeret. Azért lesem, mert egy nyomorúságos kis remete-rák ólalkodik körülötte. A vihar az aktinának sem ártott. Hajlott ágai épek és egészségesek, mert azonnal összehúzódnak, mihelyt pálcámmal megérintem. Hanem a kis rák nem jelentkezik. Úgy látszik, elsöpörte a hullám.

Milyen kár! Meg akartam lesni – nem magát a symbiozist, mert azt láttam a nápolyi aquariumban, hanem – a symbiosis létrejöttét. Azokat a pillanatokat vágy-

tarn látni, amelyekben az a két nyomorú az éleletszükségek pragmatika szankciója alapján megköti a 67-es kiegyezést.

Nem jól beszélnek. Ezek az alsórendű szervezetek okosabbak, mint a magyar nemzet. A symbiosis csak annyiban hasonlít a 67-es szövetséghez, mert azt is olyan két fél köti, amelyek közül egyiknek sincs bátorsága a maga lábán, függetlenül élni. De az aktina és a remete-rák szövetsége *természetes*, mert mindkét félnek biztosságot nyújt és egyik sem aknázza ki a másik életföltételét.

A remete-ráknak nincs páncélja és lassú a mozgása. Ő tehát kész zsákmány, mert húsa jófalat. Ellenben az aktina olyan sovány és ízetlen, hogy a kutyának sem kell. Azonban soványsága dacára jól szeret táplálkozni. Haj, de nem tud ám helyéből mozdulni. Csak akkor eszik szegény, mikor ágai közé vetődik valamely mikroszkopikus szőrnyeteg.

Mi kell hát a remete-ráknak? *Paizs*, hogy védve legyen falánk üldözői ellen. És mi kell az aktinának? *Mozgás*- hogy élelemre találjon. Mivel pedig a természet különös szeszélye amannak pajzsot, emennek mozgási képességet nem adott: ennélfogva szövetségre léptek a hiányok pótlására.

Ez úgy történik – s én azt szerettem volna meglesni – hogy a kis rák lefejt a kőről az aktinának odatapadt törzsét és a törzs alá búvik. Az aktina megérti a rák jószándékát és odatapad a rák hátához. Ezzel a rák láthatatlanná válik és vidáman vánszorog ide-oda új terhével. Meg van mentve. Az aktina pedig nincs többé egy helyhez kötve, hanem bolyong a nagy térben, amerre a rák viszi. Tehát ő is meg van mentve. Egyik megmenekült a ragadozóktól, tehát a haláltól; a másik megmenekült az éhezéstől, tehát szintén a haláltól.

Ebből látható, hogy ez a szövetség okosabb, mint a 67-es kiegyezés.

VII. VIRÁGOS KERTBEN.

Félek, hogy kevés ebben a kertben a virág és sok a tövis. Pedig rég meghagyta Diderot, hogy aki nőkről akar írni, mártsa tollát szivárványszínekbe és hintse be sorait lepkék hímporával. De haj, a gőznek korszakában mesterséggé szállott az íróművészet, nincsen színpompa szavainkban és itatóspapirost használunk porzó helyett.

Messinától Sirakuzáig bérkocsin utaztam. A vasút persze kényelmesebb, olcsóbb, gyorsabb lett volna. De látni akartam a kert virágait, néhány falut, egypár várost, számos tanyát; tanyákban, falukban, városokban a *nőket*.

Hamar megéreztem, hogy Szicília egy más világrész. Ez a sziget nem Olaszország, még nem is Európa. Szokása, fejlődése, égálja elütő.

Flórája sem olyan, amilyent eddig láttam. Szirtjein moha helyett kaktusz virít; fűzfája: leánder; erdője: olajfa; berke: narancs, citrom, mandarin, füge. Az aranyvirág akkora bokorra fejlődik, mint nálunk a kökény, és a pelárgonia színe úgy ég, mintha a szerelemnek láva-tüze hevítene.

A levegő is más. Ennek a levegőnek nincsen homálya, miként hogy a tisztavízű briliántnak nincsen foltja. Ez a levegő tündöklik, ragyog és szikrázik a fénytől. Az átlátszóság fogalmát csak itt érti meg az ember. Madártávlatban hatvan kilométernyire van az Etna csúcsa Taorminától. Ezen távolság dacára mindig jobban láttam a Hegyet, mint Budapesten a Redoute kioszkjából a Gelértet. Mikor a szél leverte a kráter füstjét, tisztán láttam a hópaláston a korom szennyét. És úgy rémlett előttem, hogy képes volnék a farkast meglátni, ha a fehér hómezőn barangolna.

De ha más itt a szokás, a flóra, a levegő és ha megéreztem a régiségeket, a tájviseletet, a targoncákat, a hám-

szerszámot és ha meghallgattam antimelódikus dalaikat és kipuhatoltam a népléleknek játékos felszínét és vad szenvedélytől izzó mélységeit: akkor minden olvasóm természetesnek találja, ha megfigyelni próbáltam a nőket is.

Tűzről pattant menyecskék számára ez a sziget a föld legalkalmasabb talaja. Amerre járok: kihűlt lávára lépek. De valóság-e az a szó – kihűlt? Nem valóság. Somlónak, Badacsonynak illatos bora honnan veszi szikrázó tűzét, ha nem a látától?

Mi az, ami a köszénben ég? Semmi egyéb, mint a napsugárnak évmilliók előtt elraktározott tüze. Mi az, amit a köszénből illatszerek készítésére vegyileg kivonnak? Semmi egyéb, mint az ősnövényzetnek évmilliók előtt elraktározott illó olaja. Mi a zacherin, melyet a köszénből, és mi a festék, melyet szintén a köszénből sajtolnak ki? Semmi egyéb, mint az egykori őserdő növényzetének cukor- és széntartalma.

Ilyenformán a hideg, sötét, szagtalan és ízetlen köszénből a vegyész eszköze életre tudja kelteni az egykori ősnövényzetnek tűzét, színpompáját, illatát és édeségét. Miért? Azért, mert az ősnövényzetből keletkezett köszénben az ősnövényzet vegytulajdonságai fenmaradtak.

A lávakőnél sincs ez másként. Az anyaföldben, ebben a nagyszerű vegyműhelyben, a venyige gyökerének életsava föloldja a kemény követ, annak régi tűzét életre hívja és hajszálcatornáin elfuvarozza azokba a fűrtökbe, melyekből a ringató, hevítő kéknyelűt sajtolják a zirci apátság gazdag pincéje számára.

Nos hát, ebben a környezetben, hol talpunk alatt ég a láva, fejünk fölött ég a napsugár és körülöttünk izzó a levegő és mámorba ejt az illatár – a vulkának, bornak, virágnak, tengernek és mély szenvedélyeknek e forró, lázongó, vihardúlt, vad hazájában kerestem a tűzről pattant menyecskét. Nem az egyedet. Honi soi qui maPy pense. Hanem a típust. A vérforraló keblet, az okasztó szempárt, a szemöldökív észbontó sűrűjét, a

derék élvezeteg hullámozását járásközben és azt a szakadozott lihegést, melynek forróságát a duzzadt ajkak pirja között száz lépésnyire is megérez: a férfi. Kerestem, de nem találtam.

Többet mondok. Hetek óta nem akadtam nőre, aki a szemem közé nézett volna. Messina, Catania, Sirakuza elég nagy városok. Mindenik nagyobb Szegednél. Taormina, Giardino, Arc Reale jó nagy községek. Jártam egyebükt is. A gyermek, a férfi és a vénasszony jól megnézi az embert, tetőtől-talpig. Hanem a felnőtt leány és a menyecske széles e világért nem pillant rád. Közöny-e, érzéketlenség-e, alattomoság-e? – nem tudom. Hogy szokás: azt látom.

Bocsánatot kérek, Diderot szellemétől, de őszintén kimondom, hogy a szicíliai nők ezen szokása éppen nem nyugtalanító. Sőt az sem nyugtalanított volna, ha alaposan a szemem közé néznek. Mert bizony szegények formátlanok, véznák, kócosak és éppen nem szépek.

Nem a művelt osztályról írok.

A művelt nő sohasem rút, mert sohasem hiányzik belőle a vonzóerőnek valamennyi eleme. Ha nem szép az arca, hát szép a kifejezése; ha alakja szögletes, de dús a haja. Lehet a keze csontos, de jól van gondozva; lehet a hajszíne fakó, de szépen van fésülve. Ha egyáltalán megtagadta a természet a hajnak varázsát, de a műveltség megadta neki a lélek báját.

Mindig bír a művelt nő olyan fegyverrel, amely hódít és leláncol. Az egyik férfi belebolondul a formás csipőbe, a másik nem tud ellenállni a csipkének, a harmadik rabul esik egy ötlet miatt. Milyen csekélység egy könyecsepp. Ennyi éleny, ennyi köneny, ennyi klór, ennyi nátrium és kész a köny. Sósvíz. De ez a sósvíz, ha alkalmas pillanatban gördül végig a művelt nő arcán, bármilyen rút is legyen az a nő – ez a sósvíz; egy férfi életének sorsát, boldogságát, végzetét, dicsőségét, szerencsétlenségét dönti el.

Hetek leforgása alatt egyetlen formás nőt sem látam a tömeg között. Sem leányt, sem menyecskét.

A lányok fejletlenek. Válluk keskeny, mellük lapos, csípőjük hegyes, lábszáruk vékony. A ruha nem áll rajtuk, hanem lóg. Hajuk borzas, hangjuk rikácsoló, arcuk csontos.

Menyecskéről pedig beszélni sem lehet, mert az nincs. Menyecske. Milyen gyönyörű szó! A magyar néplélek lovagias szellemének van-e tündöklőbb bizonyítványa, mint ez a szó? Ennek a szónak nyelvtani értelme és erkölcsi valutája: egy kis mennyország. Egy része annak a mennynek, amelyhez a zavartalan boldogságnak, örömnak, szépségnek és örökéletnek szent ábrándjai fűződnek.

Van-e menyecskéje az olasz, német, francia, angol nyelvnek? Tudtommal nincs. Már pedig, ha volna menyecske azoknál a népeknél: ki is tudnák fejezni a fogalmat. De hát menyecskéje csak a magyarnak van.

Nálunk sem minden asszony menyecske. Ez a fogalom időkort, vidámságot, egészséget, rugalmasságot rithmikus vonalakat, bájt, hangulatot, tetszelgést, vágyat és reményt összesít magában. A húszéves még nem menyecske, mert éretlen. Az ötvenéves már nem menyecske, mert túlérlett.

Egy jól megtermett és nehéz munkával el nem csigázott, súlyos gondoktól el nem hervadt nőnek varázslatos menyecske-ideje harminc évig is eltart. De magyar legyen. Nem mondom, hogy fajmagyar legyen, mert bérceink, völgyeink, pusztáink, folyóink, búzáink, szokásaink hatással vannak a nem fajmagyarokra is. Zsidó menyecske, szerb menyecske, oláh és cigány menyecske aránylag annyi van, mint fajmagyar menyecske.

A menyecske anyagi és erkölcsi fogalom. Testi-lelki épség kell ehhez. Sápkozó, aszott, életunt, felfuvalkodott, unalmas, ronda, pedáns menyecske nincs. Aki menyecske, az jóízű, kedves, szókimondó, hamis. Ritkán csalódik, hamar csal. Szemes, eleven, dolgos, tiszta. Hajlékony, mint

a párdúc, dereka egyenes, mint a fenyőszál, és mosolygó, mint az almavirág.

Ezek a szicíliai fejletlen leányok férjhezmenetelük napján vénasszonyokká válnak. Mikor csecsemőt láttam valamelyiknek a karján, mindig csodálkoztam, hogy itt a nagyanyák szoptatnak. Nem ismerem a gyors vénülés okát. Talán rosszul sült el az a kereszteződés, mely Szicíliában a görög, római, normán, arab, karthágói és egyiptomi vérből jött létre.

Kacérságnak híre-pora sincs. Taorminában legelsőrangú vendéglő a Hotel St-Domenico, mely évek előtt a Domokos-rend zárdája volt. A modern Olaszország elvette a dominikánusoktól, eladta egy olasz hercegnek és ettől bérbevette egy vendéglős. »Az istenházából csárda!« – kiálték fel Petőfivel. Különb en akár itt száll meg az idegen férfi, akár a többi vendéglőben: annyi, mintha szerzetesi fogadalmat tett volna.

Kötni, varrni, ozsonálni, pletykázni, gyermeket fésülni az utcán szoktak a nők, házuk ajtaja előtt. De *háttal* ám az utcának. A járókelő cseveghet, kacaghat, csörömpölhet, – egyik sem fordul a nők közül az utca felé. Nem kíváncsiak a férfiakra. Mintha haragudnának, miként a nőstény pók az udvarlójára. Annál jobban megnézik az embert a ráncos, vén banyák. És ez a kép ezt a virágos kertet még tuskéssé teszi.

VIII.

HAZAFELE.

Távozás előtt búcsúzni szokás. A búcsúnak mindig van bánatos alkateleme. Némelyik búcsú hasonlít a lélek halálához. Ez a búcsú nem ilyen fájdalmas. De árnyéka ennek is van.

Nehezen elviselhető az a gondolat, hogy amit ma-

gunkénak hittünk, megszűnik a mienk lenni. Már pedig amit látunk, az bizonyos fokig a miénk. El-eljárom Budapesten az igazságügyi palota lépcsőcsarnokába, leülök valamelyik tölgyfaasztalhoz és sokáig elnézem a csodaszép arányokat, a vonalak összhangját, a diszkrét fényt és enyhe homályt, az erőnek, komolyságnak, megbízhatóságnak oszlopaikat, falait, szobraikat és egész valóm megtelik a tulajdonjognak ama jóleső érzésével, hogy az a csarnok, amíg látom, amíg nézhetem, addig az enyém nemcsak a szemeim által, hanem azon benső, őszinte öröm által is, melyet lelkemben felidézett.

Hetek óta magaménak vallom Taorminát is. Ehhez a birtokláshoz nincsen köze a telekkönyvnek. Az ilyen birtokjog a szívre van betáblázva. Azáltal lett az enyém, hogy megszerettem és azáltal veszttem el, hogy nem látom többé.

Reggelenként első dolgom volt ablakomhoz sietni, hogy üdvözöljem s lefekvés előtt nem mulasztottam egy utolsó pillantást vetni a tájra. És egész napon át néztem. Sohasem teltem be látásával. Minden órának új ingere volt, mert minden órában új képet fődöztem fel.

Olykor bámulva állottam meg. Ni, egy új részlet! Hol volt ez idáig? Miért nem láttam ezelőtt? Ez a hegyoldal ma merészebb, mint tegnap. Az a szakadás új színeket váltott. Ez a mélység ma még szédületesebb. Mintha magasabb volna most az Etna. Az a gerinc nem látszott tegnap. Az Isola Bella berkében máskor a harmat nem volt ilyen csillogó. Párját vesztette-e az a fekete rigó, hogy tegnapi vidámsága úgy ellankadt?

Búcsúzó.

Szemeim átölelik ennek a paradicsomkertnek nagy árnyait, kis bokrait, vad szakadékait, szelíd virágait, hómezejét és narancs-berkeit. Fölmegyek egy teraszra, hogy együtt lássam még egyszer északnak fagyát és délnek virányát, a természet zord terméketlenségét és illatozó bujaságát.

Betérek a görög színház romjai közé s andalgásom

önkéntelenségében egy páholy oldalfalából kiszakítom azt a kis rozmaringszálat, amely jegyzeteim között együtt hervad emlékeimmel. Nézem a magnolia elragadó nyílását, amint szirmait hullatja. Egy hangya küzködik valami bogárcombbal, hogy a fészekbe hurcolja. Két hatalmas keselyű kóvályog fent a nagy magasságban.

A nap leáldozóban van az Etna mögött és bágyadt sugárkévéket szór a hópalástra. Valahol a messzeségben Afrika szele megzavarta a tenger nyugalmit és a hullámvérés panasza fölhallatszik hozzám. Egy ürge gyík neki-bátorodva suhan végig cipőmon, zsákmányul ejtve a szegény szúnyogot.

Képeket rajzol az alkony hűvös ecsetje lelkem elé régmúlt időknek tüneményes napjaiból. Quadrigával rohan a görög ifjú a babér után. Norman vitézek ostromolják a várat. Hullámmal küzd a hajó, amely a marsalai Ezret viszi Kalabria felé. Lávafolyam borítja el Catania völgyeit. Cyclopsok dobálnak sziklákat Arci Reale öblébe. Lelkemben összekavarodik a múlt a jelennel, a nefelejts a vérrel, az eszmény az ábránddal.

Búcsúzom.

Látok-e több ilyen verőfényt, mint ez vala? Találok-e ennyi nyugalmit valahol? Az eszményi csöndnek ezt a hangulatát elveszítem-e örökre? Mi ez a »holnap«? Álom volt-e a »tegnap«; zivatar lesz-e a »holnap«? Az árnyak növekednek. Bizonytalanná válnak a tárgyak az alkonyban. A ciprus-gulák megszaporodnak, mintha temető venne körül és mintha a marguerite-bokrok sírhalmok volnának. Estharang kondul meg az egyik toronyban. A másik is megszólal. Aztán a többi. Bércről-bércre száll a bánatos hang. »Mindörökké; soha többé. Soha többé; mindörökké«.

A reggeli vonat Cataniába vitt, ahol megtaláltuk a horgonyzó »Rákóczit«. *Magyar, földre* léptünk. Mikor a hajóra akartunk csolnakázni, evezősünk így szólt: »Magyar hajó? Olyan nincs.« Mondtuk: Adria. Nem értette. De segíteni akart szicíliai bőbeszédűséggel. »Talán angol?«

Nem! »Holland?« Nem! »Görög, román, albán?« Nem. »Ah, capisco, capisco! Úgy-e *osztrák?*« Igen, igen, – feleltem szemlesütve. – És elvitt az »osztrák« Rákóczi-ra, melynek farán csakugyan osztrák-magyar zászló lengett.

Magyar földön. Ez azt jelenti, hogy a negyedik kapitány *véletlenül* magyar. Rajta kívül egy árva szót sem tud magyarul senki. Se az inas, se a szakács, se a matróz, se a gépész. Szíves, előzékeny mindenki. Premuda, a parancsnok, ennivaló kedves ember. Hanem magyar szót, magyar vonatkozást, magyar szellemet ne keresünk, hiába. Ilyen ez, a magyar föld. Ez nem az *Adria* hibája. Mit tegyen? Ott veszi alkalmazottjait, ahol arra termett egyéneket kap. Magyar ifjaink nem keresik föl ezt a férfias pályát. Milyen kár!

Szomorúan gondolok a magyar irodák vérszegény penészvirágaira. Nemzetünk testi-lelki izomereje szörnyen lehanyatlott. Éppen ezen bolyongásomban olvastam újra hazánk függetlenségi harcát. Teremtő istenem, milyen más nemzedék volt az! Pedig akkor is az alkudozás és önmegtágadás kihevert derekalján keresték sokan a bölcsesség követ. Akkor is sok »államférfi« elve volt: áldozni a jogból, hogy meneküljön az irha. De hát akkor ez az elv nem birt többséggel sem a Házban, sem azon kívül.

Most?... Vajjon hol árulják azt a tömérdek nyúlhájat, melylyel nemzetünk művelt osztálya táplálkozik? Avagy tán, újabb időben, a tavaszi oltások alkalmával, tehénhimlő-anyag helyett nyúl-szív-szérummal oltják be a gyermekeket? Nem tudom, miként van; nem is a politikáról szólok. Békés időben különben sem a vitészség a politikai nézetek mértékadója. Én az *életről* szólok.

Ifjaink félnek az élettől. Különös. Nem a haláltól félnek, hiszen mindenik kész kardot rántani, pisztolyt fogni apró sérelmekért is. E tekintetben nemhogy félnének, de sokan bizonyos léhasággal néznek a halál szeme közé. De igenis félnek *attól az élettől*, mely önálló, szabad mun-

kát igényel. Inkább irodákba tolulnak. Csúsznak, másznak, csakhogyszolgaságba juthassanak.

Mi lenne ifjainkból, ha Magyarország csak annyi tisztviselőt alkalmazna, amennyire valóban szüksége van? Miniszterek és hatósági főnökök mennyi kéregetőt látnak előszobáikban naponkint. Ez már nem rendszer, hanem epidémia. Fölötte veszélyes ragály, mert az erkölcsöket támadta meg. Száz meg száz erőteljes parasztfiú járt már nálam katonai bizonyítvánnyal és azzal a kérés-sel, hogy neki *hivatalt* szerezzek. Mert hát a seprő könnyebb, mint a kaszanyél.

Könnyebb. Ez a szó pecsételi meg nemzetünk sorsát. Ahhoz nyulunk, ami könnyebb. A hivatali penna könnyebb, mint a saját erejéből dolgozó kalapács. Az irodának kevesebb a munkaideje, mint a boltnak. Másolni, igaztatni, rovatolni, kiadni, jelenteni, egyeztetni, összeolvasni, meleg szobában ülni, dohányt szitálni a hosszúszerű pipába – mindez könnyebb, mint raktározni, mérni, kormánykereket ellenőrizni, gépet vezetni, rajzokat készíteni.

A magyar ifjú, ha pályát keres: hivatalt keres. Bármilyen csekély, csak legyen meghatározott készfizetés és nyugdíj. Munkamennyisége az irodai órától függ és életrendjét a fizetési ív határozza meg. A fizetési ív köréből nem tud kimozdulni, miként az a nyomorult cserebogár, mely vásott gyermek kezébe jutott és végkimerülésig röpül, de mindig csak a pereszlen tengelye körül. A fizetési ív bélyege meglátszik cipőjén, lakásán, gyermekén, mulatságán. Nincs szomorúbb élet, mint mikor a becsvágy és az életrend a számlalajtorja fokaihoz van kötve.

Hát bizony a hajós mesterséget ifjaink kerülik. Pedig ma már a tenger a gazdagodásnak, a civilizációnak, a hódításnak, a világismerésnek országútja. Aki nem szerepel a tengeren: sehol sem szerepel. Akit itt nem lát a világ, hát az sehol sincs. Az eszme a nemzetek nemeslevele; a hajó a nemzetek útlevele. Az eszme birtokosa

előtt megnyílik a világ szíve; a hajó birtokosa előtt megnyílik a világ fogalma.

Hanem a hajó-szolgálat kemény dió. Itt a természet nincs megkantározva, miként a városokban. Az éjszaka itt valódi éjszaka, a szél valódi szél, a köd valódi köd. Paropli, kalucsni, kamásli itt nem használ. Kaláber-partira nincs idő. Zivatar elől nem lehet cifra kávéházba menekülni. Ide egész férfi kell kemény szívvel, ép idegzettel, vaseszséggel. Ha nő volnék, hajóstisztet szeretnék. Semmi sem imponálóbb, mint az a komoly nyugalom, amelylyel ezek a tiszték előkészületeket tesznek a közeledő viharra. Hivatásuk sorrendjében az életveszély gyakoribb, mint az életöröm. Valahányszor hajóra lépnek, mindig csatába mennek.

Óhajtom a félreértést kikerülni. Másodszor is megjegyzem tehát, hogy művelt ifjúságunk – nemcsak tanulókról szólok – képes a halálmegvetésre a közfelfogás hatása alatt. Kétségkívül fegyvert is fog: »ha még egyszer azt üzeni.« Hanem az üzenetet bevárja. Nem bomlik. Nagyon józan. Kerüli a mámort. Stílszerűen kíván lelkesedni. Okos, előrelátó, higgadt, megfontoló. Tévedni nem akar; a ballépést hibáztatja; a sikert kedveli. Ezek igen becses tulajdonságok a hatvan éves férfiaknál. Ezekkel a tulajdonságokkal elkerülődik az »üzenet«. Erről tehát ne beszéljünk.

De itt van az élet harca. Ehhez már bátorság kell. Önbizalom, találékonyság, nélkülözni tudás, önálló tevékenység. Erőbefektetést tenni kell. Meg kell reszkírozni a holnapot, hogy megnyerve legyen a holnapután. Nem igtatószámok adják a munka mértékét, hanem az eredmények. Nem az iskolai bizonyítvány és nem is a minősítési táblázat képezi a támaszt és az emeltyűt, hanem az egyéni tartalom.

A független életnek erre a harcára ifjúságunk nem vállalkozik. Ezért nem látok kellő számú magyar ifjút a vállalatoknál, az üzletekben, a bérlők, gyárvezetők, vendéglősök, ügynökök között. A műhelyekben, a laboratoriu-

mokban, az erdők kiaknázásánál, a hajóknál. Az életviszonyok legbővebb keresetforrásait kerüli el ifjúságunk.

Nyolcvannégy órát töltöttünk a Rákóczin. Hajón gyorsan megy az ismerkedés. A szalonias rendet egy idős úrhölgy tartotta fenn, aki Palermo vidékén természetes meleg sósfürdőt használt és hazafelé jött Ogulin-megyébe, hol fűrésztelepük van és szép kastélyuk. Vele jött egy német festőné állandóan elégikus hangulatban azon szerfölött rossz bánásmód miatt, melyben az önző magyarok a szegény elnyomott Ausztriát részesítik. Egy öreg angol humorizált és csodaszámba menő piszkos körmöket viselt. Egy kereskedelmi utazó folytonosan tengeri betegségben sínlődött. Iparszerűleg foglalkozott ezzel az ocsmány állapottal. Egy artista-pár Máltából jött és ment Konstantinápolyba. Rút és öreg öleb volt velük, amely pirvetteket csinált, ha felöltöztették ballerínának. Ezen az öleben kívül még 79 betanított kutyájuk van útban Berlinből Konstantinápolyba. Ez is életmód.

Fiúmében másodszor is magyar földre léptünk és a nagyvendéglőnek egyetlenegy alkalmazottja csakugyan beszél magyarul.

DÉLVIDÉKEN.

I.

ELINDULÁS.

Szerkesztő úr! A mit most elkövetek: tudom, nagy vakmerőség. Sőt merő vakságnak is lehetne nevezni. Most a mai zónás, táviratos, telefonos, kábeles világban már vagy megjárta mindenki Európa délvidékét, vagy annyit olvasott róla, hogy a földközi tenger partjait úgy ismeri, mint a tenyerét. Aki pedig sem nem utazta meg, sem nem olvasott róla – szentül hiszi, hogy már megoldvasta, vagy megutazta.

Két veszélynek vagyok tehát kitéve. Illetőleg háromnak.

Vagy nem olvassák el leveleimet.

Vagy elolvassák, de unni fogják.

Vagy el nem olvassák és mégis unják.

De mindegy. Ön rám parancsolt, hogy írjak. A jó katona pedig nem kérdezi, hogy veszély várja-e a kijelölt állomáson, vagy kényelem; hanem megy előre a kötelesség-teljesítés útján, nem törődve a hideggel, a meleggel és az elvérés esélyeivel. Mert el nem olvasatni: ez az írói mesterség *fagypontja*. Unalmasnak lenni: ez az író-mesterség *forrpontja*, midőn haszontalan buborék még haszontalanabb pára és köd lesz a munkájából. El nem olvasatni és mégis unalmasnak lenni: ez már a teljes és tökéletes *elvézés*.

Mindegy. Mennem kell! Az orvos rám parancsolt, hogy menjek, épen miként Ön rám parancsolt, hogy írjak. Ugyanis az orvos úgy rendelte, hogy Karlsbadba men-

jek, mert gyomor-beteg vagyok. Úgyde kérem, én már évek óta nem vagyok gyomor-beteg, és évek óta járom Karlsbadot. És én őszintén megvallom, hogy a gyomor-betegséget gyomromból meguntam. Utálatos baj ez, mert prózai baj. A hány regény- és drámaíró van, annak minden betege mell-bajban halt meg, mióta a világ fennáll. Azt hiszem, semmi sem ronthatja meg annyira írói reputációját, mint az örökös gyomorbaj. Hogyan?! Egy író, aki gyomor-beteg! Hiszen igazság szerint egy magyar írótól azt várná az ember, hogy ne is legyen gyomra.

»Új szamarakat kérünk Generális úr!« – kiáltott fel két miniszter leköszönése alkalmával Kende Miska orsz. képviselő a klubban Tisza Kálmán előtt. A véderővita által felidézett politikai fordulat kezdetén volt ez – s e mondás a válság kitörésének valódi óramutatója lett. Egy vészmadár volt az akkor, mely szárnyaival érintve az emberek lelkét, mindenkivel megéreztetette a vihar kitörését. – Én pedig azt mondom: »Új betegséget kérek! mert különben ebből is válság lesz – ha nem is politikai.«

Így állottam be mellbetegnek.

Csendes álmadozással forgatom a szemeimet és köhécslek alig hallhatóan. A sáppadtságig még nem jutottam el; de a borbélyom a minap veszedelmesen ajánlgatta kitűnő rizsporát. Még meggondolkozom – s ha látom, hogy San Remoban, vagy Bordigherán ilyen a divat... kitudja, talán még halvány ifjú is lehet belőlem.

Ilyenforma tépelődések között jutottam el Budapestre a Cook utazási irodájába.

Ez a Cook angol ember. Nem is ember, hanem társaság. Magyarul Kuknak írják. De mivel angol, tehát Cooknak írják és Kuknak mondják. Épen miként szegény Czakó Jóskával a cigány primással történt Kolozsvárt, aki magát a falragaszokon állhatatosan Czakó Józsefnek írta, de a közönség állhatatosan Petinek olvasta. Bizonyosan angol volt a megboldogult.

Mister Cookot arra kértem, hogy állítsa össze a legrövidebb körutazási jegyet Budapesttől Nizzáig. Nem,

mintha Nizza lett volna a céloom, hanem mivel így jogot szerzek a Riviera bármely pontjához.

Az üzletben volt még egy férfi és két nő. A nők kérdezősködtek a Nílus második kataraktája felől és jegyet váltottak Smyrnába, Palestinába. A férfi kerek szemeit rám meresztette és így szólott:

»Ha szabad kérdezmem, ön Nizzába utazik?«

– Nem épen – felelém, csak félig-meddig. Amint láthatja uram, én mellbeteg vagyok. (Obligát köhintés.) Délvidékre kell mennem. (Két obligát köhintés.) Nem tudom, kibírom-e az út fátalmait. (A köhítések köhécselésé fajulnak.) A Rivierára megyek, de hogy melyik pontján fogok megtelepedni, még nem tudom. (Halk köhécselés.)

»És mikor szándékozik indulni?«

– Ha lehet, még ma, hogy minél előbb megszabaduljak a budapesti alkalmatlan emberektől – válaszolám kissé nyers hangon, köhécselés nélkül.

Emberem megértett. Fülíg pirulva így szólott: »Érzem, hogy magam is azok közé tartozom e pillanatban. De bocsásson meg; az ön arca nekem rokonszenves; szenvedése részvétre hangolt; s miután én is a Rivierára készülök, úgy hittem, egyikünknek sem lesz fölösleges egy útitárs Ha elfogad, én szerémvári Szerémy Sándor dr. utriusque juris vagyok és ügyvéd Kassán.«

Miután természetemhez tartozik a lobbanó harag és a gyors barátkozás, s miután a lobbanó haragon már túlestem, következett a gyors barátkozás. Kezet nyújtva, ilyesmit mondtam: – Én Járó Kelő vagyok. Kolozsváron...

Nem folytathattam. Pedig a következő életrajzot akartam adni: Kolozsváron kaptam e nevet, ahol újra születtem és új keresztségben részesültem. Édes szülém lett nekem e város, mely tizenkét év óta nevel hol csókkal, hol virgácscsal. Mindig karjaiban tart, vagy azért, hogy fölemeljen, vagy azért, hogy lesújtson. Így is, úgy

is, mindig éreztem nemes keblének meleg lehelletét. –
De nem folytathattam.

»Hogyan, ön Járó Kelő úr?! Az Ellenzék Járó Kelője? A kolozsvári Járó Kelő? Minő szerencse! Az ön neve Kassán épen olyan ismeretes, mint a Kerekes Samuél, aki versben beszél, és a Szász Gergelyé, aki verseket ír. Önöket hárman úgy emlegetjük, mint bérces hazarészünknek halhatatlan triászát. Oh, uram, én élek-halok az irodalomért. Ismerem F. Gyújtó Izabella regényeit, az Ürmössy iránycikkeit, bibliás Nagy Mórnak zsolozsmáit és Szenkovics Mártont, Erdélynek ezen Smith Ádámját. Ott voltam a színészet jubileumán, zengzetes nyelvünk feltámadásának ez ünnepén. És boldog vagyok, hogy hallhattam Szász Gergelytől e fenséges szavakat: »Most már bőghetnek!« Mennyi erő és milyen rövidség! Shakespeare! erő; tacitusi rövidség. A nyelvfeltámadást, költő, nem ünnepelheti meg méltóbb kifejezéssel. A »most«-ban megnyilatkozott a drámai elem; a »bőghetnék«-ben megnyilatkozott a lyrai elem; a »már«-ban megnyilatkozott az epikai elem. Együtt e halhatatlan kijelentésben megnyilatkozott nyelvünknek zengése, hajlékonysága, őserije, szenvedélye és viharzása. Neptun nem beszélhetett más-ként, midőn rohamra vezette a tenger összes szörnyetegeit. Ilyesmi foroghatott a Danton lelkében, mikor rálépett a guillotine lépcsőjére. És Péter apostol, mikor leszállt a római börtönbe, és Hús János, mikor a máglya füstje körül burkolta, mint egy szent fátyol és Luther Márton, mikor fölszegezte théziseit... oh, ha ők nem elődei, hanem utódai lettek volna Szász Gergelynek! Életüknek ama dicső momentumait mily találólag jellemezheték volna: »És most már bőghetnek!« – Fájdalom, a világtörténet kerekéi nem forognak visszafelé. így nekünk csak az a kis reményünk marad, hogy ha lesz az emberiségnek még egy új Dantonja, Péterje, Hús Jánosa, Lutherje – ezeknek megadta a mintát Erdély költője s ezek majd tudni fogják, hogy a válságos pillana-

tot mikép tegyék halhatatlanná s nagy mondással: »És most már bőghetnek!«

Látva, hogy mecénással van dolgom, megkötöttem vele a barátságot s megvettük a jegyet Bécs-Pontebba-Velence-Milánó-Genua-Nizza és visszafelé Genua-Pisa-Florenc-Velence-Fiume–Budapest 45 napra 140 forint első osztályban, 103 forint a másodikban.

II. MENETKÖZBEN.

Szegény néhai Pap János, aki csak azért halt meg, hogy mindennap eszembe jusson, úgy vélekedett, hogy az emberi együttlét állapotát semmi sem teszi oly nehéz próbára, mint a börtön. Tapasztalatból mondta szegény, mert osztrák grátiából ő is raboskodott hat esztendeig.

Megengedem, hogy igaza volt. De látom, hogy nemcsak a börtön az együttlét próbaköve. Az utazás is próba.

A doktor első helyre akart jegyet váltani; én pedig a másodikra. Mindketten erősek valánk az argumentációban és kifogyhatatlanok. Már-már úgy látszik, hogy beüt a katasztrófa s az örökbarátságunk örökelválás lesz a vége, midőn eszembe jutott az a kolozsvári négy jó barát, akik közös útra indultak megjárni az olasz félszigetet együtt Sziciliával. A menetjegyet mind megváltották. El is indultak. Mégis érkeztek az első olasz állomásra Velencebe. Itt aztán a fölött, hogy a Szt.-Márk templomát nézék-e meg előbb, vagy a Doge-palotát – (a kettő egymásnak *tőszomszédja* – amit utasaink nem tartoztak tudni) úgy összevesztek, hogy külön-külön mindenik szentül elhatározta magában a többivel nem utazni együtt.

Ám azt is meggondolta mindenik, hogy egyedül utazni nem kellemes. Az angol, útközben mindenütt talál angolra, miként a hangya a mezőn, hogy mindenütt talál

hangyára; de a magyar nem könnyen akad Sorentoban vagy Palermoban egy másik magyarra.

Ehhez hasonló tűnődés külön-külön mind a négy úttársat arra bírta, hogy ők bizony inkább haza mennek, minthogy egyedül másszák meg a Vezúvot. Egymáshoz persze nem szólottak nagy haragjukban.

Másnap A. útban volt Pontebba felé Bécsnek; B. útban volt Cormons felé Triesztnak; C. útban volt Pragerhof felé N.-Kanizsának; D. útban volt Fiumé felé Budapestnek.

Mikor A. Kolozsvárra érkezett, arról volt meggyőződve, hogy B., C. és D. Rómában nézegetik a Colosseumot. B. ugyanezt hitte a másik háromról. Mikor aztán A. felment a »Körbe« egy tarokparthiera, majd hányat esett, hogy ott találta B-t. Jött aztán C. és D. Előbb tableaux, azután nevetés, végre egy négyes tarok bikával.

Ez a história jutván eszembe, megadtam magam s késznek nyilatkoztam első helyen utazni. A doktor azonban nem akarta tűrni, hogy én nagyobblelkű legyek. Kezdte forszírozni a második helyet. Új disputa, új válság. Végre is cifliztünk és győztes lett a második hely.

Cook urnái nemcsak menetjegyet lehet kapni. A földkerekségének minden nagy városában van úgynevezett Cook hotel, mely nem a Cook úré ugyan, de melylyel Cook úr üzleti összeköttetésben áll. Cook úrnál tehát szoba- és étkezési jegyeket is lehet kapni, melyeket minden Cook-hotel a föld bármely pontján tartozik készpénz gyanánt elfogadni. Vagyis egy ilyen Cook-jegy birtokosának az illető hotel köteles a II. emeleten egy utcai előkelő szobát adni szolgálattal és világítással; köteles adni *reggel* egy tejes kávé vagy théát vajjal, mézzel, kenyérrrel; *délben* egy lunch-öt rendesen a következő fogásokból: vaj, retek, hideg hal; *tojásétel* – higrántotta, púposrántotta, ökörszem, hamand-eggs (sonkaszeletek kisütve ökörszemmel) vagy croquet-f élek; egy *marhahusétel* (rostbeef, beefsteak, filé vagy ürücottlete, borjúcomb); egy vastag *tészta* (többnyire pudding-laska-macaroni-rizs-félék); *dessert* (alma, körte, narancs, datolya, dió,

mandula); végre *sajt*. Kenyér – »A discretion.« Hat órai ebédre adnak rendszeren: *levest*, meleg *halat* mártással, *marha* – *ürü* – vagy *borjú* sültet garnírozva; *főzeléket* – articsóka, zöldborsó, karfiol, sonkásburgonya, risotto, spárga, zeller mayonais stb.; *szárnyast* salátával – kappan, poulard, jérce, fácán, kacsza, pulyka, fogoly, galamb stb.; *crème-félét* vagy fagylaltot piskótával; dessert-et; sajtot.

Az ember annyi jegyet vált Cooknál, a hány napra utazását tervezi. Ha bármi ok miatt hamarabb visszatér, a jegyeket az iroda 10 százalék levonással, visszaváltja. Minden egyes jegy áll négy couponból. Mindenik coupon más-más színű. A szoba-coupon színe fehér, a reggeliző-couponé zöld, a lunch-é kék, az ebédé sárga.

Egy ilyen négy couponos jegynek, tehát egy napi teljes ellátásnak az ára 12 frank 50 centime. A mi árfolyamunk szerint december végén 6 frt 20 krajcár.

Közös megegyezéssel vettünk a doktorral 60 jegyet – tehát 30 napra valót s december 30-án este belefeküdtünk egy hálókocsiba, mely Bécs felé robogott. Hogy éppen Bécs felé – ezt két okból említem meg.

Először, mivel Nagy-Kanizsa-Prágerhofnak menve – bár az út sokkal rövidebb és olcsóbb, nincs kényelmes összeköttetés. A nappali vonatnak nincs étkezője s így egész Velencéig ehetik az utas tarisznyából. Az esti vonatnak nincs hálókocsija és Prágerhofon túl fölötte bizonytalan fűtése. Miután pedig Bécsből indulva, háló- és étkező-kocsik vannak, ennél fogva minden utazó, ha csak nem hajtja a tatár, Bécsből indul el és nem Budapestről. Ez is vasúti politika. A déli vasút-társaság tulajdonát képezi úgy a bécsi – mint a budapesti vonal. Azonban a déli vasút-társaság nem magyar, hanem osztrák kézben van. Ennél fogva ezen menetrenddel mesterségesen emelik Bécs forgalmát Budapest rovására. Volna ugyan egy harmadik vonal Fiume felé a Máv-on, de ennek is rossz az összeköttetése, mert az utas kénytelen 24 órát Fiúméban vesztegelni.

Másodszor azért említtem meg, hogy Bécsnek mentünk, mivel reggelizés alkalmával a Súd-banhof étkezőjében a következő nagy fontosságú esemény történt:

Asztalunkhoz két hölgy ült le. Beszélgetésükből kiderült, hogy ők is Cook-jegygyel utaznak s hogy ők is magyarok s hogy ők is a Riviérára mennek. Már mondtam, hogy természetem a gyors barátkozás. Néhány pillanat alatt megismerkedtünk, s azontúl jóban rosszban együtt maradtunk.

E helyen szükségesnek tartom, jó eleve és egész határozottsággal tiltakozni minden félreértés ellen. Köztünk a viszony mindvégig a legkifogástalanabb maradt. Alföldi nők voltak, magyaros bájjal, angolos modorral. Lépten-nyomon bebizonyították, hogy minő ripőkös elfajulása az a társas életnek, mely nőt és férfit nem tud egy mással képzelni gyanúsítás nélkül.

Elhelyezkedve a kupéban, mindenek előtt az utazás esélyeit beszélgettük meg. Így derült ki, hogy a magas hölgy csak franciául, a törpe csak angolul, a doktor csak németül tud. Én röstelltem bevallani, hogy csak magyarul tudok s így azt fillenttem, hogy tudok latinul. Gondolám, úgy sem lesz az én tudományom próbára téve. Mi tehát nyelvtudomány tekintetében úgy egészítettük ki egymást, mint az a két jurista-gyerek, kiknek az álarcos bálba csak egy jegyük volt, s hogy mégis mindketten bejuthassanak, a nagyobbik a kisebbiket a hátára vette s a jegyszedőnek azt mondta, hogy a hátán levő nem egy külön személy, hanem csak az ő maszkja.

Velencéig az út igen szép és igen hideg. Kocsinknak futószerkezete el volt romolva. Pontebbánál olasz földre léptünk. Igenis léptünk, mert a 20 perces állomást arra használtuk föl, hogy bementünk a vendéglőbe.

Épen Szylvester estéje volt 7-8 órakor. Egy 35-40 személyre való asztal gazdagon megterítve hideg és meleg étkekkel, élő és csinált virágokkal, fényes kandeláberekkel és ragyogó gyümölcscsel. A teremben karosszékek, kerevetek, szőnyegek. A falon Garibaldi, Cavour, Viktor Emanuel és egy néhány tájkép. A menyezeten élénk színű

freskók. Egy pár üvegalmárium régi porcelánnal és ezüst holmival. A márvány kandallóban a fekete fenyő illatozó tüze.

Ez a színpompa, ez a hangulatos berendezés, ez az otthonias léggör – mindez eszébe juttatja az utazónak, hogy más vidékre, más országba, más világba érkezett. Derült mosolygással kínálgatott nyársonstült párologó csirkével egy tiszta öreg asszony; egy kis leány boros palackok gyors felbontásával volt elfoglalva; egy másik gyermek számlákat hozott a pénztártól és aprópénzt tálcákon.

Csodálatos. Ezek az emberek ott születtek, ott élnek Ausztria tőszomszédjában. Még csak egy patak sem választja el a két országot. És mégis minden másként van itt, mint amott. Más szokás, más élet, más hangulat. Sem az öreg asszony, sem a kis leányok egyetlen szót sem tudnak németül. A doktor tudományának tehát itt vége szakadt. Elővettük angol tudományunkat. Nem ért semmit. Neki estünk a franciának. Nem boldogultunk. Olaszul pedig nem tudunk. Végre is a némák mesterségéhez folyamodtunk, s ujjaink segítségével készítettük el a számlát.

A magyar ember sokat elmélkedhetik ezen a ponton. Hozzánk bejöhet Pozsonyfelől az idegen, végig futhat Predeálig s a vonatvezetők »mehet!« kiáltásán kívül jóformán semmiből sem veszi észre, hogy magyar földön van. A vasúti hirdetéseket épen úgy megkapja németül, mint magyarul. A személyzet épen úgy tud németül, mint magyarul. A pénz épen olyan, mint Ausztriában. A pincér németül szól hozzá. A kupéban németül társalog a katonatiszt, a zsidó, a rájzender. Az étkezés osztrák szokások szerint. Az étlap fele német. A trinkgeldet németül köszönik meg. A finánc, a katona, a csendőr, a hordár, a kalauz osztrák egyenruhát visel. A kereskedő osztrák szokásnak hódol. Csak az alföldi kútgépek, a nádfelelő tanyák és a méléző gölyák emlékeztetik arra, hogy magyar földön utazik.

III. VELENCÉBEN.

Pontebbánál két úr szállott be hozzánk. Társaságunk egyrésze panaszkodott, a másik rész azzal vigasztalódott, hogy így legalább melegebb lesz. Mert cudar egy hideg volt abban a lábmelegítő olasz kocsiban. A két úr hallgató volt. Mi azt (a multságot szereztük magunknak, hogy találgattuk kilétüket.

– Na Járó Kelő úr, most tegyen ki magáért. Ön jó darabig rendőrkémnek adta ki magát az Ellenzékben, most is tárcaíróféle; a megfigyelés tehát mesterségéhez tartozik – szólott az angol – (t. i. így neveztük az angolul tudó nőt, a másikat franciának, a doktort németnek, engem, állítólagos latintudományomért rómainak) tessék kitalálni, hogy „*miben*” utaznak ezek?

Ezzel megkezdődött a találgatás multsága.

A multság objektumai jó erős polgári ruhát viseltek. Mindkettőnek volt bajusza, csak hogy az egyiknek le volt borotválva. Nyakában az egyik bőritításkát hordott; a másik kamáslit a lábaszárán. Hallgattak. Nem szívaroztak a kupéban. A folyosón – igen. Nagyon udvariasak – monda a francia. Olykor egymásnak inteni látszottak; de hallgattak.

Mikor Velencében »kikötöttünk« – mert hiszen tengervízen megy a vasút egy pár kilométert, én félig-meddig tisztában voltam útítársaink kilétével. A folyosói szívarozás, az integető hallgatás, a bajusz és bajusztalanság, a kényelmetlen feszes ülés az egész idő alatt és az a sajtáságosan nesztelen figyelés, melyet jól betanított vizslakon és jól dresszírozott urasági cselédségen lehet látni: minden pillanatról-pillanatra érlelte bennem a gyanút, hogy lakájokkal utazunk. Növelte gyanúmat az a körülmény, hogy éppen Szylvester-este vala, amikor rajtunk kívül – tisztességes polgárember nem utazik. Hisz min-

denkinek vagy családja van, vagy ha nincs, van barátja, aki ezen az estén megosztja vele tűzhelyének melegét. Velencében egészen tisztába jöttem. Azt a fogást használtam ugyanis, hogy a borotvált bajuszura egy rendelkező pillantást vettem, s aztán fölnéztem a kosárra, ahol kézitáskám volt. A jó ember megértett s levette és átnyújtotta kézitáskámat. Trinkgeldet nem adtam neki.

Mikor függő kérdéseinket a velencei hordárokkal és fináncokkal elintéztük, a kellemetlenül ingadozó gondolásban, – mely épen nem olyan poétikus, mint a hogy a gondola-dalok s a holdvilágos tájképek elhithetni akarják, mert a valóságban, koporsó födelével, mely fekete posztóval, még pedig fekete selyem bojtokkal ékített fekete posztóval van behúzva, és fekete bordáival, és fekete orrával, és fekete csáklyájával, mely elöl rovátkálva van, mint egy koponya fogsora – mondom a valóságban úgy néz ki, mint egy temetkezési vállalat halottas kocsija. – csónakra téve; ebben a kellemetlenül ingadozó és kellemetlen kinézésű gondolásban közöltem a társasággal, hogy – cselédekkel utaztunk. Nagy kacagás lett az én rovásomra. Könnyű most állítani, mikor már nem szerezhettünk bizonyítékot! Ez volt az általános vélemény. Én elbúsultam magamat.

De az isteni gondviselés nem hagyja el az igaz embert. Amint belépünk a Britannia-szálló előcsarnokába, hát ott láttunk egy óriást szörnyen beburkolva s mögötte a két törpét, – ami két emberünket. A vendégkönyvbe a bajuszas, ki táskát hordott a nyakában s ki, mint később láttuk, a fizetéseket teljesítette, e nevet írta be: »Lichtenstein herceg ő magassága – személyzetével.« – Győzelmem teljes vala. A doktor azonban, ki kezdettől fogva első helyen akart utazni, s aki barátságos német diskurzust kezdeményezett velük a kupében, csak akkor vigasztalódott meg, midőn Ígértem, hogy tárcáimban az esetről így emlékezem meg: »Pontebbától Velencéig együtt utaztunk Lichtenstein herceggel s együtt is szálltunk meg a Britanniában.«

Velencéről nem írok két okból. Azért nem, mivel nyolc év előtt már írtam; és azért, mivel a hideg északi szél a lassú enyészetnek azt a halottas-házi benyomását, melyet e város még verőfényes napokban is gyakorol az utasra, most még fokozta azzal, hogy fásulttá dermesztette kedélyünket.

A természet legutálatosabb találmánya a hideg. Az ember nem gondolkodik, hanem fázik; nem érez, hanem fázik; nem bámul, hanem fázik.

Nincs kritika, nincs benyomás, nincs hangulat – csak hideg van.

Az ember didereg a Márkus-téren, didereg a Canale Grande-n, didereg a Doge-palotában.

Ki tudna itt merengeni a nagy múlt fölött? Lelkesedni a műrecek előtt? Mélázni a Lidó kagylói között? Álmadozni a Sz. Lázár kolostor parkjában?

Nincs most zenéje a matróz-kiáltásnak, az evező csapásnak, a hullámverésnek s a szélben hajlongó ciprusok lombjának. Ez nem az egyszerű halál képe, hanem a megfagyott halál képe.

A laguna be van fagyva Mestréig. A szűk utcákon didergő munkások takarítják a havat, s e közben olasz szeretetreméltósággal koldulnak, utánad menve a harmadik utcáig.

Abból az érdekes közönségből, mely máskor ellepi a vendéglőket, a templomokat, a galleriákat, a prokurációk árkádjait, a csatornát, a Rialtot, a Sójahajó hídját – mindebből most itt semmi sincs. Mint mikor a falunak nincsenek fecskéi, gólyái, fürjei, darvai és egyéb vándormadarai, hanem csak verebei vannak. Megtépett, kopott, szürke, éhes és alkalmatlankodó verebek. Üres paloták padlás szobáiban meghúzódott verebek. Roskadozó paloták cselédlakásaiba költözött verebek. Facipőben járó, lengeteg carbonari köpenybe burkolt, havat söprő és kolduló verebek.

Két napot ültünk Velencében, helyesebben szólva, a

hotel Britanniában. Még helyesebben: a kandalló előtt, melynek tüzeit szorgalmasan élesztgettük.

Reggelizés a szobánkban; lunch az étkezőben; diner ugyanott. Így telt el a nap.

A magyar embert, mikor először jár Olasz-, vagy Franciaországban, első sorban a vendéglői szokások lepik meg.

Minden vendéglőnek van közös társalgója zongorával, albumokkal és igen előkelő szalonberendezéssel; van közös pipázója keleties kényelemmel, van közös olvasóterme, kisebb-nagyobb könyvtárral és lapokkal a világ minden részéből – az angol könyv és hírlap mindenütt túlnyomó; van egy igen díszes előcsarnoka; van egy irodája – valóságos tudakozó intézet az utas számára; és van egy közös étkezője a lehető legnagyobb fényűzéssel. Kivált Velencében és Genuában, hol ősrégi paloták vannak szállodákká alakítva, a consolok, az almáriumok, a pohárszékek, tükörsztalok, az üvegesek és kandallók, valamint az ajtó és ablakráámak igen gyakran a műfaragászatnak valóságos kincsei. Ugyanez mondható a könyvszekrényekről, a függönypalcákról, a kép- és tükör kereteiről.

E berendezés nemcsak ünnepélyes szint ad, hanem otthoniassá is teszi a vendéglőt. Minden utasnak megvan aként a maga hálósobája, ebédlője, dolgozó-pipasobája és nappalija.

A lunch és diner meghatározott órában van. Amaz rendszeren 12 óraker, emez 6 és fél óraker. A kitűzött órákban csengetnek; minden vendég elfoglalja az igazgató által részére kijelölt helyet, – az együtt utazók természetesen egymásmellé ülnek és megkezdődik a felszolgálás.

Egy kiborotvált komornyik kerülgeti az asztalt és figyel, hogy kinek van kenyérre, borra szüksége. Ő osztja be a vendégek között a pincéreteket, ügyelve, hogy minden négy-öt személyre egy felszolgálás jusson. A főasztalmester sarokban ül egy kathedrán. Minden pincér elő-

szőr hozzá viszi a tálat, hogy meggyőződjenek a tálalás helyességéről. Innen a pincérek egy jeladásra egyszerre mennek kijelölt helyeikre s egyszerre nyújtják be tálaikat a vendégeknek. Az asztalról a megrakott desszerttálak és a gazdag virágdísz soha sem hiányzik. Mondanom sem kell, hogy mindez nesztelenül, csörömpölés, tányértörés nélkül történik és hogy a gulyáshús zsíros levével soha sem öntik végig az ember fekete kabátját.

A lunchön mindenki utcára van öltözve. A diner alkalmával a férfiak rendesen fekete kabátot hordnak, a nők kalap nélkül, félestélyi öltözékben jelennek meg, többnyire ékszer nélkül, de mindig virágdíszsel. Egyszóval, minden ebéd egy úgynevezett fényes bankett unalmas toasztok nélkül, kifogástalan szolgálattal és igen ízletes ételekkel.

IV. VELENCÉTŐL MILÁNÓIG.

Európának az a tündérkertje, melyet Felső Olaszországnak neveznek, vastag hóréteggel van borítva. Hó a háztetőkön, hó a szántóföldön, hó a jegenyecyprusokon, hó a szőlőlugasokon. A kupé befagyott ablakán leheletünkkel csinálunk egy-egy kis lyukat, hogy láthassunk valamit a vidékből. Az ég, a levegő, a hangulat – minden, de minden szürke körülöttünk.

Az Alpések jéghegyeit süti csak a nap s onnan kap vidékünk egy kis kölcsön-világot. »Hamis fény« – mondhatná rá a zsörtölődő Petur bán. A hóban semmi nyom, az utak elhagyottak, a rizsföldek tavai befagyva, ember sehol. Minden kihaltnak látszik. Az a néhány csókamadár, mely eperfáról-eperfára szárnyal, alaposan megbámulja vonatunkat, mely még él, még lélezkzik, még szalad.

Egyik apró állomáson pap száll be kupénkba. Csak épen ő hiányzott a temetkezés elemeiből. Mosolyogva kö-

szönt és úgy nézett ki, mint Német János a Hoffmann Meséinek III. felvonásában.

Ez a sötét ember, aki még mosolyog is, a komor helyzetet baljóslatúvá tette, nem tudom miért, de nekem a legrosszabb sejtelmeim támadtak. Ki nem mondható, lenem írható, meg nem festhető érzelmek vettek rajtam erőt. Mintha szerencsétlenséget hozott volna ez a pap. Mintha végzetem lenne ez a pap.

Társalgást indított olaszul. A hátam borsódzni kezdett. Ez a bőbeszédű pap, ha sehogy sem boldogul, még elkezd latinul beszélni, s akkor én le leszek leplezve. Egyetlen reményem, hogy talán tud franciául s ez esetben van a társaságnak tolmácsa. Biztattam franciánkat, hogy szóljon hozzá. De szakadozni kezdtek reménységem szálai, mert a pap nem tudott franciául. Azért mégis beszélt az istenadta.

Szavaiból megértettük, hogy oroszoknak tart minket. Egyszerre feleltük magyarul, németül, franciául, angolul, hogy magyarok vagyunk.

Ekkor felém fordult, mint a társaság legidősebb tagjához. Iszonyodva láttam jönni a katasztrófát. A szörnyű, a kikerülhetetlen, a mindent elsöprő katasztrófát. És a mitől félttem, bekövetkezett.

Latinul szólott hozzám.

Helyzetem tragikumát növelte a kis angol. »Na Járó Kelő úr, most az ön tudományán van a sor.«

Játszmám elveszettnek látszott. Már azon a ponton valék, hogy megadjam magam a végzetnek, s mindent bevalljak auf Gnade und Ungnade, midőn egy ötletem támadt. Egy villámlás az agyban, mely megvilágítja a menekülő ösvényt a szédítő örvény fölött.

A Brassai gramatikájából csodálatos módon eszembe jutott latinul e mondat: »én süket vagyok« – és oda vágtam a papnak.

A pap sajnálkozását fejezte ki s én meg valék mentve. Többet nem szólott hozzám, de annál inkább kínozza a többieket.

Beszélt borról, Wekerléről, liberalismusról, filloxe-ráról, polgári házasságról, peronosporáról, zsidók hatály máról. Elévett egy olasz lapot s annak egyik újdonságából azt sillabizáltuk ki, hogy Wekerle kereszténynek született, de neveltetésénél és szelleménél fogva tökéletes zsidó s a napokban Bécsbe utazott, hogy a Rothschild-csoport ünnepélyesen végbe vigye rajta a circumcisiót.

A kis angolunk nagy antisemita lévén, úgy találta, hogy ez a pap igen-igen kellemes ember.

A pap útításkáját felnyitotta, s abból egy peronospora permetezőt vett elő. Megértettük, hogy ennek a permetezőnek ő feltalálója s most viszi a milánói kiállításra. Állítása szerint jobb, mint a Vermorel-féle. Már eladott belőle ezer darabot, s a jövedelmet a mestrei templomnak szánta.

Kis angolunkat mindez annyira meghatotta, hogy megrendelést akart tenni. A szőlője ugyan el van látva, de nem árt a részerva soha.

E közben a pap észrevette, hogy kis angolunk fázik. Levette térdéről plaidját és erőnek erejével átadta a kis angolnak. Milyen kedves ember!

És ha ez a vén pap nem elegyedett volna családi ügyekbe, hagyhatott volna hátra egy jó emléket s kapott volna egy megrendelést.

De a sors másként akarta. Papunknak ajkán egy végzetes szó lebbent el. Azt kérdezte, hogy úgy-e a kis angol a franciának *édes anyja*?

Oh, a tökfílkó!

A két nő között nem igen lehet 6-7 évnél több különbség. Hát kellett ez neked, te buta, te ostoba, te szamar pap! Wekerle-káromlásoddal, újságoddal, permeteződdel mehetsz már, ahova tetszik. Vigyed a plaidet, vigyed az irhádát.

Milyen együgyű – még muszkáknak nézett minket! szólott az angol.

Milyen kapzsi – ránk akarta tukmálni a permetezőjét! Ezt is az angol mondta.

Milyen tolakodó meghittséggel tette rám a plaidjét! Ezt sem mi mondtuk.

És milyen vak az anyakönyvvezetésben, toldám meg malíciával.

– Oh, abból nem csinálok semmit – felelé neki pirulva az angol. Ezt a kérdést nem bízták egy vén pap ítéletére; hanem hát mit elegyedik ő hazánk politikájába!?

– Persze, persze, mit elegyedik a politikába? Amihez, amint látszik, alaposan nem ért.

Az élénk társalgás, melyet a nyelvtudományi kínok és a némajáték magyarázatpótlékok még élénkítettek, ezzel a szomorú incidenssel, majdnem teljesen megszűnt. A társaság képe úgy elváltozott, mintha a Párkák legcsúnyábbika suhant volna át a kupén, s nagy hirtelen elmetszette volna kegyetlen ollójával az ismeretség fonalát. A helyzet feszült, majdnem kínos lett. Pedig milyen jól kezdődött volt. Annyira conciliansok voltunk, hogy bár mindnyájan protestánsok vagyunk, csakhogy a jó, a kedves, a szeretetreméltó pap kedvét meg ne rontsuk, kérdésére kiadtuk magunkat katolikusoknak. Ám, ama szerencsétlen, »politizálás« után, egyszerre mindnyájan vastag nyakú kálvinistákká lettünk.

Déltájban megérkeztünk Milanóba, hol »csapot, papot«, mindent feledénk. Még azt is elfeledtük, hogy Milánót megnézzük.

A kéjes érzés leírhatatlan derűjével vettük észre, hogy a hotel Milán gőzfűtésre van berendezve. Az első meleg érzés, mióta meleg vidékre indultunk. Meleg a szobáinkban, meleg az előcsarnokban, meleg a folyosón, meleg a pipázóban, a szalonban, az étkezőben. Mindenütt, a nagy palota minden zegezugában jó meleg.

Azonnal átöltöztünk és – otthon maradtunk. A meleg e büvköréből ki nem mozdultunk volna semmi áron.

A híres Dom óraütése ide hallatszott. De nem tudott kicsábítani. Nem kell most nekünk se csúcsiv, se a blokkfestés. – A Leonardo da Vinci felséges szobra alig van innen 100 lépésre. De ez sem tud kimozdítani új ottho-

nunkból. – Az Úrvacsorakép eredeti freskója sincs innen távol. Ott lehet tőlünk az ítélet napig. Mi egy lépést sem teszünk.

Diner előtt az igazgató előzékenyen jelenti, hogy ma »Columbus Kristóf«-ot adják a *Scalaban*. Nem akarunk-e jegyeket?

A Scala említése Szabó Ádit juttatta eszembe. A jó, a derék, a becsületes Szabó Ádit. A kifogástalan férfit, a nemes barátot, a rendületlen jellemet. Harminc év alatt olyan opera előadás nem volt Kolozsváron, hogy Ádi bátyánk ott ne lett volna (operette-ben soha!) s hogy az előadást össze ne hasonlította volna a Scalával. Az összehasonlítás mindig rosszul ütött ki Kolozsvárra nézve; de ő még sem fáradt belé. Ez az egyetlen pont, mi az ő hazafiságán rozsdát ejtett. Mert semmi egyébben, de ennél az egy pontnál el kellett ismernie, hogy mások talán különbek, mint mi vagyunk.

Meleg emlékezet járta át lelkemet, mely legyőzte a hidegtől való iszonyomat s én kijelentettem, hogy megyek a Scalaba. A társaság kissé bámult. A kis angol hamis mosolylyal adta tudtomra, hogy ott nem énekelnek magyar dalokat. De azért a kedvemért elhatározott, hogy a Scalaba menjünk.

A jegyváltásnál történt egy kis fennakadás. Egy páholy ára 80 frank. Fölemelt árak? Nem; rendes árak. Arra is figyelmeztetett a pénztár, hogy ez csak a páholyjegy ára; hogy tehát ez még nem jogosít fel arra, hogy belépjünk a páholyba. Hogy ezt a jogot külön kell megvásárolnunk személyenként 5 frankkal. Tehát négyen 20 frankkal. Vagyis összesen 100 frank. Hm! Mit szól éhez Ditrói?

Akkor hát kérünk másodemeleti páholyt.

Az nincs már. Különben is, az még drágább. Mert ez a 80, illetve 100 frankos a negyedik emeleten van.

Kérünk hát földszinti jegyeket.

15 frank. Négynek? – Nem; egynek.

Megváltottuk. Kaptuk a 42-dik sort. A hátunk mö-

gött lehetett még vagy 30 sor pad. Egy sorban elfér 40 ember. Ezeken kívül van 5 sor páholy. A 6-dik sor a karzati ülőhely. Egy sorban van 38 páholy. Az 5 sorban ötször annyi. Valamennyi tömve. A földszint nyolctizede szintén elfoglalva... Hát ehez mit szól Ditrói? Ide bezeg nem kell állami subventió.

A közönség teljesen díszben. A férfiak frakkban fehér nyakkendővel, a nők ékszerrel, virággal, báliasan. A fűtés kifogástalan. A világítás ragyogó. Ezen óriási teremnek minden zugában meg lehetett különböztetni a festéket az arcfürttől.

Közreműködött 100 khorista. A zenekar nagyságát azzal jelzem, hogy volt 10 nagybőgő, 8 hárfa, 40 különböző hegedű. A fuvóhangszereket nem tudtam megszámitani. Egyszerre két karmester vezet.

Egyik a zenekart hátul, másik az éneket elül a sugólyuknál.

Voltak úgy a férfi, mint a nő énekesek között, kik a legnagyobb forték alkalmával, túl harsogták az egész Khórust és az egész zenekart.

--- Hát ehez mit szól Ditrói?

V. MILÁNÓTÓL NIZZAIG.

Már-már azt hittük, hogy ez a cím csak annyit jelent, mintha mondanók: Pontiustól Pilátusig; mert hiába haladtunk vaskövetkezetességgel és gőzrohanással délfelé, hiába vágtuk át a Pó-vidékét, hiába másztunk be az Apenin lánc védett torkolataiba ... meleg még sem akart lenni, a hóburkolat vastagabb, mint Styriában volt s a szürke felhők nemcsak a tájakra borultak, hanem ráneheztedtek kedélyünkre is.

Ez az állapot azonban csak három óra hosszat tartott.

Ekkor belebújtunk egy alagútba, mely alatt 18 hosszú percig futottunk. Számításom szerint épen ilyen hosz-

szu alagútra volna szükség a Tekintő alatt Hosszúmacskácstól Kolozsvárig, hogy becsületes járható útra tegyen szert az a vidék. De azt is kiszámítottam a valószínűség regulái alapján – s Németország csillagászai bámulhatnak azon, hogy a számításomnál sem logáritmust, sem három ismeretlen egyenletet nem használtam, – hogy abból az alagútból még akkor sem lenne semmi, ha Gyarmathy alispán, Bónis főjegyző és Hatfaludy főszolgabíró egyesült erővel dolgoznának is rajta.

Azonban jó, hogy a helyett az alagút helyett, meg van legalább ez, melynek úgylátszik az a hivatása, hogy hogy előttünk örökre emlékezetessé tegye magát. Nagyobb és kellemesebb meglepetést valóban nem szerezhetett volna nekünk a világ egyetlen alagútja sem.

Csodálatos alagút ez, tisztelt szerkesztő úr! Mi őszinte hálával viseltetünk iránta. Majdnem azt állítom, hogy poétikus emlékeinknek egész sorozata fűződik hozzá.

Hogyan egy alagúthoz?

Mely mindig sötét, mindig nyirkos, mindig bizonytalan. A vasúti hálózatban olyan az alagút, mint a magyar politikában az udvari akarat. Derülten robog tovább politikai vonatunk, a nap ragyog, a tájképek mosolyogva tűnnek el – s egyszer csak előttünk tátong egy fekete lyuk, egy kinem kerülhető, meg nem mérhető, át nem tekinthető rejtélyes és rémes fekete lyuk.

Mi van benne, mi vár ott ránk, lejtőre jutunk-e vagy hágóra? A boltozatból nem hullott-e a sínek közé egy szikladarab?

Hogyan, mikor és miként jutunk ki belőle?

Valóságos sötétség-e ez, vagy a szemünk világa veszett el? És váljon mi vár reánk, ha túlvagyunk rajta? Igenis, ilyenek rendesen az alagutak, miként az udvari politika.

De ez nem ilyen. Ez egy kedves, szeretetreméltó, bájos alagút, mely minket az ígéretföldre vezetett

Ennek az alagútnak az a sajátsága, hogy minden perce 5 napot számít. Mikor belerobogunk – téldereka

volt; mikor kijöttünk belőle – ott állott fenséges nyugalommal a génuai indóház parkjában a Columbus Kristóf nagyarányú szobra, és miként Columbus a hossz- szas viszontagság után elkiáltotta: »föld!« – úgy mi is, midőn a szobor környékén díszlő pálmákat, dracenákat és a kövér zöld gyepet megpillantottuk, örömteljesen kiáltottunk fel: »tavasz!«

Íme a tavasz egész pompájában! Még pedig nem a márciusi tavasz, mely a ma fakadt rügyet holnap elfagylalja, hanem a szép, a verőfényes, a biztos májusi tavasz, melynek lágy lehellete bimbót csal a rhododendron lombjai közé.

Hát nem csodálatos alagút ez, szerkesztő úr? Egyik kezével hógomolyát készít, a másikkal bokrétát szed ibolyából a mezőn.

Genuát csak úgy érintettük, mint a szárnyaló fecske a víztükrét. Este felé érkeztünk, s egy tengerparti séta után, reggel tovább utaztunk.

Voltaképen takarékosági szempontból háltunk meg egy genuai hotelben. Mert egy hely a hálókocsiban itt 18 frank, míg a hotelban egy nap és éjszaka élelemmel együtt a Cook-féle jegygyel 12 és fél frank.

Igaz, hogy a Cook-jegygyel, minden hotelben keresztül kell esni egy válságos ponton, mint az üldözött kutyának a kerítésen. De megtettük.

Állandó vita volt emiatt köztünk, hogy kinek részére jusson meg a keresztülesés szerencséje? Én azzal vontam ki magam, hogy a személyzet nem tud latinul. A doktor ugyanezt állította a német nyelvről, azonban nem volt igaza. Mert a német nyelv bámulatos hódítást tett a közelebbi időben. Nyolc év előtt, mikor ugyanezen vidéket, s jórészt ugyanezen vendéglőket látogattam meg, a német nyelvvel egy lépést sem lehetett tenni. Most úgy Velencébe, mint Milánóban és Genuában a hotel-személyzet valamennyi tagja vagy német, vagy tud németül.

Az a kerítés, melyen át kell esni, ebből áll: szabály, hogy megérkezéskor a hotel-irodában tudatni kell, hogy

Cook-jegyünk van. A bejelentés megállapított kifejezése ez: »Nous sommes porteurs des coupons-Cook.« E szabályra azt adja indokul a Cook-törvény, hogy ezzel hívatik fel a hotel a köteles előzékenységre és figyelemre.

A valóságban pedig úgy áll a dolog, hogy az embert a lehető legnagyobb ünnepélyességgel fogadják, az egész személyzet kirukkol az előcsarnokba, a pincérek frakkban, fehér nyakkendővel, a többiek a hotel egyenruhájába, némelyek paszomántos kabátban fehér harisnyával és csattos cipővel.

Mikor aztán az ember megkezdi: »nous sommes porteurs ...« egyszerre mindeniknek leesik az álla, egymás szeme közé néznek, jelentősen váltanak egymással rejtett mosolygást s mintha kezüket, lábukat szél érintette volna, egyszerre megszűnik a nagy akció, kezdenek az embertől egyenként elsomfordálni s az utas érzi, hogy itt mindenre számíthat, csak tririgeldváró barátságos arcokra nem.

Az angol utassal ez nem történik meg. Ő szokott hidegségével, szokott göggyével úgy mutatja elé a Cook-jegyvet, mintha mondaná: »civis romanus sum« – és követeli a legjobb szobát, és megkapja a legkitűnőbb ellátást

De mi szegény magyarok, úgy mutattuk föl jegyeinket, mintha mondtuk volna: »engedelmet kérünk, de tor-daiak vagyunk.«

És ez természetes.

Mert, ha az angol elégedetlen s azzal fenyegetőzik, hogy egy angol közlönyben felhívja a közönség figyelmét ezen hotel ellen, nohát akkor az egész személyzet a feje tetejére áll s a bosszús utazót tejben-vajban fűrésztve igyekeznek kiengesztelni. Mert *egy ilyen* közlemény után bátran becsukhatja boltját a vendéglős, lévén az utazók kilenczized része angol.

De ha én azzal fenyegetőzném, hogy Hegyesy Vilmost megkérem panaszom közzétételére a »Kolozsvárban, hát erre az igazgató udvarias hajlongásokkal azt felelné, hogy rendkívül sajnálja, de ez nem változtathat semmit a hotel rendjén.

Ventimigliónál elértük a francia határt. A fináncok úgy megvárakoztattak, hogy ámbár megérkezhettünk volna Nizzába délután 4 órára, tényleg el sem mentünk oda. Ugyanis beesteledvén, úgy 6 óra felé tündérfényt pillantottunk meg a kupé ablakából. Egy lángtengert a sziklahegy oldalában, közvetlen a tenger fölött.

»Mi az?« – kérdeztük ismeretlen útitársainktól.

»Monte Carlo« – felelék rá, olyant bámulva ránk, mintha a holdról kérdeztük volna, hogy mi az?

Rögtön elhatároztuk, hogy nem megyünk Nizzába ma, hanem meghálunk Monte-Carlóban. Cooknak itt, a jegyekhez kiadott utasítás szerint három hotelje van. Kiválasztottuk a legszebb nevűt találomra. »Hotel Beau-Rivage.« Ide szálltunk.

És megérkezve: engedelmet kértünk, hogy tordaiak vagyunk és némi savanyú pofák után elszállásoltak két olyan szobába, ahonnan a szivarvégeket kényelmesen dobhatom a földközi tenger habjaiba.

VI. MONTE-CARLO.

Azt mondják, hogy Európa legszebb vidéke a Riviera. Elhiszem azt. A természet őseje és a kultúra modern ereje átölelve tartják itt egymást lépten-nyomon. Fenn az Alpések, alatt a tenger, s a kettő között az ember a maga házaival, kertjeivel és csákányával.

Ezt az egész félkört Oenuától Marseillig, világré-szünknek e nagyszerű amphitheátrumát a Földközi tenger hullámai vajták ki a Montblanc és Monterosa sziklalábából. A tengernek e civilizatórius munkáját később, két-három ezred év előtt az ember vette át és rombolni és terasszirozni kezdte a sziklafalat. A csákány mindenható eszközzé lett.

Most már e félkör 5-600 méter magasságig min-

denütt lépcsőzve van. A legelső lépcsőfokon van rendszeren a veteményes, a másodikon fölötté a háztelek, főnebb a harmadikon, negyediken citrom és narancsligetek, még főnebb egészen addig, míg e verejtékes kultúra terjed, olajfaerdők. Valódi rigolározás – kőben.

De ha a legszebb vidék a Riviera, úgy annak legszebb pontja Monte-Carlo.

És ha a síktengerről nézve olyan a Riviera félköre, mint egy kiterített királyi palást rózsával, pálmával, narancscsal gazdagon hímezve: úgy akkor Monte-Carlo a drága korona e drága palásthöz.

E helynek varázsa minden mesterséget művészetté alakít át. Itt az építészet – művészet; az aranyműves, a cukrász kirakata – művészet; a kertészkedés – művészet; sőt még az útkészítés is művészet.

A monte-carlo-i parkírozáshoz semmi sem hasonlítható. Éhez képest a Pallavicini kert Pegliben, Margitsziget Budapesten, a Bobolikert Floreneben csak nagyon halvány, majdnem azt iram, hogy nagyon silány erőlködések.

Az egész kert nem több tíz holdnyi területnél. De úgy tudnak bánni a topográfának, a színárnyalásnak, a világosságnak és a perspektívának elemeivel, hogy egyetlen holdnyi területen képesek elővarázsolni ősvadont ficus-óriásokkal, libanoni cédrussal, sziklagörgetegekkel, hegyi patakkal: nyílt mezőt tömött kövér gyeppelel és nagy távlattal, mintha csak a kiterjesztett tengerrel esnék egy huzamba; pálmaligetet phoenix – legyező – cocos pálmákból és a pardanusok, yuccák, dracénák sokféle fajából; szőnyeg-parthiekat és virágágyásokat. És ezen a holdnyi területen a széles és keskeny utak, titokzatos árnyban a rejtélyes ösvények úgy vannak vezetve, hogy minden kis fordulónál új látképet nyerünk s órákig elbarangolhatunk benne, mindig megújuló fölfedezéssel és soha meg nem unható gyönyörűséggel.

Az egyik fordulónál orgonafa csoportra bukkansz, mely alig egy negyed méter magas és a legteljesebb vi-

rágzásban van. Mosolygó májusi napnak egész illatárja száll feléd édes hullámvásban. A másik fordulónál hangos gerlebúgás fogad a sűrű cserjéből, hol láthatatlanul egy madárpavillonban gerlepárok vannak elrejtve. Egy harmadik fordulónál a sziklabarlang fölött vadkecskék ugrálnak.

A természetes benyomást itt megzavarja ugyan a magas vaskerítés, mely vékony rudakból áll és zöldre van festve, hogy minél inkább összeolvadjon a környezettel, de még sem feledtetni el, hogy e helyen nem a természetet látjuk, hanem csak egy állatkerti képet. Különbözik aki tudja, hogy ez a szép és nemes vad, igazi Hochwild, miként a német mondaná, már kihálóban van, s még őshazájában, az olasz Alpesek déli gletscherjein is még csak néhány család él, úgyannyira, hogy még Viktor Emánuel is, egész vadászéletében csak kétszer engedte meg magának azt a királyi luxust, hogy egy-egy cápót lelőjjön: az méltányolni fogja a főkertész azon törekvését, hogy itt, az olasz Alpok lábánál, bemutasson a bámszokó világnak e ritka fajból tíz eleven példányt.

A nyári napok melege ellen a sűrű cserjének árnyéka, a mesterséges barlang hűse és a sziklából bugyogó kristályforrás, védelmezi szegényeket.

Leírásomból talán észrevehető, hogy ez a gyönyörű park merőben az illúzió törvényei szerint van – »anlegolva«. Már pedig minden illúzió: öncsalás. Csaljuk magunkat az örökös reménykedéssel; csaljuk magunkat a költemények és regények olvasásánál; csaljuk magunkat a szabadság eszméivel, melyek megszüntetik a kényszert, de bizony nem enyhítik a tömeg nyomorát; csaljuk magunkat a színházzal, hol az író és színész az isten méltóságába avatkoznak, midőn megalkotják a cselekvő, örökös és szenvedő embert; hol a festő a természet méltóságába avatkozik, midőn megalkotja a fákat, a virágokat, a felhőket, a tengert.

De az illúzió állandóságához szükséges, hogy az öncsalás *teljes* legyen. A márványszobor hatása állandó;

de egy szoborrá vetkezett élő ember már nem kelti föl az illúzió édes érzését, mert ez már maga a valóság. Ebben nincs csalás. Egészen más szemmel nézzük a színpadi királyt, mint a valódit. Egy élő oleánderfa a színpadon komikus hatást gyakorol; egy jól megfestett oleander kellemes illúzióban ringat.

A monte-carlo-i park csalitjai, szikláit, vízesései, aranycáriái, pálmái, primulái, fűszálai, tavai, nádbozótjai az első napon igazán felséges benyomást gyakorolnak. A kis angol eltalálta a helyes szót, midőn mondta, hogy mindez úgy hat rá, mintha egy művész – Beczkói festette volna.

De mivel az utak valódi utak, a növények valódi növények, a víz valódi víz – és még sem valódi semmi, mert az a vadon egy hazugság, az a domb egy hazugság, az a szikla, az a víz, az a turbékolás mind csak hazugság, mert mindenütt látszik rajta az utász, a mérnök, a kertész keze: ennél fogva az első kellemes benyomás nem sokáig tart, mert sem a valóság nem teljes, miként hogy az volna Indiában, sem az illúzió nem teljes, a miként, hogy ez lenne egy tájféstményen.

A való ölelkezik a látszattal s így a hangulatban nem harmónia keletkezik, hanem zavar. A látszat minden pillanatban illúziót kelt; a való minden pillanatban lerontja az illúziót. Lelkünk rendetlenül hánykolódik az igazság és hazugság között, miként a szűk öbölbe szorított tenger hullámai a közelfekvő partok között.

Épen ezért, aki egészen kifogástalan emlékeket akar innen vinni, az ne töltsön itt egy napnál többet.

Járja meg ezalatt a parkot, tegyen egy sétát akár Bordighera, akár Nizza felé az országúton a corso idején, hogy láthassa a szebbnél-szebb fogatok végtelen sorát, a gyönyörű lovakkal, díszes cselédséggel; forduljon meg a színházban és hangversenyen, meglátni a kincset érő ékszereket, a tüneményes toaletteket; töltsön néhány percet a »cercle des étrangers« oszlopcsarnokában, olvasójában, játéktermeiben, hogy megbóduljon a szivarnak, parfümnek, virágnak illatától, az aranyak csengésétől,

a nyerők halk örömétől, a vésztők még halkabb sóhajától, a croupier-k egyhangú szavától: »messieurs, le jeu est fait« – rien ne va plus« – »treiz, noir, impaire et manque« vagy »ving quatre, rouge, paire et passe.«

Aztán, mindezt futólag látva, hallva, élvezve, bámulva, siessen tovább; vissza se pillantson, nehogy mint szegény Loth a bibliában, sóbálványnya változzék.

Siessen, hogy ne tudja meg, mi volt az ára annak a diadémnek, ennek a kékrókamáinak, amannak a ponyfogatnak.

Siessen, hogy ne tudja meg, mit rejt magában az a szép lihegő kebel.

Siessen, hogy ne tudja meg, miként állított e fényes, előkelő bájos, hivalgó, nagyúrias, tétlen, élvhajász, illatozó, bókoló világ magának Fortuna asszonyban egy új istent, imádvá és káromolva őt.

De én nem futok szerkesztő úr, amíg meg nem birkozom e különös és érdekfeszítő élet leírásával.

VII. MONACO.

A helyzet tisztázása okából vegyük elé földrajz-politikai ismereteinket.

Monte-Carlo egyik alkatrésze Monaconak, miként alkatrésze a Házsongárd Kolozsvárnak. És valamiképen a Házsongárd hegyoldalban fekszik, úgy Monte-Carlo is; és valamint ott fák, villák és utak vannak és egy »Társadalom« – tekejátékkal: úgy itt is vannak fák, villák, utak és egy »Casino« – roulettejátékkal. A kettő között nincs is nagyobb különbség, mint egy római tribun és egy román tribun – mondjuk a példának okáért, mint Cajus Grachus és Julius Corojanu között.

Egy sziklagerincet valamikor réges régen, mindenestre nem történelmi, hanem geológiai időszámítás sze-

rint, kinyújtottak magukból az Alpok, belé mélyen a földközibe. Most már kissé nehéz volna megállapítani, hogy miért és miként történt ez az evolutio. Lehet, hogy nagymérvű havazás után egy kis hómadár a Montblanc tetején megrúgott néhány hópelyhet s ez gurulni kezdett lefelé, míg lavinává nőtt. Ez az őselem aztán a maga borzalmas útjában nem állott meg a tengerig, magával ragadva kőszálakat, gyökerestől kitépett erdőket és fölslagatott mezőket. Ebben az ítéletnap rohamban áshatta ki a lavina azt a lyukat, mely most a monacói szűk tengeröblöt alkotja. – Lehetett különben földingás is egy elementáris hegycsuszamlással. De lehet az is, hogy a Vencénél évezredről-évezredre egy pár métert apadó s a Riviérán évezredről-évezredre egy pár métert növekedő tengernek szüksége lévén a kényelmes elhelyezkedés kedvéért erre az öbölnyi területre, nyugtalan hullámaival addig nyaldosta, rágta, szabta a sziklahegy oldalát? amíg sikerült neki kiváslalni ezt a lyukat.

Akárhogyan történt, az emberek jónak látták e sziklanyujtvány gerincét igen-igen sűrűn beépíteni házakkal és a természet jónak látta e gerinc két meredek oldalát szintén igen sűrűn benépesíteni agávékkkal. így keletkezett Monaco e keskeny földnyelven.

Nincs kétség benne, hogy kalózok építették az első kunyhót ide, – valamint később a palotákat is. Mert rablótanyának jelölte ki e helyet a természet. Három oldalról tenger s ott, hol a szárazfölddel van e kis félsziget összeköttetésben, megmászhatatlan sziklafalak védelmezik azt.

E rablótanya, mely nincs akkora? mint a Bakony, sőt még a székelyföldi Rikánál sem nagyobb, az európai hatalmak kölcsönös megegyezésével külön önálló államot képez »Monacoi hercegség« – »Principeauté monégasque« név alatt. Különben szőröstől-bőröstől benne van Franciaországban, miként benne van egy picike kis nyú egy szép nagy almában.

Miért önálló ez az állam, miért szuverén annak feje-

delme Carolus? Ki tudna erre felelni! Hát a harcsa miért falja fel a pontyot, és miért nem bántja a piócat? Vagy talán a monacói hercegek ősrégi nemzetségében a monarchikus elvet kívánják tiszteletben tartani?

Annyi bizonyos, hogy egy monacói séta jóízűen csiklandoztatja az ember nevető izmait. Könnyű dalokat füttyörészve a Gerolsteiniből, a Kishercegből, vagy Methuzsalemből – két órai kényelmes séta alatt megkerüljük az egész – hercegséget. Nincs olyan parasztgazda az Alföldön, ha csak egy kis hája ereszkedett, hogy birtoka legalább négyszer akkora ne volna, mint ez a hercegség.

Igazi – operetté hercegség ez; de igazi ám, és nem színpadi. Nem a tréfálkozó Offenbachnak köszönhetjük ezt, hanem a komolykodó diplomatiának.

Sétaközben az a kiváló szerencse ért, hogy éppen akkor érkezett meg Parisból az operetté-herceg.

Mi szegény halandók a Burg udvarán ólálkodtunk. Az operette-vár fokán hat operetteágyú tátongatja öblét a tenger felé. No jaj neked tenger!

A kapunál 24 díszőr operette egyenruhában készül egy hatalmas salvéra.

A 32 tagból álló udvari zenekar rázendíti a »son Altesse et Serennisme de Prince de Monaco« – indulót. A félelmetes ágyúk megszólalnak. A marchalok, pohárnokok, konyhamesterek, lovászmesterek, kamarások, koronaörök, asztalnokok, tárnokmesterek, valamint a Hof-titel-taxen-fond főigazgatója, az udvari gend'armes-ok és az idegen államoknak itt akkreditált diplomatiái testülete megjelennek a kapu szárnyai előtt. Lehetnek annyian, mint a kolozsvári színház khoristái együtt a nőtagokkal. Sőt talán még egy kolozsvári ballet is kitelt volna belőlük.

A rémletes ágyúk e közben egyre dörögnek s a hercegi induló egyre harsog. A házak tetejére tűzött disz zászlók hercegi színeit lágyan kapkodja ide s tova az enyhe tavaszi szél. Boldog polgárok arca mosolyog az udvaron, éppen miként Laboulay Pudlifejedelmében a Tulipán dinasztia házi ünnepélye alkalmával.

Megvallom, hogy én is mosolyogtam.

Végre, midőn a 12-dik lövés is eldőrdült s midőn a fejedelmi indulót, – mely személyben marsch is, himnusz is, gavotte is, ceperlolka is – épen 12-szer ismételik; és midőn a szél legélénkebben lengeti a zászlókat s midőn a főudvarmester egy titokzatos kézzszorítást vált monsieur Blanckal, a játékbank igazgatójával, akinek mellét 12 monacói érdemjel dekorálja, s aki e jelentőségteljes kézzszorításból némi alaposzággal következtetni bátorakodó, hogy holnap a Múzeum megnyitási ünnepélyén meg fogja kapni a »Méditerranée« ordot is, mely grófi rangra és excellenciás címre jogosít – – – mondom, e jelentőségteljes pillanatban – nemcsak a tenger lett tükörsima, hanem Carolus fejedelem is berobogott egy landaueren két udvari lóval, melyek közül az egyik a kétségbeesésig strupirt volt.

Mindenki ordít, mindenki ujjong, csak a buta hegyek nem lelkesülnek. De a monacói polgármesternek egy szájról-szájra adott mentegető magyarázata szerint a hegyeknek e különös magatartásából nem illenék antidi-nasztikus tendenciákra következtetni.

Az ok egyszerűen az, hogy ezek a hegyek már régiek; majdnem olyan régiek, mint a monacói hercegnek felségesen uralkodó családja. E szerint megvénültek, s jelenlegi közömbösségük az aggsággal járó kedélyes fásulásnak róható föl.

Részemről, mint jó magyar ember, teljesen megnyugodtam e kielégítő magyarázatba, s többé nem vádoltam a hegyeket.

Ezen operette-fejedelemségnek van szuverénje, van udvartartása, vannak nagy követei a bécsi, pétervári, berlini, londoni udvaroknál, van hivatalos lapja a »L'e'clair de Monaco« – és félhivatalossá a »Journal de Monte Carlo«, melyeknek élén másnap a fejedelmi szerencsés megérkezés, a Blanc urnák és másoknak kegyelmesen és díj nélkül adományozott titulusok és érdemrendek és há-

rom boldog halandónak nápolyi, genuai és milanói főkonzulokká történt kinevezése örömteljesen regisztráltatott.

Nem tréfálkozom szerkesztő úr, valósággal így van.

Csak azon csodálkozom, hogy Milánón és Genuán keresztül utaztunk a minap s mi nem vettük észre azt a nagy úrt, melyet ott akkor a monacói főkonzulok hiánya kétségkívül okozott.

Ez az aggasztó úr meg van Budapesten is. De reméljük minden jót, semmi okunk sem lévén abban kételkedni, hogy ez a fontos momentum nem kerülendő el a reform-kabinet figyelmét. És ha elkerülné is a többiekét, szerencsénkre ott van Tisza Lajos gróf, kinek hazafias erélye bizonyára megoltalmazza, Magyarországnak e pontnál rejlő nagy érdekeit.

Az operetté államnak van szervezett juszticiája is. Az első folyamodású szék áll a fejedelem által kinevezett bíróságból szóbeliséggel és egyes bírói rendszerrel. A főlebbvitel a fejedelmi kúriához történik, mely végérvényesen dönt.

A közigazgatási funkciókat itt a rendőrség teljesíti, mely szakmák szerint feloszlik víz-út-park-építés-tűziskola-templom-köztisztaság-kihágás és szegényügyi hatáskörre. Az árvaügyet egy társadalmilag szervezkedett árva-ház kezeli, melynek hatósági jogköre van. A víz-út és építési osztály főnökei mérnökök.

Posta-távirda és vasúti szolgálatot nem kellett berendezni, mert hiszen az egész fejedelemségnek hosszúsága három kakaslépés, szélessége másfél kakaslépés. Ezt a szolgálatot Fanciaország teljesíti.

Ilyen a szervezet.

E szervezet kétségkívül pénzbe kerül, mert az adminisztrate, minden vonalon kifogástalannak látszik. Az építési rend, a vízvezeték, a világítás, az utak gondozása, a köztisztaság, a csatornázás – bátran mondhatom – megütik az ideális mértéket. Valamint pénzbe kerül a diplomatia, az udvartartás, a díszőrség, az igazságszolgáltatás, a három népiskola, a középiskola, a négy templom, a ker-

tek fentartása, a múzeum és a színház is. Az évi kiadás, kereken meghaladja a 3 milliót.

Úgyde a polgárok adót nem fizetnek.

Igenis, nem fizetnek; éppen miként az operettekben; sem direkt, sem indirekt adót. Fogalmuk sincs a föld- és ház-adóról, az I., II., III. osztályú kereseti adóról, az általános tiszta jövedelmi pótagóról, a hús-bor-sör-szesz-cukor fogyasztási adóról, út-híd és flaszter-vámról, külföldi cikkek megvámolásáról, városi-megyei-községi pótagóról, állami, községi, vicinális útagóról, keperől és iskolai pótagóról, vízvezetéki-csatornázási és világítási költségekről, szerződési-, beadványi-, vadászati-, útlevel-baromvásári és számlabélyegekről. Egy szóval, fogalmuk sincs arról, hogy közterhek is léteznek. Még csak nem is katonáskodnak. E tekintetben úgy élnek, mint az erdők madarai és a mezők liliomai. Nem szántnak, nem vetnek, és mégis a jó – Casino eltartja őket.

Mert itt minden közterhet, kezdve az udvartartáson, az utolsó rendőrszolgá fizetéséig a Casino fedez.

VIII. A CASINO.

A tenger fölött egymás tetején két széles és díszes terasz képezi Monte-Carlóban az esplanade-ot. Itt gyűl össze déli csevegésre a közönség. Innen nézik a lábuk alatt végbemenő gyakori galamblovészetet. Itt hallgatják naponta a térzenét. Innen nézik a lavírozó sétataychtok lomha röplését vakító fehér szárnyakkal; és innen kapkod el az enyhe szél egy-egy mély sóhajtást, némán szállítva Afrika verőfényes partjai felé.

E kettős terasz fölött büszkén uralkodik egy félig renaissance, félig byzanci stylben épített palota két toronnyal és egy kupolával. Ezt a fényes palotát a világ Játékbarlang néven ismeri. Itt egyszerűen Casinónak hívják. Hivatalos neve: »Cercle des étrangers.«

A monacói állam összes költségeit ez a Casino hordozza.

Monaco állama azért nem szed saját polgáraitól adót, mert ez az operetté-fejedelem, eme Casino által, az egész világot adófizetőjévé tette.

Ennek a Casinonak nincsenek tagjai, nincs tagsági díja, nincs ballotagea. Minden tisztességes ruházatu ember bemehet oda, ha az Administráció irodájában bemutatta névjegyét, s ott egy rózsaszín kártyát kapott belépő jegy gyanánt.

Mi van e Casinóban?

Mindenek előtt egy iroda, hol a rózsaszínű jegyeket osztogatják, beírva egy főkönyvbe a látogató nationálját. Jobbról egy garde des robes, hol a felsők, a kalapok, a pálcák, a nap- és esernyők helyeztetnek el. Szemben egy 60 méter hosszú, 24 méter széles, márvány oszlopcsarnok szemfényvesztő szinpazarlással. Még beljebb, az oszlopcsarnok, oldal hosszában egy vakító fényű nagyterem hangverseny- és színház előadások számára. E terem szépséges freskói és remek stuccói a dogepalota dísztermeire emlékeztetnek. Az oszlopcsarnok körül díszgalleriák két óriás freskó tájképpel, a Riviera két szép pontjának egész perspectivájával és egész ragyogásával. Az emeleten a képzelhető legnagyobb kényelemmel berendezett olvasószobák.

Ennyi az egész?

Mentsen isten. Ebből nehezen élne meg, Monaconak dicső állama és isten kegyelméből ugyan, de mindenesetre dicsőségesen uralkodó fejedelme; mert e helyiségek látogatása ingyenes. Még a mindennapi hangversenyeket is ingyen adják.

Az oszlopcsarnok balfelöli végén, hatalmas ajtószárnyak fölött tündöklök aranybetűkkel e szó: »Entrée«. Az ajtó mellett négy udvarias őr áll talpig szalonruhában, argusi szemekkel.

Ezen ajtón belől foly a világ megadóztatása.

A belépés különben ide is ingyenes és kinek-kinek

tetszésére, zsebére és – szenvedélyére van bízva, hogy mennyit akar áldozni a monacói haza oltárán.

Mi van ez ajtószárnyakon belül?

Ha feleletül e szót használnám: *aranycsengés* – úgy mindent kifejeznék a nélkül, hogy valamit megmagyaráztam volna.

Ha azt mondanám, hogy ez egy miniature kép a kaliforniai bányászéletről, a capföldi gyémánttelepekről, a párisi-berlini-bécsi börzékéről, a nizzai szalonokból és a kalandorélet nyughatatlan hullámaiból kaleidoscopszerűleg mozaikká rakva: akkor már többet mondtam, de még sem adtam világos és áttetsző képet az itt levő tolongásról, fényről, suttogásról, meglepetésekről, pénzcsevegésről ékszervillogásról, parfümillatról, tárcadagályról és tárcapályáról,

Belépve az ajtón, egymásután hat fényes terem tárul feléd. Egyik teremből a másikba mórstylú ívezetek alatt lépünk.

Az első teremben van két rouletteasztal, a másodikban négy, a harmadikban kettő. A negyedik társalgónak van fentartva. Az ötödikben és a hatodikban egy-egy trente et quarante asztal. Összesen tehát tíz játékasztal.

E termek arányairól némi fogalmat alkothatunk, ha számba vesszük, hogy minden asztal körül van tizenhat szék a játékosok – és nyolc szék a croupiér-k számára. Ül tehát egy asztalnál huszonnégy ember. A hátuk mögött legalább kétennyi. Ilyenformán egyetlen asztal foglalkoztat hetvenkét embert; a tíz asztal hétszázhuszat. Ugyanennyi mindig van még a termekben, kik vagy heverésznek a kereveteken, vagy sétálnak, vagy társalognak – mert vagy felhagytak a játékkal, vagy helyet keresnek, hogy játszassanak.

Az asztal közepén áll a fergettyű; e körül a kassza, melyet két oldalt négy pénztáros és chefdejeu őriz. Jobbról-balról a fergettyűtő az asztal zöld posztóján, hármassorban számok 1-től 30-ig és egy mező a »paire«, egy másik az »impaire«, egy harmadik a »passe«, egy negyedik

a »mangue«, egy ötödik a »rouge«, egy hatodik a »noire« számára. Ezeken kívül hat mező az asztal végén a »douzaine«-nek részére. Végül egy a kassza mellett a »zero«-nak.

Mindenkinek a tetszésétől és az »Andung«-jától függ, hogy mire játszódjék. Lehet játszani egy számra, amit »enplein«-nek neveznek. Ezt a pénztár harmincötszörösen fizeti, mert, a harminchat szám közül itt a játékos harmincöt esély ellen küzd. Egy aranyra fizetnek, ha ki jön a szám, még harmincötöt. Lehet játszani két egymás mellett fekvő számra – »á cheval« – mely esetben a köztük levő vonalra teszik a pénzt. Ezt a bank tizenhétyszeresen fizeti. Lehet tenni egy összeget három egymás mellett számra, vagyis egy sorra, mely tizenkétszeresen – lehet »carré«-ra, mely négy számból áll s mely nyolcszorosan fizettetik. Lehet játszani hat számra, – vagyis két egymás mellett levő sorra – ez ötszörösen, és lehet a tizenkét elsőre »douze premier 1-12-ig, vagy a tizenkét másodikra »douze milieu« 13-24-ig, vagy a tizenkét utolsóra »douze dernier« 25-36-ig, melyet kétszeresen fizetnek. Aki nem szeret számokra játszani, az rouge-noirra, vagy paire-impaire-re, vagy »manque-pass«-ra tesz, melynél a tételt nyeri. A »manque« a 18 első számot, a »passe« a 18 utolsó számot jelenti.

A szóval való megjelölés nem számít. Mindenki köteles pénzét arra a helyre tenni, amelyet megkíván játszani. »Hozom« nincs. Itt csak a pénz beszél.

A legkisebb tétel egy öt frankos tallér, mely itt röviden és megvetőleg »piére«-nek hívatik. De megvannak határozva a tétmaximumok is. Azon helyekre, melyeknél egyszerűen a tétel fizettetik, a maximum hatezer frank. A duplán fizető helyeknél háromezer frank; az ötszörösen fizetőknél ezerkétszáz frank; a tizenkétszeresen fizető helyek tételmaximuma ötszáz frank, a nyolcszorosan fizetőké hétszázhatvan, a tizenhétyszeresen fizetőké háromszázhatvan, a 35-szörösen fizetőké száznolcvan frank.

Amint látható, a bank e maximum megállapításánál

arra ügyelt, hogy egyszerre egy tétre ne fizessen többet hatezer franknál.

Ezen elővigyázat olykor semmit sem használ. íme egy eset, melyet saját szememmel láttam.

Egy angol sportsman – némelyek szerint csak bookmacker, következőleg játszott rá a 23-as számra: Először is rátett a 23-ra kilenc napóleont, a 20 és 23-ra tizennyolcat, – a 26 és 23-ra szintén tizennyolcat, a 22 és 23-ra megint tizennyolcat, a 24 és 23-ra szintén; azután körülrakta a 23 carréját négyszer harmincnyolc-harmincnyolc arannyal. Ekkor a croupier forgatni akarta a birbicset, de az angol kérte, hogy várákazzék. És tett a 12 középsőre százötven aranyat, a középső colonne-ra (ebbe esik a 23-as) szintén százötvenet, a páratlanra háromszázat, a párosra (a 23-as szíve) háromszázat, végül a passe-ra is háromszázat.

Összesen tehát ezen egy számra föltett 1433 napóleont, vagyis 28660 frankot. Tehát minden kombinációnak, ami csak a 23-asra vonatkozhatik, megtette a maximumát

A roulette forogni kezdett, a golyót megperdítette a croupier, s néhány pillanatnyi feszült várákozás után, midőn a golyó keresni kezdte helyét, a croupier elkiáltja magát: »rieu ne va plus«, mely azt jelenti, hogy nem szabad többé tenni, vagy a tételekhez nyúlni – egy másik pillantás múlva a golyó megáll és a croupier kiált: »vingt-trois, rouge impaire et passe.« A 23-as kijött.

Az esemény, mint villanyszikra járta be a termet. Mindenki oda csődült. Mindenki suttopta: megütötte a maximumot, megütötte a maximumot.

Az enplein-ért kapott 315 aranyat, a négy kettősért 1224-et, a négy carré-ért 1216-ot, a douziaine-ért és colonnért 600-at, a három szimpla tételért 900-at – összesen húzott 4255 aranyat, vagyis 85100 frankot. Ezt láttam a két látó szememmel. A közönség soraiban beszéltek, hogy ugyanezen ember, két nap előtt épen így megjátszta előbb a 27-et, rá a 29-et s rögtön rá megint a 27-et és hogy mindahármat megütötte. De ezt már nem láttam.

IX.

A JÁTÉK.

Délfelé népesedni kezd a Casinó oszlopcsarnoka.

Itt-ott rövid társalgás a tegnapnak csalódásairól, vagy a mának esélyeiről. De ez ritkaság. Háborúban nem szokás csevegni.

A közönség túlnyomó része hallgatag, zárkózott és számíthatással van elfoglalva. Számba veszi, hogy megnyit játszott már el, mennyi eljátszani valója van még? Számba veszi, hogy mely numerusok jöttek ki tegnap egyik vagy másik asztalnál leggyakrabban. Ismétli magának másnapi álomlátását bizonyos numerusokról. Szorgos izgalmak között olvassa a »Messieurs faites vos jeu3t« című könyvecskét, mely a nyerés arkanumait foglalja magában s melyet egy élelmes üzletember három frankért árul. Sokan megnézik a garde des robes-jegy számát s azon kezdenek játszani. Mások azon fiakerszamra bízzák sorsukat, melyen Nizza vagy San-Remo felől ide érkeztek.

E közben az oszlopcsarnok mind népesebbé válik.

A kisemberek, kik reszketve teszik föl nyomorult piéceüket, az ajtóhoz tolongnak, miként a színház megnyitásoknál a karzatosok. A nagyok, kik 50–100 lüis d'oronként rakják tételeiket, színlelt nyugalommal sétálnak a csarnok oszlopsorai között. Ezek biztosan jutnak helyhez, mert vagy személyesen markírozták azt már tegnap, vagy telefon útján rendelték meg.

Mindenki komoly, mint nehéz feltételű párbajoknál a pisztoly-töltés. Bizonyára vannak sokan, kik itt csak átutaznak és meg nem érezhető összeget szántak a játékra. De a jelenlevők egy részénél a küzdelem feltétele: végkimerülés; igen gyakran: élet vagy halál.

Hideg márványoszlopra támaszkodva egy öreg dáma csendesen morzsolgatja olvasóját könnyű prémes köpenye alatt. Egy járókelő figyelmetlen könyöke félrelebbent! a köpeny szárnyát, s az olvasó fekete gyöngyén

előtűnnek a száraz reszkető ujjak. Meglátszik rajta, hogy nem önmagáért imádkozik, hanem egyetlen fiáért, ki az utolsó ezer aranyát idehozta, hogy azzal kihíjja a sorsot, vagy vabanque-ot mondjon az – életnek.

Ez alatt mind sűrűbben érkeznek. Két kerekű, három kerekű, négy kerekű kocsik. Nehéz batárok nehéz lovakkal; könnyű americainek könnyű jukkerekkel; apró tylburik apró ponykkal; magas breackek négyes fogattal

Gazdag prémtakarókból puha mozdulatokkal bontakoznak ki idős asszonyok. Omlatag bársony mezében könnyedén siet föl a lépcsőn egy fiatal angol dáma. Hoszszu uszályát karjára véve a demimonde, azzal az aggodalommal emelkedik lépcsőről-lépcsőre, hogy hátha nem látszik meg hímezett harisnyájának gyémántos kötője.

A Casinó toronyórája tizenkettőt üt. Hangja lágyan rezeg, mint egy aeolhárfa húrja. Az oszlopcsarnokban ezüst csengettyű szólal meg, csábítva, hívogatva, hitegetve. A várakozó közönségben nyüzsgés támad, miként egy megzavart hangyabolyban. Mindenki egyet gondol, mindenki egytől fél, mindenki egyet remél, mindenki egyfelé indul.

Az ajtószárnyak széttárulnak, a »kisemberek« tolonganak, lökdösődnek, a »nagyok« szenvelgő könnyel és ki-mért léptekkel mennek a terembe.

Ilyen a játék kezdete.

A croupier-k már ott ülnek az asztalok körül. Bankjegy csomagok és rudakba rakott aranyak terpeszkednek a roulette mellett. Minden egyes asztalra egy félmillió frank készpénz van kirakva. A tíz asztalon kerek öt millió. Ennyit ma lehet nyerni. Többet ma nem. A bank soha sem retiral.

Még öt percnyi várakozás, hogy mindenki elhelyezkedjék, elévegye pénzét és jegyzeteit s ekkor megszólalnak a croupier-k: »Messieurs, faites vos jeux!«, elindul a pergettyű, megperdül a csontgolyó, fokozódik az izgalom, hatványozódik a remény, feszül a figyelem, megrezdülnek az idegek, a társalgás halkabbá lesz, a mosoly

megszűnik – – – és a halotti csendben egy csontváz-zőrejével fut kereken a kis golyó – – –

A játék megkezdődött.

És foly estvéli 12 óráig.

Másnap délben újra kezdődik és így megy ez napról-napra, hétről-hétre az egész éven át – művesnap nélkül, ünnepnap nélkül, szünet nélkül. A croupier-k félóránként fölváltják egymást. A játékosok jönnek és mennek örökfolyásban, miként a Duna hajjai, örök keringésben, miként a szelek szárnyai, örök nyugtalanságban, miként a tengernek hullámai.

Minden félórában vonat érkezik és hoz magával embereket Oroszországból, Angliából, Parisból, Berlinből, Bécsből, Amsterdamból. Minden félórában vonat indul és viszi az embert a genuai, a marseilli kikötőbe, hogy Newyorkba, Brazíliában, Algierba, Bombaybe, Sanfranciskóba evezzenek.

Ide mindennap egy egész világ érkezik és innen mindennap egy egész világ távozik el.

Nincs érdekesebb olvasmány a »Journal de Monte Carlo« azon rovatánál, mely a vendégek névsorát tartalmazza. E névsor megelevenül a Casinóban. A Casinó főlépcsője úgy rajzik a főhercegnők, grófok, bankárok, cocotteok, tőkepénzesek, szerencse vadászok, ültetvényesek, kereskedők, börziánerek, gyárosok, kalandorok, vállalkozók, diplomaták, tábornokok, zahlkellnerek, kétes és valódi grófnék, kicsiben dolgozó francia grisettek és nagyban dolgozó angol phrynék seregétől, miként egy júniusi méhkas a heresokaság zümmögésétől.

Az első pillanatokban semmi sem lehet csábítóbb, mint Monte-Carlo.

Kopasz és meredek sziklahegyek lágyan hullámzó aljában, mindig locsolva a tenger puha hajjai által és mindig védve éjszak viharai ellen az Alpok által, de védve a napsugár forrósága ellen is árnyas ligetek által – úgy, fekszik ott kiterített bájaival, mint egy kéjsóvár odalisk, egy kopasz és kimerült szultán lábainál.

Mintha lihegne, mikor a lágyszél meglebbenti a pálmák lombjait. Mintha mosolyogna a napsugárban ragyogó villák által. Ligeteinek titokzatos árnyai mintha hívogatnának szelíd és édes suttogással. A monacói földszalag előre nyúlik, miként a szerető karja egy forró, egy ittas ölelésre.

Valóban ez a Monte-Carlo az egész világ tündérszép örömeleánya, kinek testén mámoros vágygyal suhan végig minden nagy úr és minden kalandor. Igen, igen. Meg van a helyes szó. Egy örömeleány – vásárolt bájakkal, eladó bájakkal, a parfümnek hódító illatával s a testnek nehéz bűzével.

Amit nyújt, – az élvezet nem olypusi, hanem egyptusi. Az árnyék nem hívebb hozzád, mint itt a megbánás.

Azt hiszed, hogy itt minden fa tiltott gyümölcsöt terem s minden nő Sapphonak dalait éneklő. A gyönyör sarkában undor terem, miként hogy a hulló virágszirmokból trágya lesz. Az elragadtatás csak pillanatnyi, miként pillanatnyi szokott lenni a tiltott élvezet is.

Ha jól szemügyre veszed e borotvált lugasokat, e nyírott gyepet, ezeket a treibolt növényeket: hamar fölismered, hogy itt a kertész púderrel, festékekkel, ajkírral szépítő tapasszal és a kozmetika számos más eszközével dolgozik. Kölcsönvett bájok ezek a kertésznek szabó- és fodrászműhelyéből.

Ölelését hamar megunod; csókjától hamar megundorodol.

Ilyen ez a világ kitarthatja.

De míg te szaladsz előtte, addig új vendégek érkeznek epedve csókjáért, megfürödni édes bűneinek özőnben. Vadul sietnek az átöltözködéssel és vágyó sóvárgással mennek a játékterembe.

De ím, megkezdődött a játék.

A »kis emberek« szerénykedve rakják piéceiket, s ha kifogynak, elrekedt hangon váltatnak tallérokká egy-két aranyat. A »nagyok« csuklóig markolnak aranyzsebükbe, s számolatlanul teszik föl a tíz, húsz, ötven, száz aranyakat.

A felszín különben nyugodt, előkelő, majdnem hideg. Festőnek, színésznek itt nem volna aratása, mert itt nem talál mintákat feldúlt arcokhoz, kétségbeesett poseokhoz, pénzsóvár kapzsisághoz. Zajtalanul ölelgetőzik Fortunával a nyerő és miként a római gladiator, zajtalanul megy a halál felé a vesztes. Még az izgalmas jelenetek is igen ritkák.

Itt minden alatt történik a lélek mélységeiben. Ott aztán kavargó az örvény, viharzik a vágy, tombol a siker és vérzik a meghiúsult remény.

Ha a termekben 1500 ember jár-kél, játszik, beszélget, ül és heverész, úgy e tömegeből legalább is kilencszáz a nőnemhez tartozik.

A látvány érdekessége megragad; az ékszercsillogás igazán vakító. A selyemnek suhogása, a bársonynak meleg színei, a puha fehér kezek aranyat szórva, aranyat zsebelve, a demimondeok gyöngéd érintései, amint melletted elsuhanak, a habituék blazírtsága, az állandó pénzcsevegés, az egyhangú kiáltás: »faites vos jeu«, messieurs«, a tompa figyelmeztetés: »rien ne va plus«, a gibicék ágas-kpádása, hogy megláthassák a kijött számot mind; ehhez a halk suttogás, mely annyi ember között mégis morajjá változik, az illatterhes levegő, mintha a keletnek valamennyi mezője itt virágoznék, az elfojtott indulatok, a fékvesztett játékdüh, ide hordva öt világrészből, száz nemzet által, százféle beszéddel, ezerféle Ízléssel és még többféle szokással – – – mindezt együtt, egyszerre, egy helyen, egy célért küzdve, egy gondolat által hevítve, izzva, forrongva látni: valóban a legritkább s a maga nemében egyedül álló érdekessége a világnak.

De bár nyugodt a felszín, mégis meglátszik, hogy az emberek ki vannak cserélve.

A nők nem csevegnek, a férfiak nem társalognak. E sokaságban nincsen nevetés, nincsen mosolygás, nincsen kacérkodás. Először és utoljára életemben itt látam nőket, akik nem nézik meg egymás ruháját.

Mindenki át van változva.

A grisette nem keres szeretőt; a maîtresse nem *veti* ki hálóját új ismeretség után; világszépesszonyát nem dongják körül udvarlók. Mindenki saját játékával, játékának esélyeivel van elfoglalva.

Sűrű fátyolnak homálya borul itt az Isten képére. Mindenki pogánynya lesz és szent odaadással imádja Fortunát.

Minden kijött szám pontosan jegyeztetik minden asztalnál. E célra külön blankettákat osztogatnak a teremszolgák. Ezen följegyzésekből kombinációkat készítenek a golyók járására.

A hivatalos lapban valaki hirdeti magát, hogy ő a golyó futamának *titkát tíz évi* tanulmányozás után fölfedezte s útmutatást tud adni, hogy miként lehet ezeröttszáz frank kapitálissal óránként hatszáz frankot biztosan nyerni.

Egy másik, jósnőnek hirdeti magát és fölvette a második Lenormande nevet. Ez is tud adni biztos számokat.

Egy harmadik hirdetőnek hét leánygyermek van, s a hetedik épen hét éves, és hajlandó tíz potom frankért az urnából kihúzni a nyerő numerusodat.

Ha nem találnának hiszékenyekre, nem hirdetnék magukat. De itt jóformán mindenkit megbabonáz a tengersok aranynak látása, csengése, forgalma.

Mondanom sem kell, hogy minden kombináció csak annyit ér, mint ami kártyásainknál az akasztott ember kötele. »Sors bona, nihil aliud.« Ez a törvény itt is, mint minden kockánál.

Az esélykülönbség a bank és a játékosok között igen nagy. Mert a bank kapitálisa 50-60 *millió lévén*, *győzi* pénzzel a veszteségeket is. Míg az egyes ember, ha még olyan gazdag is, kimerül.

A sok pénz biztos esélyeiről beszélnek, hogy tavaly egy amerikai társaság alakult két millió alaptőkével arra a célra, hogy ezt a bankot szétrobbantsák. Eljöttek és veszettül játsztak. Sikerült is öt milliót nyerniök, amire a bank még csak vállat sem vonított.

Másik esélye a banknak az, hogy ő nem ember, hanem gép. Neki tehát nincsenek szenvedélyei, numerus rögeszméi, álomlátott reményei. Ő nem veszi el a fejét, ha nyer, ha vesz. Ennélfogva biztosan nyer; amit az is bizonyít, hogy Rothschild Arthur, a párisi ház főnöke csak piéce-ekkel játszik, de mindig kész bankrészvénnyeket vásárolni.

X.

EPIZÓDOK.

Egy dolog napokig megfoghatatlan volt előttünk.

Doktorunk egészen comme-il-faut öltözik, járása könnyű, viselkedése kifogástalan, föllépése biztos, mint olyan embernek, ki már többször megfordult Parisban s ismeri a nagy világ szokásait épen úgy, mint a félvilágét. Mindennek dacára, valahányszor a játéktermekbe akart menni, az örök jegyet kérték tőle, amit nem szoktak tenni más hasonló emberrel.

Sőt egypárszor már a ruhatárnál megszólították a jegy végett.

Ezt a különös figyelmet a doktor személye iránt sehogyan sem tudtuk magunknak megmagyarázni. Fokozta bámulatunkat, hogy egyszer a játékasztal mellett, amint nézegettük a szerencsének forgandó szeszélyeit, doktorunkat vállonragadja egy teremszolga. »Mit akar?« – förmedt rá a doktor indignálódva. De a teremőr csak fogta vasmarokkal és szónélkül, mindaddig, míg egy croupier fejét rázva oda nem intett neki, mintha mondta volna: »nem ez az.«

A doktortól bocsánatot kérték, anélkül, hogy felvilágosító magyarázatot adtak volna.

Ugyanezen estén történt, az első játékteremben – épen azon időtájban, midőn a boockmaker megcsinálta a 23-as maximumot – hogy egy szőke elegáns nő, aki

meglehetősen nagyban játszott, a szokottnál valamivel hangosabban megszólalt:

»Ez az én öt aranyam.«

Oda nézünk. Egy középtermetű férfi, hosszú hegyes fekete szakállal, kissé megviselt és inkább elzüllött lateinerre, mint elzüllött úrra emlékeztető ruhában, a szőke nő háta mögött állva, annak vállain keresztül nyúlt és a »rouge«-ról fölmarkolt öt aranyat.

A nő ismétli: »Ez az én öt aranyam; most tettem föl.«

Közvetlen a nő szomszédjában levő croupier oda szól: »igen asszonyom, az az ön öt aranya; tessék uram az öt aranyat vissza tenni.«

A viseltes úr hallgat és meg sem mozdul.

A croupier: »Uram, én láttam, hogy ön a madame aranyait vette el; tessék visszaadni.«

A hosszú fekete szakállú úr hallgatva néz a croupier-ra, mozdulatlanul áll egy pillanatig s ekkor egyszerre, mintha valamit künn feledett volna, gyors léptekkel kiindul a tereméből.

A croupier utána szól: »uram, jöjjön vissza és adja át az öt aranyat.«

A fekete úr, vissza sem néz, kinyitja az ajtót és eltűnik. De nyomban utána szalad mintegy nyolc sétálgató, felügyelő, ellenőrző croupier, detektív, teremőr» s pár perc múlva visszatérnek, élükön a fekete emberrel.

Ez gyors léptekkel és nem a tetten kapott fogolynak, hanem a harcba induló szabad embernek biztosságával megáll az asztalunk mellett, ott frontot csinál kíséretének, sötét szemeiből tüzes villámokat szór, izmai összehúzódnak, miként egy vadállaté, mikor zsákmányára készül ugriani, – úgy, hogy e pillanatban igazán félelmesnek tűnt fel a fogdmegek között, egész lénye visszatükrözvén a vad és szörnyű határozottságnak villamos áramlatát.

A pillanatnak ezen elhatározó momentumában megszólalt. Ez volt az első szava az egész izgalom alatt. Hal-kan beszélt; nem annyira beszélt, mint hörgött, épen mint a vadállat, mely körülkerítve is erősebbnek érzi magát

üldözőinél. A hangok megsűrődtek összeszorított fogai között.

Mit mondhatott? – – nem lehetett hallani. Csak azt láttuk, hogy üldözői sorfalat állva azonnal, utat nyitottak előtte, s a fekete ember, amint jött, biztos, gyors és határozott léptekkel, kiment a teremből.

Néhány detektív kikísérte.

A szőke nőnek a pénztár kifizette öt aranyát. A játék tovább folyt, mintha semmi sem történt volna.

Kérdzősködtünk. A croupier udvarias sajnálkozással tért ki a válasz elől.

Az előttünk ülő kis anyóka igazi német alaposággal tanulmányozza jegyzeteit.

Mellette álló bamba férje azzal a megnyugvással nézi a tételeket, hogy az ő okos feleségének szisztémája csalhatatlan.

Óvatosan rakosgatja piéce-eit az anyóka hol a noire-ra, hol az impaire-re, hol mind a kettőre. Mikor nyer, méltóságos önérzettel fordul bamba férje felé, mintha mondaná: »Látod, ez az én rendszerem! Itt mindenki számár, csak én vagyok bölcs. Ne bízzál te a te szerencsédben, hanem bízzál az én tudományomban. A te szerencséd annyiból áll, hogy én vagyok a te feleséged.«

És nagylelkűleg nyújt egy tallért férjének.

A férj bambán mosolyog, elteszi a tallért és így szól: »tizenkettő.«

Az anyóka újra nyer.

A tudomány újra győzött. Apolló megint földre terítette Fortunát.

A bamba férj új tallért csúsztat zsebébe és újra megszólal: »tizenhárom.«

Mikor a férj kimondta e szót: »hús« – ami száz kemény frankot jelent, akkor az anyóka letette szemüvegét, ridikülbe rakta pénzét és jegyzeteit, föllállott, körülnézett, mint egy győztes hadvezér és eltávozott.

Kopott selyem mantilja úgy merült el a fényes soka-

ságban, mint egy tört csolnak libegő bordája a nap-sütött tenger ragyogó habjaiban.

Az anyóka helyét választékosan öltözött gavallér foglalja el. Frakkban van, fehér nyakkendővel, mert egy óra múlva estélyen kell lennie Nizza valamelyik szalonjában. Útravalóul egy csókot akar kapni a szépséges Fortunától.

Halkan füttyörészgeti az ismeretes keringő dalát: »Bejártam kétszer a világot.«

Nadrágzsebéből hanyagul vesz elé egy gyűrött bankjegycsomagot. Egy ezerest oda dob a croupiernek. »Des Tors – s'il vous plait.« A pénztár ad helyette ötven fényes aranyat.

Gavallérunk az összeget ráteszi a hat utolsó számra.

A roulette forogni, a golyó zörögni kezd; a croupier megszólal: »rien ne va plus«; a csendes fütty most is hallszik: »Itáliában, Cserkeszhazában...« A golyó zakatol, később megáll. Kijön a tízes. Az ötven arany elúszik.

Új játék, új tételek. A gyűrött bankjegycsomó megint életünik. »Des Tors – s'il vous plait.« Új ötven arany fekszik rá a hat utolsó számra. És megint forogni kezd a gép, megint zakatol a golyó és megint nem jön ki a hat utolsó szám.

A harmadik ezeres kerül elé, de harmadszor is a bank nyer. A fütty suttogó hangjai egyre tártanak ».., Algiriában és mindenütt.«

Aztán jön a negyedik, az ötödik, a hatodik. A golyó még csak közel sem jár a hat utolsóhoz. De a gavallér bizni látszik Fortuna húségében. »Máskor is megcsaltál, máskor is csókoltál.«

És gyűrött csomójából eléveszi a hetedik, a nyolcadik, a kilencedik ezerest. Mindeniket elveszti. Arcának egyetlen izma sem rándul meg. Tovább füttyörész:..., »Itáliában, Cserkeszhazában... «

Majd órájára néz. Még huszonkét perc van a vonat indulásig. Még jókor érkezik az estélyre. És tovább füttyörész a keringőt: »...Sok szép leánynyal, óh jaj, de hány-

nyal... « És felrak a hat utolsó számra egymásután tizen-nyolc darab ezerest, anélkül, hogy egyet is megnyerne, anélkül, hogy egyet is köhintene. A fütty egyre hangzik... »minden fajtával szeretkezem.«

Ismét órájára néz. Még csak három perc; egy a ruhatárra, egy másik az esplanadera, míg a lifthez jut, a harmadik, míg a liften leereszkedik a teraszról az indóházba. Épen elég idő.

Hanyagul kél föl, mint aki fortunát is ledér hölgynek tekinti, s mint aki rég hozzá szokott a ledér hölgyek hűtlenségéhez; kimért léptekkel megy a tükör elé, ha vajjon rendben van-e nyakkendője; egyet ásit, mintha önmagát is meguntá volna. Aztán megint füttyöl:.. »A míg utaztam, sohse haboztam.« Aztán távozik.

Mégis, mintha homlokán egy árny vonulna el. – – Ha legalább többet veszített volna, de ezt az apró malheur még el sem beszélheti az estélyen.

Legveszettebbül az amerikaiak, legkitartóbban az angolok játsznak.

A yanke könyökig gyürkőzik neki a játéknak, miként ifjú korában neki gyürkőzött az őserdőnek, hogy farmot alkosson belőle.

Az angol hidegvérrel, vasravert kedélylyel és merev etiquette szabályainak borzadalmas unalmasságával folytatja játékát.

Egy magyar ismerősöm mutatott nekem egy angolt, aki minden pénzét eljátszotta, még azt is, amit az nap nyert a galamblovészeten.

»Adhatok önnek ötven louis-t, míg Nizzába érkezünk« – szólott a veszteshez egy másik angol.

»Köszönöm, elfogadom.« És ment a trente-et quarant-hoz, hol a tételek számára nincs határ szabva.

Az ötven aranyat föltette.

Megnyerte.

Ott hagyta a száz aranyat.

Megint nyert; de ott hagyta a kétszáz aranyat.

Újból nyert és újból ott hagyta a négyszázat. így lett belőle nyolcszáz, majd ezerhatszáz.

A kártyaosztó ekkor oda szólott: »Akarattal tetszik ott hagyni?« – Yes – felelt röviden az angol és hatodszor is nyert.

Egyetlen téten ekkor már háromezerkétszáz aranya volt. A játékosok mind feléje néztek; saját tételét mindenik feledni látszott. Hatvannégy ezer frank egyetlen kártyán – az itt sem mindennapi dolog.

Az osztó kiveti a nyolc kártyát. Lélekzet fojtva várja mindenki az eredményt. Az osztó megszólal: »après.« – Tehát a kocka nem dőlt el sem jobbra, sem balra.

Az angol nő, férfiak veszik körül és kéri, vegye le pénzét. Elég volt hatszor egymásután nyerni. Lám e nagy szerencse mellett is már a hetedik osztás »après«-t vetett.

Míndegy. Az angol hajthatatlan. A földolog itt már nem a pénz, hanem a sport; a hideg vér, a kitartás; az erő. Ezt kell megmutatni.

Az unszolóknak így felelt: hétszer akarom megütni – már pedig a hetedik csak après volt.

És csakugyan megütötte s ötven aranyával elvitt hat-ezernyolcszázat.

Fekete nehéz selyem ruhában, gazdag jetafüzéréekkel, kis fekete capote-tal, melyből – nem a túlüzött – hanem a jóízlés által mérsékelt divatnak apró mercur szarvacskái emelkednek ki, ott áll egy tetőtől talpig elegáns hölgy (egy öreg úr mellett, distingvált érdeklődéssel kísérve az öreg úr játékát. Az öreg urnák szerencséje van és jelentékeny összeget nyer. Mi megállapítjuk, hogy ez egy apa a leányával.

Csalódtunk.

Demimonde volt és láttuk, hogy távozásakor az öreg úr egy aranyat nyomott a díszes hölgy markába szerencsepénz gyanánt.

XI. IDŐTÖLTÉS.

Ha ebből a címből két »t« betűt kihagyunk: »időölés« lesz belőle. És valljuk is meg egyszer mindenkorra őszintén, hogy »időölés« és »időtöltés« a kétségbeesésig azonos fogalmak. Leggyakrabban úgy hasonlítanak egymáshoz, mint egyik tojás a másikhoz. Mihelyt valaki keresi az időtöltést, már akkor bizonyos, hogy idő-ölő szándéka van. Épen ezért az időtöltés a világon sehol sem mulatság. Véleményemben nem ingat meg a bálban táncoló ifjú leánynak angyali mulatsága – mert a táncolás nem időtöltés, hanem a testi munkák egyik legerősebb faja. A baka egy maneuver napon nem tesz annyi futólépést, mint az ünnepelt kisasszony egy báli éjjelen. Egy ilyen éjszakának erőfeszítésével bátran el lehetne gyorslépésben menni Kolozsvártól Szamosújvárig. Ez tehát munka a javából. Épen ezért a mulatság is. Mert a legnagyobb mulatság az a munka, a melyet szeretünk.

Monte-Carlóban a szorosan vett munkás osztályon kívül senkinek sincs dolga. A munkásosztályt itt az alkalmazott cselédszemélyzet képezi. Kocsisok, darabontok, szobalányok, pincérek, kapusok, kertészek. Gyárak, műhelyek, kereskedések nincsenek, mert az a néhány luxusbolt nem jöhet számításba. Itt tehát mindenki keresi az időtöltést; helyesebben szólva, itt mindenki unatkozik.

Hajtva az időtöltés vágyától és üzve az unalom által, a játékbarlangot nemcsak fölkereste társaságunk, hanem játszottunk is. Én és a doktor összetettünk százhoz frankot és megalkottuk a kölcsönös nyeremény reményére alakított részvénytársaságot. Hanem a játékban nem spregoltuk. Üzleti könyvünk igen változatos képet nyújt. A napi zárlat hol 40-50 frank nyereséggel, hol ugyannyi veszteséggel végződött. így tartott a mai napig. A doktor egészen rám bízta a játékot. Ő annak

csak izgalmaiban vett részt. Mondanom sem kell, hogy a hat arany kapitálisból veszélyes nagyságú tételeket nem raktunk. Szerény piéce-einkkel annyira szerénykedtünk, hogy még akkor sem ültünk le, ha üres szék kínálkozott. Csak állva gibickedtünk s óvatosan nyúlánkoztunk a mások vállán keresztül gyenge kis nyereségeink után.

Ezen óvatos tartózkodás dacára is megtörtént, hogy egy zömök kis emberke mellém furakodott egy alkalommal, és erőnek erejével ki akart taszítani a helyemből. Ám fölébredt bennem a fillér önérzete, mely éppen annyi becsülettel s talán több munkával van szerelve, mint másoknak az aránya – és nem tágitottam.

Az első lökésnél már észrevettem, hogy fizikailag én vagyok az erősebb. A morális erőről nem is szólok, hiszen a világ minden juristája nekem adott volna igazat, miután én a hosszas ottállással nemcsak a prima occupatio – hanem az elévülés címén is jogos tulajdonomban valék.

A zömök kis ember nem fontolta meg sem a törvénelmi, sem az észjogi igazságokat, sem azt, hogy túlnyomó erővel áll szemben, hanem nekem feszítette húsos vállát, hogy positiómból kiemeljen. De én szilárdan álltam meg, mintha oda lettem volna cövekelve, és nem szólottam, gondolva, hogy mérséklet illeti meg az erővel párosult jogot.

A zömök emberke mintha csak új tápot nyert volna a sikertelen kísérletekből, össze szedte magát és új rohamot intézett ellenem. Ezt is kiállottam erőm és öntudatomhoz illő méltósággal, de hogy ne alkalmatlankodjék tovább, inkább kíváncsi, mint feleletre vonó hangon így szólék:

»Mit akar ön uram?«

»Mit akarok? – felelé a kis zömök – hát játszani akarok« – s ezzel kinyitotta markát, mely tele volt aranyakkal »Ez egy kissé más dolog – tévé hozzá büszkén, az aranyaira mutatva – mint az ön monée-ja «

»Ez igaz, felelém, s ha szép aranyait el akarja veszíteni, legyen szíves magának egy más helyet keresni.«

Feleletem, mely nemcsak jogaimat konstatálta, hanem elég kegyetlen jóslatot is tartalmazott, vagy meggyőzte, vagy megrendítette a zömököt, mert rohamaival felhagyott és eltűnt, a nélkül, hogy többé megjelent volna időtöltésünk láthatárán.

Asszonyaink e közben vagy ültek, vagy sétáltak, de , mindig szemlélődtek. Olykor futó beszélgetésbe eredtek, | hol egy miss-el, hol egy madame-mal. És mindennap tudtak egy-egy jó hírt hozni tárcacikkeim számára.

Ők kutatták ki, hogy az a polgárias kinézésű, lőcslábú és kopaszfejű szőke ember, szájában Virginiával (persze nem a játékeremben, hol tilos a dohányzás, hanem az – oszlopcsarnokban) báró Rotschild Arthur, kinek gőzyachtja ott pihen az öbölben s a ki mindennap tesz a yachton egy sétautat – ha ugyan tükörsima a tenger.

Ők tudták meg, hogy azt a nagyban játszó urat, ki kucsirozva jön mindennap Nizzából és szárközépig feltűrt nadrágot hord, Leuchtenberg hercegnek hívják.

Töllük tudtam meg, hogy ez a fekete pofaszakállu, bajusztalan, kikent-fent gigerli, komoly, méltóságos magatartással és nagy brilliant gombokkal a mellén, ki merev figyelemmel kíséri egy kilencgombos rubinkoronát viselő grófné játékát, s pillanatnyi játékszavarából készséges előzékenységgel segítgeti ki a szép grófnét – hogy aztán karonfogva tegyenek egy sétát az esplanade illatos levegőjében – tavalý még főpincér volt Sachernél.

Nekik köszönhetem azt a kulcsot, mely elébb-utóbb nyitjára vezethet azon fekete ember rejtélyének, ki tegnapelőtt nem adta vissza a szőke asszony öt aranyát s a ki tüzes szemének vad villámlásaival és hörgésszerű szavaival lefegyverezni látszott egy egész sereg detektívet íme, elmondom, hogy mit földöztek föl az asszonyok.

Mindenekelőtt észrevették azt, hogy az őrség minden vonalon meg van kettőzítve és hogy a rózsaszín jegyeket szorgalmasabban kérik elő, mint azelőtt Miután pedig egy ilyen jegy, törvény szerint, csak egy napra szól, az

asszonyok figyelmeztetésére mindennap új jegyet kérünk. És mindennap bediktáltuk nationalénkat. És képzelje, szerkesztő úr – mikor már negyedszer, ötödször mondom én Járó Kelő vagyok, még akkor is olyan közböbs arccal fogadtak, mintha mondtam volna: én Hindy Árpád vagyok.

Az olvasó szobában kezébe akad az asszonyoknak a »L'inpartial de Nice« című hírlap s abból azt olvassák, hogy tegnapelőtt Monta-Carlóban számos elfogatas történt. Az elfogottak nagy része a Casino őrségének tagjaiból áll, kiket ismeretlen egyének – még nem tudni mi célból – megvesztegettek. Az elfogottak között van három német szocialista is és az őrség főnöke, kinél dynamitbombákat és különböző robbanó szereket találtak. Az őrséget minden irányban megkettőztették, s a lap annak a reményének ad kifejezést, hogy közelebbről bővebb felvilágosítást hozhat a rejtélyes ügy részleteiről.

Számba véve a többször említett fekete ember esetét, előttünk kétségtelennek látszott, hogy az előttünk lefolyt izgalmas jelenet összefüggésben van a tömeges elfogatasok ezen hírével. Sőt ekkor eszünkbe jutott az is, hogy a doktort nemcsak gyakran megállították a jegyszedők, hanem egy alkalommal a teremőr vállon is ragadta volt; a miből azt következtettük, hogy a doktor külseje bizonyosan hasonlít valamelyik gyanúsított egyénhez.

Azóta rendszeren olvastuk a lapokat, de sem a nizzai, sem más lapok egyetlen szót sem közöltek többet erről a különös esetről. A monacói lapok még ennyit sem hoztak. Ezek egyáltalában soha sem beszélnek a Casinóról Mintha csak nem is léteznék. Hasábszámra írnak egy hangversenyről, egy színelőadásról, az érkezett vendégekről, az udvari hírekről – de a Casinóról nem beszélnek, miként nem szokás beszélni akasztott ember házában – kötélről. Érzik, hogy a Casinó – folt, Monte-Carlónak szépséges testén. Picinyke kis folt, a milyen gyakran szokott eléfordulni a szép piros almákon. Alig veszed észre; még szépséghibának sem igen tartod. De ha fölmeetszed

az almát, akkor látod, hogy a kis folt miatt az egész gyümölcs megvan romolva.

A játékteremből a concertbe, innen vissza a játékhoz; innen színházba, onnan megint a játékterembe; ime a monte-carlói időtöltés. Nem csoda, ha ezt az ingamozgást egyik teremből a másikba, elvégre az asszonyok is megunták. Ennélfogva elhatározták, hogy ők is játszani fognak.

Összetettek tehát húsz frankot, hogy megkísértsék szerencséjüket életre-halálra.

A nagyban játszó öreg úr, kinek háta mögül rakosgatták apró tételeiket, rögtön észrevette, hogy ezek igazán *játszanak*. Udvariasan segített nekik tételeiknél s mosolyogva figyelmeztette őket a játék egyik másik szabályára. Sőt még helyével is megkínálta őket, a mit asszonyaink – természetesen – nem fogadtak el.

A játék páros-páratlanra, vagy piros feketére, tehát a legegyszerűbb tételekre ment. Egyszer már, midőn nagy nyereségben voltak – mondjuk 15 frank, neki bátorodtak és két piéctet tettek a douzainera. Nagy esemény volt ez, mert ha beüt, négy tallért – 20 frankot – fizet rá a bank. Nem is mulasztották el oda híni csodalátásra a doktort, sőt, nehogy valamely átkos tévedés következtében a bank megtalálja tagadni az eshetőleges nagy összeget, a kis angol a croupier-t is figyelmeztette a nagy tételre..

A croupier igen komoly arcot öltött, mintha a bank most már valami nagy veszélyben forogna és így szólott: »Hogyan madame, ezen tétel mind az önöké? No, úgy kérni fogjuk a sorsot, hogy a kocka az önök részére dőljön el.« – Ez a croupier bizonyosan titkos ellensége a banknak – gondolák hölgyeink – és megnyerték a 20 frankot. Nagy volt azonban bámulásuk, midőn észrevették, hogy ez a nagy esemény a játékteremben, még csődületet sem idézett elő.

A dolog vége különben az, hogy január 21-én mind két részvénytársaság fölszámolásba esett és alaposan meg-

bukott. Azt a tudatot, hogy itt nyerni nem igen lehet, hölgyeink megvásárolták 20 – mi a doktorral 120 frankon. Ahoz a háromszáz ezer dollárhoz képest, melyet egy hotelünkben lakó és velünk ebédelő amerikai vesztett, még nem is olyan sok. A szomorú ember különben – mint mondja – készül Sanfranciskóba, hol szintén van egy ilyen játékbarlang, de nem ilyen feszes, mint ez. Ott ott-honiasabban foly a játék, a kalapot nem veszik le, pipáznak, esznek, isznak s a jogok oltalmazása kedvéért mindenki kezében tartja – töltött revolverét. – Sok szerencsét, és jó mulatságot!

XII. GALAMBLÖVÉSZET.

Azt a mulatságos kis epizódot is az asszonyoknak köszönhetem, hogy Sz... hazánkfia, ki úgysis mint nagyvilági ember, úgysis, mint publicista sokszoros összeköttetésben van a francia körökkel, s a ki (Nizzában egy kis dolga akadván) Monte-Carlóba is átrándult egyetlen napra – szerencsét próbálni: első napon úgy üstökön fogta a szerencsét, hogy nyereségéből önmagának egy kilencszáz frankos arany – cigarette-tárcát – sa feleségének egy ezeröttszáz frankos ékszer vásárolt. De mikor egy ilyen üstök akad az ember kezébe, azt nem könnyen bocsátja el. Itt maradt tehát más napra is. És vesztett. Harmadnapon a másodnapi veszteségét akarta helyre ütni – és estve egyetlen grisli sem volt a zsebében. Utolsó öt frankjával táviratozott pénz után. Az új pénzzel új szerencsét próbált. Nem sikerült. Ekkor zálogba csapta a felesége ékszerét. Ebből annyi maradt, a mennyivel hazautazhatott – ékszer nélkül. Bosszúsán mutatta hölgyeinknek, hogy ő a szép colier helyett íme egy sárga zálogcédulát visz haza a feleségének. – A viszontlátás örömét ez nagyban fogja fokozni.

Míg a játékteremben a sors csinálhatja a komédiákat és a tragédiákat: az alatt a terraszon alul, egy sziklatömb tetején, mely mint kioltott nyelv nyúlik bele a tengerbe s melynek teteje vízszintesre van egyengetve és gyepvel van beültetve – foly a híres galamblövészet a 3000 frankos Rafael-díjra.

Három sorozata van e versenyeknek. Az első lefolyt decemberben, a második most foly január 19-től 24-ig, a harmadik februárban lesz. Minden sorozatra négy díj esik, melyek közül a legkisebb 800 frank, a legnagyobb, a casino díjja – 20000 frank.

A casinódíj nyertesének neve a löhelyiség falán, fekete márvány táblán örökítettik meg aranybetűkkel. 1875-től 1892-ig tizennyolc tábla hirdeti a tizennyolc legjobb lövőnek a nevét. Van köztük három francia, két olasz gróf, egy lengyel herceg, egy osztrák gróf – Trautmansdorf, egy magyar – gróf Eszterházy Miklós. A többi tíz – angol.

Az apró díjak feltétele szerint az nyer, aki tíz lövés közül relative legjobban lőtt. A casinódíjat csak az nyerheti, aki tíz lövés közül egyetlen egyet sem hibázott. A hiba disqualifikálja a lövőt.

Mindenki saját fegyverét használja. A lövés kapóra történik harminc méternyi távolságról – golyóval.

A berendezés ilyen.

A sziklatető területe négyszáz négyszögöl félkörben. E terület egy méter magas vasrácsal van kerítve. A cél-lövő úgy áll fel, hogy szembe kapja magával a tengert – s ezzel kivan zárva az az eshetőség, hogy galamb helyett embert találjon.

A céllövőtől 30 méternyire (a kis díjknál vannak kisebb distantiák is) áll a földön tíz-tíz méter távolságban egymástól öt pléhgalyica, zöldre festve, hogy színe a zöld gyepvel összeolvadjon.

Mindenik galickában egy-egy galamb van elhelyezve.

A versenyvezető rendre szólítja a jelentkezés sorrendjében a versenyzőket.

E felszólításra a versenyző a barrière-hez lép, felhúzza kétsövűjének mindkét sárkányát – különben a legtöbb fegyvernek nincsen sárkánya – egy párszor arcához illeszti a fegyver agyát, s midőn elkiáltja, hogy »gone«, akkor nagy csörömpöléssel szétesik valamelyik galickának minden oldala, a galamb – részint megriasztva a csörömpölés által, részint látva, hogy fogházának bilincsei lehullottak, fölrebben . . . a fegyver megdördül . . . és ha a repülő galamb a rácskerítés által körülvetett területre esik vissza és ott is marad: akkor a lövés jó; de ha a tengerbe, vagy bárhová esik a kerítésen kívül, vagy ha a kerítésbe esik, de onnan feltud vergődni, hogy aztán a tengerbe hulljon: akkor a lövés el van hibázva.

Gyakran megtörténik, hogy a széteső zárka nagy csörömpölése dacára a galamb nem repül fel. Ilyenkor a barrière-nél alkalmazott személyzet tekegolyót gurít a galamb felé. A versenyző bevárja, míg a golyó fölrebentí az áldozatot . . . lő, és ilyenkor biztosra talál, mert ideje volt a galambot már álltában célba venni. Épen ezért, a híres lövők ilyenkor nem szoktak löni; azok pedig, kik már díjat nyertek, azzal vannak »megterhelve«, hogy nekik ilyen esetben nem szabad löni.

A versenyző soha sem tudja, hogy öt közül melyik zárkából fog a galamb kiröpülni, mert a zárkák villanytelepének gombjai a hátúji ülő startoló asztalán vannak, a ki tetszés szerinti zárkát nyit meg egyetlen nyomással.

Lövés után – ha nem esett el a galamb – két alkalmazott szalad a zárkához. Egyik összeállítja a zárkát, a másik beletesz egy új galambot. Ha elesett a galamb, akkor három alkalmazott szalad végig a gyepen. Az említett két ember, és egy vizsla, mely nagy büszkeséggel hozza el az elesett áldozatot.

A galambok kisebbek a mieinknél; körülbelül akkorák, mint a mi csókáink. Farkuknak nincs evező tolla, a mi bizonytalanná teszi – különben – gyors repülésük irányát. Színük világos kék, a mi rossz célpont, tekintve, hogy a háttért vagy a tenger, vagy a levegőég képezi.

A versenyzőnek tehát – a rendes izgalmon kívül három hátrányt kell legyőzni: Először azt a bizonytalanságot, hogy nem tudja, melyik zárka pattan szét; másodsor azt a bizonytalanságot, mely ezen madár röptetését jellemzi; harmadszor azt a bizonytalanságot, mely a madárnak, az égnek és a tengernek összeolvadó színeiben rejlik.

Ezekhez járul negyedik nehézség gyanánt az, hogy a verseny ideje déli 1 órától 4-ig lévén, a versenyző rendszeren szembe kapja ha fölfelé lő, a napot, ha vízszintesen lő, a napsugártól ragyogó tengert. E körülmény annyira befolyásolja a sikert, hogy a kimutatások szerint, a felhős napokra tíz lövés közül rendszeren egy – a fényes napokra tíz lövés közül rendszeren három elhibázott esik.

A ráduplázás nemcsak meg van engedve – de sőt igazi bravurlövés számba mindig csak a második esik, mert egyfelől az első lövés sikertelensége nagyobb próbára tette a vadásznyugalmat, másfelől a madár időt nyert, röptetésének gyorsításával a menekülésre.

E nehézségek dacára, az abszolút hibás lövés igen ritka. Ha nem is marad mindig ott a galamb, de tollából vagy pelyhéből néhány darabot rendszeren ott hagy. E bámulatos eredmény nyitja az, hogy e versenyeken a világ legjobb lövői szoktak megjelenni.

A Rafael-díjra hazánkból egy Erdődy gróf is pályázott, de a pálmát mister Bleack vitte el Amerikába.

Versenyzett egy másik gróf is. Feszés ruhájáról, szögletes hányivetiségéről, nagy erőlködéséről, hogy majmolhassa az angol nagyúr természetes közönyét és egész lényén szétterpeszkedő gögjéről – a doktorral együtt azonnal fölismertük benne az osztrák urat. A nem valódi, hanem a csinált urat. A lajdinant manierokkal kitömött urat. Beszéde szúr, könyöke döf, lába rúg; egész valója ferde és szögletes. Megnézheted a nápolyi aquariumot együtt a berlini állatkerttel, de utálatosabb lényt, mint a minő egy osztrák főúr, nem fogsz találni sem a hullók, sem a ragadozók, sem a papagályok seregében. Igazán

örvendek, hogy magyar főuraink nagy része nem utánozza ezeket a bécsi karikatúrákat, hanem megtartja az ősök természetes, józan és komoly méltóságát.

Míg fenn a sziklatetőn a galamlövés foly, azalatt a vadul háborgó tenger három oldalról csapkodja és ostromozza a szikla lábait. A visszavert hullámhegy ízről-porrá törik a szikla csipkézetében s feldühödve a szokatlan ellenálláson, melyet nem tapasztalt Algierből idáig, egy zuhatag sebességével rohan a sziklapadmoly alá, hogy aztán vészes bömbölésével – mintha egy ütég ágyú szólalna meg földalatti mélységekben – két-három emelet magasra dobja fel habbá zúzott sziporkái.

E zajgó áradatban, e velőt rázó morajlásban, a megvadult elemnek e szörnyű haragjában – míg a nagyvilág patríciussal nyugodtan üzik sportjukat, az alatt, a hullámhegyek tetején, a hullámvölgyek aljában, hanyatva, mint forgószélben a galambpéhely, két kis ladikon két kopott ember ólálkodik a sziklanyelv körül, lesve, várva a tengerbe hulló galambokat s konkurrentiát csinálva ezzel a szintén ólálkodó és szintén éhes halaknak. Túlfeszített izmaik dagadó erei úgy kidomborodnak meztelen és sovány karjaikon, miként a vihartépett vitorlának kötelei a száraz árbocon.

Olykor egészen elfödi őket a lázongó hab, mintha társaikkal, a bűvár kacsákkal együtt, lebuktak volna a mélységbe

A másik pillanatban feltűnnek egy hullám púpos hátán, hol csolnakjuk reszket, himbálózik, szédeleg, mint őszi falevél a levegő árájában.

Átázva a haboktól, kipirulva a mértéktelen küzdelem hevétől, mindig a halál torkában evezve, várják, lesik a lehulló galambot sóvárgó vággyal, életmegvetéssel.

A fent lövöldöző urak nem is sejtik, hogy lábuk alatt is sportot üznek; az éhség sportját. Ez is galambverseny; a tét: élet vagy halál. A mérleg egyik serpenyőjében egy galamb, a másikban két emberélet.

Valóban aránytalan harc.

Egy könnyű evező harca a beláthatatlan, a fékezhetetlen, az indulatos, a felkorbácsolt tengerrel. Sötét mélységeit ép úgy nem tudod megmérni, mint tombolásának borzasztó erejét.

Vészes sörényét íme felborzolja, hullámhegyéből bömbölő zuhatag ömlik a mélybe le és egy felbőszült szörnyeteg sötét hörgésével rohan a csolnak felé . . . oh, ha ez a vadállat szilaj karjaiba kapja azt a kis tekenőt s vulkánikus erejével oda sújtja a szikla oldalához . . . mily érdekesen növelné ez a nemes sport könnyű izgalmait a forgácsá váló ladik és a darabokra zúzott ember.

Valóban aránytalan harc. Az éhség, mely erősebb akar lenni a felháborodott tengernél, halálvergődések között harcol egy kis galambnak vékony combjáért. Épen olyan aránytan, mint a földi javak megosztása. »Egynek annyi milliója – sa szegény embernek még kenyere sincsen.«

XIII. NIZZA.

Lehetetlen volt úgy távoznunk Monte-Carlóból, hogy kopasz hegyeire, frisirozott ligeteire, langyos vízzel öntözött növényiszőnyegeire, kiborotvált gyepeire, kendőzött parkjára és még jobban kendőzött publikumára egy búcsúpillantást ne vessünk a kupé ablakából.

Emlékezetünk tábláján, miként egy forgó camera obscurában megelevenedve suhannak végig az ismerős ismeretlenek. »Meghalni igen fényes árnyak; hervadni igen hó szívek« – mondaná róluk Moore Tamás.

Szöke ladyk kifestett hajjal; még szökebb madameok, még jobban kifestett hajjal; kopasz gentlemanek feltúrt nadrággal, még kopaszabb rouék még jobban feltúrt nadrággal. Eleven demimondeok fitos orral; még elevenebb grisettek még fitosabb orral. Szerény nagyurak, vakmerő

kalandorok, tolakodó semmiháziak. Valódi hercegek és álgrófok. Millionárius grájzlerek és liquidáló bankárok. Nábobok Indiából, farmerek Braziliából, yankék az Egyesült államokból, bányászok Kaliforniából; kalózkodók Madagaszkárból, rabszolga-kereskedők Zanzibárból, oroszok a Feketeföldről, szivargyárosok Havannából, kereskedők Nisninowgorodból, nyugdíjazott tábornokok és elbocsátott fegyencek, miniszterek és anarchisták, orosz rendőrfőnökök és német szocialisták; olyan hölgyek, kiknél egy ölelésnek ára ezer arany, és olyanok, kik a park titokzatos ösvényein egy szerény vacsoráért kínálják közössé lett bájaikat.

E tarka képnek tarka sokasága, mind mind elvonul előttünk, hogy aztán elmerüljön a feledés végtelenében, miként a színes felhőfoszlányok a visszatükröző alkony láthatárának távolában.

Volt; nincs.

Bársonynak puhasága, selyemnek suttogása, aranynak csengése, bankjegynek ropogása, golyónak zakatolása, croupiernek figyelmeztetése; álmodott nyerőszám, kombinált nyerőszám, kurszussal bíró nyerőszám; játékba merült asszony, férfira nem gondoló leány, erőltetett hidegvér, szétmarcangolt idegzet, elfojtott izgalom ... volt, nincs!

Halálsebessen rohanunk Nizza felé, alagútból alagútba, viaduktról viaduktra. Narancsligetek lehelnek felénk élénk illatot, Villefranchenek arabvillái gyorsan tűnnek el, mint egy fényes álom, olykor egy hegynyílásban megjelennek a francia Alpok magas hóbércsei, hogy megint eltűnjenek, alattunk zúg, forrong, sistereg a tenger.

Alig látható távolban egy négy árbocosnak füstje szállingózik a levegő azúrában – a kis angol ajkain búsan fakad fel a szomorú dal: »Mi füstölög ott a síkon távolban...«

Némán hallgatjuk a csodaszép dallam csodaszép szövegét, megjelenik előttünk a Puszta – mozgó kútgémje, ime hívogat; a sajtó képzelet ismerős bércet varázsol

elő – hóval vannak fődve, mégis meleget árasztanak felénk és a szent refraint mi is dalolni kezdjük: »hej de szívem csak azt súgja, jobb otthon.«

Így érkezünk Nizzába, halkan dalolva, csendesen könnyezve.

Az ókor patríciusainak volt egy pompejie, az újkor nagyvilágának van egy Nizzája.

Ha beállott a tél a Tiberis mozgalmas partjain s Tivoli kénes forrásai kéjes melegüket veszítve, már nem nyújtottak elég élvét Caracallának mesés fürdőiben; ha zúzvara szállott a via sacrának magnola fáira és dér ütötte meg a Campagna mezejét: Rómának palotái kiürültek, a forum romanum izgalmait megszüntették, a Colosseum fenevadait és gladiátorait Baiaeba vitték téli szállásra, a patríciusok, a tribünök, a consulok, az aequitesek, a szenátorok, a praetorok együtt családjaikkal, házi isteneikkel és szeretőikkel lehúzódtak Pompeibe, élvezni a táncot, a bort, a zenét, a színházat, a szerelmet fényes napsugárban, tenger morajlásban.

Így húzódik le Paris is Nizzába a Saint-Germain negyedből, a Boulevard-okról, a Mont-parnasse oldalairól, a boulognei erdő árnyaiból – elhozva fogatát, cselédségét, bájait, szenvedélyeit, játékdühét és divatos szerelmét.

Miként a gyárba dolgozni, úgy ide mulatni jönnek az emberek. Mulatni déltől estig, mulatni estétől reggelig.

Nizza lapjai a vezércikk helyén közlik az ünnepek program-sorozatát. Úgy van megállapítva, hogy minden napnak minden órájára essék valami.

Nappal lóverseny, szekérvetés, galamblövés, kocsikázás a hegyek közé, konfetti dobálás, virágcsata, corso a »promenade des anglais«-n, felvonulás a »Chateau«-hoz, kirándulás a »jardin zoologique«-ba, csónakverseny, yachtverseny és szerencsevadászat Monte-Carlóban.

Estve, vígszínház, dráma, opera, thea-estély, házibál, cercle-bálok, orpheum, elyseum, »fête de mit«, eldorádó, café chantant, bazár, jótékony előadás az előkelő világ

által, ma egy félreismert művész, holnap a párisi ínségek, holnapután egy szerencsétlen orosz család érdekében.

Ma Patti énekli Rozinát; tegnap a Traviátát énekelte.

Holnap Sembrich Marcella énekli Rozinát, holnapután Landouzi a Traviátát.

Öregedő oroszánt így szoktak ifjú és éhes farkasok fölkeresni a saját vermében.

A mulatságnak se vége, se hossza.

Megérkezik Theurié s a bájos Bémachel grófné a »Jeté-promenade«-on, nyilvánosan olvassa fel egy szellemes elmefuttatását. Megérkezik Sardou mester s tiszteletére ma előadják a »Theatre du Casino«-ban »Váljunk el«-t, holnap a »Theatre francais«-ban »Odette«-et.

Nizzának minden utcája boulevard, igen szépen fejlett platánokkal. Kirakatai luxus tárgyaktól ragyognak. Kávéházainak dologtalan közönsége utcára rakott asztalok mellett dőzsöl. Drága fogatok robognak végig a sima makadameon. Sárga-fekete kétfejű sas hirdeti az osztrák-magyar konzul lakását. Telegrammokat lobogtatnak a hírlapárusok a Panama botrány újabb részletéről. Kocsidba halomszámra szórják a napnak programját. Óriási rózsabokrétát nyújtanak feléd egy frankért. A bérkocsik pompás lovai eszeveszetten száguldanak fácán tollakkal, róka farkakkal, színes posztóra varrott zörgőkkel ékítve. A kocsisok hosszú ostorai süketítőleg csattognak pattognak.

A lapok újdonságai ilyenek:

Monsieur d'Angers elhalasztott estélyét holnap tartja meg, miután műkincsei már megérkeztek a madridi kiállításról. A festményeket, szobrokat most helyezik vissza csarnokának a közbámulat állandó tárgyát képező galériáira.

A »Gironde ház« főnöke M. Guerauld ma »galadiner«-t ad Mm. Patti tiszteletére. Összes szalonjait megnyitja díszes vendégei előtt.

A monte-carlói díj dicsőségének reménye ide csalta a comte Bethune-istállót is tizenöt pompás paripával.

A sociétás számos férfi és hölgy tagja holnap reggel 12 órakor sétalovaglást tesz az istálló megtekintésére.

Lagrange gróf üdülésben levő öt éves chimpánza a jardin zoologiqueban a múlt éjjel nyugodtan aludt s ma jóízűen evett meg három almát, egy murkot és nyolc mogyorót. A kis gorilla egészséges.

»Monsoon« a M. Driggle híres yachtja tegnapelőtti sétája alkalmával, szélvihartól hányatva, óránként 40 kilométernyi sebességgel rohant be Corsica felől a »Baies des Anges«-ba.

Ma, szerdán fogadnak: Moiron grófné, Maëre báróné, madame de Niven, Serre grófné, Hahn báróné, madame de Teheran, Crousaz báróné, madame Gay, Koskull grófné és madame Ziegler de Loës.

Tegnapelőtt hétfőn nagy déjeuner volt Gurows gróf és grófnénál. Jelen voltak az »Alpes-Maritimes« préfet-jé, Carcanos marquis és marquisné, Türr tábornok és neje, Lubomirsky herceg, Howard Vincent ezredes, Fürstenberg grófné és leánya. Pignatelli hercegnő (princesse), de Bailen fejedelemasszony (nem tudom helyes fordítása-e a duchesse-nek?), Moiron gróf és grófné, Nicotruir úr, Duhley Gurowski gróf s. t. b.

A »Cercle de la Méditerranée« legközelebbi »matinée dd«sante«-ja január 30-án lesz. Az egész sociétás meg fog jelenni.

Ma Nizzába érkeztek de Mary marquis és marquisné, Charles de Perrière a »Gaulois«-tól, Georges Baltazzi két versenylóval, Morés marquis és Guéria úr a »Libre Pa-
role« szerkesztői és de Giers úr, az orosz császárság kancellárja, ki Monte-Carlót odahagyván, hat heti tartózkodásra rendezte itt be magát.

A nizzai közmulatsági bizottság (»comité des fêtes de Nice«) jótékony célú előadást rendez holnap az Operában. Nyitány Tannhauserből a monte-carlói casino zenekara által; Coppelia – táncolják az Opera a Theatre du Carina és a Jetée Promenade ballerinái; Orpheus az Alvilágban – élőkép előadva a »Casino Municipal« művésztagejai által.

Így folytathatnám holnaputánig.

A szórakozásban – mulatásban – élvezetben kifáradt Paris változatosság okából a három téli hónapra idejön, hogy itt folytassa kimerült életét és az örökmulatozásnak megunt gyönyöreit. Mintha már nem volna elég a végtelen nagy Paris, áttöri falait, keresztül fúrja az Alpok nyugati láncát, és külön e célra berendezett futárvonaton rohan ide, hogy új élvezeteknek idegrontó ölében pihenje ki a közélet botrányait, az utcák lázongását, a bőrre szenvedélyeit és a kölcsönvett bájak undorát. Pihenni, szenderegni, álmodni. Miként eljön a hullám az »Angyal fürdő» ölének lány karjaiba pihenni, szenderegni – meghalni.

XIV. LÓVERSENY.

Monte-Carlói búcsúnk kárba vezett. Ismerős ismeretleneinkkel újra találkozunk a nizzai lóversenyter puha gyepszőnyegén, aszfalt korridorjain, deszka tribunejein, a bookmakereknél és az istállóban.

Láthatók ők különben Bécsben is szórványosan, Budapesten ritkán, Parisban elvegyülve – itt azonban egy tömegben.

Kivált ezek a cicomás hölgyek, a ledérfények, és eladó szerelemnek e színgazdag paradicsom-madarai zónáról-zónára vándorolva, ott láthatók tavasszal Merán vidékén, nyár elején Karlsbadban, nyárderekán Helgolandban, őszfelé húzódnak le Osztdénének, később Trouvillenek, még később Cannesba, hogy aztán télen Nizzában nyissák meg termeiket és – karjaikat. Mamájukat bérletben tartják, miként fogatjukat, mellyel szilaj pompában robognak tova; nevüket kikölcsönözték, miként kölcsön van véve a pénz,

melyet pazarolnak, az uszály, mely végig simul tagjaikon és a pír, mely arcukon előmlik.

De mindenütt ott vannak, hol keresett cikk a pompa, a fény, az élvezet, a könnyű élet, az előkelő zaj és az édes bűn. Feltűnnek, kiragyognak a társaságból, mint a pipacs a búzagalász közül. Fogadnak a paripákra, kilószámra viselik a gyémántot és port vernek föl a merre járnak hosszú uszályukkal, rikító modorukkal.

Repesve, himbálózva követi őket a fiatal öregeknek és az öreg fiataloknak pillangó-serege, amazok megszokásból, emezek divatból és szállnak utánnuk, mint a Passat-szelek után a köd, Merántól Helgolandig, Ostendétől Nizzaig.

Így volt húsz év előtt, így lesz húsz év múlva. Az egyedek változnak – egyrésze elhull Monte-Carlóban, másik része a jokey clubokban, harmadik része a börzén, igen sokan a kórházakban; de a faj állandóan megmarad és tovább folytatja szédítő körútját, mámoros életét.

E közben megszólal a csengettyű. A fényes közönség mint egy sugárkéve tolul a nyergelő felé. Az izmos Derest íme megterhelik öt kilóval; a vékony dongájú Sárgának nyeregtáskájából kidobnak három darab vasnehezéket. A dolog lassan, majdnem nehézkesen foly. A montecarlói 2000 frankos díjra harmincöt nevezés történt. Tényleg fut 17 paripa. Hosszú idő kell hát a nyergeléshez, még hosszabb a startoláshoz. Ötször, hatszor iramodnak neki és megint újból kezdik.

A közönség türelmetlen, az érdeklődés nagy, a korlátok hosszában székekre állva lesik az indulást; egyik várakozó úr leesik. Hangos nevetéssel, tapssal, dacapo kiáltásokkal fogadják a balesetet.

Egy elkésett jokey most vágat a starthoz. Sivító pizszegés és süketítő fütty kíséri gyors útjában. A favorizált lovak neveit hangosan kiabálják. »Tíz arany Midlex-re! »Tartom!« – »Hát a dupláját?« – »Azt is tartom!« – »Ki fogad Germinal ellen?« – »Sátorfát reá!«

Az indító minden taktikai tudományát összeszedi, hogy a sikertelen indulások által izgalomba hozott lovak és lovasok között rendet csináljon. Végre elindulnak.

A csodálatosan szép, ragyogó színű dreszek úgy néznek ki, mint egy röplő bokréta. A távolság 5000 méter öt nagy akadálylal. A lovak igen jók és szép is van köztük sok. Letörés egy sincs; esés igen gyakran. Mikor másodízben rohannak el a tribune előtt, már csak tizenkét lovon van lovas; öt ló jokey nélkül vágat a csoport után. Négy jokey gyalog jön be. Lepisszegik, kifütyölik. Az ötödiket mentők hozzák rudakra feszített vászon ágyon. Úgy halt meg, mint a jó katona: a csatamezőn. Pillanatnyi némaság áll be s a ragyogó sokaságon végig suhan a halálnak sötét árnyéka; de ez csak pillanatig tart ... a fogadásokat kell lebonyolítani, totalisateurnél, bookmakernél kell a folyó ügyeket rendbe hozni; a világot kell értesíteni »Germinal« győzelméről, mely másodiknak érkezett ugyan, de mégis első díjat nyer, miután »Melousine« – az első – a lemérésnél diszkvalifikáltatók – hat kiló teherrel megkönnyebülvén futása közben.

A kerékpárosok egész raja dongja körül a versenybírói pavillont. Észbontó sebességgel viszik ezek a hirt a telefon állomásokra, a clubbokba, a cercelekbe, a távirdákhoz. Egy óra múlva a párisi boulevardokon már kiálltam fogják: »Germinal győzött, Fúimen második, Melusina diszkvalifikálva.« És a fogadások fellegéből majdnem egyszerre ered meg az aranyeső Nizzában és Parisban.

Ezek a kerékpárosok bámulatos ügyességgel és vakmerő gyorsasággal viszik híreiket a kocsik, lovasok, gyalogok sokasága között. Ha szárny volna kötve vállaikra, azt hinném repülnek.

Ismét csengetyű szól. Új verseny, új izgalom.

A habtól, vértől nedves paripákat jártatják, pokrócozzák, kefélik, dörzsölik. Az új versenyre készülöket nyergelik, kantározzák, simogatják; lábszárait bedörzsölik borszeszszel, száját, orrlyukait kimossák ecetes szivacsos; a tarka jokey megvizsgálja a zablát, a kengyelszíjat, a lekő-

tőt; még egy futó pillantást vet sarkantyújára; nád vesszőjét megsuhintja a levegőben – – aztán all right! felpattan a könnyű nyeregbe és nem társának halálára, nem is a saját életére gondol, hanem a győzelemre.

Miként nálunk, úgy itt is megjelennek a huszártisztek, mindnyájan fekete asztrakán békésben, melynek szabása, zsinórozása szakasztott olyan, mintha egy miskolci szűcs kezéből került volna ki. Oldalfegyvert alig visel egy-kettő. Többnyire lóháton jöttek, igen jó erős lovakat, igen rosszul lovagolva. Huszárjainkkal nem hasonlítom őket össze, sőt állítom, hogy nálunk még a baka is jobb lovas, mint ezek.

Sötét, fénytelen, egyszerű ruhájuk, melynek alig van némi uniformis jellege, mintha közelebb vinné őket a polgárság szívéhez. Akárhogyan is szépítsük a dolgot, az uniformisnak mindig van egy kis – livrée-szaga. A szemlélődő, ha uniformisban lát valakit, nehezen menekül attól a föltevéstől, hogy olyan embert lát, a ki a más ruháját viseli.

Külön csoportot képeznek a Bethuneök, Grimaldiak, Ruspoliak, Blanc-kok, Lubomirskyak, Mooranak – szóval a főurak, kik vadászblouseban lőtték minap a galambokat s most itt, derékhoz simuló, bokáig lenyúló ivoire szín cseléd-kábátokban széles hajtással és két sor gyöngyház gombbal, cylinder kalapot viselve, futtatják paripáikat.

Megelégedéssel írom a huszártisztek minősítvényi táblázatába, hogy itt nem tolakodnak a főúri csoporthoz – mint másutt szoktak – hanem mintegy megfontolva a névben, az igényben, a társadalmi állásban és a vagyonban létező óriási különbséget, azon középosztály körében foglalnak helyet és vallanak barátokat, melyhez rangjuknál, jövedelmeiknél és szokásaiknál fogva valóban tartoznak.

XV. PATTI.

Épen a most folyó farsangon kerek huszonhat eszten-deje, hogy Patti Adelinát a budapesti redoutuban egy hangversenyen hallottam.

Kegyelemnek szent istene – szerkesztő úr! milyen hosszú gerendákon, milyen tarka-barka mozaikból van ki-rakva az a keskeny palló, melyen, attól a hangversenytől a mostani Traviátáig végig szaladtam. Voltak biz ott aka-dályok is; meg is botlottam akárhányszor. De csak a lábam A derekam úgy hiszem, mindig egyenes maradt.

Én akkor gyermek voltam. Aféle jurista gyermek, aki sokat érne, ha tudná, hogy mit ér. Hanem ezt akkor tudja meg az ember, mikor már nem sokat ér. Ez a Patti akkor is fiatal volt. Fiatal, szép és bájos. Mintha akkori dalának elhaló akkordjai még most is fülemben zenge-nének.

Pedig milyen rég volt. Az októberi vásárról hazatérő ruhakereskedők vittek nagy ládájuk tetején Udvarhelytől Kolozsvárig. Onnan Biasini szállított Nagyváradig. Ké-nyelmetlenül ültem és nagyon fáztam. De azért valahány-szor kidugtam fejemet a ketreből, köröskörül a láthatáron teljes épségben tündököltek szép fellegváraim. Igaz, ma-gam romboltam le később őket. Hanem azért mégis csak romok. Olykor még kísértgetik is dérütött fejemet s az-zal fenyegetnek, hogy rám szakadnak. Talán rám is sza-kadnának, ha egy áldott kicsi kéz föl nem tartóztatná.

Hát biz az régen volt. De ez a Patti fiatal maradt, és szép és bájos. A bokrétát, mit felnyújtanak, két kezébe kapja, ölébe szorítja, mint egy gyermek a nagyon várt játékszert. Csupa kedély, csupa pajzánság, csupa szív. Ha nevet: szemeinél nem ragyognak jobban gyémántjai. Ha sir: te is sírsz vele. Minden mozdulata igazság, minden lépése plasztika.

Nála a gondviselés igazán nagy tékozlást vitt végbe,

megáldván őt szépséggel, természettel, hanggal és örökifjúsággal. Úgy játszik, mint a mi Prielle Cornéliánk és úgy énekel, mint . . . mint – Patti.

Hangja nem erős. A nizzai operát betöltötte, ugyan, de mindig remegtünk, hátha nem jut el valamelyik hang hozzánk. Azonban mindenik eljutott, bűbajos rezgéssel, édes hullámzással.

Míg az ő csodaművészetét nem láttam; addig nem tudtam, hogy az emberi hang ilyen gazdag lehet színekben. E színpompához semmi sem hasonlítható, legföljebb a Rafael ecsetje. Ha lehetséges, játéka még inkább elragad, mint éneke. Művészi valója úgy egészében, mint részleteiben tüneményes. Az iskolának legaprólékosabb finomságai összhangban vannak nála a természet legmerészebb eredetiségével. Hát nem ok nélkül áll ő egyedül és csillog a dramatizált énekművészet egén, mint egy uralkodó planéta.

Senki sem volt még hozzá hasonló – s hogy eljött ide utána közvetlenül Landouzi asszony a párisi Operacomique elsőrendűje s adta a Patti szerepét, hát Nizzának jó ízlése azzal tüntetett, hogy a versenyzési vakmerőség előtt nem nyitotta meg az Opera ajtóit s így kénytelen volt ambíciójával a Theatre municipal harmadrangú deszkáin meghúzódni egy ötödrangú közönség jelenlétében. Mert az az előkelő világ, mely a Kameliás hölgy-előadása alkalmával mellén, haján, gomblyukában fehér kaméliát hordott a Patti tiszteletére: a Landouzi kísérletezése alkalmával jótékony célú előadást rendezett műkedvelőkkel a »Jeté Promenade«-ban, átengedve páholysorait a bonneoknak, lovászoknak, kulcsárnéknak és házinevelőknek.

Ugyanazon közönség ez, melyet már láttunk egyszerűen gazdag estély öltözetben a monte-carlói játékasztalok körül; aztán a lóversenytéren utcára öltözve, csodaszép felöltőkkel; s mely a maga igaz valóját, itt, a két alsó páholysorban mutatta meg.

Igazán sajnálom szerkesztő úr, hogy nem vagyok

»masamód« és hogy nem tudok divattudosító lenni. Hű és találó képet adni ezekről az ékszerekről, ezekről a ruhákról, ezekről a belépőkről, ezekről a fejdíszekről olyan hírlapírói bravour lenne, amilyent én – fájdalom – aratni soha sem fogok. De talán lehetetlen is leírni ezeket a brilliant diademokat, lepkéket, bogarakat, szitakötőket, csokrokat – a prémekek puhaságát, a szoknyaredők hullámozását és a frou-frouk borzas átmenetét, melytől még csak egy szerény lépés van a rococo-világ hajporáig.

Egy fiatal dáma – ki különben mogyoróbél nagyságú jőféle gyöngysorokat viselt – úgy volt fésülve, hogy gazdag hajdísz négyzetgúvá alakította ábrázatát. Ha jól emlékszem, Corday Charlotteot, vagy Rolandnet láttam így festve. Első pillanatra feltűnő, majdnem visszataszító volt. De a szem hamar megszokta. A második felvonás után már szépnek találtuk. Másnap a Wezerle gr. estélyen, ki egyéb címei mellett az osztrák-magyar konzuli címet is viseli, már tizenegy úrnő viselte a haját á la Charlotte. A »du sublime au ridicule...«-féle mondás semmire sem talál jobban, mint erre a hajviselőre. Úgy megcsinálva, a hogy Nizzában láttuk, festőileg »sublime«; de igen tartok tőle, hogy mialatt Bécsnek rossz ízlésű nehézkes és mindent túlhaltó retortáján hozzánk érkezik, akkorra egy borzadályt keltő, alaposan borzas arc – garnírun g lesz belőle.

Nizzában és környékén, bárha immár 40 év óta francia terület, a nép még mindig olaszul beszél. Ennélfogva még azt hittem, senkinek sem tűnik föl, hogy Patti olaszul énekel. Pedig bizony feltűnt. Valamennyi nizzai lap megemlítette másnap e tény, finom és udvarias megrovás kíséretében. Egyik azt állította, hogy a hatás így is nagy volt. A másik: hogy ez a körülmény remélhetőleg nem fog nyomokat hagyni a nizzaiak hazafias emlékezetében. A harmadik szerint a művészet nem köteles mélyebben foglalkozni a történelemmel s így madame Patti meglehet csak az ő recenziójából fog arról értesülni, hogy

az annexió alkalmával megejtett szavazásnál nyolcezer nizzai szavazat kétszázharminccal szemben határozta el, hogy Nizza Franciaországhoz tartozzék.

Bezzeg, mi nem vagyunk ilyen féltékenyek!, Minek is? Nekünk nincs szükségünk védekezésre. Majd megvéd minket a – hadsereg.

Nem tudom szükséges-e fölemlíteni, hogy a Patti előadásán egy páholy jegy ára egy estére 200 frank, s hogy ezenkívül ahány személy a páholyban van, mindegyik 20 frank belépti díjat fizet. A művészetet itt nagyon honorálják. Festő, író, szobrász, színész, építész – ha ér valamit, akkor nagy becsben van. A szellemvilág valamire való termékei mesés árakon fizettetnek. Jól megírni egy regényt, vagy színművet, annyi mint főnyereményt csinálni a nagy sorshúzáson.

Éjfél előtt egy előadásnak sincs vége. A multság nemcsak abból áll, hogy az emberek nézik hol egymást, hol a színpadot. Minden színháznak van külön cukrászata, külön buffetje, külön társalgója, külön dohányzója. Felvonás között a nézőtér jóformán kiürül. A társalgó falaira minden félórán sűrűn szegeznek a párisi eseményekről. Egyik sürgöny a panamaügy újabb részletéről, a másik egy színházi premiere első felvonásbeli sikeréről, a harmadik valamely bájról, vagy estélyről, a negyedik kormányválságról, az ötödik egy börzeczímlet eséséről vagy emelkedéséről hoz kimerítő értesítést. Ez a közönség 800 kilométernyi távolságban sem tud Paris nélkül egyetlen óráig sem élni. Össze van növe anyavárosával, miként a magzat az anyaméhvel. A táviró sodronya nem egyéb, mint idegszál közte és Paris között, hogy részt vehessen e város izgalmaiban, szenvedélyeiben, tapsaiban és botrányaiban.

LEVELEK.

I.

Tisztelt szerkesztő úr! Ha úgy kívánja, nem bánom, írok; ámbar nem kételkedem, hogy az én leveleim is, mint *Karlsbadból* annyi más, olvasatlanul szállingóznak el a szélben.

Bécsben találok egy Parisból jött ismerősömmel. Azt mondta, hogy most az egész világ Parisban van. jÉn pedig azt mondom, hogy az egész világ itt van. Legjalább a világnak az a része, ahol az emberi művelődés "bölcsojót először kezdték ringatni, mindenesetre itt van. Palestina, Júdea, Izrael, Jeruzsálem, Bethlehem e pillanatban üres; s helyettük a karlsbadi háromemeletes házak vannak tele. Úgy látszik, a kóser koszt sem egészségesebb, mint a kolozsvári *töltött* káposzta.

Csak nézem, nézem ezt a fecsegő, lármázó, taszigálózó tömeget, amint hömpölyög az Alte-Wiesén, a Colonnadeon, a Stadt-parkban és egyéb köztéren és utcákon: mindenik ki van öltözve, fésülve, kenve-fenve, duzzad az élettől, jegyért siet a hangversenyre, a színházba, rózsákat vásárol a virágbódékban, mosolyog pirosra dörzsölt ajakkal – és elgondolom, hogy ezek közül mindenik járt már a 75 doktor valamelyikénél és mindenik bejegyeztetett valamelyik orvos főkönyvébe s mindenik azt hiszi, hogy ő nem a halálnak jegyeztetett el, hanem az életnek. Hetvenöt orvos, szerkesztő úr, egy négyszög kilométernyi területen! s mindenikhez csak hosszas várakozás után, a famulus különös kegye mellett lehet bejutni...

Elképzelheti, hogy mennyi itt a beteg, s hogy amit hömpölyögni, fecsegni, taszigálódni látok, az mind nem egyéb, mint külső burkolat a rothadás körül.

Ami engemet illet, én most olyan sánta vagyok, mint akár III. Richárd. Sántaságomnak ez a története:

Gergely öcsém elkísért Bécsig. Dicséretére legyen mondvá, megbotránkozott, hogy Bécsben annyi német van s nyíltan kimondta, hogy neki Bécs nem kell sem ezen, sem a más világon s ő többet nem is megy oda, hacsak megkötözve oda nem viszi a német. Siettünk tehát el onnan mindaketten. Az utazás legkényelmetlenebb részét, a csomagolást szíves volt korán reggel magára vállalni, mialatt én szunyókáltam.

Közbevetőleg még meg kell jegyeznem, hogy az öcsém kiváló előszeretettel viseli a brünel cipőt. Mármost az a furcsa dolog történt, hogy a szoba félhomályában megragadott egy félcipőt chevreauból – ez az enyém volt – és bepakolta; azután megragadott egy egész cipőt brünelből – ez az övé volt, és azt is bepakolta. Az egyiknek szára van, ez az övé; a másik kivágott – ez az enyém. Az egyik fűzős – ez az övé; a másik cúgos – ez az enyém.

Mindezt az öcsém öltözetlen állapotban végezte, s mind ki jól végezte dolgát, ismét lefeküdt. Ugyanekkor én fölkelek, felhúzom rendes utibakkancsomat, felöltözöm, fizetek és – a futárvonat az nap este Karlsbadban tett le.

Kezdtém, mint mindenki, a szálláskereséssel. »Haus Wagner«, ez igen muzsikális; »Haus Göthe«, ki nem állhatom azt a Göthét; »Haus Cromwell« – ez igen puritán; »Haus Humboldt« – ez igen tudós. Végre ráakadtam az igazira: »Haus Venedig.« Ez nekem való. Se nem tenger, se nem száraz föld. Ha akarom Európa, ha akarom Ázsia, ha akarom Afrika. Úgyde a »Haus Venedig« háziszokása, hogy két pár cipője legyen az embernek, mert a darabont – hogy elérkezzék a munkával, mindig holnap takarítja a mai cipőt. Figyelmeztettek is erre s én azt mondtam, jól van.

Másnap reggel veszem ki a kofferből az én chevreau cipőmet és felhúzom a jobb lábamra. Aztán veszem ki a

másikat – és uram fia, hát egy brünel cipő akad a kezembe. Kutatok tovább. Nincs. Egy pár helyett, két fél cipóm van. Az egyik kivágott, a másik hosszú szárú; az egyik bőr, a másik szőttés; az egyik cuggos, a másik fűzős.

Szerkesztő úr édes! Ebben a hömpölygő, taszigálózó, mosolygó és rothadó tízezernyi tömegben sok szerencsétlen ember lehet, de volt-e valaki köztük olyan kétségbeesett helyzetben, mint én valék? Operette-szövegbe való helyzet ez kérem. Mezítláb maradtam itt a világ kelletős közepében. Mert könnyű ám Wellington hercegnek, aki Puppnál vett lakást s hat hétre ötezer forint szállásbért fizet, de én magyar zszurnaliszta vagyok és lakom a »Haus Venedig« egyik padlás szobájában s nem küldhetek el Ritterhez egy pár 16 forintos cipőért. E helyett csöngetek. Menyre, földre kérem a szobalányt, hogy hozza be tegnapi bakkancsomat. Nem teheti, mert nem hagyhatja oda őrállomását; a darabont pedig messzire lakik a város végén, ahol a munka felosztás helyes rendje szerint napestig pucol.

Aggasztó helyzetem találékonyá tett. Ballábamra felhúztam a Gergely öcsém brüneljét és ráfogtam a ballábamra, hogy – fáj. A nagyobb valószínűség kedvéért elkezdtem sántikálni. így mentem végig a sétányokon, az utcákon, a piacon, – míg az orvoshoz értem. Ha az öcsémnek is megjött ez az ötlete, úgy ő is sántítva érkezett Kolozsvárra.

Csak kolozsvári ismerőssel ne találkoznám – gondolám, amíg lementem a lépcsőn. Alig lépek ki az utcára, szemben jön *Kőváry* László. »A lába fáj?« – Igen. – Megütöttem a szalmába – zsongott fülemben egy elfeledett gyermek-kadencia. – Egy elmés francia azt súgja a mellette haladó dámának: ez az ember a gyomra helyett a lábát hozta ide. – Jön *Horánszky* Nándor. Isten hozott! De ki bolond küldött ide lábbajjal? – *Groisz* Gusztáv nem csodálja, hogy ilyen későn érkeztem meg; a sánta ember lassan halad. Dr. *Hintz* György aprólé-

koskodó részvétellel kérdi, hogy miből, mikor, mi által került a lábajom? Úgy hazudtam, mint egy lóköttő. – *Ugron* Ákos rögtön valami angol flastromot vett ki tárcájából. Pompás szer. A hármás eke rá esett a bokájára, csontzúzódás történt s mégis meggyógyult 10 nap alatt.

Már most nekem páros és páratlan napjaim vannak, mint a kolozsvári színházbérlőknek. A páros napokon felhúrom a bakkancspárt és sétálok a város keleti részeiben, hogy meg ne lássanak azok az ismerősök, kiknek részvétét a ballábam fölkellette. A páratlan napokon sánta vágók és sétálok a város nyugati felében.

Ma páros napom van. Amint megyek, hát csak meglátom az én tavalyi szerecsenemet. Olyon hosszú, mint egy zsiráf s olyan hintázva jár, mint egy saharái teve. »Bon jour mon Excellence!«, ő nagyméltósága felém vicsořitja fehér fogait s bocsánatot kér, hogy nem emlékszik rám, de a fehér emberek olyan egyformák, mint a búzaszem. Fölvilágosítottam, hogy Kaltenleutgebenben szenvedtünk tavaly együtt német fegyelem alatt. Volt benne annyi becsület, hogy ekkor sem emlékezett. Az európai bizonyosan azt hazudta volna, hogy jól emlékszik. Ez a hosszú szerecsen, a zanzibári fejedelem ő felségének főudvarmestere, más szavakkal, első háremőre, tehát excellentias úr és eunuch. Tavaly talán írtam is róla az Ellenzékben s megjegyeztem, hogy a kaltenleutgebeni nők nem voltak olyan közönyösek szép brilliántjai iránt, mint ő – szegény – a nők iránt.

Hogy ne teljesen haszon nélkül írtam legyen meg e levelet, tudatom az erdélyi komlótermelőkkal, hogy Leitmeritz vidékén, tehát Csehország leggazdagabb komlóterületén, nyolcvan községnek összes termését tönkre tette a múlt héten egy szörnyű jégzivatar. Aratásról szó sincs s a komló ára rohamosan emelkedik.

II.

Miért?

Hát csak azért, mivel kacagni nem tudtam, sírni nem akartam. Már pedig ki ne sírna, ha meggondolja, hogy mivé lenne Karlsbad, p. o. a Deák Pál főkapitány úr vezérlete, felügyelete és rendtartása alatt? Mert elfogy naponta 40 ezer pohár víz, telve gyomoringerlő sókkal, 100 ezer darab tojás, 8 ezer csirke, 350 sonka, 60 ezer liter sör, 1200 bélpecsenye, 50 métermázsa pityóka és 80 ezer zwieback és zsemle. Vagyunk pedig egy szűk árokban, egymás hátán az emberek és a házak. Ahol az egyik ház harmademelete végződik, ott kezdődik a másiknak a földszintje s így megy ez föl a hegyek tetejéig. Az ember napestig nem tehet négy olyan lépést, hogy kettővel bele ne ütközzék valakinek az esernyőjébe, egy másiknak a structollas rembrandt-kalapjába, legjobb esetben egy *galiciai* pökbé. Ez az utálatos nyál különös nagy szerepet játszik főleg a Sprudel koloszális csarnokában és Mühlbrunn fenséges oszlopsoraiban. De ezzel és a mindent bepiszkoló, tüdőt fojtó örökös és sűrű kőszénfüsttel ki is van aztán merítve minden panasz. Egyebekben példás tisztaság és páratlan rend. Elhiheti nekem a főkapitány úr, hogy itt, sem csirkebelet, sem murokaprólékot, sem tojánhéjat nem lát az ember; és a kövezet-árkokban sehol sincsen poshadt konyha-folyadék szivárványos zsirkéreggel.

Volt hát okom, sírva gondolni Deák Pál úrra és tisztaságos rendjére. Hiszen az állami adminisztráció küszöbén állunk; a közügyek egyre csak szaporodnak; a lutri, a hadsereg, a vám, a szeszadó, a pénz, a mérték, az államadósság, s mindenkitől való félelem, a bank, egy csomó vasút, a gőzhajótársaság, a zsandár-, finánc ruhája, a külkereskedelem már közös. Szép csendesen rájöttünk a kettős haza közösségére is. »Wir Österreicher« – mondják nekem a translajthánikus ismerősök. Ebben

a »Wir«-ben benne vagyok én is, meg ön is, főkapitány úr, sőt benne van a Szabó Ádi sarkantyús csizmája is. Nos? Ebben a progresszív haladásban egyszer csak arra ébredhetünk föl, hogy jól megokolt célszerűségi szempontokból valamelyik belügyminiszter indítványba teszi a közös állami adminisztrációt s épen ilyen jól megokolt nemzetiségi szempontból az idevaló Bezirkshauptmannnt beültetik a b. Bánffy Dezső székébe – már csak azért is, hogy a változás ne legyen érezhető, – Deák Pál urat pedig elhozzák ide rendőrfőnökök! – Kit ne fogna el a keserűség, ha ilyesmire gondol?

Mivé lenne a Tepla-árka, mely csekély vizével, de mesterséges zúgóival eltudja most hordani Karlsbad minden hulladékát, s melynek fenekét a német kiaszfaltírozatta s naponta mégis megsöpri, – ha a Deák Pál úr kezére kerülne? Mivé lennének a 15 folyó mértföldet futó erdei sétányok, melyeket most takarítanak, kavicsoznak, sepernek, mángorolnak és gyomlálnak, – a Deák Pál úr atyai gondozása alatt? Hogyan nézne, ki a rend ennél a kis indóháznál, mikor úgy július derekán naponként 800 vendég érkezik s 600 távozik el? Micsoda izzékot kapnánk a helyett a 150 hektoliter jó minőségű tej helyett, melyet most naponként ide szállítanak, ha a Deák Pál úr közegei tartanának itt vizsgálatot?

Tessék szerkesztő úr, csak *Puppnál* körülnézni. Ez a Pupp testvére egy másik Puppnak, aki szintén testvére egy harmadik Puppnak. A három Pupp alkot itt egy »Etablissement Pupp«-ot, mely nem egyéb, mint vendégfogadó, étterem és kávéház egy épület csoportban s annak az eresze alatt. Az étteremben van nyolc fizetőpincér, – akik ugyancsak nem fizetnek, hatvan felszolgáló pincér, húsz Weinbursch; a kávéházban harminc Káfé-mädchen. A napi étkezéseknél megfordul egyre-másra háromezer ember. A napi Losung nyolcezer forint, – ide nem számítva a lakásbéreket. A Pupp bevételeit évi egy millió kétszázezer forintra szokás itt tenni. Kapitány úr lelkem! ez bizony különb üzlet még az Újvilágnál is, ott

a sétatér végén. És képzelje, egyetlen egyszer sem látam, hogy a felszolgáló a moslékos csebret kiöntötte volna az utca közepére. A jó isten tudja, mit csinál ez a huncfut német, de olyan tiszta itt minden, mint egy éivaltejes sajtár.

Ennek a Puppnak most épült fel egy remek háza loggiákkal, kariatydekkal, korinthusi oszloprendszerrel, tiszta renaissance modorban. No, de éhez a főkapitány úr nem ért. Hanem azt talán meg tudná mondani, hogy mit jelent e szó: „*Quisisana?*” Mert rég gyötör minket kolozsvári »fürdész«-ekül az a szó. A Pupp új palotája tetéjén, nem a tetőre rakva, hanem a levegőben, mint valami rácsozat, olvasható e szó: *Quisisana*. És amerre járunk, az Alte Wiese sétányán, a Neue Wiese kirakatai előtt, az anglican templom dombján, a Hirschensprung kígyózó ösvényein, a Franz Josefs-Höhén, mindenütt üldöz e szó: *Quisisana*. Farkas tanár úr elészedte a római világ minden hagyományát, Ajtay tanár úr az orvosi tudományt Aesculaptól Bartha főorvosig, Szamossy tanár a világnak minden mythológiáját, Groisz tanár úr a büntető jog összes elméleteit, dr. Hintz minden patikai szert ami csak égen és földön található, ide értve a tengerek és bányák mélységeit is; Kőváry is megidézte Erdély törtériját, – de bizony nem boldogult egyik sem. A Quisisana rejtély maradt. Pedig most is, hogy a császár születésnapja közeledik, – amit itt így fejeznek ki: legkegyelmesebben születni méltóztatott, – előre beszélük, hogy a Quisisana ércrúd betűibe gáz van vezetve, s mi látni fogjuk a sötét égboltozaton e lángbetűket: Quisisana. (Nem hagyhatom szó nélkül, hogy a Pupp ideája nem új, mert Heine már rég kicsavart Norvégia őserdejéből egy hatalmas fenyősudárt, s rég belemártotta egy izzó tengerbe, hogy kedvesének nevét lángbetűkkel írja föl az égboltozatra. A különbség csak a kivitelben van. Heine mindezt tintával csinálta meg – s betűi mégis égetnek. Pupp úr gázzal csinálja meg – s betűi még sem melegek.)

Nos, hát főkapitány úr, tudja-e mi az a Quisisana? Nem tudja? Látja én tudom.

Mikor a véderővita szele végig zúgott a Házban, az utcákon és az egész országon – egy ilyen viharteljes napon azt mondja lelkes vita közben a Ház folyosóján Kaas Ivor: »Elvállalom én, ha kell, a Baudin szerepét is!«

Meghallja ezt két szolgabíróságból avanszírozott szabadelvű, jelentősen összenéznek, megcsóválják fejeiket kölcsönös egyetértéssel s visszavonulnak egy sarokba.

– Pajtás, tudod-e mi az a Bodán?

– Nem tudom én.

– Amott jön Neményi; ő tudni fogja, hiszen skribler.

– Kérdezzük meg.

– Mi az a Bodán! – kérdik Neményitől.

– Nem tudom; de ha megmondjátok, hogy miről van szó, talán inkább hozzászólhatok.

Ez a bolond Kaas Ivor erőnek erejével Bodán akar lenni. Mind azt hajtja, hogy ő lesz Bodán.

A Neményi bajuszának csipkézete alól alig észrevehető finom mosoly derengett elé.

– Talán Baudin-t mondott Kaas, – s megmagyarázta a dolgot.

Mínap együtt ebédelünk Puppnál Neményivel. Mondok neki: Nekem ez a Quisisana valóságos Bodán. Erre Neményi elmondta, hogy Spielhagennek egyik regényében egy Comoparti vendéglő szerepel, melynek regényneve Quisisana, s melyről a regényemberek azt a hitet táplálják, hogy aki néhány hétig benne lakik, minden bajától meggyógyul, aminthogy egy búsongó szerelmes csakugyan ott is gyógyult ki bánatából házasság által. Úgy-e főkapitány úr nem tudta, hogy mi az a Quisisana? De hát, hogy akar ön karlsbadi rendőrfőnök lenni, ha még azt sem tudja?

III.

Drága-e Karlsbad? Ezt ép úgy nem lehet meghatározni, mint nem lehet numerusban kifejezni a szegénységet vagy a gazdagságot. A lord Fife felesége azzal a potom háromszázhuszezer arany forintnyi évjáradékkal, melyet az angol parlament nagy nehezen megszavazott, bizonyára szegény lenne, ha nem segítenék ki zavarából az édesanyja és gazdag férje milliói. Viszont Kerkapolyi Károly a képviselői diurnumokból minden évben félre tudott tenni ezer forintot, őt tehát 1500-2000 forint évi jövedelem túlgazdaggá tette.

Aki megszokta ételre, italra, szivarra naponként tiz forintot költeni, bátran jöhet ide, mert kevés fog többbe kerülni itt is az élet. Ám lehet sokkal olcsóbban is élni, – ha minden igényről lemond valaki. Hetenként 9–10 forintért lehet egy szűk szobácskát kapni a harmadik emeleten. Egy inget kimosnak 25 krajcárért, három deciliter bilini savanyu vizet adnak 20 krajcárért, vagyis egy litert 66 krajcárért, egy hektolitert hatvanhat forintért, – ami a magyarországi java csemegebor árának felel meg.

A lateiner-világ, a birtokosok, a kereskedők és a gyárosok nagy része a Nationalt, Stadt-parkot, Angert, Kroht, Kurhaust, Goldene Schildet, Faussmant látogatja. E helyeken az olyan ebédet, mint az enyém, mely áll egy szenensültből, egy almapüréből és egy kis üveg savanyu-vizből, ki lehet állani 140 krajcárért. No, de ritka ember él ilyen szűkmarkúan. Ugyanezen ebéd Puppnál 160 krajcár. Ám, aki leves, kompot, bor és tézta nélkül nem szokott ebédelni, annak úgy beleharapnak az öt forintosába, mint a farkas a cigány lovába. Örülhet, ha megmarad az ötös füle – borralalónak.

Különben nem Pupp a legelzártabb helyiség. Pupp a nagyvilág sok kényelemmel, kitűnő szolgálattal, réservait asztalokkal, fénynyel és jó konyhával. Bora is kiváló lehet, mert egy *decilitert*, a közönséges *asztali* vörösből

30 krajcárért mér. Hektoliterje 300 forint, ami nem megvetendő ár még ebben a filloxerás világban sem.

Az elzárkózott világ azonban a Königs-villába jár.

Puppnál megfordul mindenki, már csak kíváncsiságból is. Reggelinél a pehelybundának s ebédnél a brüsseli csipkének szere-száma nincs. Itt láttam a hatvani Deutsch-családot, a Bleichröder-cég fejét, Hirsch bárót, ki száz milliót adott már zsidó jótékonyági célokra, azt a Schosberger leányt, ki b. Bornemisza Páltól vált el, gr. Hunyady Lászlót háta mögött két magyar huszárral, gróf Sztáray Antalnét, gróf Almássy Kálmánét, gróf Károlyi Pistánét módos egyszerűséggel, miként magyar nemes asszonyokhoz illik, uraik távol létében. Itt tártnak lakást Clementine koburg hercegnő a bolgár Ferdinánd anyja, egy Montpensier herceg, egy Schönborn, egy Lichtenstein, egy Wellington herceg, ki hat hétre 5000 forint lakbért fizet.

De az angol legmagasabb arisztokrácia, együtt az amerikai nábobokkal, ha némelyik itt is lakik, valamenynyit a Königs-villában étkezik. Magunkféle embert itt már ki sem szolgálnak. A pincérek utánozhatatlan angol udvariassággal játszák a feledékenyt. »Azonnal kérem...« s tovább szalad. Jön a másik... »rögtön« – mondja feszes hajlással és megy a maga útján... »Bocsánat – mindjárt!« – mondja a harmadik, s ennek is egyéb dolga van. Ott ül a bécsi Giegerl, vagy a nizzai kalandor egy jó félórát s még étlaphoz sem jutott. E közben a »társaság« unalmas hallgatagsággal veszi szemügyre a jövevényt. Egyik lorgnettel, másik csíptetővel, harmadik monoklival, negyedik szabad szemmel nézi és nézi, mintha a veséjébe akarna látni. Hiába van rajta sárga cipő, feltúrt fehér flanel nadrág, matróz nyakkendő, nyers selyem ing s oldalzsebében maréchal Niel rózsá. Észreveszik, hogy a harisnyája nem merinó, a parfümje pézsmás, a melltüje utánzat. Nincs kegyelem; kinézik onnan.

Ezek az emberek itt is otthon akarnak lenni. A Königs-villa olvasótermébe 42 lap jár – szakközlönyök, folyó-

iratok, képes- és napilapok. Valamennyi *angol*. Pénzüikkel és erőszakosságukkal ki tudták vinni, hogy Berlinnek, Hamburgnak és Bécsnek e kereszteződő pontján van egy nyilvános helyiség, ahová német nyelvű újság egy sem jár.

E magának való társaság ott lakik a Königs-villában s annak közvetlen környezetében a Shakespeare-Milton-Byron villákban egy Karlsbad fölött emelkedő magas domb fensikján. Itt van egy szépen épített anglican templom, mely zsúfolásig megtelik minden vasárnap s itt vannak az istállók és kocsiszínek azon fogatok számára, melyeket ők tartanak állandó bérben naponta 30 forintért. A közös park egyik része croquet-, a másik lawn-tennis-játéknak van költségesen berendezve. E játszóterek aszfaltírozva vannak és körülvéve magas hálókérelléssel a labdák és golyók felfogására.

Igen természetes, hogy ez a kör nem él olcsón, ám bár ők, kivált az amerikaiak, nem győznek eleget csodálkozni, hogy milyen kevésbe kerül itt az élet.

A társadalom másik véglete a Mühlbrunn oszlopcsarokban tölti az egész napot. Talán ott is hálna, ha szabad volna s ha becsületes meleg idők járnának. De itt minden reggel arra ébredünk, hogy 3-4 fok Reaumurre szállott a higany, s cudar didergésben telik el a nap és éjszaka.

A hány oszlop a csarnokban, pedig szép számmal van, mert különben nem került volna egy millió nyolcszáz ezer forintba, annyi benne a kaftános zsidó. Szegény és piszkos nép, szemében a fanatizmus tüzével és arcán az éhség melanchóliájával. Megkezdik a kúrát reggel öt órakor és a szó szoros értelmében folytatják este kilencig. Más halandó ember, az orvos tanácsára iszik 2-3-4 pohárral. Ezek egész nap isszák a meleg vizet, – a kőszénfüstös levegő után az egyedüli dolgot, mely itt ingyen kapható. Laknak a város rejtett zugaiban, tízen, tízenketten egy vacokban, járnak a távoli vasút mellé kóser konyhára 25-30 krajcáros ebédekre; odújokból minden reggel előbúznak, mint valami pincebogarak és büzt

terjesztve maguk körül, másznak a fenséges collonade oszlopsorai közé. Körülállják a kutat, lefoglalják a padokat, tele köpdösik a fehér márványkockázatot s egyetlen egy inggel végig csinálják a négy hetes kúrát. Ezek olcsón élnek itt is.

Mikor csodálkoztam, hogy a sok víz nem árt meg ezen embereknek, Beöthy Ákos nagyot kacagott és így felelt: Épen harminc éve, hogy édesanyámmal először voltam itt. Nekem akkor sem volt semmi bajom, csak anyám volt beteg. Az orvos rendelt anyámnak naponta tizenyolc pohár vizet, nekem pedig, hogy én is csináljak valamit, – nyolcat. Húst pedig nem adtak, hanem mindig tésztát és kávé. Most csak húst adnak és kevés vizet. Úgy is jó volt, s így is jó. A fő dolog, hogy higyjünk.

IV.

Debreceni szalmakalapommal majdnem annyira meggyült a bajom, mint az öcsém brünel-cipőjével. Nem mintha megsántultam volna – a fejemre, hanem mivel ebben az áldott hónapban még nem láttuk, milyen a karlsbadi nap, állandóan hullván az eső, olykor hóval vegyest. Az erdő gyümölcsei itt a málna, a vörös és a kék áffonya. Mezőgazdasági termény a zab, len és pityóka. Ebből megítélhető, hogy égalji viszonyaink semmivel sem kedvezőbbek, mint a gyalu-topánfalvi havasok tömkelegében – Danes vagy Dobruzs környékén. Ide tehát még nyárban sem nagyon való a szalmakalap. Az erdők rengetegében okos vadásztapintattal elrejtett fődeles saroglyákat már kezdik megrakni szénával és szárított burjánnal az őzek és szarvasok téli takarmányozására. A szellős kioszkok oldalaira üvegfalakat alkalmaznak. A kirakatokba bokakötők, bundagallérok és structoll legyezők kerülnek. Egy szóval, Karlsbad szép csendesesen előkészületeket tesz az

őszi és téli, jobban mondva télies őszi időhöz. Az én szalmakalapomnak pedig még csak bélése sincs.

Ilyen körülmények között a kalapom általános bámulat tárgya volna, ha itt szokásban lenne valakit vagy valamit megbámulni. Szerencsére nem szokás. Aki Köchin-kínából jött, azzal épen úgy nem törődik senki, mint aki Brazíliából jött. Elkölthetsz naponta kétezer forintot, és senki sem tud róla, s beérheted napjára három híg tojással, s akkor sem tűnsz fel senkinek. A társadalmi nyugók alól *itt* mindenkit felszabadít az a nagy világ, mely ide sereglett a nagyvilágból.

Vannak általános szabályok mindenkire nézve. A szűk és nagy forgalmú helyeken ki van írva: »jobbra menj!« S mindenki jobbra megy. A Sprudel csarnokában és a Mühlbrunn colonnadeon ki van írva: »tilos a dohányzás!« és senki sem dohányzik. Az éttermek falára felírják: »Tisztelettel kéretnek az urak, hogy a déli órákban ne füstöljenek!« Megtartja mindenki. A kutakhoz csak sorjában lehet eljutni. Ezen emberi egymásutánt Gänsemarschnak hívják. Aki úgy hét óra felé megy a kúthoz, s megszámitja, hogy a sorban hányan vannak előtte, úgy találja, hogy legalább kétszázan. Húsz perc múlva jut el a vízhez. Senki sem panaszkodik miatta. Hiába akar elől kerülni, mert mindenki féltékenyen őrzi a saját helyét, s nem ereszt maga elébe mást. Kivétel pedig nincs. Jöhetne ide Bismarck, vagy többet mondok, jöhetne maga Henter Béla az előpataki főszolgabíró s neki is meg kellene vární, amíg sor kerül rá.

Rendszerető embernek ezek *nem* nyugók; egyéb nyűg pedig – a renden kívül – itt nincs.

A szalmakalapomat tehát épen oly kevésbé bámulják meg, mint a Hirsch báró kutyáját. Ez a Hirsch báró is csak azért tűnt fel, mivel állandóan egy borzas kis kutyát hord melengető ölében. Egy jól megtermett erőteljes férfiú, akkora bajusszal, mintha két hamvasodó csókaszárnycsapat fogott volna a szájába – s balkarján egy öleb. Olykor szép asszonyok mellett láttam, akik ugyancsak

udvaroltak a – kutyájának. Hirsch báró kétségkívül abban a meggyőződésben él, hogy kis szukája nagyon boldog az ő puha posztós karjai között; pedig ez – hogy egy államtitkár történelmi nevezetességű kifejezésével éljek – »vastag illúzió.« Minap is a Schwindelwegen (jól megjegyzendő, nem Schwindlerweg, mert különben Hirsch báró elég tapintatos lett volna rajta nem sétálni), találkoztam a kutyás báróval. Utána ment egy rattler, egy uszkár, egy mopszli és egy dachsl.

A kíséret valamennyi tagja igyekezett magát érdekessé tenni. Farkaikat felkunkorították, mint valami tüzes zászlókat, szájuk habzott, olykor bűzölni való tárgyat fődöztek föl a báró nyomában; ugráltak és legénykedtek, ágaskodtak, figyeltek és sóvár pillantásokat vetettek az ölben tartott borzas felé. A kis borzas nyugtalankodott, kapált apró lábaival és csendesen nyöszörgött. Hirsch báró azt hitte, hogy a kis öleb fél a profán földön járó kutyáktól s igyekezett őket pálcájával és kavics darabokkal elkergetni, – ami bizony nem sikerült. Kivált a komolyan nevetséges képű mopszli mutatott nagy elszántságot az állhatatosságban. Látni való, hogy Hirsch báró épen semmit sem ért a kutyák biológiájához.

A báró urat napokig kísérték az alkalmatlankodó idegen kutyák, nagy multságára az észlelgető vendégeknek, míg egyszer csak kutyástól, bajuszostól eltűnt akarlsbadi látó határról épen azon napon, mikor azok a minden ostobaságot kiíró újságok azzal a hírrel érkeztek ide, hogy Hirsch báró a párisi jokey-klubballotage-ánál elbukott, mert dacára az előkelő ajánlatnak s dacára, hogy épen most vette meg a Monterose grófné ménését negyedfél millió frankon, a klubb nem vette be tagjainak sorába. Úgy tetszik, hogy az a társaság kissé válogatósabb, mint a sepsiszentgyörgyi kaszinó, melynek elnöke, ha jól tudom, Császár Bálint.

Ám a Hirsch báró feltűnése csak kivételesí Schaumburg-Lippe, Leuchtenberg főherceg, Koburg Clementina királyi hercegnő itt csak olyan gyomorhajós lények, mint

más ember fia. Jobban el van itt az ember zárva, mint a Hargita oldalában. Csinálhat, amit tetszik, ehetik, amikor tetszik, öltözhetik, amibe tetszik, – csak másoknak ne legyen alkalmatlan.

Ennélfogva a szalmakalap nem okozott volna semmi bajt nekem, ha olyan cudarul esős idő nem járna. De ilyen locspocs időt nem túr meg a világ egy szalmakalapja sem esernyő nélkül. Nekem pedig nem volt esernyőm. Mikor tehát láttam a kérlelhetetlen alternatívát: vagy esernyőt, vagy posztókalapot vásárolni; s mikor meggondoltam, hogy ez az örökös eső a posztókalapot is tönkre teszi, s így lesz két elázott kalapom az egy helyett: bementem Auguszt Kleinhoz, hogy legyen egy száraz kalapom és egy elázott esernyőm. A vásár megtörtént. Igazi automat egy manchesteri gyárból, patent titania, húzott acél nyéllel és dupla szarvazattal. Az ára 15 forint. Szerkesztő úr! Ebből a pénzből épen öt vezércikk ára telnék ki vidéki lapok számára, a kormánypárt budapesti vezércikk-gyárból. Épen egy ünnepnapos hétre való szellemi táplálék azoknak, kik vakon hisznek, vakon esküsznek és vakon szavaznak.

Három hét óta minden rendetlenségem ebből az esernyő-vásárból áll. Egyebekben német parancs szóra élek. Kelek 6 órakor s fekszem 9 órakor. Eszem főtt tejet és beefsteaket. Iszom három pohár 39 fok meleg vizet. Hordok prisnitzkötőt s fürdöm 28 fokos moorfürdőben.

Általában azt tapasztalom, hogy a német regula alatt nagyon hasra esik a magyar virtus. Megfordul itt évenként kétezer magyar, – aránylag a legtöbb minden népek, fajok és országok között – s az ember semmiről sem veszi észre, kivéve egy érzékenykedő sziklafelírást a múlt század végéről s egy dagadó keblút ennek közepéről, – hogy itt magyarok is vannak. Mindenütt félünk, nehogy Verordnungba ütközzünk. Az erdőben nem merünk egy virágszálat szakítani s az omnibuszban nem merünk szivarra gyújtani. Kellnernek nem pisszegünk, éttermekben nem lármázunk s nagy mivoltunkkal nem hence-

günk. Csendes, egyszerű, szerény polgári életet élünk, mintha nem is mi volnánk Mi. Amit az orvos rendel, bezzeg megtartjuk szigorúan, nem úgy, mint *Élőpatakon*, ahol jól laktunk a Móra jó zsiros konyháján s aztán neki ültünk a ferblinek pipakormos levegőben reggeltől estig s olykor estétől reggelig. Szerencse, hogy a főszolgabíró elnéző ember volt, mert különben becsukatott volna. Még nagyobb szerencse, hogy a szeretetreméltó doktor mindig velünk volt, nehogy valami bajunk történjék. Nem is történt.

V.

Ajánlom a szerkesztő úrnak, hogy a lehetőségig érje be Élőpatakkal, s ajánlom a magyar anyáknak, hogy gyermekeik testi nevelésére – sa magyar gazdaasszonyoknak, hogy konyhájuk egészséges voltára annyi gondot fordítsanak, amennyi szükséges Karlsbad elkerülésére: mert minden egyébtől eltekintve, az itt átlag megforduló kétezer honfitársunk minden esztendőben szegényebbé teszi az országot egy millióval és gazdagabbá azon sajnos tapasztalattal, hogy ez is, mint a többi víz, nem gyógyít, csak reperálgat egy télre, hogy a javítás munkája újra kezdődjék a másik évben. De ha mégis ide muszáj jönni a szerkesztő úrnak, akkor tartsa meg az erdélyi örmény praktikus tanácsát: »Szentgyörgytől Szentmihályig ne hagyj el magadtól a bundádat; azután tetszésedre bízom.« Ha pedig mégis ide vetődnék lenge nyári ruházatban, miként én, úgy akkor ajánlom a következő módszert:

Vegyen magára egy nyers selyem könnyű kabátot – japáni mintára; erre öltön fel egy béléses zekét, amiként azt szabóink csinálni szokták nyári kelméből; ekkor vegyen magára egy übercihert, s annak tetejébe egy esőköpenyt, mely fölött a háton és vállon még jól elfér egy plaid. Én így járok, s van is dolga a pincéreknek. A ven-

déglős leveszi a plaidet, a fizető a havelokot, a felszolgáló a felöltőt, az italhordó a zekét. Ha nem volna olyan ókonzervatív járásom, azt hinnék, hogy clown vagyok valamelyik cirkusból, s ruháimmal, melyeknél a meleget nem a minőség, hanem a mennyiség pótolja, bolondá akarom őket tenni.

A cirkuszok közül, – mert itt kettő van egyszerre, csak egyiket néztem meg, a mister Hoockét. Igazi amerikai multság páratlan nyaktörő kísérletekkel, belevegyítve a Cirque d' hiver néhány tagjának franciás bájjal és könnyűséggel eljátszott mutatványait.

Cirkusz után, a vacsoránál néhány ismerősömmel találkoztam.

– Honnan?

– A színházból.

– Melyikből? – mert színház is kettő van.

– A téliből. Zsúfolt ház, kitűnő előadás.

A cirkusz is tömve volt.

– Én pedig, – kezdé egy harmadik – a Simphonia hangversenyéről jövök; az a Labitzky valóságos zseni. Nem különb ennél a zenekarnál még a beütheti sem.

– És jön?

– Én a tiroliakat hallgattam meg a Sansouciban. Az a fiú igazi virtuóz a citerán.

Legjobb volt hát az én multságom, mert én spiritista mutatványokat néztem végig a Kurhausban.

– Holnap én is megnézem.

– Nem lehet, mert holnap Menter Zsófia játszik ott. A helyek már le is vannak foglalva.

– Mivel öljük meg hát a holnapi délutánt?

– Indítványozok egy lawntennis játékot.

– Igen fárasztó.

– Hát croquetirozzunk.

– Már kiment a divatból.

– Menjünk ingyen hangversenyre a Posthofba.

– Meguntam az örökös zenét.

–Nézzük meg Morellit az excamoteurt.

– Talán jobb lesz a Stelczer felolvasását meghallgatnunk.

– Inkább kísétálok Pirkenhammerbe, megnézni a kis szőke vázáit.

– A lenhajúét?

– Nem, az aranyhajúnak akadt, mint mondják egy yankeeje s két bokkrétát ígért neki egy csókéért.

– Nos?

A gonosz kis grisette azt felelte jelentősen:

– A vázáktól függ.

Erre a yankee kiment Pirkenhammerbe s megrendelt két virágedényt.

– Szépek?

– Az egyikre Ámor diadalútját, a másikra Proserpina elrablását festették föl ismerhetetlen sèvres-i utánzattal.

– Borsos lehet.

– Csak csípős. Az egyiknek 1500, a másiknak 1640 forint az ára.

A vázákat másnap megnéztem. Az egész gyár gyönyörűen dolgozik. Nem ritkaság a 3-400 forintos fekete-kávés készlet hat személyre. Rómába való képeket is festenek porcellánra. Többnyire ismert klasszikus becsű festmények másolatait. Egy fürdőző Diana 800 forint, egy Tizian-féle Venus 1200 forint és így tovább.

Illatos szellőt suhint a habruha fodra a szomszéd asztaltól felénk. Egy hórihorgas muszkaherceg telepszik le a lenvirágszemű piszével, kit az imént lenhajúnak nevezének. Hírszerző ismerősöm ezekről is csinos esetet tud.

Ne tessék azt hinni, hogy francia nő ez a pisze. Oh, a franciák most elvannak otthon nagyon foglalva; versenyezniük kell a zulukaffer, a szerencsen és a tetovírozott indián nőkkel. A párisi *előkelő* félvilágból ide az idén egy sem jutott. Aki itt van, az már úgy ki van játszva, mint egy szikárlábú zongora a század elejéről.

– S a lenhajú pisze?...

– Dehogyan francia! Angol ez uram. Egy igazi miss a Pali Mail Gazette legféltettebb rovataiból. A francia,

ha üres a háló, nem veti meg a horgászatot sem; de az ilyen angol úrhölgy csak nagyban dolgozik. Tonnákban beszél, mint a hajós, és fontokat emleget, mint a bankár. Ha nem akad nagy vállalkozó, sportcipőt hűz, matrózkalapot tesz, sima plisszés szoknyáját átköti egy bőrövvvel, eléveszi cincinátira szóló kártyáit, partnereket keres a lawntenniséknél, eljár a presbyterián isteni tiszteletre, olvassa Charringet s olyan merev az Altewiese kirakatai előtt, mint egy kifeszített vitorla.

– S ez a könnyökös muszka?...

– Oh, ez a nagyobb halakhoz tartozik. Ebből bőven eltart a jövő saisonig. Kis-Oroszországban pusztái vannak s Nisninovgorodban két utcája.

– A híres »fekete föld« az idén nem termett.

– Mindegy az neki. Bányái vannak az Uralban s gyárai Krímben. Látják azt a csipkekendőt a kis pisze oldalzsebében?

– Csinos...

– Szép...

– Elegáns...

– Mit csinos, mit szép, mit elegáns? Ez volt a Retti Herold sátrának legértékesebb darabja. Egy egész mező van rajta. Retti asszony beszélte tegnap, hogy a kis pisze megengedte a hórihorgasnak, hogy egy tucat ilyen zsebkendőt vegyen neki. A sátorban persze csak egy volt. De a kis pisze váltig erősítette, hogy ő ki nem tud menni a Dicherbankhoz, mert mindig náthát kap a sűrű árnyékban.

– Vagyis, hogy egy zsebkendő nem elég úgyse!

– Eltalálta, föl kellett kutatni minden csipkeboltot. Így került össze tizenkettő. Egynek az ára 160 forint.

»Ezerkilencszázhusz forint!«

– Igen, – s az ön dohányos szelencéjében mind a tizenkettő elférne.

VI.

Karlsbadnak a jellege karlsbadi. Az ismert fürdők közül egyik sem hasonlítható e helyhez. Megjárhatjuk Tátra- és Balatonfüredet, Borszékét és Élőpatakot, Gräfenberget és Radegundot, Gasteint és Kaltenleutgebent, Badent és Marienbadot, Franzensbadot és Gieshüblt, Nizsát és Helgolandot... avagy Jegenyét, de Karlsbadról még csak fogalmunk sem lesz. Karlsbad olyan, mint – Karlsbad. Egy önálló egyéniség, külön szokásokkal, vagyis semmi szokással; külön szervezettel, külön berendezéssel, külön kézműiparral.

Bécsnek és Csehországnak műiparosai más formákat, más rajzokat és más anyagot használnak Karlsbad számára. Ha különleges gondolatuk támad, s ha sajtóságos feldolgozásban részesül műhelyekben valami, azt elteszik Karlsbad számára.

Eljön ide Bécsből Jukundus a régiségárus, Boskovitz a képárus, Granichstätten az ékszerész, Prágából Novotny a fegyverkovács, – de a kirakatára egyiknek sem lehet ráismerni. Más itt a szükséglet, más tehát a kínálat is. Otthon inkább haszontárgyakat vagy általános kelendőségre szánt fényűzési cikkeket árulnak. Itt a legnagyobb műbecscsel bíró tárgy leghamarabb akad gazdára.

Íme egy kép Boskovitznál. A címe: »Jön a zsandár!« Egy sok lélektannal, erős anatómiával s találó színezéssel kidolgozott csárdai jelenet, három betyárral, két muzsikussal, egy Finum Rózsival és egy a benyílóba révedező naplopóval, aki teszi a jelentést. Az ára tizezer márka. Megvette egy angol parlamenti tag. A másik képnek még nem akadt vevője. Címe: »A fiatal Munkácsy.« Szerénykedő suhanc ül egy átalagon s rajzolgat a térdére tett táblán. A korcsma padján, háttal a zöld asztalnak elnyútt ruházatú öreg paraszt modellt ül. Egy hetyke betyár sóvárogva nyúl a menyecske dereka után, ki dévaj tartózkodással tolja félre az incselkedő kart, s hamis-

kásán odaadó pillantással néz a szegényes diákúrfira. Az öreg modell háta mögött sokat tudó ezermesteri komolysággal igazgatja makrapipáját a kiszolgált baka. Pompás egy kép, aprólékos gonddal dolgozva. Minden arra járót megállít. Ára nyolcezer márka.

Ügylátszik, a magyar termék is talál piacra, csak jó legyen.

Nem említve az ezer, meg ezer csecsebecsét, melyet idevaló műasztalosok és műsztergályosok a Sprudel kövületeiből készítenek, érdemes dolog a csipkések sátrait fölkeresni.

A cseh csipkét, mely klöplirozva készül, részint cérnából, részint halványsárga és fekete selyemből s igen gyakran szőrfonalból is, Erdély minden asszonya jól ismeri, mert ritka kúria, amelynek ne volna házaló tenyeres talpas cseh asszonya. E házi iparnak az Érchegység épen azon részében van a hazája, ahol Karlsbad fekszik. El-lehet tehát képzelni, hogy minő választék van itt ebből a fajtából.

De van egy másik csipke-nem is, melynek szálai már nem botókák által verődnek virágalakokká, hanem amelyeket 180-as finomságú fehér cérnából *varrnak* kétségbeejtő gonddal, fáradsággal és idővel. Ez a »point«-csipke; hú és szerencsés utánezata a brüsselinek és a »point de Venise«-nek. Egy olyan 160 forintos zsebkendőn, amelyről tegnap említést tettem, eldolgozik a grossrűni parasztleány 80 hétig. A legszebb tollrajz alig lehet tisztább, egyenletesebb és symetrikusabb, mint ezek a munkák. E házi ipar diadalmasan veri a világversenyen a brüsselit. Igaz, hogy a brüsseli könnyebb, lengébb, tetszetősebb rajzmintákból dolgozik, mint ez; de viszont a grossrűni csipke munkája tartósabb, szolidabb, szabatosabb és olcsóbb.

Jóindulatú és értelmes Gyarmathy Zsigának rajzmin-tákat hozattak Brüsseltől, hogy miután az öltés teljesen ugyanaz, varrják le a francia-mintát. De a nép teljességgel nem akar erre vállalkozni. Azt mondja: jobb, amit ő

csinál. Úgyde nem a »jobb«-ról, hanem a »szébb«-ről van itt szó – mondogatják nekik. Nem használ. Nem hiszik ők azt senkinek el, hogy az ő rózsájuknál, szegfűjüknel, pipacsuknál, vadszöllőlevelüknel szébb volna a francia, vagy belga nefelejtse, mimózája, lobéliája és galagonyagalyja.

Pedig csakugyan szébb, mert az apró virágok a finom varratu tüllkockákon inkább beoszthatok s festőbb rendben elhelyezhetők, mint nagy nyílású mák és rózsza a tömötségnak és ritkáságnak bármilyen csodálatos árnyalataival legyen is ez kidolgozva. E csipkék kelendősege itt hihetetlenül nagy. A 160 forintos zsebkendő különben itt is a legnagyobb ritkaságok közé tartozik; de a 40-60 forintos mellfedő, a 24-30 forintos nyakgallér s a tenyerszelessegi ruhadísznek való csipke méterenként 75-80 forinttal csak *közönséges* számban mennek. Tenyér-szélességben láttam már olyant is, melynek folyó métere 250 forint. Mint mondják, egy ruhára bőven elég belőle öt méter.

Nagy csalódás volna azt hinni, hogy a grossgrüni csipkevarrónők immár elérték e mesés árakkal s az által, hogy művészies iparuknak biztos piaca van, a boldogság netovábbját. A legkitanultabb és szorgalmasabb nő ezzel a munkával nem tud hetenként *két* forintnál többet megkeresni. A rendes munkások nem is számítanak többre naponként 30 krajcárnál a saját lakásukban és saját élelmükön. Ez tehát sokkal kevesebb, mint amennyit egy kapás, vagy arató, vagy közönséges konyhaszolgáltató (aki lakást és élelmet kap), nálunk megkeres. Drágítja rá nézve a munkát az a körülmény is, hogy minden, csak félig meddig durva munkától óvatosan tartózkodni kell, mert könnyen elveszítheti keze azt a túlfinom tapintási érzékét, mely ide elkerülhetetlen, vagy elszenyezheti a munkát, amely pedig mindig eredeti, mosatlan állapotában jön a piacra.

Innen van, hogy a sok utánjárással megteremtett házi iparnak senki sem jósol hosszú életet, pedig itt az

angol és amerikai vevőkben, Karlsbad dűsgazdag vendégeiben és a régidő óta csipkekötéssel foglalkozó népben meg volt ezen házi ipar fejlődésének minden előfeltétele. A kormány közelebbről dohánygyárat állított Grossgrün vidékén, s egy magánvállalat egy papírgyárat rendezett be. A csipkevarrók tömegesen hagyják oda vékony tűjüket és finom cénájukat s mennek a gyárakba, hol egészségtelenebb ugyan a levegő, de megkereshet egy nő 60 krajcárt. – A kenyér erősebb, mint a müizlés.

A csipke után mindjárt következnek a svájci hurkolások, melyeket eleven és tagbaszakadt svájci asszonyok és leányok árulnak itt. 60-70 forintos zsebkendők itt is kaphatók. Amit a lenge batiston és crépe de chine-en ezek véghez visznek, az csakugyan virtuozitása a hímzésnek. Némelyik darabon annyi a gracia, s szálhúzásokkal annyira át van törve, hogy egészen a jóféle csipke benyomását teszi a nézőre.

Mondjam-e tovább?

Cudar egy ember volnék, ha itt elhallgatnék; miután közel a »Magasin Lyonnais«-hoz, hol bizony a selymeknek akkora választéka van, amilyent egy csíkszeredai singes még álmában sem látott, tarka kirakata pompázik Böhm úrnak – *kalotaszegi varrotasokból*. Alig hittem szemimnek. Ni, ni! Itthon vagyunk! Böhm urat elkezdtem ölelgetni; cirógattam a kezét, szorongattam, veregettem a vállát. Ő meg elmondta, hogy budapesti születésű magyar ember, s hogy Gyarmathy Zsigáné előzékenysége folytán módjában van a varrottasnak utat nyitni a világba. Mondtam, hogy ismerem Gyarmathynét, s aztán kérdeztem:

– Ki veszi ezt a holmit?

– Biz' ezt uram *csak* az angolok.

VII.

De nem nagy arányai, nem külön fejlődést nyert ipara, nem is jelentékeny kereskedelmi forgalma különböztetik meg Karlsbadot a többi fürdőtől, hanem a nagy városi életnek a mezei étellel való ama sajátos és szerencsés vegyülete, mely a földnek talán egy pontján sem található föl olyan mértékben, mint itt.

Némely ember megszokja a várost, miként a kémményseprő megszokja a kormot. Zaj, tolongás, színház, korzó, kávéház, cukrászbolt, könyvárus, klub, képtár, hangverseny, cirkusz, kártya-asztal és börze nélkül nem tud ellenni.

Állapota nyugalmat, teste pihenést, erszénye visszavonulást, idegzete magányt kíván. Megpróbálja – és belebetegszik.

Szépnek találja a fenyőt, – de valamennyi egyforma; a pázsitot, – de minden fűszál zöld; a sziklát, – de mindenik nyirkos és durva; a patak zenéjét, – de nincs benne változatosság. Hamar észreveszi, hogy a hangya alkalmazatlan, a szúnyog tolakodó, a madár hangja hamis. A hegymászás jó lehet izomgyakorlatnak, de életrendnek igen fárasztó. Arra a meggyőződésre jut, hogy az idyl szebb – festve, s a tájképet szebb nézni, mint benne lenni. A zajtalan magányban halotti csendet lát. A nap igen égető s az eső igen vizes. Kiállhatatlanná válik minden; unalom szállja meg egész lényét; spleent kap, elveszti életkedvét, nincsenek örömei, megszűnnek vágyai. A forrás vize a kellemetlenségig tiszta; az ember nem szidhatja a vízvezeték igazgatóját; a levegő nincsen telve kőszénporral, hogy az ember zsémbelhessen miatta.

Karlsbadban ilyen bajok nincsenek.

Aki úgy akarja, itt egészen benne van a világ sodrában. Gyönyörűen ápolt fenyvesek között mértföldeket el-sétálhat az ember; minden magasabb pont el van látva tornyokkal, távcsökkel a kilátás kedvéért; nem hiányoz-

nak az erdőségekben szétszórt kényelmes vendéglők, ki-tűnő jók az utak mindenfelé, s e szabad levegőt, aki nem akarja, nem kénytelen sétálva és fáradtan élvezni, mert landauerék, faëtonok, tylburik – lovakkal, öszvérekkel és szamarakkal állanak rendelkezésre. A városnak – mert hiszen Karlsbad voltaképen város – minden valamirevaló utcája erdőben végződik s így könnyű hozzájutni a természethez.

Épen ilyen könnyű visszatérni a városba, a modern ember emez elementumába. »Legszebb gyep – a jó gránit kövezet,« szokta volt mondani gróf Teleki Miklós. »Was-serfall, find ich überall!« – mondta egy másik városi. Még pedig nem holmi elhagyatott kis vidéki városba lép be az ember az erdők mélyéből, hanem egy valóságos világvárosba, annak minden kényelmével, minden zajá-val, minden multságával és bosszúságával.

Gyorslábú levélhordók naponta hatszor viszik szét a postát, mely a távíróval együtt éjjel-nappal nyitva áll. Hat bankár üzlet áll e világgözönség rendelkezésére pénz-eket váltani, utalványokat kifizetni, chekkekét elfogadni s alkukat közvetíteni. A londoni, nevvYorki, frankfurti, hamburgi, berlini, párisi és bécsi börzékről naponként négy jelentés érkezik ezekhez távirati utón, s e sürgönyök állandóan ki vannak függesztve. Kötésekét csinálnak itt búzára, indigóra, gyapotra, kávéra, aranyra és minden-nemű vállalatokra. A hausse, baisse, a pari és alpári itt épen olyan kelendő szók, mint a bécsi Ringen.

A délutáni korzón a Neuwiesétől Pirkenhammerig vagy Aichig, óriás hársak árnyékában fogat fogatot ér. Televér paripák állanak a lovaglók rendelkezésére. Ten-geri párazattól nyirkos még a havanah-szivar, melynek füstje összeolvad a kémények barna szénfüstjével.

Déli tizenkét órától esti hétig a napnak bármely órá-jában ebédelhetni teríték vagy étlap szerint.

Teheráni shawl-osok, persiai szőnyegárusok, damasz-kusi pengekovácsok, nápolyi láva- és kagylófaragók, kai-rói koráikereskedők, tiroli boissieriek, japáni selyemszöve-

tek, cseh kristályok, indus cloisonnék, angol szövetárúk tarkítják az Alte Wiese pompás kirakatsorát.

Az utcákon akkora sokaság hullámszik, mint Parisban s annyi házaló, mint Nápolyban. Az ember nem távozhatik oly mélyen az erdőkben, hogy gyárok dübörgését s vasutvonatok füttyét ne hallja.

A nőknek alkalmuk van a reggeli kúrához, az ebédhez, a délutáni korzóhoz, a színházhoz és vacsorához külön felöltözni. Tehát legalább négyszer naponként. Milyen boldogság már csak ez is.

Egy »comme il faut« dáma bemutathatja egyetlen nap alatt sipkakalapját, matrózkalapját, structollas kalapját és francia kalapját kócsagszálakkal. Egyetlen napon felteheti acélékszerét, aranyláncait, briliántjait és jóféle gyöngyét. Húzhat fel cipőt angol sarokkal, gombos cipőt hosszú szárral, s kivágott francia szabású cipőt gyémánt csattal. Hurcolni fekete chantilli csipke a korzón, parádéra brüsszeli esténként.

Nem a világtól elzárva élünk itt szerkesztő úr, hanem benne a nagy világban. Ebben áll Karlsbad saját-szerűsége. Erdőnek, mezőnek minden bája, s a nagyvárosnak minden előnye meg van itt.

Arról a mulatságról, mit más fürdőkön olyan szívesen gyakoroltam, hogy miként a lesben álló pók, meghúzódtam egy sarokban, s vizsgálgattam az arcot, a járást, a ruhát, a taglejtést – és találgattam az illetőnek kilétét, foglalkozását, hivatását, állását és jellemét, – itt le kellett mondani. Itt nincsenek ismerős ismeretleneim, kiket összehasonlíthatnék az otthon maradt ismerősökkel. Itt nem tudok senkit elkeresztelni, mint máskor tevém, ártatlan mulatozásból.

Ni, ni, ez itt Finály Henrik, – az amott J3akk Lajos, ennek még a nadrágja is fekete, mint Hegyesi Vilmosnak, megszólítom, hátha épen a Times főmunkatársa, – az a hosszú száraz és majdnem méltóságos tartású alak, bizonyosan helyettes polgármester Baueruthból s most szabadságidejét élvez; – ez a csinos kis kurta emberke

pedig minden valószínűség szerint az athenei helyettes polgármester helyettese, ki még a krétai zavargások ideje alatt is, öt héten keresztül »közmegelekedésre viselte fontos hivatalát,« s két minisztériumot és egy hadvezért világosított fel, a külön történelmi fejlődéssel bíró Malta rendkívül bonyolult politikai, társadalmi, közgazdasági, kulturális és nemzetiségi viszonyai felől egyetlen óra lefolyása alatt.

Ez a multság itt nem jut osztályrészemül, mert itt annyian vannak, hogy ismeretlen ismerősökre szert tenni nem tudok. Úgy tetszik, mintha minden alakot csak egyszer látnánk; mindenki jön, mindenki megy, s egyik sem tér vissza, miként a folyam tova futó hulláma.

HUNYADMEGYÉBEN.

I.

Szerkesztő úr! Mióta Garçonnak *bogari* vannak, azóta nincs nyugtom, vagy amint a népszínmű énekesek mondani szokták: sehol sincsen maradásom. Mindig azon évődik, hogy Hunyadmegyében sok kolumbácsi légy van, az ő gyűjteményében pedig egy sincs. Nógat, hogy menjek és hozzak egyet neki. Ördög bújjék a legyébe! Az ember kora reggel vonatra ül s csak a délutáni tejeskávára ér el a guraszádai templomhoz. Ez talán mégis csak sok egy légyért, ha az mindjárt olyan kiváló állást foglal is el a legyek társadalmában, mint a kolumbácsi.

Töprengés, habozás, titubálás, ellenvetés mind nem használt semmit. Az ember végzetszerű összefüggésben van saját nevével. Kégl Pistáról egy gondolkozó ember találóan jegyezte meg, hogy – ha megmaradt volna Istvánnak, úgy amiként őt a konviktusban hittak, soha sem következett volna be a katasztrófa; s valamint a Bandik, Miskák, Jancsik, nevükben hordják jellemüknek egy-egy duhajkodó vonását, úgy az Árturok, Anatole-ok, Armande-ok, Friodlinok, Géjzák önkénytelenül finom, sima, udvarias kenderszőke walcerezőknek tűnnek föl. A Károlyok, Sándorok, Bélák közép helyet foglalnak el. Engem tehát a nevem praedestinált arra, hogy járjak-keljek s ezúttal menjek el Hunyadmegyébe.

Amerre jártam, jó emberek szíves vendégszeretete árasztott el. Ennek a mi országunknak az a különös bája van, hogy az ember mindenütt otthon érzi magát. Még

Hunyadban is, – pedig ez a legoláhabb magyar megye. Olyan járásra is akadtam, amelyben a főszolgabíró, a szolgabíró, a járásbíró és valamennyi körjegyző – nem is számítva a falusi bírakat – *mindannyian románok!* Még pedig okos románok, akik engedik, hogy Szathmáry Gyuriból, Pogány Károlyból, Lázár Árpádból országgyűlési képviselők legyenek, ők maguk pedig lefoglalják az adminisztrációt annak hatásával, befolyásával és – jövedelmeivel együtt. Főispánok és alispánok! Jegyezétek meg, hogy ahol a szolgabírák, körjegyzők, papok, tanítók és járásbíró oláh, ott a magyar ember immár csak vendég, vagy épen idegen.

Bármiként legyen, egyébiránt etnográfiailag, de érdekesebb kóborlás nem igen esik sehol, mint Hunyadban. Zám, Déva, Piski, Hunyad, Petrozsény, Demsus, Szarmizegetuza, Guraszáda, gr. Kun Géza, Torma Zsófia, Buda Elek, Sólyom Fekete Ferenc, Benedikty Jóska, Jakab Ödön, a kőszénbányák, a vasbányák, a vashámorok, a Retyezát, a Maros, a Fatia-Negra romantikus emlékezete ... mind e benyomásokat összegyűjtve, érdekesen revelálja magát a képzelődés ködképletei között az őskor együtt a modern gyárérettel, a lovagkor fülkés toronyrendje a szanszkritnyelv alapvető formáival, a dák építkezések kúpba futó quadrifoliuma azon nápolyi és nizzai hagyományok derűtségével, melyeket a „*vén menekült*” hozott magával.

Megnéztem a Hunyady János gubernátor várát és – boszankodtam.

Kerek hűsz esztendeje annak, hogy dr. Arányi Lajos először bemutatta a m. t. akadémiánál e vár rekonstrukciójának gipsz-mintázatát. Azóta mindig foltozgatják, építgetik, reperálgatják – szóval pizmognak rajta.

Amíg elkészülnek a Mátyás-féle osztályokkal, azalatt megromlik az emeleti lovagterem födele s az eső fölváltva garázdálkodik benne a denevérekkel.

A híres loggiákból csinálnak – dísztelen gyámpillérekkel fattyútoronyokat s tártnak a várban egy jószándékú

magyarázót, aki megérteti a vártörténelméből, hogy azt Hunyadi a „*rómaiktól* kapta.”

A szobákat ki rakják modern amerikai parkettel, fel-díszesítik modern drezdai kályhával; a Szilágyi Erzsébet konyhájába pompás porcellán takarékos tűzhelyet állítanak, mint akármelyik párisi cukrász konyhájába.

Sehol egy lóca, egy nyoszolya, egy vasazott láda, egy asztal, egy kovácsolt gyertyatartó vagy lámpa, egy falszekrény, egy pohárszék, egy fogas, egy imaszék... az ember lát fényes keramikát, melyet nem tudom hány atmoszférányi nyomással kitűnően készít a rákosi gyár, s ajtókon és ablakokon tisztességes asztalos és lakatos munkát.

A freskók várják a kijavítást; a falak várják a fegyvereket, tükröket; a falba vájt kőpadok várják annak a medvének a bőrét, amelyet még senki sem lőtt meg.

Szerkesztő úr! Mikor én ilyesmit látok, szeretném ezt a mi magyar független felelős minisztériumunkat a Kapisztránbástyába csukatni a baglyok martalékául. Egy ilyen várnak nemzetképző tulajdonságai vannak. Csarnokaiban ihletség szállja meg még a mamelukot is, s eszébe jutnak azok a bolondos idők, mikor még nem volt muszáj a magyarnak mindenre „*igen*”-t mondani.

Aztán Hunyady Jánosnak nincsen is még tudtommal illoyalis híre. Én legalább nem vettem észre, hogy a Fraknoi-féle oknyomozó iskola ezt az alakot is bemázolta volna.

Mátyásról már nem szólok. Ez az úr egy kicsit eltalálta volt foglalni Bécs városát s párszor megmerte regu-lázni a németet. Ez a parvenu! Még csak hülye sem volt. No, de le is szállította őt a közös-ügyes történelem arról a polcra, ahová a tudatlan hagyomány emelte. Úgy kell neki! Mért nem volt vastag ajaka?!

Hát engem bosszant, hogy a Hunyadyak várának föl-építésére nincsen pénz.

Az országház építésére van, mert az a Tisza Lajos monogrammaival majdan a Tiszák dicsőségét fogja hirdetni; de a Hunyadyak emlékezetére nincsen pénz!

Az operaház segélyezésére is van, mert nem tehetjük ki magunkat annak, hogy bécsi commis voyageurok fitymálva találjanak fővárosunkról beszélni. Hanem arra, hogy teljes épségben elevenedjék meg szemeink előtt a nemzeti nagyság legfényesebb korszaka – öntudatot mérítve belőle a küzdelmekhez – erre már pénzünk nincs. Tán jobb is így. Mai törpeségünkben sokat kellene szégyenkeznünk, ha teljes fényben és épségben látnók azt a várat.

A m. tud. akadémiára is bosszankodom tisztelt Szerkesztő úr! Mert ha az állam pénzét el kell manlicherpuskázunk, hát nyúljon bele a zsebébe a m. t. Akadémia. Ne kotoltassa millióit a földhitelintézzettel, hanem tegye tőkéjét gyümölcsözővé. Egy ilyen vár, teljesen kiépítve és korszerint fölszerelve többre tanít, mint Acsády Ignácnak minden történelmi műve s mint azok a modern történelmi színművek, melyekben Anjou Lajosnak a Nagynak ki van azzal a szerepe mérítve, hogy összekupleroz egy szerelmes párt.

II.

Boszúságomban eszembe jut sok egyéb hasonló nyomorúságunk is. Foly a gyűjtögetés a kolozsvári Mátyás-szoborra. Jól jegyezte meg egy barátom – a nagy szükségletet s a társadalom kimerültségét tekintve, hogy ezt a gyűjtést úgy képzeli, mint mikor kanállal állnak a tengerhez, hogy azt kimerjék.

A budai Mátyás-templomot is építik immár tíz év óta. Valjon mikor lesz készen?

A kolozsvári monumentális templom főoltára előtt kapták a Habsburgok véglegesen kézhez a magyar szent koronát. Valjon, mikor fognak ennek a kiépítéséhez?

Még annyi pénzünk sincs, hogy az aradi vértanúk emlékét ne nője fel a dudva!

Örökös háborúzás megfosztotta nemzetünket a múltak látható kincseitől. Ami kevés maradt, azt kétszeresen kellene becsülnünk, védenünk, javítanunk vagy helyreállítanunk. Nem tesszük. Nincs pénzünk. Pedig nagy az adónk. De pénzünk még sincs.

Az osztráknak sincs pénze. Mit alkotott az osztrák társadalom Bécsben? Kicsoda emelte Bécsben a lothringeni Károly, s Savoyai Jenő, a Mária Theresia, a Schwarzenberg szobrokat, a Canova-féle mauzóleumot, a fogadalmi templomot, a burg-színházat, a muzeumokat? – E *monumentumoknál semmi nyoma az osztrák társadalomnak.*

Róma nem számlált falai között több caesári palotát, mint Bécs. Ezt mind császárajainak köszönheti.

Az osztrák császárok bőkezősége nem származott át a magyar királyokra. Az egyedüli kivétel az opera-ház, mely királyi kegy folytán a *civillistából* épült.

Én az operaházra soha sem tudok annélkül gondolni, hogy szégyen ne fogjon el szédelgésünknek miatta. Úgy képzelem e dolgot, mint azt az éléskamarát, ahol nincsen szalonna, zsir, liszt, de van szarvasgomba, straszburgi pástétom és füstölt lazac. Vagy miként azt a gazdaságot, ahol nem terem búza, de virul a szőnyeggrupp és nincsen egyéb élő állat, mint – honvédló; ahol nincsen béres, de van livrés legény.

Fölteszem a kérdést: van-e nekünk módunk ilyen drága csecsebecsére? Fölteszem a másik kérdést: szűkéses-e, hogy mi a magunk kicsinységünkben és rongyjainkban épen Parist és Bécszet utánozzuk? Fölteszem a harmadik kérdést: minő feladatokat old meg az opera a *nemzeti* élet kultúrájában?

A luxus igen szép és igen jó dolog, mikor már ki van elégítve a szükség. A chevreau cipő és a frakk nem pótolják a csizma és bunda hiányát és az éhes gyomor nem becsüli a gyémántot többre, mint a kavicsot.

Mindezzel a viláért sem akarom a zene hathatós értékét alább szállítani. Magam is sokszor éreztem annak

lélekképző természetét. De ebbeli szükségletünk ma még megfért volna a nemzeti színházban és a hangverseny termekben. Piperére és nagyvilági mázra gondoltak az irányadók és nem arra, hogy azzal az évenkénti félmillió segélylyel, melyet az operának az ország zsebéből juttatnak, húsz év alatt, okszerűen költekezve, egész Erdély lakosságának szellemét és gondolkozásmódját meg lehetett volna a magyar állameszmének nyerni! Ez pedig kissé fontosabb, mint Wagner Richárdnak a Walkürökben és Götterdämmerungban nyilvánuló hóbortja.

Az operaházon kívül egyéb nyoma a magyar királyoknak nincsen.

Az akadémiát, a lánchidat, a redoutot, a múzeumot, a királyi palotát, a nemzeti és népszínházát, a Ludovikát, a művész palotát, a József, Széchenyi, Eötvös, Deák, Petőfi szobrokat, a bazilikát... mindezt a nemzet építtette vagy közadóból, vagy – legnagyobb részben – közadakozásból.

De ha nem vagyunk olyan szerencsések, mint a bécsiek, folytassuk tovább a magyar példabeszéd tanácsát: ha rövid a kardod, told meg egy lépéssel. Ennek a hunyadi várnak ki kell már valahára épülni. Országos szégyen az a féleles munka. Hunyadmegye országos képviselői indítsanak parlamenti mozgalmat, hogy a költségvetésbe húszezer forint mindaddig fölvetessék, míg a restauráció befejezve lesz. Tudom, hogy az aethikai és aethetikai indokoknak minő kevés becsük van most hazánk közéletében, de erre a célra talán mégis megnyerhető még Wekerle Sándor is. Remélem Mocsárynak sem lesz kifogása ellene, mert hiszen ők állítják, hogy a Hunyadyak – oláhok!

Szegény Bethlen Gábor, a fejedelem, ő már nem volt oláh, s mégis úgy van befödve az a ház, ahol őt homlokon csókolta a lángész génusza, mintha csak oláh zsel-lér lett volna. Nagy úri kúriának százados fái között van az az emeletes ház, faragványos ablakpárkányokkal és ajtószemöldökkel, ahol Bethlen Gábor született. A fala-

zat még elég ép s hogy be ne döntse az idő, az ilyei tulajdonos valamikor szalmát hányatott rá. Az elhagyott és elhanyagolt épületet baglyok és denevérek lakják, melyekről még nincsen bizonyítva, hogy szoktak-e elmélkedni a dicső múlt nagy hagyományai felett.

Boszúságomban halászni mentem a Marosra, mely Ilye körül, a Hátszeg- és Nagyg-vidéki hegyláncok erei által táplálva, jóval nagyobb, mint Szegednél. Halászaink egy ötven kilós harcsával biztattak, mely már csónakokat forgatott fel s erős hálókat szakított szét. Fel és alá tiz kilométer távolságban ez a Marosnak a Raubritterje. Minden hal elpusztult körülötte, mint a tölgyfa körül a gyenge fű.

Végre négy órai halászat után, tizennégy férfinak, két asszonynak és egy leánynak közreműködésével szerencsésen fogtunk egy előaraszos cigányhalat.

Ennyi az, amit utamról a szerkesztő úrnak jelenthettek. – – – »Hát a kolumbácsi legyek?« kérdezi a hivatalos jelentés után Garçon.

– Tyhü kutya kutyánszki, ezt egészen elfelejtettem. Olyan sok van ott, hogy billió számra! Alig van gazda, hogy egy-két marhája, bivala, sertése el ne pusztult volna miattuk. A csípést még csak kiállja valahogy a szegény állat, mivel amúgy is bekenik hájjal, keréksárral, petróleummal s amivel lehet. De az átkozott féreg beröpül az orrán, felszívódik a föbe, s kész a halál. ·

E gazdag talajnak és enyhe meleg klímának valóságos átka ez az apró légy. A gazdák csak éjjel holdvilágon szánhatnak; a rideg marha nem mehet legelőre, úgy, hogy hetek óta istállón, füvei kell őket tartani. Különb a légtüneti változások iránt fölötte érzékeny ez a rovar. Egyetlen eső vagy egy kis csípős szél elsöpri őket a föld színéről. – – »Hát csakugyan megtetted, hogy egyetlen egyet se hozz gyűjteményem számára?« – kérdé Garçon fokozódó szemrehányással.

– Meg biz én. Elfelejtettem. Nem képzeled pedig, hogy mennyi volt. Hidd el, szörnyű alkalmatlanok és ki-

csinyek. A potrohúk üres és átlátszó. Amelyik egyszer teleszívja magát, senkit sem bánt többé. Tehát különb faj az uzsorásnál, ha nem is szaporább. Hanem gomba-csirát hoztam. Csinálj ágyást neki. A „*vén menekült*” adta. Érdekes észleleteket tehetsz, hogy miként képződnek a penész-szálak, a sejtszövetek.

KÓBORLÁSOK.

I.

VASÚTON.

Régóta óhajtom a kolozsvári állomásfőnök szíves előzékenységét, a rendet és pontosságot, mely vezetése alatt észlelhető, nyilvánosan fölemlíteni. De mivel féltő, hogy egy ilyen elismerés titkos baloldali hírbe hozná őt: ennélfogva most is csak hallgatok róla. Valamint hallgatok Virányiról is, kiről pedig igazán meg vagyok győződve, hogy magános óráiban, mikor szép szakállát szálanként rendez, bizalmas tükrének hazafias álmokat regél Magyarország' függetlenségéről.

A vegyesvonat masinája nehézkes szuszogással ránt egyet a vonaton, s mielőtt orrunkat Rözgével, a ki szemben ül, összeütöttük volna, püffögő ütemekben indul meg a kocsisor, hogy keresztül cammogja Erdélyt a »Kárpátoktól Adriáig« – helyesebben Kolozsvártól Földvárig.

Apahidán nem történt semmi. Kocsárdon találkoztunk egy gr. Telekivel, Nagy-Enyeden két Keménynyel, Tövisen három Zeyk-vel. Medgyesen Báznára menő fürdővendégek szállottak ki, Segesvárt 8-ad osztályos »Clamidátok« sört ittak és énekelték: »Sie sitzen auf Bärenhäuten am *linken* Ufer des Rheins; Und trinken noch immer, noch immer, und trinken immer noch eins.« Héjjasfalván láttuk a Székelyvasút töltését, barakkját, síneit, talpfáit és cölöpéit. Innen Rákosig ismeretes út unalmas hegyekkel, unalmas völgyekkel és unalmas vidékkel. Deportatióra való hely ez. Ajánlom a kolozsvári hatóságnak, hogy eszközjön ide egy javító intézetet s küldje ide Tüske Pál

urat. Mert Tüske úr kezd igen tüskés lenni. Pedig még nem említette föl, hogy Deák Pál a főkapitány tejjel kereskedik, a mi igen szép és hasznos dolog. De mint főkapitány a vizsgálatok alkalmával mindig úgy találja, hogy az ő teje kifogástalan, míg a másoké nem tiszta – a mi már nem olyan szép dolog. Hanem azért hasznos ez is. Miután pedig a korcsmai és kávéházi zárórákat ő regulázza, ennél fogva rákényszeríti a korcsmárosokat és kávésokat, hogy az ő »kifogástalan« tejét vásárolják – a mi már épen csúf dolog. Persze ez is hasznos. Mivel ezekből annyi legalább következik, hogy a főkapitány úr az *aesthetikában* nem tart ugyan szigorú rendet, de az *ügyekben* ragaszkodik a logika minden szabályához. Következtes.

Hanem még sem olyan következetes, mint a vegyesvonat lassúsága. A percek, órák és állomások nagy rendezői így gondolkoznak: az időt ingyen kapjuk, ingyen adjuk. A mai reális világban mindent meg kell fizetni: az igazságot stempli alakban, a vakságot hadmentességi adóban, az imádságot képezés útján, a füstöt a trafikosnak. Csak az időt nem kell megfizetni. Bánjunk hát vele pazarul.

A homoródi legelőn egy fejős bival nagyot nyújtózott, midőn meglátta vonatunkat, s félreértvén a mozdony sistergését, mely szabályos ütemekben ismételte: lassan siess! azt hitte, hogy kormánypárti programot mond a sóskútakról, belebámult a kémény füstjébe, hátra szegte berbécs-szarvait, megiramodott bivallomhasággal, lepedős szügyét neki feszítette a levegőnek s mire a legelő másik szélére értünk, három mozdony-hosszúsággal előzte meg vonatunkat. A verseny mulattatólag eredeti volt. Az őslény – mert, hogy a bival őslény, azt bizonyítani tudnám akár hivatalosan, is, még Deák Pál úr előtt is – tehát, az őslény versenye a modern lénynyel.

Csakugyan paradox volna: vasút és lény? Lehet. De nem tehetek róla, ha én látom éjnek idején az Alföld sivatagjain ezt a sistergő, dübörgő, szikrakévéket okádó tömeget, a mint fekete homlokával neki dül, hogy szétrepessze maga előtt a sötétséget és halad előre taszítás és

húzás nélkül – vagy ha nézem hegyek csúcsáról a nap-pali fényben, hogy miként zihál, tekerőzik, halad, majd megáll, tüszköl, sipol, eszik, iszik, mozog és gyűrűzik önmagától: mindig egy lény, egy szörnyeteg hernyó jut eszembe, melynek lábai, pikkelyei, gyűrűi vannak, fején egy kémény-csáppal és egy füst-sőrénnyel a hátaközepén.

Az emberi elmének talán nincs remekebb alkotása a vasútnál. A ki utazik, az nincsen házban, falun, városon, mezőn, erdőben, sőt nincsen vármegyében és nincsen országban: hanem egyszerűen vasúton van. A vasút egy külön világ, külön légkörrel, külön törvényekkel, külön szokásokkal és külön felfogással. Egy alázas kalauznak nagyobb itt a hatalma, mint egy vármegyei főispánnak. Persze b. Bánffy Dezső itt is kivétel, mert ő éjjel-nappal a szamosvölgyi valamelyik szalon kocsjában van, hogy a vonatvezető el ne disputálhassa valamiképpen az ő teljhatalmát és mindenható uralmát. Ott van ő a jegykiadásnál, a málna felrakásnál, a posta átvételnél, a jelzősürgönyök váltásánál és mindenütt, a hol a tisztviselőket emlékeztetheti a híres halotti prédikációra: »isa pur es chomuv vogmuk.«

Én br. Bánffy Dezsőt értem. A mit ő tesz, az a nagy-ravágyó kicsiny ember aprólékoskodása. Hanem azt nem értem, hogy a vasút, az emberi elme e büszke alkotása, még mindig nem tudott polgárjogot szerezni a poézisben. Megénekeljük a hegyet, a síkságot, a homokot, a sziklát, a kardot, az ágyút, a barlangot, a forrást, a varjút, a trónörökösök születésnapját (»himkin-rímekben«) dalolunk szerelemről, halálról, föltámadásról, vitézségről, kegyetlenségről, önfeláldozásról és bűnről, szépről és rútról, pásztor-kunyhóról, lánchídről és akadémia palotáról (himkin-rímekben); dolyfős urakat, sáppadt rabokat, szívtelen mostohákat és szenvedő hamupipókéket, de a szegény vasúttal nem foglalkozik más, mint Baross Gábor, Lukács Béla, György Endre és Hegedűs Sándor.

Miért e mellőzés? Talán igen sok benne a realitás? Hát a Zola által fölturkált szemétdomboknak jobb illatuk

van, mint a kőszénfüstnek? Úgy mondják, hogy hatszázmillió forint adósságot csináltunk vasúti befektetésekre. Hát ez is realitás?

A földvári állomáson most is kövérek a rezedák, mosolygók a rózsák és alkalmatlanok a szúnyogok. Innen Élőpatakig nem történik egyéb, mint hogy az ember elveszíti a plaidszíjját, leszidja a mélyen alvó vámost, megmagyarázván, hogy csak a vámszedéshez van jussa, de az utasok feltartóztatásához nincs. És éjfél tájban megérkezünk Élőpatakra, hol a szeretetre méltó dr. Salacz fürdőorvos gondolaira bízuk gondoljainkat és egészségünket s megkezdjük a fürdő élet nyugalját.

II. ÉLŐPATAK.

Nyugalom.

A tisztviselő mindennap élvezi. Citromsót hint ujjára, ha eltintásodott, megtörli pennáját, bezárja az asztalfiókot, szegre akasztja iroda-kabátját, kalapot, botot vesz a kezébe, rágyújt egy négy krajcáros kubára s egészen közbömbös az iránt, hogy miféle akta jön holnap feldolgozás végett az iktatóból kezei alá.

A földművelő még munka közben is élvezi a nyugalmat. Nem pihen, de nyugszik. Leszámol a mai nappal s a holnap isten kezében van. Ha szánt, ha vet, ha ültet, ha olt: eszét, szívét, kezét a teremtő vezérli a teremtés munkájában. Átadja a magot a földnek, miként átadjuk a gyermeket a dajkának. És ez a gondos dajka, ez a mindenható vegyész az erjedésbe menő mag savanyával oldani kezdi az elporlott ásványrészeket, s az ültetett mag picike csápjai oda tapadnak mikros-kopikus gyökérvég-szájaikkal az ásványoldatba és megkezdik e csodálatos műhelyben azt a ki nem fürkészhető működést, mely ki-

választ a földből egy parányt, hogy épen a rost-, egy másik parányt, hogy épen a héj-, egy harmadikat, hogy épen a lomb-, egy negyediket, hogy épen a rügy legyen megalkotva. Minő rendszere ez a munkafelosztásnak, – minő hálózata a csatornáknak! Hol itt a lombik, a göreb, a kályha, az olvasztó tégely? És mégis... Azok a rostok nőnek, szaporodnak, szilárdulnak; az a héj megkérgesedik, lepattog, megújul; évről-évre egy-egy új gyűrű képződik; évről-évre új lombok árnyalják be a kopasz ágakat, új virág fakad, a méhecske lába új hímport hord a kasba s a kis kehelyben új gyümölcs védelmezi érésig az új magot. Nézed és nem látod a fejlődést; hallgatod és nem hallod a mozgást; figyelsz, de nem veszed észre a növekedést. Nem pihensz, de nyugszol szent nyugalommal.

Hanem a hírlapíró...

Szótárunkban van a háború, a béke, a keleti kérdés, a szeszmonopólium, a sóskút, a choiera, a rendőrség, a börze, a malomipar, a nemzetiség, az igazságügy, a főispáni hatalom, a demokrácia, a parlament, a deficit, a kis lutri, a muszka cár, a tanügy, a szocializmus, a dohányegyedárúság, a háromlábú csirke, az öngyilkosságok minden neme, a közvágóhíd, a forgalom, a román vám-szerződés – minden ami befolyásolja a viszonyokat, rontja vagy javítja az embereket, legyezi a hiúságot, növeli az erélyt: hanem a *nyugalom* nincsen a mi szótárunkba jegyezve.

A szerencsétlen hírlapíró egy porszem, mely belekapaszkodott a sorskerekebe, s akár akar, akár nem, örült sebességgel forog ebben a zakatoló, vergelődő, átalakuló, küzdő világban. Hab a folyam sodrában, soha meg nem állva, előre menve, tova hajtva, keringve a forgatagokban, parthoz verődve és ismét visszalökve – mindig mutatva az áradat irányát, mindig mérve a sebességet, a szent hevülésnek mindig abban a csalódásában él, hogy ő mutatja meg a mélységeket, s hogy ő irányozza a haladás útját. Pedig csak higanyoszlop a légmérőben, mely jó és rossz időt mutat. De hogyan nyugodjék ő, mikor

az idő nem áll meg s a változás állandó? Széttörheted az üvegcilindert; a higanyoszlop más alakot ölt, de akárhova teszed, érzékenysége megmarad, parányai tágulnak a melegtől vagy összébb húzódnak a hidegben; nyugta nincs sem a havasok tetején, sem a barlangok üregében.

Élőpatakra jöttem nyugodni.

Álomlátás!

Régi barátok vannak. Ki tudna nyugodni? Régi barátok hiányoznak. Kinek volna nyugta?

Sürgöny érkezik Kecskemétről. Ennek örülni kell. Győztünk. De ki fogja pótolni a Vámos Béla – hangját? Tibád Anti alól kidőlt a legtürelmesebb vesszőparipa, íme egy csöpp öröm. Új sürgöny érkezik Sepsi-Szent-Györgyről. Közigazgatási bizottság, komplot, az intézmény méltósága, illetéktelenség, üldözés, vélekedési szabadság, bős királyi tanácsos, aki indítványt tesz s aztán nagyon megszelídül, még bőszebb kir. tanácsos, aki nem szelídül meg; becsületbírótság, fejtegetések, viták, szavazások, új viták, jegyzőkönyvek körmönfont stylben, a kecske jöltartása s a káposzta megőrzése. – – Ki tud itt nyugodni?

Sürgöny jön Tirnovából, sürgöny jön Budapestről.

Nem bontom föl – mondok. A kútnál nők vesznek körül. Bámulva nézik, hogy miként dugom zsebre a fölbontatlan telegrammot. Mindenki hallgat, miként a nagy események lezajlásánál szokás. Vizsgálják kezemjárását, baljóslatlag tekintenek arra a zseb felé, hol a fölbontatlan sürgöny van. Érzem, hogy kabátom zsebe kezd történelmi fontosságú központtá emelkedni. Mert nem mindennapi látvány egy olyan zseb, amelyben fölbontatlan sürgöny rejtegeti a drága hírt. Végre is egy szőke kis lány, a társaság naivája, tehát kedvence, s mivel naiv, tehát bátor a hősiességig – nefelejts szemeit ráirányozza a titokzatos zsebre és így szólal meg:

»Édes jó Járó Kelő, bontsa föl a sürgönyeit.«

E szavak egész horderővel fejezték ki a helyzet súlyát. A jelszó ki lett ezzel adva. A kedélyekről lepattog-

tak a kínos feszültség zárai. Mindenki föllélegzett, mintha a századok terhe alól szabadult volna meg. »Igen, igen Járó Kelő úr, bontsa föl a sürgönyöket.« Rözge is biztatótt. Az ő biztatása a parancs értékével bír. Ennélfogva...

Coburg Fülöp herceget a szobranje egyhangúlag választotta meg Bulgária fejedelmévé.

Coburg elfogadta a választást, hangsúlyozva, hogy Bulgária az orosz cárnak köszönheti fölszabadulását.

Általános kiábrándulás. Már hogy lehet ilyen csekélységet sürgönybe tenni s ekként fölkeltetni a várakozást.

A hírlapíró pedig elkezd kombinálni, jósolgatni, töprengeni. Hányja-veti a dolgot. Az egyik szóban látja az angolok kezét, a másik alól muszka lábakat lát kilógni; az üres frázisok osztrák titkárra vallanak. Végre is, ha már nem bánhatunk el vele úgy, mint más ember-fíával szokás, legyünk ez iránt a Coburg iránt legalább közömbösek, Gömör-, Nógrád- és Pestvármegyékben beláthatlan területek, megszámlálhatatlan selyembirkák, vég nélküli vadaskertek vannak. A Koháry nemzetség vitéz volt a csatában, bölcs volt a békében s vitézségét és bölcsességét uradalmakkal jutalmazta a magyarok királya. Amit a Koháry név fényes karddal és fényes elmével szerzett, e nagy uradalmakat, elhódította egy Coburg fényes gombokkal és fényesre pomádézott hajjal. Az uradalmak utolsó örököse Koháry Zsuzsána a kötényében hatvanezer hold földet, a magyar nemességet és a Koháry nevet vitte az oltárhoz a német tiszt részére. A magyar országgyűlés a Coburg nevet földiszeszítette a Koháry névvel is.

Ismertük a Coburg-Koháry nevet az 50-es évekig. Akkor Magyarország tényleges uralkodója *engedélyt* adott a családnak, hogy mellőzhesse a *Koháry* nevet. Azóta mellőzi. Hanem a Koháry birtok nem bántotta annyira ő Magasságukat, mint a Koháry név. Mert a birtoknak csak adója van, de a névnek kötelezettsége is van. A nyughatatlan hírlapíró azt hiszi, hogy a Koháry névvel együtt a Koháry uradalmakat is oda kellett volna dobni a lenyű-

gözött rebelis nemzetnek. Hadd maradjon a fenséges család szűztisztán a magyartól Coburg névvel és coburgiai birtokokkal.

Így elmélkedve, földabroszt veszek elé. Hol is van az a Coburgia? Ezek a Justus Perthes-féle mappák nem érnek semmit. Talán egy középkori mappán? Avar birodalom, a Khazarok földje, a Hunnok birodalma, a Frankok hazája... Vagy talán az ó-korban?... Macedonia, Gallia, Germania, Hispánia, Graecia, Persia, Palestina...

Két darázs váltig hordja teraszunk sarkába a megszállkásodott zsidely rostjait. A fészek sejtjei egyre szaporodnak. Maholnap fiókák is lesznek. Ne bántsuk a darázsfészket.

Megint sürgöny.

Kolozsvárt német lap indul meg „*Jüdische Zeitung*” cím alatt.

Élőpatakon sok zsidó család van Romániából. Mindenik románul beszél. Megjártam a ghettoa Velencében és Rómában, de nem hallottam olasz szónál egyebet. Fogadok rá, hogy a Hirsch báró családja Parisban nem németül beszél. Hanem a kolozsvári zsidók egy része német lapot indít! Ez már lázasztó. Hát beszéljen és írjon zsidóul, ha azt hiszi, hogy szüksége van nemzetiség alkotására. Vagy menjen Németországba, ha szerelmes a német szóba. De micsoda jogcíme van Kolozsvárt az élethez, ha még magyar sem tud lenni?!

Az antiszemizmust Magyarország színe-java vette üldözőbe. A zsidókat befogadtuk, egyenjogosítottuk, magunkénak valljuk. Jöjjünk tisztába. Nem kellünk nekik? Nem akarnak velünk egy nyelvet beszélni, miként nem akarnak egy tából enni? Hát az anyanyelvünket is tisztátalannak tartják, miként a konyhánkat? Hát csak a német szó kóser ezeknek a rondáknak? Mit keresnek itt, ha nem hazát? Mit...?

Ez a doktor Salacz a világ legfigyelmesebb orvosa. Pulszusomhoz nyúl. »De kedves Járó Kelő, önnek 39

fokos láza van! Mit csinált már megint? Nagy ferbli folyt talán a múlt éjszaka?»

»Nézze doktor úr, ezek a bolgárok...«

– Üssön beléjük a ménkő!

– »De nézze, a zsidók...«

– Azokba pedig üssön a menydörgős ménkő!

Ilyen a hírlapíró nyugalma.

III.

BRASSÓ.

Százsor megteheted az utat Élőpatak és Árapatak között és – százegyedikszer is el fogod mondani, hogy ennél rútabb és határozatlanabb völgyet soha sem láttál! Minden öt percben azt hiszed, hogy már vége szakadt s a hidon túl kiértél belőle és minden öt percben egy új híddal és egy új csalódással gazdagodott tapasztalatod. Valahányszor végig kocsizom e tekervényes, semmitmondó, természetlen és jellemtelen völgyön – mely inkább árok mint völgy s inkább patakfenék, mint árok, mindannyiszor úgy képzelem, mintha a Stanley Középfrikai utazását olvasnám annak minden egyhangúságával és minden unalmával. Szerencsére csak három negyed órát tart, de fáradtságban fölért három kötet Stanleyval.

Árapatakon túl Botfalu és Szentpéter. Mindkét faluban – szép, gazdag és erőteljes szász községek – cellengő gyermekek állják utunkat s krajcárt kérve, lihegnek végig a hosszú falun kocsink után. Így van ez jövet-menet és így van minden kocsival. Pedig mindkét faluban nagy paplakok és nagy iskolaépületek vannak. Igaz, hogy mindkét faluban kaszárnya is van.

Brassóba elég jókor érkeztünk, hogy még megjárhasuk a régi falak mellett elhúzódó sétányt, a tornavívoda és lövészház festői fekvését, a nagy templomot, a Czenk

oldalát és a Nro 1. hortensziáit. Egyébiránt nem a Nro 1-ben, hanem a *Zöldfánál* vettünk szállást, a mi azért emlékezetes, mivel lármásabb helyért és rosszabb ágyért soha sem fizettem két forintot egy éjszakára.

Általában a mi vendéglőseink furcsán gondolkoznak a két forintról, három forintról, négy forintról. A mint az ember Nyugatról Budapestre ér, azon veszi észre, hogy drágább a kenyér, drágább a lakás, drágább a ruházat és nagyobb a borralaló. Mintha pénzbőség és lendületes forgalom volna nálunk. Én ott, hol a mindennapi szükségleteket nagyon megfizettetik, egészségtelen állapotot vélek felfödözni. Szivart, bort, ékszer, galantériát, színházat, virágot, csipkét és egyéb kényelmi és fényűzési tárgyat Nyugaton is dupla krétával számítanak, de a megélhetés egyszerű eszközei olcsók és könnyen hozzáférhetők. Nálunk a kenyér is luxus-számban szerepel. Oka ennek nemcsak pénzegységünk szertelen nagysága – a forintot olybá vesszük, mint másutt a márkát, vagy franc-t – hanem a rendezetlen állapottal együttjáró zsarolás is.

Az üzleti szoliditás még mindig nem tudott nálunk fészket verni. A száz percentre dolgozás még mindig nemcsak a patikáriusok kiváltsága, hanem mindeniké. A brassói főtéren pénzváltók ülnek sátorokban, miként a gyümölcs-árus kofák. Jellemző, hogy mindenik épen úgy el van hívva, mint az egy derék kofától méltán megvárható. Romániai pénzre lévén szüksége társaságunknak, néhányan e kofabankároknál váltottak. Mások váltóházaknál. Mindnyájunknak más más értéket számítottak. Elékerem a legújabb börzetudósítást. Ide adtak egy három hetüst. Persze csupa tévedésből. Azután alkudoztak. Kértek egy napoleonért 10 fjt 15 krajcárt, végre ide adták 10 fjt 10 krért. Szerencsétlenségre az alkunál ők se veszítettek tízezerforintot s én sem nyertem sokat. De föl említettem jellemzésül, hogy nálunk még ilyen áruknál is foly a handlírozás.

Brassó szép város. Miután határszéli helyzete sok százas harcra és hegyközi fekvése szűk helyre szorították az utcákat, házukat és embereket: újabb időben kiváló

szerencsével és jó esztétikai érzékkel gondoskodtak a levegőről. A sétahelyek egy város lélegző szervei. A hol nincsenek kertek, parkok, allée-k, fák, ott nincs a városnak tüdője. E tekintetben Brassó legalább egy félszázaddal jár Kolozsvár előtt. Igaz, hogy fekvése ezen szempontból előnyösebb is mint Kolozsvárnak. A Czenk, a Postarét, a Fellegvár kínálva kínálkoznak az okos felhasználásra. Talán egyetlen pontja sincs e városnak, a honnan ezer lépésnyinél távolabb feküdnék valamely sétáló hely. Indulhatunk bárholnan jobbra vagy balra, előre vagy hátra, s öt-hat perc alatt fák között vagyunk. Ez az előnye Kolozsvárnak nincsen meg; de ott van a Házsongár – utak nélkül; ott vannak a szamosmenti berkek – fölhasználatlanul; ott van a bornyumáli út – rózsa karban, fák nélkül; ott van a Trencsénternek még be nem fasított része; ott van a Külközép, Külmagyar- és Nagy-utca, s hiában várja mind a három, hogy rendszeres útkaparás által sár- és portalanítassék; végre ott van a Főtér, hová fákat ültetni nem volna ugyan célszerű, de szép és alkalmas üdülőt lehetne oda bokrok és ösvények által teremteni.

Fájdalom a mi »kis Athenénk« egyebekben sem állja ki Brassóval a versenyt. Itt minden utcát vízcsatorna fut át, s minden utca naponként öntözés alá jön. Konyhahulladéknak, szemétnek és piszoknak nincsen itt az utcán olyan jó menedéke, mint Kolozsvárt. Az utcasarkokban nem látunk poshadt sárgás-zöld levelet, rothadó büzt terjesztve városszerte. Hanem látunk igazi nagy városias mozgást, elevenséget, duzzatag raktárokat, keresett boltokat, nagy forgalmú pénzüintézeteket, jól rendezett iparműhelyeket, adást-vevést, alkudozást, lármát, munkát. Hallani véljük a kereskedelem lüktetését lépten-nyomon. A külvárosokban gyárkérmények emelkednek majdnem olyan magasra, mint a milyen magasán a kolozsvári klikk nagyságos urai fejüket hordják.

Társas élet, olvasó egylet, kocintgatás, kuglizás itt is van, mert e munkás város épen nem veti meg az élet

vasárnapi örömeit; de lumpolási célból alapszabályszerűleg szervezett kompánia nincs.

Rosszul mondom. Itt is van egy helyiség, hol szervezve van a lumpolás s kommandóra megy az ivás. De a helyiség stylszerű rajzok alapján rendszeresen épült; a belépőt minden tárgy a főleg csúcsba futó boltozatától a padozatig, a falfestéstől az ajtók szemöldeinek jelmondatos feliratáig, az asztalok és székek, a kelyhek és billikomok, a közcélokra kitett perselyek és a pincérek által használt dántések, a padok és ablakfestések, a gyertyatartók és ajtózárok minden de minden germán ízlésre vall, germán felfogást árul el és germán szokásokat ápol. Cél és háttér azonnal kivehető. Erős és puritán nemzeti jelleget mutat e földszinti helyiségben minden. Kockajáték díszesen faragott fakupával, fogadások három négy Schlägel-ütésre sisakosán, freskó-jelenetek a Niebelung-okból, ápolása a hagyományoknak, emlékezet a Barbarossákra, Madarász Henrikre és a Hohenstaufokra – lélekidézők ezen régmúlt időknek dicsőségesen hullámozó tengeréből.

Hát hiszen isznak és esznek ezek is, olykor sokat, olykor többet a soknál. De mulatozás közben minden pillanat németvoltukra emlékezteti, s a mint tágulnak ereik s gyorsabb lüktetést nyer vérük, hatványozva nő kötelezettségük érzete nemzetiségük iránt. A mészáros találkozik itt a tanárral, a posztós a pappal, a kereskedő a mérnökkel – s a társadalom minden foglalkozási köre összeolvad egy szívósan táplált nemzeti érzületben. Milyen távol és milyen alant jár éhez képest a kolozsvári »Társadalom«, és a kolozsvári »francia klub«!

Olvasom, hogy Kolozsvárt fenyőszálakat akarnak a főtéren felszúrni, hogy a Király elől fődözzék a templom körüli rondaságokat. No, Brassónak ilyesmire nincs szüksége. Itt a fenyő nem főlészúratott, hanem el lett ültetve a maga idejében. Az a terv költségesen nevetséges. Egy potemkin park!

A királyi körútnak más észszerű célja nincs, mint személyesen látni népének állapotát. Hát, hadd lássa.

Ne csaljuk meg önmagunkat és ne ámítsuk Ő Felségét. A kedvelt és favorizált rezidenciában fénynél és pompánál úgy sem lát egyebet. Az igazság kedvéért lássa meg most rongyainkat is. Ne hazudjunk oda parkot, a hol csak szemetes és rász kövezet van és ne mutassunk jóllétet ott, a hol szegénység és nyomor ütött tanyát. Ha a Felség meglátja a valót és megkérdezi az okát, legyen férfi mellette, a ki őszintén megmondja, hogy uralkodása alatt forradalmi időt éltünk egy évig; ostromállapotot szenvedtünk öt évig; ellenséges és idegen kormány bilincseit viseltük hét évig; oktroyált alkotmányos látszat alatt voltunk öt évig; s végre parlamenti magyar kormányzat mellett húsz év óta hordozzuk egy nagyhatalmi állás terheit a nagyhatalmi állás előnyei nélkül s szabadországnak hirdetjük magunkat gyarmati helyzetünkben.

Hadjanak annak a fenyőfás hazugságnak békét! Nem lesz abból semmi baj, ha a Király úgy lát meg, a milyennek vagyunk. Sőt inkább. A kath. ekklezsia irányadó férfiai használják föl az alkalmat, járuljanak Ő Felsége elé, említsék föl, hogy a könnyező Izabella nevében Erdély főurai ott ama templomban adták át hivatalosan a Habsburgház fölhatalmazott képviselőjének a magyar szent koronát – melynél régibb és becsesebb kincse még Ő Felségének sincsen, s ajánlják az épületet, melynek stylszerű kiegészítése igazán királyi pénztárt igényel, a Felség legmagasabb kegyeibe. A budai Mátyás-templom amúgy is mielőbb befejeztetik; a lipótvárosi Bazilika immár biztosítva van – a lutri által; nem hiszem, hogy a magyar király figyelmét és kegyét ne lehetne megnyerni a kolozsvári templom részére. Hanem ide eszélyes és körültekintő fellépés kell, nem pedig komikus karácsonyfa-park nyár derekán. Főleg pedig ügyeljének és ne bízzák majd Maetz Frigyesre a tervkészítést, mert az ilyesmihez ő nem ért.

Brassóban egyenlő számarányokban vannak az erdélyi nyelvek képviselve. A harmincezer léleknek egy harmada magyar, egyharmada szász, egyharmada román. Hanem azért Brassónak nem harmadrészben, de tizedrészben sincs

magyar jellege. Minden a mit látunk, német alkotás, s a Czenk aljában német szellem fuvalma suttog felénk a barcasági síkságról. Pedig csak a hatóságok útján háromszáz intelligens magyar család kap itt alkalmazást. Az iparosok között is sok jóra való cég hirdeti a magyar munkaszeretet fölényét. Hanem van aztán sok kétes existencia is, melyet csupán a magyar születés védelmez az elzülléstől.

Általában tapasztalható, hogy kormányunk a nemzeti irányt megszegyenítőleg alantos nívón ápolgatja. Alatta a magyar születés jogcím a közeltartásra. Mihelyt magyar, minden bitang állami elhelyezésre tart igényt az idegen ajkú városokban. Magyar helyeken élnetetlen és tekergő, s hogy kenyérhez jusson, alkalmazta tik a sok tekintetben művelt és puritán szász városokban. Ez a leghelytelenebb eljárás épen magyar nemzeti szempontból. Idegen ajkú polgártársaink ilyen tények és ilyen emberek után ismernek meg minket, s minél több az ilyen példa, annál túrhetlenebb rájuk nézve, mert annál indokolatlanabbnak tűnik föl a magyarság suprematiája. A kenyérbe juttatás e rendszere nem magyar nemzeti politika, hanem magyar nemzeti korrupció.

Brassó épül – nem mesterségesen állami építkezések áltak protekcióból, s az épületeken is látszik, hogy nem kortes bérbe kapták a vállalatot, hanem épül saját polgári erejének egészséges hatása alatt. A körfalakat több helyen bontják s helyüket téres sétányok és tágas bérházak foglalják el. A háromszéki szúk látkör megakadályozta a törvényhozást abban, hogy Brassó hatósági központja és fővárosa legyen Háromszékvármegyének. Hej pedig a kibékült, méltányosan kielégített, megjavított szellemű Brassó nemcsak dísze lehetne az erdélyrészi városoknak, hanem itt a határszélen, egy keletkező és épen most csírázó szomszéd állam küszöbén és kapujában, a magyar állam eszméjének, hatalmának, kereskedelmének és iparának megbecsülhetetlen szolgálatot is tehetne. Hanem hát nálunk ennél fontosabb, hogy a sepsiszentgyörgyi

kortések bérházai lakók nélkül ne maradjanak. Hiszen én még arról is olvastam cikket, hogy miképen lehet és kell Sepsiszentgyörgy fejlődése által Brassónak fontosságát nullifikálni. És a jámbor háromszékieknek ez a mézes madzag is tetszett a többi után.

IV. A KITARTOTT.

Sepsiszentgyörgyön jártam.

Arra vala ugyanis szó, hogy elhagyjuk hazánkat. Bármilyen rövid időre is volt tervezve a kivándorlás, még sem állottam meg, hogy búcsút ne vegyek az ismert völgyektől, hegyektől és folyóktól, s még egy pillantást ne vessek a szemerjai erdőre, hol a nyírfák hajszát ágai szomorúan hajolnak a kiélt talaj felé, mintha szemrehányást tennének neki, hogy egykori őseréből oly keveset tartott meg számukra; és hogy egy másik pillantást ne vessek Sepsiszentgyörgyre, hol az első házak egyike az ablak mellé furakodott ágyúgolyóval hirdeti Háromszék történelmi nagyságát a 48-iki dicsőség tengerében. A tágas piacon emelt honvédemlék még többet beszél s hogy az ellentét se hiányozzék, miként Budán a honvédelmi palota előtt a Hentzi-émlék, úgy itt is a honvédemlék előtt, a »Schvarzenberg«-ről nevezett városház hirdeti a megváltozott idők megváltozott embereinek megváltozott érzületét.

A város végére érve, azt hittem hirtelen, hogy itt statárium van hirdetve, mert dupla akasztófának néztem egy diadalkapu fenyőfa maradványát. Útitársam csakhamar felvilágosított a dolog mibenlétéről, s így nem volt tovább okom aggódni szegény császári királyi Bálint felől.

Elhaladva a sajnosán félreértett diadalkapu alatt, csakhamar feltűnt jobbra egy szépen rendezett, jól beké-

rített, ösvényekkel és bokrokkal ellátott életszer. Itt lakik Künnle József királyi tanácsos – a nagy indítványozó. Megbámultam a porondot, melyet az ő lábai kegyesen taposnak és mélyen meghatva, szívtam egyet a levegőből, mely őt körülveszi. Tehát itt lakik, itt alszik, itt eszik és itt iszik ő! Ott amaz árnyas szobában készülnek halhatatlan indítványai; itt, eme lugasban, illat-terhes rózsapárázatban főzi ki terveit indítványainak indokolásához.

Apáczai Cséry János, Baróthy Szabó Dávid, nagyjaitai Benkő, aki megírta a Transylvániát, Cserey Farkas, Mikes Kelemen a nagy bujdosó nemes lelkű bolygója, Apor vajda, aki koronát rejteget Bálványos várában, Székely Mózes, aki karddal szerez trónt, Bély Pál a hős, Dózsa György a forradalmár – árnyatok végig suhan a Szép-mező kalászos hullámain. Még mindig itt élnek a Nemesek, Bélydyk, Mikesek, Aporok, Damokosok, Vájának, Szentkeresztyek, Pótsák, Könzeyek, Gidofalviak, Tompák, Henterek, Barthák, Gyárfások, Székelyek, Thurjak, Sérák, Horváthok, Daczók, Imecsek, Szörceyek, Forrók, Szacs vayak, Tamásyak, Gerébek, Újvárosyak, Csereyek, Szentiványiak... és ki tudná lustra nélkül emlékezetből elsorolni annak az erős és szívós nemességnek a neveit, mely századok óta birtokban tartja itt a földet és az uralmat? Itt élnek, de már nem uralkodnak. Gentry dolgában közéről sem közelíti meg e széket Erdély egyetlen törvényhatósága sem. De e gentry kiejtette kezéből a sceptrumot, s mintha Háromszék történelme Berde Mózsával és Gábor Áronnal befejezést nyert volna: az ősvégek szerepe és hatalma átszállott Künnle József úrra.

Átszállott és – leszállott.

Ki folytatja ezt a port? – Künnle József. Ki adta ezt a tanácsot? – Künnle József. Ki tette ezt az indítványt? – Künnle József. Ki vásárol száz percent nyereségre úrbéri kárpótlást? Künnle úr.

Indítványában olykor személyeskedik és sérteget. Mikor aztán helyt kell állani, összefut a félvármegye, hogy álljon jót érte. Ápolgatják, dédelgetik, védelmezik, ké-

nyeztetik. Új címerét vérrozsás címerek mögé rejti. így persze nem lesz bántódása. Eddig az volt a nemes ember szabálya, hogy ne sértsen ok nélkül, vagy ha sért: feleljen. Most már az a szabály, hogy bújunk a gr. Nemesek, a b. Aporok, a Pótsák, a b. Szentkeresztyek köpenyege alá.

E nagy indítványozó udvarán láttam egy különös lényt. Mi az? – kérdem útitársamtól.

»Ez a *kitartott*«. – felelé közömbösen, mintha csak azt mondta volna: az egy veréb.

És valóban szürke és kopott szemtelen volt, miként egy veréb.

Hulladékot szedegetett.

Az állat különössége meglepett. Karma volt, miként a varjúnak, zöldessárga szeme, miként a rókának, két lába, miként egy hírlapírónak, vastag bőre, miként a vízilónak, és olyan falánknak tűnt fel az istenadta, mint egy kiéhez-tetett táncosnő a Kékmacskából.

Amint észrevett, hegyezni kezdte füleit, felém szaladt és ugatni kezdett. A mopszliknak, takszliknak, pincseknek, rattliknak és kopóknak összes nemei és válfajai együttvéve sem tudnának ennél különb csaholást véghez vinni. Jártamban-keltemben sokszor futott már ugató kutya kocsim után. Sokszor elmélkedtem, hogy mi indoka van az ugatásnak és mi célja van az üldözésnek? Ha csak egyetlen egyszer is valamelyik fölugrott volna a kocsi s marás szándékát tényleg éreztette volna az utazóval, hát meg volna fejtve a kérdés. De a természethistória nem tud arra példát. Mégis futnak és mégis ugatnak ezek a szamar kutyák. Legkitartóbbaknak észleltem a mezőségi kuvaszokat. Hanem a »kitartott« mindeneket elhomályosított. Mert ez olyan, mint a székely mesék szegény embere: ha akarom bolha, ha akarom szúnyog, ha akarom farkas.

Nem sikerülvén a kutya-mesterség, hirtelen bukfen-cet vetett és eltűnt.

Egy marhalégy kezdett fejem körül zsongani, bon-gani. Egyszer csak leszállott a cipőm orrára. Elvékonyult

potrohát mozgatva, felém szegezte légymerev szemeit. Lesben állott. Én sem vettem le róla szemeimet. És amint néztem fél szánalommal, fél megvetéssel, a piszkos fűreg lassan-lassan homunkulussá változott át ott a cipőm orrán. Hajszájai egyenesek voltak, mint a hernyóknak, arca sárga, szegletes és száraz, szakálla fakósovány – egész fényében piszkos. Érdeklődéssel kezdtem nézni minden mozdulatát, s kimondhatatlan hálát éreztem a gondviselés iránt, hogy engem emberré alkotott és nem ilyen csuszó-mászóvá. Mozgása azt a szándékot árulta el, hogy szívemhez vagy fejemhez emelkedjék. És elkezdett föl-felé kapaszkodni. Kínos fáradsággal jutott el egy ízben térdemig.

Útitársam figyelmeztetett: »Vigyázz, mert megmar.«

– *Ettől* nem fáj. –.

Fogait csakugyan belesüllyesztette húsomba. Én föl-emeltem kezemet, hogy tenyeremmel agyoncsapjam. Útitársam megfogta karomat.

»Meg ne üsd, mert úgy elbűdösíti a kezedet, hogy az Olt, Feketeügy és Kormoslangos együtt véve sem elegendők a kitisztítására.«

Láttam, hogy olyan, mint a poloska; ha él: csíp, ha eltapossuk: bűdös; hagytam, hogy marjon. Mikor jóllakott, kérdeztem:

»Ki vagy te?«

Én a *kitartott* vagyok« – feleié és fakó arca meglepetten vigyorgott abbeli csodálkozásában, hogy becsületes ember hozzá szólott.

»Miből élsz?« – kérdezem tovább.

»Rágódom a jókon, a tisztességeseken, és az önzetleneken!«

»Szép mesterségedet ki fizeti meg?«

»A gazdám.«

Útitársamhoz fordultam: »Miért tűritek meg ezt a férget?«

Társam így felelt: – Minket nem mar meg, mert voltaképen mi tartjuk ki. Mit tehetünk róla? itt van! Hát

nincsen-e a szallonában nyű, a gabonában pocegér, a ganédombon lótetű, a konyhán légy, a fában szú és a bundában moly? Miután nem tudjuk kipusztítani, megpróbáljuk a vele való élest. Mikor éhes, mindig akad hulladék. Minket nem bánt, miként a szarkamadár, hogy nem lop arról az ételszerről, ahol fészket rakott.

»De hátha szaporít s fajzatának nem lesz a hulladék elegendő?«

– Szaporít ez eleget. Minden héten háromszor költi ki tojásait egy részvénytársulat helyiségében. De nincsen annak semmi láttatja. Amint kibúvnak a kis fekete nyűvek, úgy el is pusztulnak azonnal. Egyetlen napi élete sincs a költésnek.

Ez a felvilágosítás megnyugtatót.

Mikor a „*kitartott*” jól teleszívta magát, lehullott lábamról, mint egy kövér kullancs.

V.

PREDEAL.

Az ember Brassóban útlevelet vált négy nő és hat férfi számára s magára veszi a személyleírások egész felelősségét. Magas bérctetőről néztem én már le mélységes örvénybe; a bivalybika már sokszor kergetett meg úgy ébren, mint álmomban; méhészkoromban egyszer a nyakamba zúdult egy egész raj: hanem ahoz fogható aggodalmat, töprengést és félelmet soha sem állottam ki, mint mikor a nők vizsgálni kezdték útleveleiken saját személyleírásukat. Jóhíszeműleg és bizonyos bonhomióval mentem a vármegye kiadójához, s adtam tolla alá a feleleteket szemről, szájról, hajról, termetről és évszámról. Gondolám: az oláhzsandárnak az úgy is mindegy.

Anna néni, Ella, Janka, Rözge. – Hány éves? Tudom is én; írjon negyvenkettőt. Pedig harmincnyolcat

kellett volna írni. Talán könnyebben elbírt volna lelkiismeretem, ha rám rakják a Bucsésd minden kőszirtjét s a tetejébe még a Királykőt a déli Kárpátok egész láncolatával, mint ezt a négy évet. Hogy is lehettem ilyen együgyű?

Haja? – Szőke.

Nesze neked Járó Kelő! Hát nem láttad, hogy olyan haja van, mint a tilolt len?

Nem tudod, hogy női társaságban a férfinak két nagyfontosságú feladata van: látni és nem látni? Aki nem tudja, hogy mit és mikor kell meglátni, mit és mikor kell nem meglátni, az álljon be professzornak egy teológiai fakultáshoz, de ne menjen kellemes és bájos nők társaságában Sinájába s főleg ne váltson számukra útlevelet.

Szeme »fekete.« Micsoda próza! Bezzeg Dózsa Dani nem így ír a Kornizs Ilona szemeiről. »Fekete.« Ezek az útlevelek olyan szárazok, akár a diurnista ebédje. Hát a szemöldök; hát a pillák; hát a metszés! Egy tintacsöpp. is fekete s mégis csak tintacsöpp.

»Haja fekete.« No bizony. Másként bánt Vörösmarty a nőekkel. »Fürtidben tengervészes éj...« Együtt a tenger nagysága, mélysége és vihara az éjszaka sötétjével, rémeivel és titokzatosságával. Ez már leírás. Így tessék a vármegye expeditorának írni, ha máskor útlevelet állít ki az Ella nagysád számára.

Miután pedig legtöbb szabad Rözgének, tehát ő kapta a legtöbb hibát. No lám, a Janka finom teintje még csak meg sincs említve, sem puha fehér kezei, sem az én nyers-selyem útiköpenyegem; aztán az én szám nem »rendes« – még a bécsi fogorvos is azt mondta, hogy rendkívül kicsiny szám van... termete »rendes«, orra »rendes,« ismertető jele »nincs.« Mindmegannyi gorombaság.

Próbáltam a társalgás tárgyát megváltoztatni. Beszélni kezdtem, hogy udvariatlanabb állomásfőnököt, mint a brassói, még nem találtam a magyar államvasutaknál; hogy kértem tizünk részére külön osztályt – nem adott;

kértem, hogy egy kocsi hátulsó osztályát jelölje ki számkra – nem tette meg; kértem, hogy kocsinkat akasztassa leghátul, hogy visszapillantásunk lehessen a predeáli magaslatról – elutasított. Mindezt pedig kértem előző napon, mikor a kocsisor még nem volt összeállítva. Hasztalan. Merev és hajthatatlan maradt, mint egy rubrikavonal. Inkább egy elcsigázott kámbiátornak néztem a Bach miniszter idejéből, mint állomásfőnöknek Baross Gábor alatt.

Mindezt és még sok egyebet próbáltam elérni. Mutogattam a tölgyesi szoros természetes défiléit; vádoltam a hadügyminisztert, hogy miért nem használja föl a szerencsés fekvést erődítési munkálatokra. Hol jött a muszka, hol állottak ütegeink, hol folyt az ütközet a legtüzeesebben; meddig terjednek a hétfalusi pörös erdők; miként szakította meg öt falu a port; mily rettentő a Pávai Vájna Elek bátyánk haragja...? és több efféle érdekes helyi momentumot ragadtam föl a társalgás új tárgyául. Célt azonban nem értem. Egy pillanatig volt csak időm lélekzetvételtre, midőn a tölgyesi honvédelmére tettem a társaságot figyelmessé. Ez is csak rövidke pillanat vala, mert alig hogy látkörünk elhaladta az emlékezetes dombot, egy édeskés hang megszólal: »pedig az én szemem úgy-e lenvirágszín?« Persze, hogy lenvirágszín, egyesülve a nef elejts mosolyával; én így is diktáltam annak a haszontalan kiadónak, de ő csak mosolygott, hallgatott, irt és nem fektetett súlyt az én költői hangulatomra.

Szerencsére jött az alagút. Szörnyű hosszú és szörnyű sötét. A csevegés megszűnik, s a szív lassabban ver. A vonat itt egy *csavaralaka* fordulatot tesz, mondám, hogy emeljem a közrémületet.

»Milyen az, édes Járó Kelő?« –

»Olyan az, asszonyom, mint mikor egy „*srófot*” csavarunk a „*muter*”-ot; megindulunk a tunel aljában, aztán szép csendesen rátekerözünk az oldalára, s itt folyvást menedékesen emelkedünk egész a tunel boltozatáig, ahon-

nan aztán a túlsó oldalon lelejtünk menedékesen ismét az aljig.«

»Ez lehetetlen; hiszen akkor a lábunk lesz fölfelé, s a fejünk lefelé.«

»Nincs különben asszonyom; ez fizikai szabály – úgy-e Ödön?«

Ödön jurista és gentry; sok az esze és mindig kész a felelettel.

– Igenis kérem, ez fizikai szabály, a tapadás törvénye.

– De hogyan, nem hullunk alá a boltozatról?

– Hát nem látott már asszonyom legyet, amint kényelmesen sétálgat a plafondon?

– Annak szárnya van.

– Hát hangyát, pókot és egyéb bogarat? A gépek ellesték a bogarak mechanikáját, s annak a mintájára készítették a predeáli mozdonyt.

Ekkor megvilágosodott.

Íme, már alatt vagyunk.

– Vigye el magát az ördög. Ha tovább tart a sötétség, még elhiszem minden badarságát.

A legjobb benne az, folytatám nevetve, hogy Ödön csakugyan elhitte és még idézte is a fizikai törvényt.

E ráfogás után általános derültség és általános megrohanása Ödön úrfinak tépték, zihálták, kacagták, gúnyolták s a szegény jurista úgy védte magát a minden oldalról jövő támadás ellen, mint egy cserebogár, mikor hangyabolyba hull. így lett feledve az útlevelek hiányossága.

Csak mikor a predeáli állomáson elkiáltotta magát az oláh zsandár: »vos passeports mesdames!« éreztem, hogy négy szempár csendes szemrehányással tekint felém, miként kánikulai meleg nap után megérzi az ember még egyszer a bérctető fái közt megszárt napsugarak leáldozó fénykévéjét. És azután következik az alkony és az éjszaka, miként számunkra következett az oláh vonatvezető és Románia.

A predeáli állomás román területen van, mert hát mi mindig úgy cselekszünk, mint az a magyar ember, aki a gőzfürdőben nem a beteg lábát dörzsöltette – kikerülendő a fájdalmat, hanem az egészségest, s aztán büszkén dicsekedett, hogy lefőzte a németet. Mi is román területre építkeztünk, hogy a magunk földjét megkíméljük az ásatás fájdalmaitól s az épületek terhétől, s ekként az oláhot úgy főztük le, hogy a román vasutak igazgatósága csak kocsitologatás címén évenként rajtunk mintegy 30,000 forintot zsarol.

De máskülönben is nagyon megérzi a magyar utas, hogy Predeálon nincsen otthon. Más szokás, más eljárás, más törvény. Keletnek minden zavara, rendetlensége, mocska és kényelmetlensége rí ki a pénztárból, a váróteremből, a kocsiból és a perron összes zugaiból.

Útlevel nélkül ma már meglehet járni egész nyugot Európát, de a predeáli állomás perronján keresztül húzott zsinórt át nem lépheted, mielőtt be nem mutatod és nem láttamoztatod útleveledet legalább négy helyen, külön a pénztárnál, hol friss jegyet kell váltani, a szolgabírónál, akit Pánczélnak hívnak és olyan hallgatag, mintha a nyelvét is páncéling nyomná, a magyar csendőrnél, aki Zetelakán termett magasra, mint egy fenyőszál, az oláh zsandárnál, aki vállrojtokat visel, mint egy francia marshall és a jó isten tudja, hogy még hol és kiknél.

Csak még ezután jön az oláh finánc.

Tudvalevő, hogy a finánc az emberi fajzat legkellemetlenebb kinövése. Nagy Béla már csak elég sima, elég finom – úgy, hogy firtlinek is beillenék, sőt leendő nagy lakását tekintve, még erdélyi mágnásnak is megjárja, de, nem tehetek róla, én még Nagy Bélán is megérezem a finánc-ízt. Hát még, aki nemcsak finánc, hanem még ráadásul – román is. Egy barompiac összes illatárját lengeti a Bucsesd enyhe szele feléd: a pálinkának, a dohánynak, a mosléknak és a hagymának egyesült illatát.

Megvizsgáltak.

Az Anti bátyánk zsebében egy félliteres üveg félig

előpataki vízzel. T. i. nem akarta kúráját félbeszakítani. Tehát: üveg; tartozik a vámtariffa B. IV. 8. tétele alá. Tehát: ásványvíz; tartozik a vámtariffa H. XVIII. 3. tétele alá.

Rözge egy kis kézitáskát vitt a kezében; a mi benne volt, azt magyarul gondolom toillettenek vagy plane necessairenek hívják. Parfümös üveg, keztyűgomboló, olló, tű, s talán egy fél előpataki kifli, vagy néhány darab Kugler-féle bonbons. Tehát: illatszer-vámtariffa C. pont; üvegnemű-vámtariffa B. pont; acéláruk-vámtariffa D. pont; serteáruk-vámtariffa L. pont; élelmi szerek, luxurovat-vámtariffa K. pont.

Izzadtunk, amint a finánc kereste és olvasta az egyes tételeket. Csak Miska kacagott, aki az Ellenzék kiadója, s ha szükség újdondásza, riportere, segédszerkesztője – vagyis en-tout-cas-ja. Ez alkalommal a társaság gavallérja volt. Felkutatott minden rózsát s jól tudta, hogy ki szereti a la france-t, ki a maréchal Nielt és ki a coquette de blanche-t.

Most azonban kacagott.

Két nagy metsző foga villogott, piciny bajusza alól. A finánc meglátta. Ahá, *csontáruk* – tartozik a tarif fa 5 pontja alá. Ebből aztán lárma lett. A finánc ráfogta, hogy hamis fogak; Miska tagadta; a kacagás sora most már rajtunk volt. Miska apellált a vesztegintézeti orvosra, ekkor kisült, hogy csak baromorvos található; Miska protestált, opponált; Anna néni nevetett, hogy sírt belé, Ödön arranzsírozta a heccet, Rözge táncolt és tapsolt, Anti bátyánk székely ravaszsággal biztatgatta a fináncot, én pedig a magyar állami méltóság megmentése okából fölkerestem Pánczél lovagot a szolgabíró, aki aztán a hivatalos rendeletek egész özönét zúdította az oláh finánc nyakába s megmentette az előpataki vizet és kiflit, az útitáskát, a keztyűgombolót és a Miska fogait, melyek csakugyan valódiak valának.

Így végződött a mi romániai vámháborúnk.

VI.

SINAJA.

Predeáltól úgy váltunk meg, mint a zaklatás kellemetlen kellemetlen színhelyétől. Mindannyian érdeklődéssel néztünk körül Romániában, melynek téliesen felöltözött katonája úgy nézett ki, mintha a foga fájna a – hegyentúlra. A »hegyentúl«: mink volnánk. Néztük a patakot, a völgyet, a házakat és embereket; megtudni, hogy váljon milyenek lennénk, ha ezekéi volnánk?

A román vasúti kocsi szűk, szegényes és ronda; minden zugából vöröshagyma-búz áradoz felénk. Igen helyes. Párisi utazók észlelték, hogy a Champs Elysés csokoládé is parfüm illattal van tele. Kinek a hogy dukál. Itt vöröshagyma.

A szemünk elé táruló tájképek jóformán semmit sem különböznek egyéb megszokott hegyi képektől. Kanyarulatok, patakok, sziklák, fenyők a felsőbb régiókban és bükkösök alatt. Itt-ott egy-egy gőzfürész, majd mészégető kemencék, amott egy gránit-bánya, később posztógyár – s mindez oly rövid idő alatt és olyan közel egymásutánban, hogy az ember első pillanatra fejlett iparú országban képzeletét magát.

Engem meglepett a munka e tevékenysége; Anti bátyám kicsinylőleg mosolygott a szomszéd igyekezetén; Bertti, ki főispánfiú létére még nem volt képviselő, pedig már elmúlt tizenkilenc éves, s ki ha lesz, tekintve komolyságát, szerénységét és szerencsés modorát, bizonyára önmagának fogja köszönhetni, úgy találta, hogy vadász területnek, mindaz, amit látunk, igen silány; Miska méltó: ezeknek katonájuk, vámhivatalaik, királyi székvárosuk, diplomatiájuk van! Ebből látszik, hogy mi vagyunk a különb urak – feleli Béla, aki mindig bírói tapintattal tér ki a politika elől, – nem foglalkozunk efféle bagatellákkal, hanem végeztetjük a dolgot a némettel. – Igen

helyes, veti oda foghegyről Anti bátyánk, – azért német, hogy dolgozzék.

Egy kanyarulat hirtelen megváltoztatta a vidék színképét. Közvetlen közelségben emelkedik fölénk a Bucsesd déli oldala. Egy darab az Alpesekből. A látást nem zavarja felhő. A kőszirt-árkokban hó szalagok csüngnek alá, mintha a bérc tündérei vásznat fehérítenének. Apróbb dombok és hegyek nem takarják el magát a tetőt. Úgy emelkedik föl hegykörnyezet nélkül, mint a Vezúv a nápolyi öbölből. Meredek, nagyszerű és rémes. A futóvilám naponta beleütődik, miként egy várfalba az ágyúgolyó. A verőfény különös optikai játéka azt a benyomást tette, hogy talán ha mutatkoznék, meglátnók e szédítő magasságban a kondorkeselyűt vagy a kőszáli zergét.

A kőszirt csipkézete, tornyai támoszlopai, kapui és élei ugyanazon álomszerű alakokat rajzolják a kedély lapjára, amilyeneket már mindenki látott, ha zavartalan lélekkel figyelte alkonyatkor a láthatár felhőit, amint ölelkeznek, küzdenek, szétfoszlanak, tömörülnek, egymást taszigálva, egymást fölemészelve, majd rajokban, mint a puszta nyájai, majd hullámokban, miként az óceán, majd egyenként, miként a geológiai idők szörnyetegei. E hegy a nagyságnak, a hatalomnak, az állandóságnak, a fenségességnek és a viharosnak szép és megdöbbentő kifejezése.

E hegy lábánál fekszik Sinaja.

Ős fenyves erdő háttérrel, zuhogó havasi patak lankás párkányzatán épült a román király kastélya. Mosolygó stylben, mely Byzantól az Alhambráig minden építészeti gondolatot egyesít magában, hogy vidám, derült, szelíd és könnyű színt adhasson a zord vadon képének. Olyan szeszélyesen néz ki e kastély a maga tornyaival, erkélyeivel, terasseaival, pálmáival, mintha egy óriás pillangó szállotta volna meg a komoly hegy tövét, hogy szárnyainak tarka himporán ezer színben törjék meg a napsugár. A homlokzat előtt hatalmas szökőkút, körülveve jól gondozott virágszőnyegekkel. A nagy terasseon daliás termetű férfi katonai egyenruhában, karján sétáltatva egy

fonyadt arcú, mosolygó nőt szétbontott hajjal, miként a vidéki színpadok Opheliái és román nemzeti öltönyben, hálószerű ing és aranyvarratú katrincával.

Ez a királyi pár. Hohenzollern Károly és – Carmen Sylva.

Az udvari életnek semmi nyoma. A kastély körül egy pár fegyveres őr, inkább csak azért, hogy tisztességesen köszönjenek az arra járóknak. A homlokzat földszinti közép mélyedésében két prezentabilis ágyú, mindkettőre büszkén fölvsve, hogy mely napon foglalták el Plevnánál a töröktől. A kastélytól ezer lépésnyire féloldali irányban, egy borsszemnyi mesterséges várom a királyi helyőrség tanyájául. S ezzel vége mindannak, ami bár halvány vonásokat nyújtana egy uralkodó udvara felől.

Jártunk, amerre tetszett. Semmi kardcsörtetés, semmi trombita, semmi vakparádé. A Schwarzenberg bécsi palotájában több a hókusz-pókusz, mint itt.

A kastély és a fenyves között levő tér: kaszáló. Néhány oláh bácsi épen kaszált, s néhány fáta épen szénát gyűjtött.

Ha a királyi pár akart volna; beszélgethet vala e munkásokkal: És a szegény napszámos az izzasztó nap hevében fölpillant, eszébe jut, hogy a prefect messze van ki az adót szedeti, a hegytető is messze van, honnan a szél felhőárnyékot küld feje fölé, de lám a király milyen közel van, megláthatja, hogy milyen kemény a kaszanyele s megtanulhatja gereblyélő lányomnak keserves dalát. És ezt gondolva, eszébe jut, hogy a király sem az esőt megállítani, sem a fagyot felolvasztani nem tudja; hogy a királynak is foga van, ami megfájulhat, keze, lába és feje van, mint más embernek; hogy a szent és sérthetetlen állapot nem óvja meg sem a gyomorgörcstől, sem a szomjúságtól, s hogy végre is mindnyájan emberek vagyunk, csak hogy az egyiknek szebb a lakása, a másiknak erősebb a karja, a harmadiknak jobb az egészsége, a negyediknek több a pénze, az ötödiknek nagyobb a családfája – bizonyos maradván, hogy ha *mi* nem kaszál-

nánk, nem lenne szénája a király lovainak, a lovak elpusztulnának s a király *gyalog* járna.

Pedig kár volna.

– Ezért az operetté-királyért?

– Nem; a lovaiért.

A többi nyolc közönséges állat Erdélyből. Tartós és ép lovak elég jó kondícióban. Hanem a négy norvég ponyt még Anti bátyánk is megbámulta, pedig az ő rabonbán őse még akkor is lovon járt, mikor még a román nemzet csak diák volt és macedón, és szláv és görög. Akár négy darab jól kisült zsemle, ugyanazzal a színnel s ugyanazon gömbölyűséggel. Kidüllett szemek, kakasnyak, bokáig nyúló fark, dús sörény rövidre vágva, a közepén fekete s két oldalt hófehér csikkal, mintha csak egy kefekötő remekelt volna végig a nyakszirten. Egyformák, mint négy tojás. E remek kis négyest a költő királyné szokta használni, ki tüntetőleg viseli a román nemzeti ruhát s tüntető utánzással finomítja az oláh nép eredetiségeit szokásban, zenében, berendezési stílusban és egész külső életében.

Ne érje ezért őket vád, hanem legyenek megdicsérve miatta. »Wessen Brod ich esse, dessen Lied ich singe.« A Bourbonok Spanyolországban spanyolok, Franciaországban franciák a nápolyi királyságban olaszok voltak. Battenberg Sándor néhány év alatt bolgár lett Bulgáriában. A hannoveri ház angol lett Angliában. Hohenzollern Károlynak román udvartartása van Romániában. így van ez mindenütt; a dinastiák mindenütt nemzetiek. *Mindenütt..?*

És különös, hogy a Károly trónja még sem vert elég erős gyökeret. A román talaj jól termi a tengerit, a búzát, a füvet de nem mutatkozik fogékonyak a monarchikus intézmények iránt. Silányok az erdői és kevés a mágása is; mert aristokratia erdők nélkül épen úgy nem képzelhető, mint polgári elem városok nélkül.

A mi erdő van, az is többnyire államtulajdon, sőt mióta Károly király civillistát kért az udvartartás királyi fényéhez s Bratianu miniszter megtagadta a királyi háztartás költségeit, e helyett egy nagy kiterjedésű földbir-

tokot szavaztatván meg az országgyűléssel – s mióta *Stör úr* a király tejttestvére és mindenese e birtokot a kormány beleegyezésével, állami erdőségekkel cserélte ki: azóta magának az államnak is kevés az erdősége s leszámítva a Ghyka, Sturdza, Floresku féle latifundiumokat, a Kárpátok erdős oldala jóformán a Károly tulajdonába ment át. A mi pedig nem az ő tulajdona, azt bírja királyi haszonvétele címén.

Stör úr pedig nemcsak tejttestvér és mindenese, hanem egyszersmind egy furfangos és életre való német is. A hegyi patakok fűrészeket és gyárkorongokat hajtnak, a fejsze halomra dönti az ősfákat, a posztványolók zakatolnak, a dynamit recsegteti a gránitszirteket, német bányászok fúrják a földet köszén után, s kitűnő mérnökök vágják az utakat keresztül a rengetegeken a petróleumforrások felé. A hiúz kivonul barlangjából, a szarvas zavarosnak találja a vizet, a medve rosszul érzi magát a málna bozóttban, a zerge felhős csúcsokra vonul. Minden meg-elevenedik; mindenütt az új élet zaja. Megjelent a fejsze, a fűrész, a kalapács; a fűrő, a véső. A gőz sípol; a kerék dübörög; a vízgát zuhog – és az erdő pusztul.

Az ország negyed részét a király látja el fával. A székely kádár, kerékgyártó, kosárfonó, zszindelyvonó bámul, hogy miért nem bocsátják be az ő abroncsát, fenyő dongáját, kádját, hordóját, csebrét, tégelyét, kerekét, jármát, taligáját, felhércét, seprűjét, szekérkassát, kosarát, zszindelyét, léccét, deszkáját Romániába. De Stör úr jól tudja, hogy miért nem kell bebocsátani. A mi gyárat útközben láttunk, az mind a király tulajdona. Egy hatalmas erdőipar van itt fejlődésben.

A közmunkákhoz szükséges fa-, kő-, cserép-, téglas és üveg anyagot csak a király telepeiről szabad vásárolni a vállalkozónak. Mert a többi rősz. Ha nem rősz, úgy is rősz. Kapnak benne hibát, ha nincs is. A királyéban pedig soha sincs hiba. S ha mégis pörre kerülne a dolog, ott a tribunal, majd igazságot szolgáltat az a – királynak.

És a brassói posztósok . . .! Még azt hiszik, hogy a vámháboru megszűntével visszaszerzik a romániai piacokat. Hiu remény. A király posztó és vászon gyárat építtetett, ő látja el a katonaságát, csendőrjeit, kórházi betegeit, rabjait, matrózait, rendőreit posztóval és vászonneművel – jó pénzért. Ő tehát gazdagszik a civillista révén, a vámháború révén, és gyártmányainak monopóliuma révén.

Azért nem tud ott meggyökerezni sem a trónussá, sem a dynastiája. Mert azt még az oláh is megkívánja, hogy a ki úr, az legyen úr, még ha király is. Ne geschäf-teijen.

A ki pedig tárcát ír, az ne untassa az olvasóját iparfejlesztési elméletekkel és erdőirtási haszontalanságokkal. Hanem tessék neki már egyszer leírni Sináját.

A vasutmenti völgybe a Bucsesd egy szűk és árnyas völgye szakad. Sinaja azon domb déli lejtős oldalán fekszik, mely a két völgyet egymástól elválasztja. A szűk völgyben van a királyi lak, a vadászkastély, a helyőrségi tanya és az istálló. A dombtetőn a kalugyerek zárdája és temploma. A domb lejtőjén negyven ötven villa, egy közfürdő, néhány vendéglő s a kopasz helyeken fenyőültetvények, íme Sinaja. Sem nem város, sem nem falu, sem nem fürdő, sem nem pusztta, sem nem tanya. A községi szerkezetnek egy hazánkban ismeretlen alakja. Nincsen se bírāja, se jegyzője, se adószedője, se iskolája, se kortesse, se járásbírāja. A badacsonyi és fonyódi hegyeket s még talán a Zugligetet lehetne éhez hasonlítani.

Néhány év előtt csak a zárda volt *itt* templomával és őserdejével. A király megszerette e helyet még fejedelem korában s a zárdában lakást rendeztetett be magának. Egy élelmes részvénytársaság megvásárolt néhány száz hold területet s villákat kezdett építeni, nem mulasztván el a kellő reklámot. Az udvar ide vont néhány minisztert, a miniszterek néhány főhivatalnokot, aztán néhány gazdag bojárt s úgy találták, hogy a hely fekvése festői, a víz tiszta és friss, a levegő egészséges – a mint hogy így

is van; felkarolták; mind többen és többen mentek s ma Sinaja a román előkelő világ üdülő és találkozási helye.

Francia bonneok, cigány szakácsok, muszka kocsisok eunuch állapotban, német pincérek zsidó állapotban, utasok angol plaiddel, oláh zenészek kegyetlen csimpolyákkal, néhány katonatiszt vállrojtokkal; csengetyűkkel és harangokkal megrakott ötös fogatok szörnyű csörömpölése, szétszórt villák francia és olasz modorban, az áltányok hűsében elhízott boérnék keletiesen lusta és banális pongyolában; francia csínnal, párisi divat szerint öltöztetett gyermekek az utakon labdázva, pitykézve, abroncsot kergetve: ennyi az, mit a sinajai életből megfigyelheténk.

Mindenben a francia ízlés vegyüléke a macedón tunyasággal.

Kitűnően készült makadámok – ez franciás; az utak szélén csalán, beléndek, szerbtövis, útilapu és mindennemű hulladék – ez oláhos. Renaissance stílusú hétel márványlépcsőzettel, óriási étteremmel, kosztümös kapussal, gyógyó lépcsőházzal, kitűnő szolgálattal, olvasó, játszó, pipázó szobákkal – ez franciás; tizenhat frankos egyszerű déjeuner, metszetlen poharak a theához, sótalan vízben főtt pontyok, melegében, ki nem vetett belekkel – ez már oláhos.

A civilizáció öleli itt át Ázsiát, A ruha finom, a modor durva. A kirakat fényes, a raktár mocskos. A Mezőség együtt a Riviérával.

Mondják, hogy Nyugattól a Keletet csak egy lépés választja el. E lépés terében épült Sinaja.

Miután Rözge fölfedezte, hogy a barack érett, Ödön fölfedezte a pizstráng belét, én fölfedeztem hogy a rhum nem rhum spritt, mint azt a mi »szolid« hazánkban árulni szokták, hanem valódi rhum, Anti bátyánk fölfedezte, hogy a »Gladiateur«-t jobb hab nélkül tölteni, mert több fér el a pohárban, Miska fölfedezte hogy új ismerősünk, a mi hölgyeink »szép« papja, a bukaresti érseki titkár, voltaképen enyedvidéki dákoromán tribun jelölt; s végre Berti fölfedezte, hogy az útlevel mégis csak hazudik, mert

a Janka lenvirágszinű kék szemei csakugyan a »nefelejts« hatásával vannak az ember fogékony lelkére: elhagytuk Sináját és pincéireit, el Predeált és fináncait, el Brassót és udvariatlan állomás főnökét és visszatértünk Élőpatakra kúrázni, panaszkodni, bumlizni és pihenni.

VII. TUSNÁD.

Tusnád úgy van, mint a híres szép asszonyok szoktak lenni: mindenki csalódik mikor meglátja. Pedig Tusnád igen szép s fekvésének nincsen egyéb baja, mint a túlságos nagy hírnév. A képzelődés felcsigázódik s az így felajzott húr mindig tovább lövi a nyilat a valóságnál. A neki vadult fantáziát nem tudja kielégíteni sem az ember, sem a természet. Egy ismerősöm tengerre vitte nejét, hogy bemutassa neki a nagyszerűt. Midőn már siktengeren voltak s nem láttak víznél s égnél egyebet, a férfi hatástelejs várakozásban kérdezte nejétől: »nos, mit szólasz hozzá?«

– *Nagyobbnak* képzeltem – felelé a nő naiv őszinteséggel.

A tusnádi utas is így van rendesen. *Szebbnek* képzelte. Váljon mi hiányzik neki a szépségből? Fenyves erdő, szikla-tömbök, hegyi zuhatag, festői kilátás, árnyas sétahely a legszerencsésebb csoportozatban. Mit nyújtson még a szegény természet a fölzaklatott képzelődés kielégítésére? Néhány lépés balra s ott megtalálható a szelíd tájkép, csendes völgy, lomberdő, lankás kaszáló, lomhán kanyargó folyó, árny és verőfény; ha pedig jobbra megyünk, Csíkmegye fensíkja terül el hullámozó kalászaival, jól rendezett és tiszta falvaival, serény és mogyoróép népével. Itt közbül, a vadon, fenséges szirtek, vakmerőn emelkedő bércek, kellemesen meleg savanyúvíz források,

distingvált társaság, tűrhető zene, szépen épült villák és jól gondozott utak. Együtt: bevégzett szépség.

A fő étterem – vagy helyesebben mondva a terített asztalok egy gallerián vannak elhelyezve, mely itt földött sétánynak neveztetik s csakugyan sétahelyül is szolgál. A közönség jelentékeny része itt végzi esteli és reggeli sétáját, belenézve az étkezők tányérjába s számlálgatva fogainkat, miközben a »rosztprádlin« rágódunk. Rész és ízetlen szokás. Nekik is rász, mivel fenyves illat helyett ételszagot lélekeznek; nekünk is rász, mivel úgy ránk bámul egy-egy román gyerek, a kinek ma bőjtös napja van, hogy kifordul a falat a szánkból.

Mert hát itt is vannak, épen mint Élőpatakon, románok; talán azzal a különbséggel, hogy az előpataki románok legnagyobb része román-zsidó, míg a tusnádiak inkább zsidó-románok. Amazok zsidók, foglalkozás szerint; emezek zsidók, állapot szerint. Még érthetőbben: ama románok úgy viselik magukat, mintha zsidók volnának; viszont eme zsidók úgy viselik magukat, mintha románok volnának. Annyi bizonyos, hogy nem szerencsés vegyü-lék. E nemzeti keresztezés – mert hiszen vérszerintiről, polgári házasság nélkül nem lehet szó, egyáltalában nem hat nemesítőleg. Mintha az oltás által úgy a törzsben, mint a galybán eldugultak volna az értékebb csatornák s a nedvkeringés csak a fattyúhajtásokat ápolná. Kellemetlenek, félműveltek, tolakodók, mosdatlanok és fukarok.

Hanem a tusnádi élet keheméit és báját nem tudják megrontani. Az ember itt nincsen egy szűk, rövid, pára telt sétányra szorítva – miként Élőpatakon, hol minden falsch: a hang, mit egy brassói fotográfus énekel, a föld, melyen járunk, mert hiszen nem föld, hanem patakburkolat, az esőléből gyűlt tó és a tó ösvénye mellé fölszurdalt nyirágseprük – mehet itt az ember napestig a Károlyromhoz; a »Ludmillatetőre«, a Csalmádra, az Olthoz, a merre a szem lát s a merre bírják lábának izmai. Nem kénytelen akarva nem akarva nézni ugyanazon sárgásbarna arcokat, ugyanazon pökdösődő román delnöket,

kiknek háromemeletes kalapja nem hagyja nyugton a szegény faágakat s hordó kiterjedésű turnúrje leszorítja a többi halandót a rendes útról. El lehetsz itt napestig békében és nyugalomban. »Hányadik a pohár? – Használ? – Hányszor?« s több efféle förtelmesen prózai kérdésekkel nem zavar itt a bizalmaskodó gyomorbeteg. Pihenő gondolataid nyugodtan szállhatnak egy lódarázs után, majd lábaid is elvezetnek egy százados törzshöz s órákig figyeled, hogy e rémes bogár, mely úgy zúg mint egy zongoraf elpattant húrja s olyan sárgafekete, mint egy bécsi kétfejű sas, miként rág a fában téli fészket magának és életepárjának. Csodálatos kitartással készülődnek már augusztban a hosszú álomra. Sürögnek, forognak, megállnak és körülnéznek, tovább dolgoznak, majd fölrebben az egyik s haragosan dongja körül a fát, ha nincsen-e ellenség közel, aztán megint vissza száll, párjához siet, csápjaik találkoznak, mintha sugdosódnának a fészek örömeiről és foly a munka tovább.

Legyek, szúnyogok, ceszlek, hangyák járnak-kelnek a műhely körül. Számba sem veszik őket. Valami titokzatos okból egy hőscincér is arra vetődik. Alig méltatják figyelemre. A szitakötő villámgyors fordulatot tesz s olyan mereven, mintha a levegőhöz volna szegezve, pillanatra megáll fölöttük: talán kérdezi, hogy nincsen-e korán a készülődés? – aztán nagyot lök magán s a gondolat sebességével cikázik tova, hogy száz ölnyiről visszaragyogtassa hártyszárnyait.

Csak mikor észrevette a dolgozó pár, hogy egy harmadik lódarázs mászkál a törzs másik oldalán s a felpatogzott kéreglapok alatt bujkálva közeledik a félig kivájt fészekhez rebtent föl a munkától mindkettő, elszállva egy irányban messzire. A leselkedő bogár-szörny azonnal fölhasználta a gazdák távozását, s rögtön bedugta a fejét a vájt lyukon, próbát tenni, hogy elég mély-e az már neki. Ebben a pillanatban, mint egy sólyom, csapott le a magasból a gazdák egyike s derékon ragadta harapófogó szájával a tolakodó idegent.

Érdekes és elszánt viaskodás kezdődött. Megérkezett a másik gazda is, odanézett, hogy párjának állapotáról meggyőződjék, s midőn látta határozott fölényét, nyugodtan látott a félbeszakadt munka folytatásához. A két küzdő lehullott a földre s ott ugyancsak szórta szárnyuk a száraz fenyő levelet. Egymásba kapaszkodva, tépve, cibálva egymást, egy eleven tűzgomolyához hasonlítottak, mely mozog, hengereg, pattog, gurul, sistereg és minden percben elpattanással fenyeget. Végre is párja segítségére ment a dolgozó fél s a vad harc ekkor gyorsan eldőlt. Mihelyt megérkezett a segély, szünet állott be, mintha parlamentiroznának s a tolakodó idegen útnak bocsátatott. Előbb mászni próbált lomhán és félszegen, de miután ez nem sikerült – két lába a csataterén maradván – nehézkesen emelkedett szárnyaira, s bús zsongással távozott a mások otthonából.

Bogaraimat naponta megnéztem reggel és alkonyatkor. Talán még most is dolgoznak és örködnek. S mi még vitatkozunk a hajlék, a család, a haza szentsége, jogai, kizárólagossága és szükségessége fölött!

Fészkünkben német katonát tűrünk. Külföldön német képviselőre van bízva érdekünk. Itt benn civakodunk, hogy mi legyünk-e a magunk otthonának urai? s elhitettük magunkkal, hogy mi ezt az otthont nem tudnók megvédelmezni!

Ne az egyetemre járjunk politikát tanulni, mert sohasem tudhatjuk, hogy *ész-jog* helyett nem *bolond* jogot tanítanak-e, hanem menjünk az erdőre, a mezőre, a bogarakhoz és a madarakhoz.

VIII. A CSALMÁDTETŐ.

A ki Tusnádon megalkuszik a bikszádi székeleylyel, fölül a lovára s nem elégszik meg kimenni a *Csalmád* tetőre, hanem még bekívánczik a *Szent-anna* tóhoz is, az nem hallgat okos emberek tanácsára. A hegy, melyet Tusnádon kezdve megmászni kell, talán járhatatlan volna, ha a tusnádi igazgatóság tűrhető hegyi ösvényről nem gondoskodik. A növényzet változatos. Málna, áfonya, szeder, eper, egres, mogyoró, fagyai és kányabozótok, nyír, bükk, nyár, fenyő és vackor-fák festői változatban, kevés erdészeti beccsel.

Erdőirtó fejsze s csemetepusztító kecske nyomai mindenfelé. Csak fatyú-hajtásai látszanak a nemes erdőtörzsenek. Színgazdag lombzatot kereső szemnek kellemes látvány; a gyakorlatias ítélet előtt szegény és nyomorúságos. Sem nem erdő, sem nem legelő. Olyan, mint a firtli a társaságban, s a küszöb az ajtóban. Sem – sem. Sem ez, sem az. A kataszteri becselő nem tudja hová sorozza. Mindenütt csak túrt, sehová sem hívott, senki által sem keresett. Az erdőben csak tengődik ez a növényzet, mert a nagy fák elveszik tőle a napsugárt és levegőt; a legelőn pedig csak alkalmatlan, mert nincsen miatta szabadjárása a nyájnak, szabadnövése a fűnek. Árnyékot nem ad, mert nem elég magas; tüzet nem ad, mert nem elég vastag. Parazitája a hegynek, alkalmatlan terhe az embernek.

Hanem kiérve a *Csalmád* tetőre, elfeledjük a zsembelődést s szívünk gyönyörűséggel telik el. Kár innen lefáradni a tóhoz.

A Rözge lova közönyösen viseli magát és elkezd legelni. Az enyém kaparni kezdi első ballábjával a földet s egész szeretetre méltósággal – lefekszik. Szerencsére huszár voltam s így nem törött a lábam a nyereg alá. Ezt a lefekvést a szegény pára később annyiszor produ-

kálta, hogy utoljára úgy ugrándoztam, mint egy voltigeur. Végre is rájöttem a dolog nyitjára, leszállottam róla, vezettem s többé nem feküdt le. Kisebb volt az ereje a terhén él. A harmadik ló, melyet ugyanazon Ella nagysád lovagolt, a kinek fekete szemeiről olyan hiányosan emlékezett meg a brassói útlevél, egészen korrekt viselte magát. Tudta, hogy alföldi amazonnal van dolga, a ki sem hegyen nem járt, se lovon nem ült ezelőtt. Olykor lerázott egy-egy erdei legyet a füléről, majd kócos farkát emelte, a míg tudta, hasonló szándékból, de külföldben becsületes jámborsággal engedelmeskedett s több hajlandóságot mutatott a lépésre, mint a futásra, s mindig kész előzékenységgel állott meg – ha úgy kívánta úrnője. Nem is mondhatnám, hogy nagyon félt a szép alföldi asszony – csak egy kicsit.

»Nézzé asszonyom ezt a páratlan vidéket!«

– Hol, merre? – volt a szorongó kérdés.

»Balra.«

– Nem látom – volt a félig kétségbeesett válasz.

»De kérem balra nézni!«

– Nem nézek én semerre – tört ki végre az őszinteség, mert én egyik kezemmel fogom a sörényt, másikkal a nyeregkápát s azt hiszem, hogy ha fölpillantok, rögtön legurul ez a ló a mélységbe. –

Hogy aztán nyugodtan nézhessünk, a *Csalmád* tetőn leszállottunk lovainkról.

Csakugyan páratlan látvány. Lábainknál a Szentanna tó, kissé balra hajolva a Mohos tó, valami lép féle a hegyek között, pásztornak és nyájnak veszedelme 2-300 holdnyi területen. Tetejét két három csillámló pont kivételével benötte a hínár; légytől vagy szenvedélytől űzött téhen neki iramodik, belesülyed előbb csülökig, majd mélyebben, az úszást akadályozza a növényzet, a sülyedést nem akadályozza a mély fenék, s a pásztor-gyermekek nélkül sír és rimáncodik, mert biz az elveszett. A Mohos tó irányában a torjai »Büdös« rémes barlang-nyílása, tovább a »Bálványos« vár romjai; még tovább Háromszék

síksága. Jiz az egyik kép. Jobbról az Olt málnási völgye és Erdővidék, aztán a Barcaság a brassói és fogarasi Kárpátokkal. Hátról Csikországnak mosolygó panorámája, festő műhelyben sem lehet szebb képet látni, mint a Csalmád tetőn. A Werner távlata nem végtelenebb s a Hildebrand színei nem melegebbek.

E tető Tusnádot hazánk legszebb nyári üdülő helyévé teszi. Ilyen kilátást nem ad sem az Űnőkő, sem a Negoj, sem a Tátra. Maga a hegy alig másfélezer méter magas, de fekvése olyan szerencsés, hogy csúcsa három szép vármegye fölött uralkodik. Két óra alatt könnyen ki lehet oda Tusnádról lovagolni – s ha jól gondozzák az utat, s néhány fordulattal megjavítják a szerpentinák meredélyeit, tekintve, hogy az árnyék jó formán állandó: kényelmes kirándulási helylyé varázsolhatják át a Csalmádot.

Egy kiosk, jégbehűtött italok, jó kenyér, derék konyha nemcsak kifizetné magát, de jövedelmező vállalat is lenne. Természetesen a kiosk birtokosságának kellene alkalmas hegyi lovakról és vezetőről gondoskodni. Külföldön lépten-nyomon találunk ilyesmire s ott sem volt publikum, a míg nem volt kényelem és hajlék.

Egy másik restauráció, tisztességes vendégszobákkal s szolid árak mellett, alant a Szentanna tó partján volna nagyon kívánatos. Hangsúlyozom: modern berendezés, jó konyha, tisztaság és mérsékelt árak. Mert senki sem szereti a piszkot és a lenyúztatást. Néhány szandolin, egy pár csónak és egy kis yacht megadná és kiegészítené a kirándulók mulatságát.

A ki egyszer oda ment, napokig, sőt hetekig maradna ott.

E három pont: Tusnád, a Csalmád és a Sz. Anna tó csodálatos gyorsasággal licitálná magához hazánk üdülést kereső közönségét. Magától értetik, hogy úgy a Csalmád oldalát, mint a tó környezetét, vagy haszonbér útján, vagy erdészeti tilalom útján, védelmezni kellene a székely fejszékétől, kecskéjétől és barmaitól, hogy az irtások kopaszságai ne zavarják meg a vidék szépségeit.

Tusnád közbirtokossága újabban 30000 frtot szánt egy meleg fürdő építésére. Helyes. De ha ők Tusnáddal modern igényeket akarnak kielégíteni, akkor vonják be gondoskodási körükbe a Csalmád tetőt és a Szentanna tavát.

Befektetés: im ez a kulcsa minden gazdasági haladásnak. Iparos, földművelő, gyáros, kereskedő, bányász – bármerre fordulunk – ha pang az üzlete, váltig ezt hajtja: nincs befektetésem. Amerika száz mértföldekre futó vasutakat épített lakatlan vidékekre; és a vasút megreemtette magának a közönséget és a forgalmat. Nincs különben ez a fürdőekkel is. A magára hagyott természet gyengén kamatoz. A tivoli vízeséseknek hírét sem hallotta ezelőtt a római utazó. Most hogy útja van, tömegesen látogatják s a mindennapos kis vonat 6-7 waggonja mindennap tele van.

Arra, hogy feltarisználja sonkát, szalonnát, kenyeret, szalámit, sajtot, bort, vizet, sőt, paprikát, ecetet, kávé, théát, rhumot, szeszt, főzőkészüléket, meleg ruhát, esernyőt, szívat és a mindennapi életnek egyéb mindennapos szükségletét: kevés ember és csak vontatva vállalkozik. De ha könnyű szerrel mehet az útnak s tudja, hogy pénzért mindent találhat; hogy a kirándulás miatt nem kell megszokott életmódjáról lemondani: akkor úgy a csalmádi kioszk mint a sz. Anna tónál levő vendéglő egész biztosan számíthat látogatókra és szép jövedelemre.

És jegyezze meg Tusnád közbirtokossága, hogy míg az ilyesmi csak jámbor óhajtás, addig az is jámbor óhajtás marad, hogy a vagyonos és előkelő közönség állandó törzsvendége legyen Tusnádnak.

IX.

A KRÁTER GYOMRÁBAN.

– Hol van az a tó, hiszen olyan közel látszott a tétőről?

– Csak ehelyt van instálom.

– Mi az az »ehelyt«? – kérdi félaléltan alföldi utitársnónk, ki midón először ment föl egy Kunhalomra, azt hitte, hogy hegytetón van, s midón először látott a püspök-ladány-debreceni útvonalon kavicsot, fölszedett néhány darabot beretyóujfalusi ritkaságnak.

– Hát egy futamodásnyira, – felelé az atyafi.

– De hallja kee, nem tudok én má' se futni, se futamodni ezen a lejtős, köves úton s ebben a forró hőségben.

»Pedig nincs nagy meleg, nagysága, csak a nap süt erősen.«

Lovainkat vezetve, lassú tempóban ballagtunk a lejtón a Szentanna tó felé, mely a természet legcsodálatosabb képletei közé tartozik.

Valami óriás, egy szörnyeteg kaszával lemetszette a magas hegy kúpját, s aztán kivájta a hegyet tölcsér-alakban, s megtöltötte félig a tölcsért kristály tiszta vízzel; a vizén felüli részt pedig beültette sűrűn bükk és fenyő erdővel.

A lázárfalvi székely fiú juhokat őriz a tó partján. Cammogva közeledik, bírálólág néz s gyanakodó válaszokat ad.

– Voltál már katona?

»Most járok a tizenkilencedik esztendőben.«

– Úgy, hát tavasszal kerülsz sorozás elé?

»A jó Isten tudja a jövendőt.«

– Van-e több testvéred?

»Elegen vónánk, ha meg nem hótak vóna.«

– Hányan vagytok most?

»Édes anyám él velemvel együtt.«

– De, ha te egyetlen fiú vagy, akkor nem soroznak be, mint öreg édes anyád egyetlen gyámolát.

»Úgy mondják a falu vénei. De ki tudja?... Sándor hé! Téringesd a fejüket a kosár felé, mingyár dél van... ha akarják ejiszen besoroznak, ha akarják, nem.«

– Mély ez a tó?

»Én meg nem mértem. Aszongyák úgy enyelné a fenyőt, hogy a köröszte sem látszanék.«

– Van-e benne hal?

»Hát még kígyó!«

– Messze van-e ide Lázárfalva?

»Az ösvényen közelebb van, mint az úton.«

– Mindennap haza jársz?

»Mikor változót veszek, hozok ki magammal puliszka lisztet is.«

– Azt mondják, ezt a nagy lyukat óriások vájták a hegyben, s úgy hordták belé a vizet az Oltból?

»Azt már én igazán nem tudom.«

– De valamit csak hallottál gróf kisasszonyról, várról, gonosz mostoháról, megcsalt szeretőről?

»Beszélik, de ejiszen nem is igaz.«

– Mit beszélnek?

»Hogy a hegytetején vár vót; de ejiszen nem igaz.«

– Hát aztán?

»Osztán, hogy a gróf kisasszony azt az úrfit szerette, aki a »Bálványos«-ban lakott, s hogy osztán a papok megátkozták a kisasszonyt; de ejiszen ez sem igaz«?

– Miért átkozták meg a papok?

»Tudj' a jó Isten. Eleget mondnak, mikor hosszú az este. Rég vót, igaz se vót.«

– Mit mondanak?

»Hát, hogy az úrfi bálványimádó volt. Mikor osztán mégis csak szerette a kisasszony, szép hódvilágon befo-gatott hat fekete csitkót egy hintóba. Azt mongyák ki-vert rézből vót a kereke. Ejiszen ez sem igaz...«

– Ne törődj azzal, hogy igaz, vagy nem igaz, csak

mondjad a hogy hallottad. Nesze ez a lúdcomb, meg ez a kenyér, meg ez a bor. Már dél van; egyél te is.

»Köszönöm, nem vagyok érdemes. Tegnap is olyan urak vótak itt, hogy még tortátát is ettek. Neköm is adtak. Édös vót... Ne várjatok a fejesre Sándor! kiáts átal János bának, hogy dogom akatt... Éccör Szeredában még Balog Elek úrnál ittam ilyen bort... Isten áldása lögyön a délebédgyükön.«

– Nos, az úrfi elment a kisasszonyhoz...? –

»Nem mönt biz a, úgy mongyák a fonóban – máskülönb en ez csak vénasszony beszéd – hanem amint hajtott vóna a tusó bércön köröszkül, hát éccöre csak megnyílt a hegy, s enyelte az úrfit lovastó hintóstó.«

– Hol, melyik bérc?

»Hát a Búdös. – A madár is leszédül, ha fölötte száll el. Még a hangya is kerüli. A taréjos kígyó (vipera) élél benne, amíg hatot számlál az embör, de a lelkes állat egy szuszantásra meghal.«

– Mi történt a kisasszonynyal?

»Azt mongyák, addig siratta a szeretejit, míg a vár fala elázott – ejjisen ez is csak olyan beszéd – osztán összedőlt; már, hogy lehessen azt hinni? – hogy osztán a högytető is elázott, beomlott s a sok könyhullatásból lött ez a tó. Úgy mongyák. Ki tudja, igaz-e?«

Sok kínunkba került, míg ezt a históriát kibetűztük a gyanakodó és szófukar székely suhancból. Minden kérdést megkerült és soha egyre sem válaszolt egyenesen.

– Hány juhot fejtek?

»Én a meddőkkel járok.«

– Jó termés van az idén falutokban?

»A tavalyi jobb volt.«

– Mennyi adót fizetsz az anyád birtoka után?

»Amennyit kérnek. Most is hátralékban vagyok.« Nem minden ember tud az ilyen válaszból kiokosodni. – Mikor aztán nem zaklattuk tovább, lehasalt a mohos pázsitra s különös érdeklődéssel hallgatta abbéli beszélgetésünket: hogy mi most egy kiégett kráter gyomrában

vagyunk; hogy e tölcsér nem egyéb, mint egy hajdani vulkán torkolata; hogy a tóvize az itt levő forrásokból, a lehulló esőből és hóból veszi táplálékát; hogy a közeli »Büdös« (kénbarlang) nem egyéb, mint a megerőtlenített tűzokádó lecsöndesült működésének egyik szelelője; hogy a másik szelelő a málnási kéngáz, a harmadik a hatolykai, a negyedik a kovásznai »Pokolsár«, mely még most is lobog, hánykolódik és dübörög. Erre a beszédre nagyokat nézett a székely s szenttül hitte, hogy csak ámítjuk. De mikor látta, hogy a követ lávának, a törmeléket hamunak, a kőforrást láva-folyamnak nevezzük, s színük és testjük szerint kezdtük megállapítani, hogy ez itt vas, ez kén, ez homok, az ott kvarc, ez itt csillámpala: (akkor már keresztet vetett s magában suttogva, hogy »minden jó lélek dicséri az urat,« csendesesen fölemelkedett puha fekhelyéről s alig észrevehető lassúsággal oldalgott el.

Pedig nem bolondság. Amit most látunk a Vezúv oldalán, ugyanazt látta itt a barlangi medve, ha erre keresett prédát, vagy a pterodactylus, ha rettenetes szárnyai erre röptek vele. A különbség mindössze száz vagy kétszáz ezer esztendő. Csekélység abban az életben, mit a kövek élnek s a földrétegek jelölnek. Némely helyen még mutatja a trachit, hogy miként folyt, tekerőzött, torlódott és hullámozott a híg láva. A törmelék pedig szakasztott mása a Vezúv hamujának. Még meleg is, ha nagyon süti a nap.

A kecske kövéreket harap a fenycesemete új hajtásából; vezetőnk egy korhadtt törzs kiálló gyökerére hajtva fejt, nyugodtan alussza az igazak álmát; két pásztorgyermek fürödve mossa a túlsó parton fehérenmüjét – a távolság megszűri a képzelet tarka szitáján – s mi najádokkal, syrénékkel és tündérekkel látjuk benépesítve az erdők árnyát és a víz tükörét. Egy juhász kürtje megszólal, a hangot átveszi a bérckoszorú és forgatni kezdi a tó fölött, mint egy örvényben; egy nagyfejű tücsök meglepő bizalommal helyezkedik el mellettünk, első lábait

összeméri, mint a kipróbált művész a nyirettyűjét a hegedűjével és büszkén adja tudunkra, hogy annak az ősvilágnak, melyről ez a hegytölcsér és ezek a kövek szólnak, ő volt a zenésze, s mikor még nem volt madár, hogy énekeljen és nem volt ember, hogy egymást lelőjje és nem volt ló, hogy nyerítsen, – mert tüdejük nem bírta volna meg az éleny nagy tömegét – és hallgatag volt a természet a maga halaival, csigáival, rovaraival és hullóival: hogy ő akkor is élt és egyedül képviselte a mindenség zenéjét a tengerek háborgása, a dörgő felhők villámai és a vulkánok kitörései mellett.

Visszatérünk Tusnádra.

A közzongorát még mindig verte valaki. Tegnap is ez az étude kínozott. Holnap is ez fog kínozni. Valóban: egy zongoránál csak kettő lehet alkalmatlanabb. A tücsök nótája sem volt ennél egyhangúbb. De az legalább régi volt. Itt azonban egy friss és mosolygó leányka ízlését és fülét rontotta meg valami vuklis gubernánt.

IMITT-AMOTT.

I.

ELŐSZÓFÉLE.

Hegyek között születtem; kertünknek háromnegyed része fölmászott a temetőoldalra; házunkkal szemben párolgva jósolta a medárdusi esőzést Qalath-hegye; a nap minden reggel a Kopasztető mögül bujt elő s alkonyatkor a Fodor-hegy árnyékolta be kis falunkat. Gyermekéveim első önállósága abban nyilvánult, hogy kakukszóért, varjútojásért és édes ordáért megjártam e hegyek pázsitját, vackorfaját és esztenáját

Mindenkinek van valamely bolondsága; legalább én nem ismertem meg »egyéniséget«, akiben a »hóbort«-nak egy nemét meg nem találtam volna. *Egyéniségről* beszélek és nem művesnapri emberről; azokról, akik szeretnek a maguk lábán járni s nem másolgatják a félénk lélek töprengő utánzásával a mások gondolatait és cselekedeteit mindenben és mindenkor. Rájöttem, hogy ezen elmélet alapján én is egyéniség voltam gyermekkoromban. Nekem is volt egy hóbortom: a hegymászás. Görbe vidékünknek egyetlen csúcsa sem volt, amelyre föl nem mentem volna minden cél és ürügy nélkül. Csakhogy menjek. A sükei Rez, a Nagy völgy teteje, a Szarvasfejtő sokszor elmélkedhettek, hogy ez a gyermek váljon, mit keres itt, miért szedi le füveinket és virágainkat, miért vizsgálja a csillámló homok-szemet, a hangyák ösvényét, az apró mohákat és az elterülő tájat? Magam sem tudtam miért. Csak néztem és fájt látnom, hogy a *Firtos* még magasabb ezeknél. Oda vágytam tehát, itt aztán ar-

ról győződtem meg, hogy a *Hargitához* képest a többi csak dimb-domb. Sokáig nem lebegett előttem más utazási cél, mint a Hargita; minden oláhfalvi deszkástól megkérdeztem, hogy járt-e a Hargita tetején? s miután mindenik járt, tehát mindenik iránt a csodálásnak egy bizonyos nemét éreztem.

Gondolom, Kant mondja: »was man will, das kann man.« Eljutottam végre a Hargitára is, de mint mindenütt, úgy itt is csalódtam, mert a csiki, fogarasi, naszódi havasok még magasabbak voltak.

Ekkor abban hagytam a hegymászás hóbortját. Csendes lemondással vonultam előbb a szántóföldek, később az »Ellenzék« barázdái közé. Hóbortomat bízam a madarakra, s zerge-vadászokra és a pásztorokra, s lelkem vágyódásának égő zsarátnokát hamuval földte be az a lávatómeg, mely Magyarország közéletének vulkánjából nemcsak a tölgyeket éri, hanem a magamféle fűzfabokrokat is. Lemondásom azonban csak látszólagos volt. Valahányszor odahagytam az iroda porzóját, mindannyiszor megéreztem kinn a szabadban az őstermészetnek egy ismerős fuvallatát, mely fölkavarta a hamuréteget, s felszínre hozott a parázsból egy-egy meleg szikrát. Nehezemre esett kibékülni azzal a gondolattal, hogy én hazámat mindig csak alulról fölfelé lássam, mint egy imádkozó gyermek. Óhajtottam már egyszer felülről is látni, megtudandó, hogy miért tanúsítanak iránta annyi ridegséget, közönyt, olykor ellenszenvet azok, akik születésüknél fogva mindig csak *fölülről* nézik szegényt? Hadd lássuk, minő levegő van ott, hogy ez nem leheli a kebelbe nemzeti multunk dicső hagyományait? Hadd lássuk minő talaj az, mely nem terem a hazaszeretet részére örökzöld lombokat?

De csak elmaradt a teljesedés. Húsz év óta győzi le vágyamat a lemondás s át kelle látnom, hogy a földi boldogságnak nem feltétlen kelléke, egy *sajátkezűleg* tépett alpesi rózsa kabátunk gomblyukában.

REKETTÓ.

Ismeretségben lenni Somkerekki Gusztáv főerdésszel ez annyit jelent, mint ismeretségben lenni egy előzőkeny szakemberrel, aki jó baráti szolgálatait gavallérosan teljesíti.

»Vágyom ama kék hegyekre« – mondok egy alkalommal.

– Hát gyerünk – felelé ő azon emberek gyors elhatározásával, kik mindig keresik az alkalmat, hogy másoknak öcömet szerezzenek.

»Magammal vihetem e Rözgét?«

– Hogyne; sőt inkább! Az út jó, az idő szép, a hegyi lovak megbízhatók.

Utunk telve volt illattal, bájjal és – kősziklával.

Én már harmadszor járok erre Rekettóig. Rekettót már ismeri a világ, miként ismeri Villafrancát, hol császárak találkoztak kézszorításra, és amiképen ismeri a Rubicont, hol Cäsar eldobta a kockát. A kálvinista státus történetének epochalis nyomai vannak: Bécs, Line, Szatmár. Vérrel irott szerződések földik e nyomokat. Most egy új nyomra akadunk: Rekettó-erdészlak, hol a status hallhatatlan oszlopai I. Viktor, V. Béla és III. Sándor törvényt írtak, miként Mózes a Nebo hegyen és Solon az olajfák húsében. Harmadszor járok itt, de harmadszor is érzem a szent borzongást, mely kegyeletes szívemet áthatja a világ események színhelyein. A Forum Romanum, az Akropolis, a Tuilleriák, a Westminszter-hall és – Rekettó erdészlak. Érzem magam körül a Nagyok árnyait, kik vállaikon hordják az időt s ujjaikkal megjelölik az újkorszakot.

Pompás pisztrángos ebéd után, tovább indultunk a Hidegszamos forrásai felé. Stanley, Livingston s legújabbban gr. Teleki Samu forrásokat kutatnak Afrika belsejében. Mikor az ember ismeretlen helyen jár, azt hiszi, hogy fölfedezéseket tesz. A csillagászati méréseket épen

úgy megtettük, mint – gróf Teleki Samu; a forrásokhoz pedig épen úgy nem jutottunk el, mint Livingstone.

Egész oldalakat láttunk letarolva és beültetve, fenyvessel benöve, sziklával kirakva. Lépésről-lépésre a kultúra nyomai. Már Rekettnál fenyőiskola lepett meg; tíz hüvelyk távolságú barázdákban, sűrűn zöldéit az erdei, a jegenye – a fekete – a vörös és a lucfenyő. Az elpusztított oldalak részint ezen iskolából ültettetnek be, részint fészkek útján – mindenik fészekből öt-hat, magonc bujt elé. Százhúsz év múlva vágható erdő lesz belőle; addig várunk kell. A kezelés pontos, a fölügyelet éber, az ellenőrzés kitűnő. Az állami erdők itt nyolcvanezer holdat foglalnak magukban s az üzemterv szerint százhúsz fordulóra van az egész beosztva. E szerint évenként hatszászhatvan hold jön vágás alá s minden vágás százhúsz év alatt fog ismételtetni.

Aki ismeri a Kárpátok hegyformációját, az jól tudja, hogy minden láncolat patakokból, s az ezek által képzett szédítően meredek oldalokból áll. E meredélyek a legtöbb helyen járhatatlanok, részint a sziklák, részint a viharokban kidüledezett óriás törzsek miatt. Olykor megmászhatatlan torlaszok képződnek e rengetegben a kidőlt fényükből; az ilyen torlaszt a székely igen találóan »vész«-nek nevezi s feléje sem menve, évtizedekig várja, míg beáll rajta az enyészet s rothadó törmelékéből új élet keletkezik. Az erdészek vasból készült talpot kötnek csizmájukra; e talpokra erős vasszegek vannak alkalmazva, melyek lehetővé teszik, hogy az ember, a csuszamlás minden veszélye nélkül egyik törzsről a másikra ugorjon.

Nekünk jó utunk volt. Mintegy nyolc kilométert szekéren tettünk meg; a szekérút végeztével lovakra ültünk és jól készített hegyi ösvényen, biztos hidakon mentünk föl a facsúsztató csatornáig. E csatornák a patakok medrében vannak elhelyezve, több kilométernyi hosszúságban, felfogják a vizet s az oldalokról levágott ölfát irtózatossal sebességgel szállítják a nagyobb vízbe, végre a Szamosba egész Kolozsvárig, mintegy hét mértföld távolságra.

II. A DOBRINON.

Az úsztatóktól visszatértünk Rekettó-ra, honnan másnap reggel lóra ültünk, hogy megtekintsük a gróf Andrassy fészket a hesdái havasokban.

Két és fél órai lovaglás után – mindenütt csinált hegyi ösvényen fölértünk a Dobrintetőre. Időnk szép, kedvünk jó, lovaink megbízhatók, étvágyunk erős, borunk pompás és festői kilátásunk a belényesi, bihari, abrudbányai havasokra, a Szilágyi Meszesre és a Mezőséget ellepő halmokra. Lábaik alatt párszáz lépésnyire erdei tanya, egy L alakú sveici emeletes épület, egy istálló, egy lakás vendégszobákkal, egy cselédlak konyhával és egy erdészlak. Mindez szétszórva egy forrás mentén, tarkázva .fenyőcsoportokkal, utakkal és száradásra kiterített fehérneművel.

Ez az Andrassy Gyula gróf hesdái fészke. Itt lakik néhány év óta minden nyáron. Vendégeket fogad, vadász, lovagol, sétál, olvas francia regényt és angol szemlét, tanulmányozza a Bismark életét, épít uszodát és halastavat az említett forrás mentén s bizonyára naponként rájön arra a gondolatra, hogy vajmi nehéz országokat kormányozni, mikor e kis forrás kis patakját sem tudá a tónál úgy elzárni, hogy a zsilip teljesen fölfogja a vizet.

Ez érdekes telepen minden meg van hagyva a maga ösvadságában, kertésznek, mesterséges gyepnek, virágágyásnak nyoma sincs. A legelésző libák épen úgy gágoknak, mint más közönséges halandónál; a jégveremhez vezető út épen olyan fárasztó, mint a többi hegyiösvény; a kedvenc hátiló, egy hófehér arabs paripa cövekhez van kötve hosszú pórázon, s az erdei legyek, nem respektálva azokat az emlékeket, melyeket e szép állat a szultán istállójából hozott magával, nyakát és farát épen olyan véresre csípi, mint a mi mokánlovainkét.

Miért tagadnám, kíváncsi voltam e telepre. Azt hittem, kulcsot kapok ahhoz a rejtélyhez, hogy váljon a kifáradt bölcs jött-e ide pihenni, vagy a megunt diplomata keresett visszavonulást? – Vizsgálódtam.

A főlépcsőnél egy komornyik jelent meg fekete frakkban, fehér nyakkendővel. A közlekedést a legközelebbi faluval, honnan baromfit, veteményt, zsírt, tejet, vaját és egyéb aedibillét szállítanak, négy szamar tartja fenn, mindig állandó útban lévén. A posta mindig nagy, temérdek, újság Európa minden tájékáról. A vendégek szívesen látatnak, A dróttal bekerített szarvaskertre nagy gond fordítottatik. Vadászati bérletet tart évi hatszáz forinttal a szomszéd állami erdőségben is. Fiaitól megkívánja, hogy vele legyenek. Cselédsége oly nagy, mint akár Terebesen. Itt-ott az erdőségben, jól kiválasztott helyeken vadászlakok emelkednek, fegyverekkel és minden kényelmi eszközökkel ellátva. A nehezen járható helyeket jól kivájt vadászösvények hálózják be – más emberfiának sétányul is jól fogna.

Vegyük mindéhez az építési hely kiválasztását. A Dobrina orma amphitheátrális kanyarodást tesz; pár száz lépésnyire az oromtól, a kanyarulat központjában emelkednek a telep épületei. Az épületek fölött egyik irányban sincsen fa, még bokor sincs; a kilátás tehát ezen irányban egészen szabad föl a fellegekig, s azontúl a csillagokig. A telepen alól erdőségek, de annyira alant, hogy a legmagasabb fenyő keresztje sem ér túl az emelet erkélyén; az ember a fenyők fölött lát el a messzeségbe, mint az árbocról a hajós a hullámok fölött. Nem tehetek róla, de nekem az egész telep egy óriás pók fészket juttatta eszembe, mely sarokba húzódott és prédára les.

Mindez nem egy kifáradt bölcs tanyája, hanem a meghúzódott viadoré, a ki talán elsikamlott a parketten, s petyhüdtnek indult izmait az égő napsugárban és a zúgó viharokban új küzdelemre edzi. A lemondó magabizáltságnak nyoma sincs itt. A ki itt lakik, az élni, tenni, parancsolni akar. Láttatni szeret még búvóhelyén is, és látni

akar keresztül a hegyeken le a rónákra és be a városokra. Hatvanezer holdnyi területen válogathatta ki nyári lakásul a temperamentumának leginkább megfelelő helyet. Vakmerő sziklafalak mögé húzódhatott volna, feledni embert és társalogni a villámokkal; elrejtőzhetett volna rengeteg sötét árnyába; édes nyugalomban cserélve föl a világ zaját a vízesések zuhatagának örök morajával. Nem tette. Ő nem elvonult, csak megvonult. A hegy ormán közlekedő útja van a hegylánc szétszórt falvainak Kolozsvár felé. Mindig látja ablakából a deszkás szekereket, a nyáját hajtó pásztorokat, a túrót, cseresznyét, málnát, szedret, szenet szállító oláhokat – látható, hogy csak nyaralni jött ide . és nem elmélkedni. E környezetben nem észlelhető sem a lélek mélysége, hogy megdöbbenjünk, sem a szív kimerültsége, hogy rokonszenvet keltsen.

Egy francia úr lakása ez a XVIII. századból vadász-lakkal, parkkal, tavakkal, sziklával, patakkal, szarvassal, őzzel, paripákkal, konyhával, legelővel, pisztránggal, utakkal, kőbányákkal, úszatókkal, nyájakkal és kutyákkal – egy francia úré a ki csak ura meghívására vár, hogy helyét ismét elfoglalja a Tuillériák valamelyik szárnyában.

Vadászati joga a bérlettel együtt tizennégy négyszög mértföldre terjed; e területen az ő engedélye nélkül egy puska el nem süllhet, egy kutya nem csaholhat, egy őrtűz meg nem gyúlhat Ő a hesdati, magurai, mariseli, dobrini és vurvului erdők ura és kormányzója.

– Három farkas a napokban egy éjszaka huszonnyolc juhot ölt meg amaz esztenán – mondja nekem egy kíséretünkhöz tartozó erdővéd.

– Hát a juhászkutyák? – kérdem bámulva.

– Juhászkutyát nem szabad nekik tartani, nehogy a gróf vadait, császármadarait, vizsláit és kopóit elzavarják.

– De hiszen ez nem a gróf területe, ez az államé.

– Mindegy; ő tartja haszonbérben a vadászatot s a kerülőknek és vadászoknak parancsuk van, minden juhászkutyát lelőni.

– És a kár; kié a kár? – kérdem álmélkodva.

– A kár, az a juhos gazdáké vagy a juhászoké a szerint, a mint egymásközt megalkudtak.

Huszannyolc juh egy éjszakán. Gróf Andrásynak ez *semmi*. Annak a szegény pásztornak *minden*. Ezt az állapotot a vadászati törvény biztosítja a sportembereknek. A nemes gróf bizonyára gondosan ügyelt arra, hogy pisztrángos tavába *csukát* ne tegyenek. Az emberi ész így kísérti meg az egyensúlyozást az erő és a gyengeség, a jog és kötelesség, a támadás és önvédelem között. Arra is nagy gondja van, hogy rókák, farkasok és medvék kipusztítassanak vadászterületéről, mert a róka megeszi a vadpávatojást, a farkas fölfalja az őzet, a medve szétmargolja a szarvast.

A magyar parlamentnek, midőn a vadászati törvényt meghozta, nem jutott eszébe, hogy az emberek között is vannak csukák, rókák, farkasok és medvék.

III. SOMKERÉK.

Az ember felhúzza hegyi bakkancsát, felgombol *ty* pár kamáslit, nyakába akaszt egy szivartáskát, szíjakra köt egy angol plaidet és egy Jäger pokrócot, zsebre rak egy stratégiai mappát, elbúcsúzik a szerkesztőségéből, megissza theáját s így szól Rözgének:

– Izenjünk át Simon Kálmánhoz, hogy mi készen vagyunk.

Mindez reggel 7 órakor történik. Ha 6 órakor történt volna úgy is csak azt a választ kapjuk a Nagymama öreg gazdaasszonyától, hogy »Kálmán úrfi már rég kiment az indóházhoz.«

Ebben az izenetben megvan írva egy emberi jellem egész sorsa. A vonat 874-kor indul és ő már az indóháznál van 6 órakor. Mondja meg nekem valaki, hogy

nem született mameluk-e az, a ki 9 negyedórát várakozik a Szamosvölgyi vonatra. Egy radikális szélsőbaloldali csak akkor kezd a pakoláshoz, mikor a szamosvölgyi vonat már füttyöl s akkor is – elkésik. Egy tizenhárompróbás mameluk 9 negyed órával előzi meg a vonat indulását és mégis megtörténik vele, hogy – nem marad le.

Mikor a harmadikat csengették, Rözge már bent ült a kupéban, én vizsgáltam a kávéőrlőt, mely derekasan kinőtte magát – cséplőgéppé, Kálmán pedig, a miként az egy egyhangúlag megválasztott vasúti igazgatótanácsoshoz illik, beszélgetett a főnökkel.

Mint mondtam, a gép megnőtt, a vasút megnyúlt Besztercég s velük' együtt nőtt és nyúlt Báró Bánffy Dezső is. Mikor csak Deésig járt a vonat: főispán volt; mióta Besztercég jár: kormánybiztos; ha majd egyszer megnyúlik Nagybányáig ki tudja? az ördög nem alszik; br. Kemény Gábor egy vasutat sem épített s mégis közlekedési miniszter lett: gr. Bánffy Béla csak egy orgonát csináltatott s mégis a közlekedésügyi bizottság elnöke. Az ember soha sem tudja »wo liegt der Hund begraben.«

Válaszúton, Iklódon nagy pusztítást vitt véghez a közelebbi felhőszakadás. Igazán szánalom volt nézni a br. Bánffy Ádám szép ültetvényeit. A közlekedés – bár a töltés megvolt rongálva s egy hídnak még a pora sem maradt, átszállás útján, kellő eréllyel biztosítva volt. Minden háborúság nélkül értünk így Deésre, a mustramegye fővárosába. Minden jó volt itt, csak a kenyér nem. Mindjárt gondoltam, hogy e jól igazgatott, kitűnő utakkal ellátott; bámulatosan fegyelmezett, magyar színű községtáblákkal feldíszített vármegyében nem érezhetnek a lakosok egyébben hiányt, mint a – mindennapiban.

De nem panaszklok és nem akadékoskodom. Volenti non fit injuria. Ezek az emberek 35-70 percent pótdadót fizetnek és örülnek rajta, hogy őket br. Bánffy Dezső kormányozza, Úgy látszik, nekik van igazuk. A megyében rend van, az állam magyarsága minden téren kifejezésre

jut, a galíciai zsidók mód nélkül elvannak szaporodva, mezei kihágásokról nem panaszkodik a birtokos, a megelőlegezett napszámosok kérlelhetetlen szigorral hajtatnak munkakötelezettségük teljesítésére, a cselérendtartásban kellő védelmet kap a gazda, vármegyéjük hosszát vasút szeli át, a nemzetiségi mozgalom el van fojtva, nemessége, keresztje, ordója és rangja van, a ki erre vágyik, a tisztviselők ellenőrzésével nem kell bajlódniok, mert azt elvégzi személyesen a főispán, a kit szeretnek, tisztelnek és félnek. Semmi kívánni való nincs e megyében, csak a szabadság – ezt pedig nem kívánják. Meg vannak elégedve a járommal, mint Don Cäsar de Bazanban az öreg marquis a feleségével. Ne zavarjuk őket, ha nekik így is jó. Talán nekik van igazuk. Én csak arra kérem az »Ellenzék« szerkesztőjét, hogy hagyja meg a „*mustrámégye*” elnevezést, de ezentúl ne gúnyos értelemben használja, hanem komoly értelemben. Mert a gyors intézkedésekben, a szigorú fegyelmezésben, a tiszta kezelésben, a rendben, az iskolában, az utakban és az – engedelmeskedésben valóban *mustramegye*.

Eközben elhagytuk Kolozsvárt, hol gr. Teleki Döme szövögeti a jövő télire a kitűnő Mutterviceket és szárnyakra érdemes bon-mots-kat; meghaladtuk Bacát, melynek szép új kastélya üresen áll, mivel a rege szerint arra van kárhoztatva, hogy a ki beleköltözik, azonnal meghaljon; megtávcsoveztük a csicsói három tornyos gerincet, honnan országghírű malomkövek kerülnek elő és megérkezünk Somkerékre, hol házi gazdánk szívélyessége, vendégszeretete, úri kényelme és jó konyhája, szelíd humora és páratlan zongorajátéka feledtetett deési kenyeret, adminisztratiót, politikát, vasúti dübörgést, szélbali zsémbelődést és Bánffy Dezsőt. Nem. Ezt még sem. E nevet dicsoítani hallja az ember a Sajó csendes vizében, a bércek fuvallatában, a kaszapengésben – mindenütt a hol csak bizonyosságot tehet Simon Kálmán az ő becsületes és önzetlen hűségéről.

A ki a Sajó felől átúszott a parkba, estefelé ilyen triót hallhatott a teraszról:

Rözge: Nem bánom, csak két napnál tovább ne tartson.

Kálmán: Jól van, legyen két nap.

Én: Helyes. Két nap. Egy nap megyünk, egy nap jövünk – ez nem számít, két nap ott ülünk.

Kálmán: Nem tudom az utat Csépan felé, Besztercének menve pedig nagy kerülő.

Én: Sebaj. Itt a mappa. Ide figyelj: ez itt a tanyád, balra az erdő, közbül az út, jobbról marad a Sajó, balra betérünk Balázsfalvának; ez itt egy küpü, emez a legelő sövénye, a templomot megkerüljük; ez az út Törpénybe visz, ama viskónál eltérünk, ha nehéz a kocsid, leszállunk a hegyen, Rözge majd virágot szed, ebben az erdőben ihatunk egy korty pálinkát . . .

Rözge: Mindig csak pálinka; magukat egy mappirozó tiszt még lefesti valamelyik forrásnál egy kulacs pálinkával.

Kálmán: A pálinka télben melegít, nyárban husit, útban erősít, otthon elaltat.

Unisono: Holnap villásreggeli Naszódon, ebéd Szentgyörgyön, vacsora Dombháton.

És úgy történt.

A naszódi vendéglőben egymás mellett feküdt egy n.-szebeni Tageblatt egy Ellenzékkel. Nem marakodtak. Mindketten féltékenyen néztek egy másik asztalra, hol a Tribuna heverészett. Betűi úgy villogtak mint egy vadállat karmai.

VI. DOMBHÁT.

Sem nem »domb«, sem nem »hát«, hanem egy kies völgyfenék Naszódától föl huszonöt kilométernyire, a Nagyszamos partján, fenyvesek tövében, néhány házzal, egy vendéglővel, a Bethlenek büszke kúgyójával és halvány aszszonyokkal. Amolyan erdélyi fürdő, mint a többiek. Aki egyben járt, mindenikben járt. Valamennyinek *csodatevő* vize, drága konyhája, kényelmetlen lakása és panaszkodó közönsége. Gyógyrend – sehol; étkezési rend – sehol. Az ember iszik, fürdik, sétál – istenszámában és meggyógyul – istenszámában.

Aki erdélyi fürdőben járt, az jól tudja, hogy megérkezésünk Dombháton esemény volt. Kik vagyunk, miért jöttünk, meddig maradunk, hová megyünk, honnan jöttünk, ki volt a nagyapánk, mennyi pénzünk van – – mindez két negyed óra alatt tudvalemű dolog. A harmadik negyed-órában már mi is ismertünk mindenkit.

Rözge elemében volt, mert fogadhatott; Kálmán is elemében volt, mert »auffirolhatott«; én is elememben voltam, mert terveket csinálhattam az Ünökő megmászására.

Mikor hármacskán maradtunk. Rözge a következő jelentést tette benyomásairól:

»Ez a Fejérváry Károly meglepő természetességgel vegyíti magában az értelmes *táblabírót*, a modern *mamelukot* és a szókimondó *szélbalt*. Olyan egyszerű, mintha 48 előtt élne (ez benne a táblabíró vonás), olyan jóhiszemű, mintha az egész kormányzás csupa Deák Ferencekből állana, (ez benne a mameluk vonás) és annyira magyar, hogy egy szál karddal és egy ezred honvédhuszárral ma is neki menne a muszkabirodalomnak – (ez benne a szélbali vonás). Nem várnám tőle, hogy elejtett zsebkendőmet fölvegye, de komoly veszély idején rábíznám az életemet. Azt

hiszem, *fél* kézzel eszik, de barátságát bizonyára *két* kézzel adja.«

– Talpraesett jellemzés – vágék a Rözge szavába. Ha színműíró volnék, vázlatul használnám egyik alakomhoz.

»Fejérváry Jenő – folytatá Rözge – kedves és udvarias fiatal ember. Társalgásán látszik az iskolázás, mozdulatain látszik a huszártiszt. Jó anyag a haza szolgálátára, ép úgy mint családalapításra.«

»Herczeg Zsiga – – milyen kár, hogy ez az ifjú nem hetyke. Ha feszes, pattogó, kevély és hányaveti volna, ő lenne a legszebb sátoros cigány, a kit valaha láttam. Szemeiben mélység, modorában komolyság, „egész lényében szenttelenség. Ha nem lenne törvényszéki jegyző, azt hinném róla, hogy blazírt; de így a reménységnek igen hosszú létrája él benne föl a kúriai bíróságig.«

– Nos, és Kirschner? kérdezé Kálmán, csalogatva a szót Rözgétől.

»Kirschner . . . ? Ha én Németországban élnék, azt tenném a mit Kirschner György itt teszen. Szeretném hazámat, nem kérdezve, hogy anyám minő nyelvet beszélt. Kirschnert a szász faj adta a magyar államnak; megtartotta fajbéli előnyeit, munkás, SZÍVÓS, természetimádó s elsajátította tőlünk magyaroktól azt a kötelességérzetet, hogy a hazán nem csak táplálkozni lehet, de azt fõntartani is kell«.

A kegyes olvasó ilyenformán már ismeri a tegnapról Kálmánt, most Rözge után megismerte a két Fejérváryt, Herceget és Kirschnert, engem már ismer jártomban-keltomban s hogy teljes legyen a kép, még csak Rözgéről kell felemlíteni, hogy ő az »alkonyórák« édes képe, az én szép álmom, az én jóreggelem, másnak a Senki, nekem a Minden; egy kis oltó galy, melyet szívemben ültetett a gondviselés, hogy általa a vad törzs megnemesbüljön.

Tehát heten valánk, a kik elhatároztuk, hogy megmásszuk az *Ünőköt*, a naszódi, mármárosi, galíciai és bukovinai Kárpátok legmagasabb csúcsát. Teteje kopasz, s

az átvonuló felhők villámai homlokán zúzódnak szét. Érdél hegyei között csak a Negoj és Bucsezd nyúlik magasabbra, a Retyezát és Szurul már törpébbek, a Czibles és Henyul varjűfészkek a sastanyához képest.

Az első napot trainingre használtuk. Átmentünk Rodnára, a Válézsínulujba, a kohóhoz, fellovagoltunk az Ördögszorcsba, megmáztunk egy kegyetlenül meredek hegyet, politizáltunk. Molnár Antival, a ki családotól ide menekült a fenyőkhöz; megtudtuk, hogy a rodnai ólombányákban, zúdáknban és kohóban mintegy 500 férfi dolgozik, havonként átlag 25 frtnyi keresménnyel. Elmentünk a rodnai államiskola mellett s helyén valónak tartom följegyezni a következő tapasztalatokat az erdélyi kulturegyet figyelmébe:

V.

RODNA.

Rodna egy magyar, tót és német bányatelep, s az ember úton-útfélen hallja az ilyen családneveket: Kerekes, Nagy, Bolgár, Kenyeres, Kertész, Hammerschlag, Gross, Schuster, Grünau, Pavlek, Wraszki, Pogácsnik, Banovszki. Majdnem kivétel nélkül római katolikusok. Ha kérdjük, hogy melyik nemzetiséghez tartoznak, egyhangúlag felelik: magyar vagyok. Csakhogy *nem magyarul* felelik, hanem oláhul. Anyanyelvükből egy szó nem sok, de annyit sem tudnak. Se magyarul, se németül, se tótul.

Évekkel ezelőtt egy derék, hazafias bányanagy – gondolom Mihálovicsnak hívták – a tanfelügyelővel kezett fogva, állami népiskolát állított Rodnára. Az oláhul beszélő szülők örömmel látták, hogy gyermekeiket megtanítják arra az édes nyelvre, mely nekik immár csak apáik hagyatékában s a leveles láda egy-egy *Írásában* élt. A három-négy éves tanfolyamból kikerülő gyermek most már szabatosan beszél magyarul. A ki régebb került ki, 3-4

évvel ezelőtt, az már csak – beszélt. Most csak dadog. Még két év, és semmit sem fog tudni. Visszafejlődik szülőihez és környezetéhez.

Miért?

Mert, kilépve az iskolából, munkát keres és kap a bányában, a kohónál és a zúzdáknál, hol az idősebb munkások oláhul beszélnek; szülők oláhul beszélnek, mert nem tudnak más nyelvet, a felügyelők, ellenőrök, pénztárosok és egyéb főnökök szintén oláhul beszélnek megszokásból – végre is, a magyar nyelv csak az iskola nyelve, az oláh pedig a család és az élet nyelve.

Egy értelmes és ravasz román ügyvéd így magyarázta meg e tünetet:

»Ez a talaj csak oláhot terem« . . .

– Burjánt! vágott szavába Fejérváry szokott őszinteségével.

– Igen, ha nem műveljük – gondolám. De mire való az állam ekéje, az iskola magva, a kultúregylet kapája? Rósz gazda, a ki megszenvedi a földet a maga vad állapotában.

Molnár Anti biztatja a kath. papot – helyes; mások biztatják Szellemit, a bányanagyot – szintén helyes; én biztatom a kultúregyletet. Szerezzen magának felvilágosítást az állapotokról, hogy tisztában lehessen teendője felől. Az anyag igen jó. Rözge kérdezte egy húsz éves suhancról: »Tudsz-e magyarul?« – Nem jártam soha az iskolába – volt rá oláhul a kitérésben megható válasz.

Az iskola 70-80 tagból álló magyar rajt bocsát ki évenként; és az élet 70-80 magyar fiút- és leányt fejleszt vissza oláhvá évenként.

Nem lehetne az iskolából kikerült fiukat a lehetőségig együtt, egy munkaágban alkalmazni? Nem lehetne apró büntetéseket szabni azokra, kik egymás közt nem magyarul beszélnek? Minden gyár- és bányatelepnek van ennyi fegyelmi hatósága. Nem lehetne jutalmakban részesíteni a karácsonyfák szeretetteljes világánál azokat, kik az év folyamán mindig magyarul beszéltek?

Azt hiszem, legtöbbet tehetne Szellemi úr – ha akarna. Zalathna, Abrudbánya, Verespatak épen így be vannak ékelve, mint Rodna; és mégis magyarok maradtak. Csak a fát kell megráznunk, hogy gyümölcs hulljon az ölünkbe; a magyar érzelem még elevenen él ezen emberekben. Ezen érzületből könnyen kifakad a magyarnyelv hajtása egy kis gondozás után.

Akadunk a training-hegyen öt málnaszedő gyermekre. Oláhul beszéltek. »Mik vágytunk?« kérdé tőlük Kálmán oláhul. – Magyarok vagyunk – felelé egyik szintén oláhul. »Hát nem tudsz magyarul?« kérdé ismét Kálmán. – Tudok. »Hát te?« – Én is tudok. »És te?« – Mind tudunk, csak Vaszi nem tud – mondák négyesében.

Hanem azért négyen az egy kedvéért oláhul beszéltek.

Akadunk egy másik csapatra. Ezek közül már csak egy tudott magyarul, a többi nem az állami iskolába járt. Ennek az egynek adtunk mindnyájan egy-egy hatost. Tenger pénz az itt, hol 5 krajcár egy kupa alpesi tej, s hol a csillámpallából 15 frtéért egy köbméternyt kell kivájni az erős férfinak. A gyermek nagyot bámult a hatosokon. Megmagyaráztattuk vele a többieknek, hogy azért kapta a jutalmat, mivel magyarul tud; ha ők is tudnának, nekik is adnánk.

Ezt a fogást külömben igen szellemesen gyakorolja Retteggy Sándor barátom. Télen át soha sem megy az utcára, mielőtt zsebeit meg ne rakná almával. A ki tud tiz magyar szót az utóbbi találkozás óta a falu gyermekei közül megtanult, annak ad egy almát. Az eredmény meglepő. A gyerekek seregestől várják »Sándor úrfit«, hogy leckét mondhassanak neki.

Beszterce-Naszód tanfelügyelőjéhez is van egy szóm ebben a tárgyban. A magyarul megtanult gyermekek viszszafejlődése nem kizárólag az érintkezés külső okainak tulajdonítható. Része van e bajban az iskolának is, mely ha nem csalódom, csak *beszélni* tanít magyarul s nem egyszerűen *érezni*.

Súlyt kell fektetni arra, hogy a gyermekben a nemzeti

öntudat egész mértékben kifejeztessék. Hadd érezze ő magát büszkén magyarnak s mint ilyen, hadd tartsa magát sokkal különbnek az oláhnál – a minthogy az is eszére, erejére, munkaképességére és szorgalmára nézve. Fajtulajdonságaik minden tekintetben előnyösebbek. Hadd tudja meg ezt a magyar gyerek, hadd érezze magát egy fokkal felsőbb lénynek s akkor majd a faji önérzet minden egyénben egy-egy gátat emel az eloláhosodás ellen. A kiben az a jogosult gondolat, hogy magyarnak születni: szerencse, vérré vált; a ki a gondviselés különös kedvezményének tartja azt, hogy tagja lehet a magyarok államalkotó és államfentartó, vitéz, lovagias, szabadság- és hazaszerető családjának: az nem fog lefelé kíváncskozni egy fél nomád törzs fejletlen kebelébe.

VI. VALÉZSINULUJ.

Miért *Valézsínuluj*? Általában miért az Ünökő – *Ineu*? Miért *Negoj*, miért *Szurul*, miért *Henyul*? Miért van öszszes Kárpátjainknak oláh és tót nomenklatúrája? A naszódi erdőségek: állami erdőségek. Átadattak ugyan jelentékeny részben per fos et nefos a román iskola alapnak, de most is államilag kezeltetnek, államilag telekkönyveztetnek, államiak a katasztrális munkálatok, államilag működik a mappirozó komisszió, a magyar állam területének kiegészítő részei e havasok ... miért nem tehát a magyar az elnevezés? Van földrajzi társulatunk – miért nem kezdeményez e téren? Vannak erdészeti igazgatóságaink – miért nem magyarosítják a dülők, csúcsok, patakok, határrészek neveit hivatalosan azon a területen, a melyet adminisztrálnak? A kérdés nem olyan csekély, mint a minőnek első tekintetre látszik. Minden magyar helynévvel a magyar állam jelt ad a maga létezéséről. Épen ezért jelentősnek

tartom, hogy a br. Bánffy Dezső vármegyéiben a községtáblák nemzetiszínű cölöpön, magyar felirattal jelölik a község magyar nevét. Reám minden oláh elnevezés azt a benyomást teszi, mintha megjelölnék az a hely, hol támaszt lel egy-egy ellenséges emeltyű hazánk állami sarkainak kibillentésére. III. Napóleonnak nem volt oka féltetni Franciaország francia jelleget. Nem is vonatott az kétségbe egyetlen polgár által sem, a minthogy ilyen polgárt nem is tűr meg szabad lábon egyetlen élni akaró állam sem – rajtunk kívül. És III. Napóleon alatt, midőn a diplomatiailag keresztül hajszolt sufrage universelle Savoyát és Nizzát Franciaországba kebelezte, az új tartományban megjelent francia hatóságnak első dolga volt a földrajzi elnevezéseket a legapróbb részletekig franciára változtatni s magában Nizzában, semmit sem ügyelve a tulajdonosra, nem csinálva belőle német észjogi problémát és tulajdonjogi skrupulust, minden szó és beleegyezés nélkül, odatámasztották a létrákat a házak falához s valamennyi üzlet cégtábláját bemázolták, s ékes francia nyelven újra kifestették. Nem hoztak rá külön nemzetiségi törvényt; nem hittak össze a jogászgyűlést, sem enquettet nem tartottak tudós egyetemi tanárok elméleti szőrszálhasogatásait meghallgatni s aztán semmit sem tenni, így gondolkoztak: ez itt Franciaország, semmi szükségünk olasz nevekre és olasz cécekre; megértjük mi egymást franciául is. Azt a költséget, mibe a cégmetamorphosis került, fődözte az állam s a nizzai kereskedők és iparosok nem mondhatták, hogy üzletükben megrövidültek volna ezáltal. Hát a mi erdőségeink sem veszítenének értékben semmit, ha magyar nevet kapnának; a patakok forrásai sem apadnának e miatt ki s a mezők épen úgy megteremnék illatos virágaikat.

Erre a szegény Válézsínulujra épenséggel ráfogták ezt a csodálatos nevet. Magyar bányaváros határán, magyar vendégek által látogatva, egy magyar gróf által építve és fentartva: magyar ennek a kis fürdőhelynek teste, lelke. Nincs abban az oláhnak egyéb része, mint hogy az

állami erdőségekkel együtt ez is az ő kezére került, s keze között hanyatlik a legszomorúbb mértékben. Az igazság úgy hozza magával, hogy ha a fürdőházat, lépcsőket, zuhanyzót a feljáró utat nem tudta megvédelmezni az időgyászos bélyegétől; ha e romantikus szépségű helynek és klasszikus hidegségű víznek nem tudott hírt és becsületet szerezni: mondjon le a névadás jogcíméről, hadd süssék a magyar bélyeget e fürdőre azok, kik előbb-utóbb fölfogják karolni.

Az ember nem járhat e helyen, hogy egy pillanatra ne méltassa a Zichy-villát. Közel a fürdőhöz, a hegyi-patak medréből kiemelkedő szép kilátású dombon kényelmes nyaralója volt, gróf Zichy püspöknek. Csak az imént halt meg s gazdag örökösein kívül ma már kevesen tudják, hogy ő is volt. Mint édes testvére annak a gr. Zichy-nek, kit Görgey Schwechat táján fölakasztatott, meghasonlott nemzetével, a világgal és önmagával. Lemondott püspöki állásáról, útnak indult cél nélkül, sok pénzzel, végig barangolta a magyar rónát a Tisza partján, fölment Szerencsig, onnan oldalutat vett a Szamos irányában, ment Nagybányára, Deésre, Naszódra, Rodnára, hol már a nagyfolyóból csak a kis patak van meg. Senki sem kérdezte kilétét, nem érintkezett jóformán senkivel, feledni akart és feledtetni. Nevét csak évek múlva tudták meg e vidéken, midőn telket vásárolt, hogy házat építsen, s a szerződést megkellett írni. Egy pár oláh községnek szép és költséges templomot épített, pedig bizonyára tudta, hogy minden ilyen templom: erőd a magyarság ellen. Orvost tartott a vidéknek saját költségén, gyógyszerért rendezett be, a hol kivétel nélkül ingyen orvosságot kapott minden beteg; sok jót tett; gazdaasszonyának minden pereputtyát háztűzhöz, marhához, gazdasághoz juttatta; oláh cselédekét és oláh szeretőt tartott, román lakokat járatott – szóval a lakhely civilizáltlansága, a környezet durvasága, a természet ősvadsága őt is visszafejlesztették. Így lesz a kóbor kuvaszból, rókalyukba húzódtott farkas.

Egy választás alkalmával kedve jött politizálni. Jelöltet állított. A vidék népe egyhangúlag más jelöltre szavazott. Ekkor bezárta a patikáját az ingyen orvosság és zsebét a jótékonyosság elöl. A falu követelte a patikát és az ingyen orvosságot, mert a derék vezetők elhitették a néppel, hogy ez a gazdag magyar úr nagyot hibázott a császár ellen, s neki büntetésből kell a saját költségén a hű román nép számára patikát tartani. Az ügy pörre került. – Úgy-e nem utolsó adat a hálás románnép fölvilágosodásáról és értelméről?

Zichy meghalt. Villái itt maradtak – egy Májerben, egy Dombháton és egy a Válézsínulujban. Megnéztem az utóbbit. A vakolat mállik, a terras jobb szárnya kőtörmelékké omlott, a gerendázatban szúórlés hirdeti a lassú és biztos enyészetet. Az ablaktáblákat letépte a vihar, a szél háborítás nélkül sívít végig a szobákon; lassan-lassan elkorhad a fedélzet, romba dől az építmény, az eső, a szellő, a darázs és a hangya vetélkedve hordják szét a porlatag faomladványt.

A villa füve, udvarán egy sovány szamár rágódott valami száradni indult kóron – mikor arra jártam. Az oláhokkal jöttett férfi egyetlen élő emléke a – szamár, gondolám megnyugvással s közönyösen kértem egy szivartüzet Kálmán barátomtól.

A szamárnak is csak az a hivatása, hogy kimúljk előbb-utóbb: s akkor majd Zichy püspökből, a nemzetétől megvált férfiből semmi sem marad hátra.

Ne is maradjon! Némely ember emlékének mérges a marása, mint a viperának. Hát vesszen ki lelkeinkből az ilyen emlékezet!

VII. AZ ÜNÖKŐ.

Persze, akik utaztak az Alpesek között s esetleg jártak a Montblanc, a Grossglockner, vagy a Monterosa megmászható részén, kicsinyesnek találják, ha én most komoly képpel adok hirt arról, hogy a Somkeréken, Radnán és Valézsínulujban emlegetett társaság megmászta az Ünököt. Nem tehetek róla, én már ilyen vagyok. S ha a Nibelungen és a Wörthi csata nem tett németté, ha a nagy forradalom és Viktor Hugo nem tett franciává, ha a Brutus és Cato emlékei nem tettek oláhvá s még Shakespeare mellett is megmaradtam magyarnak: én bizony nem szégyellem az én hegyeimet, szikláimat, völgyeimet és folyóimat. Még mamelukjainkat sem szégyellem, csak röstellem. Egy kis tüzet szeretnék ugyan alájuk gyújtani; ezt sem azért, hogy megégjenek, hanem hogy fölmelegedjenek zimankós elméleteikből. Nem hogy szégyelleném hegyeinket, de a büszkeség egy nemével gondolok rájuk. A miénk, az enyém! A ki a tulajdon e fogalmában nem érzi a poézis verőfényét, az ne unatkozzék az én kóborlásaimmal, hanem olvasson német metafizikát. Igen a büszkeség egy nemével és azzal a hittel gondolok hegyeinkre, hogy ezek a föld legmagasabb pontjai.

E bolond hitet magammal vittem a turini Supergára is, honnan gyönyörű kilátás nyílik az Alpesek felé. »Valjuk meg, hogy a mi hegyeink csak vakondtúrások ezekhez képest« – monda Rözge szomorú rezignációval. De én nem vallottam ezt be. Ellenkezőleg váltig bizonyítottam, hogy megcsalta a német, ő mérte föl ezeket is meg a miénket is, s ezeknek népszerűséget akart csinálni, a miénket pedig elakarja nyomni.

»De a légsúlymérővel mindenki ellenőrizheti az adatokat« – felelé Rözge.

»Ej mit, légsúlymérő! Azt is a német csinálta. Aztán

nálunk gyakori a csapadék, páratelt a levegő, ennélfogva nagy a légnyomás s így az instrument félrevezet.«

»E körülményeket bizonyára számításba vették s a lég sűrűségét kombinációba hozták a higanyoszlop magasságával« – veté oda Rözge csendes meggyőződéssel.

Dehogy hozták, dehogy hozták. Voltaképen földrajzi felvételek nálunk nincsenek, hanem vannak katonai felmérések. Ámde e magas csúcsok kívül esnek a hadászati műveletek minden képzelhető vonalán. Ezekre tehát nem fektetnek súlyt. Oda vetik, hogy az Ünökő 7300 láb magas, de a csillagászati mérés kívül esik földadatukon. Jobban tudja azt a zerge, mint a zsenihadnagy. Lám az Alpeseken csak elvétve lehet egy-egy zergét találni; nálunk pedig seregestől járnak mint a juhok. Gróf Lázár Vince egy ízben huszonnégyet látott az Ünökő tetejéről. No, jodlírozhat addig a tiroli csupasztérdű puskás, a míg ilyesmit lát. Gróf Bethlen Sándor pedig, az Ünökő egyik fensíkján, *agarászott* zergékre. Tessék a világ összes Büch'senspannereinek ilyent még csak ki is találni. Pedig igaz. Az agár versenyt futott a zerge mellett, s csak azért nem fogta le, mivel tudta, hogy egy jó nevelésű agárnak a természet rendje szerint zergét üzni nem szabad – lévén az vadászati lehetetlenség. Az agár tehát nem akart tudomást venni egy vadászati lehetetlenség lehetőségéről.

Rözge nem vitatkozott tovább. Úgy hiszem, kissé csodálkozott hazafias rögeszmémen.

Karavánunk reggel hét órakor ült lóra a radnai piacon. Első pihenésünk akkor volt, mikor a fenyő régió fölé kerültünk; a hol már megszűnt a fatenyészet, a hol már nincsen bokor a madárfészek számára és nincsen virágkehely a pillangó számára. Szomorú kép a maga egyhangú tenyészetével, és megdöbbenő a maga nagyságával. Ugyanazt a benyomást éreztem, a mit a tengeren. A végtelen kitágulásnak és a végtelen elfogódásnak alig megnevezhető érzetét.

Valóban úgy tűnt föl, mintha egy háborgó tenger megmerevült zöld hullámai fölött volnánk. A hegyi ló csendes

egykedvűséggel ringatott a nyeregben, az öreg Fejérváry olyan kategorikus hangon rendelkezett, mint egy kipróbált hajós kapitány, Kirschner volt egy személyben a gépfűtő és a kormányos, az ifjú Fejérváry és Herczeg Zsiga matrózkadétek s a négy kísérő képezte a hajó legénységét. Kálmán és én voltunk az utazók. Mindketten passiv viseltük magunkat, mint valamely spleenes angol. Rözge volt a hajó – kincse. Őt mindenki dédelgette, kényeztette, biztatgatta. Alig jutott eszünkbe félni, úgy féltettük őt hidegtől, melegtől, fáradtságtól és örvénytől.

Pedig kárba veszett minden aggodalmunk, mert olyan hős volt, mint egy gyermek.

»Nem fázol Rözge?« – Nem.

– Különben a kis gyopár sem fázik.

»Nem szédülsz Rözge?« – Nem.

Különben a fecske sem szédül mikor a magasban csicsereg.

Tizenegy óra volt, midőn pihenőt tartottunk a Szász-Kárpátégylet menháza mellett. Olyan különös e ház ablak nélkül, ajtó nélkül, négy fallal és földéllal, hogy nehezen tudnék számot adni róla. Rengeteg erdők fölött, ebben a tüneményes kopaszságban, egy hegyoldal – óriás párkányzata alatt, az egyletnek kerek ezer forintjába került e ház. Az Alföldön meglehetne csináltatni 70-80 frtért, pedig ott nincsen fa, itt pedig, ha megcsuszamlik a tehén, a fenyők tartóztatják föl esését. Persze mire leért, puha pecsenye lett belőle, mintha csak honfoglaló őseink nyerge alatt készült volna el.

Kultivált vidéken közönyösen haladunk el egy ház mellett. Itt merengőbe ejt e viskó s eszünkbe jut az ember nagy küzdelme a tulajdonért, nagy pihenője a családban s befejezett célja a tűzhely mellett. A ki az első házat építette, az megjelölte az ember sorsát a világrendben. Az; állat a *barlangban* vett magára emberi formát, de a nőstény az első *házban* lett anyává.

Az emberi tulajdonságok kezdete bizonyára összeesik a házépítés kezdetével. A civilizáció első nyomait nem a

cölöpkorszak kőbaltáiban, nem is az aegyptusi sírokban és a chinai pagodák romjaiban kell keresni, hanem be kell nyitni az első ház ajtóját. S ha megtalálod ott a lapos követ, melyet beföstött a tűzhely füstje, s ha találsz egy zugot, hol egy emberpár meghúzódhatott a növényzet mérges párázata, a viharok dühöngése és a vadállatok üldözése előtt: akkor felfödözted a civilizáció azon archimedesi pontját, a hol az ember megvetette lábait s megkezdette halhatatlan párbaját az őstermészettel.

Minő küzdelem, teremtő isten! Talpaink alatt e hegy keresztül kasul van fúrva, vassíneken hordják ki a sötét üregekből az Olompalát, hogy fölfegyverkezzünk a további harchoz. Körülöttünk legelésző nyájak, csodaerős barmok hatalmas szarvakkal seregestől engedelmeskednek egy gyenge pásztorgyerek szavának. Mellettünk egy ház, mely azt jelenti, hogy akaratumkra megdőltek a fenyők – pedig kicsoda olyan erős, mint egy fenyőszál? hogy szétlapultak ez óriások deszkává, és elforgácsolódtak zsindegylyé; hogy parancsunkra az egyik asztalformát, a másik pad alakot vett magára. Íme plaidjeink; ki hinné, hogy az a teve, melynek szőréből készültek, valahol a teheráni síkságon kérődzik? Íme kenyereink; mi minden történt, a míg a perje búzakalásszá nemesedett általunk?

Porrá zúzzuk a sziklatömeget, megzabolázzuk a rohanó vízárt, szabályozzuk a földet, hogy nekünk teremjen, megnyergeljük a tengert, lábainkhoz hull a távolban röpülő sas, esésében megragadjuk a villámot ... Az időtlen idők sorozatában minő szédületes küzdelem volt az, míg az ember, a kinek nincsenek agyari, mint a vadkannak, nincsenek ugró lábai, mint a nyúlak, nincsenek karmai, mint a medvének, nincsenek szárnyai, mint a madárnak és nincsenek kopolyái, mint a halnak: hogy ez az ember, a ki lassú fejlődésében évekig tehetetlen a beszédre, a járásra, az ellenállásra és a támadásra, a ki nem lát úgy, mint a hiúz, nem érez úgy, mint a kutya, nem hall úgy, mint a róka: urává legyen az állatoknak, a he-

gyeknek, a köveknek, a növényeknek, a vizeknek és a levegőnek!

Éles széláram keletkezik a Cibles felől. »Hideg van«, mondja Kálmán; »fázom« mondja Rözge; »nem látok« – mondja az elől lovagló Krischner néhány perc múlva. Előre pillantunk s mi sem látjuk őt. Mintha csak a fölötünk, előttünk függő sziklabérc nyelte volna el. Utánna eltűnik Fejérváry Károly, azután Fejérváry Jenő, végre Rözge is elvész a szemem elől. Felhőbe értünk. Karavánunkat, mely a szűk hegyi ösvényen csak egyenként Haladhatott, úgy nyeli el a sűrű homály, mint egy hosszú kigyót a fészke. Rendre mind eltűnünk. Alig látunk három lépésnyire és alig halljuk egymást öt lépésnyire.

VIII. FELHŐK KÖZÖTT.

De már ez több, mint amit kívántam; és mégis kevesebb. Több, mivel nem kíváncsoztam a fellegekig; kevesebb, mivel mégis meg vagyok fosztva attól, hogy hazámat egyszer fölülről láthassam. Soha se hittem volna, hogy a szürke szín ilyen sötét lehessen. Mintha a gondviselés hatalmas ujja kioltotta volna a nap világát – sötét volt éjszaka nélkül. Nem a fekete sötétség, melyet megszoktunk, benépesíteni a gyermekregék rémeivel, hanem egy szürke homály, egy szörnyű semmiség, egy néptelen úr, mely minden oldalról feneketlen örvényeket sejtet.

A társaságot a bizonytalanság kínos érzése hallgattá tette. Senki sem tudta, hogy négy lépésnyire mi következik. Talán egy szikla, melynek fala utunkba áll, talán egy szédítő mélység, melybe alázuhanunk, anélkül, hogy a hátul jövő észrevenné. Figyelmesen hallgattuk az elől menők lovainak dobogását. Kötörmeléken haladtak

azok fölfelé; lábaik alatt, a hangfojtó párázatban úgy dübögtött a szikla, mint mikor fagyos hantot hánynak a koporsó födéltre. A hágó oly nagy, hogy minden lépésnél egy lábnyit emelkedünk. A hideg növényfélben, a köd fojtja a lélekzetet, bajuszunkra, szakállunkra hófehér zuzmóra fagy, ruhánk nedves, mintha záport kaptunk volna, gyufánk nem akar tüzet adni, izzadt lovaink füstölnek, mint egy-egy máglya, humorunk megcsappan, érezni kezdjük, hogy megfeszített fáradságunk sikertelen marad, mert nem lesz a tetőn semmi kilátásunk.

Csak Kirschner biztatott igazi germán állhatatossággal, »Délre eloszlik a felleg; így szokott ez lenni az Ünökön; minden bizonynyal látni fogunk be Bukovinába Radaucig, Moldovába Piatráig s hazánkba Debrecenig. Látni fogjuk a hófehérkét (Edelweisz), amint a sziklán virít, az izlandikumot, amint elborítja a fensiket s az éjszakkéleti Kárpátok egész láncolatát.«

Egy pásztor ökörnáját hajt el mellettünk. Becsülettel köszön s szomorúan panaszolja, hogy csordájából a múlt éjjel négyet marcangolt szét a medve. »Itt, ezen a helyen?» – kérdezők. »Nem uram, – felelé – itt már nem jár a medve, ez neki igen magas, mert ha köd van^ ő sem lát, ha pedig nincsen köd, mi látjuk meg őt távolról.«

Később egy másik emberrel találkoztunk. Lovakat vitt a vásárba. Az első vezette; a második nyakánál fogva az első lóhoz volt kötve, a harmadik a második lóhoz, a negyedik a harmadikhoz. Ilyen formán kötik magukat egymáshoz az alpesi hegymászók. Ha egyik megtántorul, a többi fentartja.

»De hát van itt erre szükség?» kérdezők Fejérvártól.

A feleletet egy ellenkező irányú széláram adta meg, mely hihetetlen gyorsasággal kapta föl a körülöttünk levő felhő-réteget s pillanatra látni engedte helyzetünk borzalmait. Egy sziklagerinc kötörmelékkal telt keskeny ösvényen valánk; jobbról és balról” több ezer lábnyi mély-

ség, a hegyfal mindkét oldalról olyan meredek, mint egy kalotaszegi épület teteje.

Mély csend fogta el a társaságot. Senki sem árulta el, hogy mit látott. Úgy tűnt föl nekem, mintha egy láthatatlan kéz levette volna útunkról a saisi fátylat. Csak midőn egy új szél új felhődarabbal burkolt be, mely elfödte előlünk az irtózatos mélységet, csak akkor kezdett szóhoz a társaság. – Láttad? – Féltél? – Szédültél? – Én behunytam a szememet. – Én fölfelé néztem. – Én jegyzőkönyvet vettem elé és emlékeztető szavakat írtam belé. – Én imádkoztam. – Én arra gondoltam, hogy mi most nagy bolondságot mivelünk.

Ebből aztán vita támadt. Sajátszerű vita a párázat e kietlenében, midőn a homály miatt nem látható a vitázófél, s midőn az ember olyan közel érzi a halált, mint a siralomházban. A többség abban a véleményben volt, hogy a hegymászás ingere épen a hegymászás veszélyében rejlik. Kinek volna ereje éhez a vadállati fáradsághoz, ha az állandó életveszély nem feszítené meg az egész idegrendszert?

A törmelékes ösvényt elhagyjuk. Utunk sima sziklákön halad tova. Némely sziklalap ferdén áll – egy sikamlás, és mindennek vége! A másik kő egy félméternyi lépcsőfokkal van magasabban, vagy lejjebb. Lovunk óvatosan áll meg e helyeken; körülnéz rendre valamennyi, hogy váljon nem talál-e jobb útra, aztán mélyen lesüti a fejét, mint a jó vizsla, mikor nyomot szagol, végre előre teszi egyik lábát, félig ráereszkedik, mintegy próbálva, hogy szilárd-e a talaj, nem mozog-e a szikla; olykor visszavonja előre tett lábát, más utat keres s egy vén diplomata óvatosságával lépdel odább.

Bámulatos lovak. Az ember beléjük szeret, mint egy gondos gyermekdajkába. Fejükben kötőfék, melynek szarát a veszélyes helyeken Rözge állandó kintartással spárgának hívta, sehogy sem tudva kibékülni azzal a gondolat-tal, hogy kantár helyett egy spárgára legyen az ember élete bízva. A zablát e lovak nem igen tűrik; de nem is

ajánlatos itt a gyepelőzés, mert a ló, magára hagyva, teljes figyelmét az útra fordítja, míg ha vezetik, rábízva magát gazdájára, szórakozottá lesz és könnyen félrelép. Kantárja, zablája csak az én lovamnak volt. Váltig erősítettem az indulás alkalmával, hogy inkább bízhatom magamban, mint a lóban. Később beláttam tévedésemet. Lovam szeszélyes és gondatlan lett az örökös vezetésben, lépése bizonytalanabb, ébersége tompább vala, mint a többié. Olykor, ha más irányt akartam neki adni, megállott, rázta a fejét, nógatásomra hátrált s utoljára is be kellett látnom, hogy neki van igaza, mert mindig rosszabb helyre vezettem volna, mint ahová ő vitt. Csak hogy nem szólott a derék állat. Kissé bajos volt megszokni, hogy oda menjen, ahová akar, akkor álljon meg pihenőre, amikor neki tetszik, ott harapjon bele a kövér legelőbe, ahol jónak látja. De csak bele törődtünk ebbe is.

Hat és félórai kemény lovaglás után »lóról«-t vezényelt Fejérváry. E lovaglás közben sokszor jutott eszembe egyik udvarhelyi lap textusa: »keskeny kapu köves út, mely a mennyországba visz.« Hanem úgy találtam, hogy ebben a mi mennyországunkban sok a nedvesség és kevés a meleg. Miután sem jobbra, sem balra nem láttunk, kérdeztük, hogy a tetőn vagyunk-e? – Még nem – felelte vezérünk – egy fél óra múlva ott leszünk.

Ez a fél óra abban telt el, hogy az átnedvesült buja izlandikum tökéletesen átáztatta bakkancsainkat, a telített levegő fojtogatta tüdönket és a meredek hely anynyira kifárasztott, hogy én részemről kopónak éreztem magamat.

Egy csúcsra érkezünk. »Vigyázz!« hangzott tompán a vezényszó. »Egyes rendek, előre, indulj!«

Kirschner ment elől. Kálmán volt az arriere garde; én közvetlen Kálmán előtt. Rözgét két kézre vette a két Fejérváry. »Ne féljen semmit; ha esik, a két Fehérváryval együtt esik« – hangzott a lovagi szó az öreg zuzmorás bajusza alól. A homály miatt én még nem tudtam, hogy mitől is kell tulajdonképpen oly nagyon glé-

dába állani. Ekkor érkezem a csúcs végpontjára; lábam alatt néhány kődarab; a gerinc alig egy méter széles, aztán felhő s a felhőn túl – semmiség. »Hát már lefelé megyünk?« – kérdezem csodálkozva. »Csak néhány lépést, s azután föl a tetőre« – felelé Fejérváry – »ha szé- dül, álljon négykézlábra, forduljon meg s úgy jöjjön, – mintha lajtorján menne lefelé.«

Az ember nem élhet falun büntetés nélkül – mondta egykor egy francia udvaronc. – Az ember nem élhet a vadonban, hogy állattá ne legyen, – mondtam én keser- nyésen s azzal négy lábúvá lettem. Jó, hogy köd volt Lám, a felhőnek is vannak titkai s én úgy veszem észre, hogy túlságosan fecsegő vagyok e pillanatban. Ezt a gyen- geségemet talán el kellett volna hallgatnom. Mit szólnak éhez ellenfeleim, akiket sokszor megvertem s ha isten éltet, még sokszor meg fogok verni? Nem jobb lett volna-e, ha életem e négy lábú ballépését a felhő pará- nyaira és a szelek tagozatlan zúgására bízom? – Igen, a felhőre, melyben mindenki menydörgést és villámokat sejt, de négykézlábú zsurnalisztát bizonyára senki. És a szelekre, melyek föltudják korbácsolni az Óceánt, gyöke- restül tépik ki az ősfát, mint egy haszontalan burjánt, de nem járják körül az uzsonna asztalt egy kis pletyká- val édesíteni meg a cikóriás kávé. Elismerem; nem va- lék elég óvatos. De hát – amit mondtam: mondtam. Lelajtorjáltam vagy 10 méternyt s onnan föl négykézlá- baltam vagy 25 méternyt.

Hogy a társaság többi tagja miként ment át e haj- meresztő nyergen, azt sűrű homály fõdi, miként az em- beriség östörténelmét. De ha hinnünk lehet az újabbkori fajelméleteknek, s ha csakugyan östörténelmi homály fedi ez átkelést: akkor meg kell jegyezmem, hogy a termé- szet nagy vizsgálói igen közeli rokonságba hozták az embert a négy – kezűekkel. Ám, ne kutassuk tovább. Négykéz, vagy négy láb – igen egyre megy. Elég az ahoz, hogy a tetőn vagyunk.

És nem látunk semmit, épen csak a tetőt, mely semmivel sem nagyobb öt négyszög ölnél. E kis területen néma megdöbbenéssel húzódott meg társaságunk. Belekapaszkodtunk azon kis torony cölöpéibe, melyet fixpontul állított föl a háromszögelő zsenihadnagy. Kálmánnak az a gondolata jött, hogy énekeljük el a himnust. Meg is kezdtük, abba is hagytuk; torkunkra, mellünkre felhő buborékok ültek, felsőinket az átmászott nyereg túlsó csúcsán hagytuk, dideregtünk s szinte jól esett, hogy nem láthatunk le a mélységbe.

És mégis... Hiszen oly régen vágyódom a magasból látni meg hazámat. Oh, ezek a felhők! Milyen szépek, ha alkonyatkor színeket váltanak, képzelt és képtelen alakokká formálódnak, fölfalják egymást, hogy annál tündöklőbbben bontakozzanak ki egymásból, bújósdit játszanak, mint a kis leányok piros ruhában, fehér ruhában, gyászfátyollal, mosolygó homlokkal; aztán tömörülnek, mint egy haragos hadoszlop, egy-egy fényes villám keresztül nyilalík rajtuk, mint a trombitászó a tomboló harcmezőn; majd rajokká oszolnak, nesztelenül vonulnak egyik világtájrról a másikra, mint a vándorló darvak, aztán elhelyezkednek apró, átlátszó foltokban, mint a szelid bárányok a pusztá legelőjén. Minő szépek vagytok ti felhők, nézve alulról szeszélyes kőborlástokat, enyelgéseket és harcaikat.

És minő rútak, kiállhatatlanok, nedvesek és hidegek, ha köztetek van az ember! Mintha pincében ülnénk; mintha testetlen békák érintenének, mikor a fagyos szél egy-egy foszlány darabot oda csap arcunkhoz. Látjuk e foszlányokat jönni, menni, fölszállani meg alázuhanni s e gyors és változatos mozgás némán történik, mintha csak a földmélyéből alakatlan árnyak készülnének megostromolni vakmerőségünkért.

Mit is keresünk mi ez idegen országban, idegen légkörben? A pacsirta alatt fürdik a napsugárban, a nefelejts alatt mosolyog a patak partján, az ember alatt

szenved a keresés igájában. Mit csináljunk mi a homály e szörnyű egyformaságában, melyből még azt sem lehet kiválasztani, hogy melyik atom lett a vérből, melyik a könyből és melyik a verejtékből. Úgy néz ki itt minden, mintha az egész felhőtömeg csak pocsojából lett volna. Szálljunk le!

IX. EGYEDÜL

Egyszerre megvilágosodik az Ünökő északnyugati és keleti oldala. A légűr egy felhőrepedést kapott, melyen keresztül sütött ránk a nap, s melyen lepillantottunk a mélybe. Soha nem képzelt látványt nyújtott e pillanat. Ekkor vettük észre, hogy mi egy óriási csonkatorony tetjén vagyunk, sa leirt nyereg nem egyéb, mint összeköttetés a templomfödél és a torony között. Egyik oldalion a vészes nyereg, a többi oldal függőleges sziklafal. A fenség azon varázslata fogott el, melyei a döntő csata, a háborgó tenger vagy a fejlődő tragédia remegteti meg a lelket. Egyszerre szállott ránk egy búbajos kép minden varázslata és a szédületes magasság minden veszélye.

Nehezen tudnám betűre szedni ezt a képet. Egymást fogva csúsztunk a sziklafal szélére s ott lefeküdve néztük az aljban – abban az aljban, hol már nincs fatevényezet – nekünk ez is »lefelé« volt – a hótáblákat, a kristálytavat, a ragyogó zöld mezőt, alább a fenyvesek ormait, legelő nyájakat, habzó forrást a sziklafal oldalából fehér páracseppekben alázuhanva és viruló nefelejt-bokrokat a forrás körül. Mindez leírhatatlan csoportozatban jelent meg. Én láttam a tivoli vízesést narancs és babérfák között; jártam a Vezúvon, mely a tengerből nyúlik ki, s szerelemittas ligetek fölött ontja látatüzét, de a

bájnak és rémesnek ezt a különös és vonzó vegyülékét soha sem láttam. Ez a rideg sziklahegy a rajta mosolygó nefelejtssel, az a sima tó – mintha a természet tükörül adta volna a hegyeknek, hogy kacérkodjanak benne a fenyőlombok, a sziklafal sötét repedései, kiálló agyari, az alatt fehérlő nyáj, mely látcsővel nem látszott nagyobbak egy galambseregnél – mindez egy átláthatlan felhő gyászos keretében feledhetetlen képet nyújtott.

Új szélroham s a tünemények vége van. Megint nem látunk egyebet párázatnál. Megkezdődnek számadásaink a ködfátyolkép benyomásairól. Rözgét a nefelejts ragadta meg; soha sem látta ezt a kékszint – még a nápolyi égen sem.

Ennek a Kirschnernek olyan feje van, mint egy bécsi bádogosnak. Kiállott a szikla legszélsebb párkányára, aztán leült s végre eltűnt a ködben. Utánna ugyanígy Fejérváry Jenő. Mindnyájan utánnuk kiáltottunk, de már késő volt. Minden idegszálunk remegett. Hova csúsztak, mit akarnak?

Léleketünket visszafojtva figyeltünk, hogy nem halunk-e végzetes zuhanást. Suttogva beszéltünk, mintha holdkórosok járnának romok tetején. Szívünk lassan vert, kezünk remegett – még nem jönnek, váljon jönnek-e egyáltalában? Minő örültség ilyen vakmerőnek lenni!

Egyszerre feltűnik egy fő a – semmiségből; gyorsan kúszik föl a sziklatetőre; utánna a másik; mindketten lihegve, sápadtan, verejtékkal fődve, rongyos bakkancscsal és rongyos kamáslival. Az egyik nefelejts a másik alpesi rózsabokrétát nyújt át Rözgének. – Néhány virágszálért! Hátha még a haza szólítaná őket, melynek olyan sok a virága! Persze – Rözgéje kevés van.

A félelmes nyergen visszakúsztunk ama csúcsra, hol felsőinket és átalvetőinket hagytuk volt. Ebéd közben szeszélyes játékot űzött velünk a szél, meg-meg lebbentve előttünk a tető ködfátyolát. Egyszer aztán végkép elborult s felhőben maradtunk le egész a menházig.

Ebéd után Fejérváry és Kálmán hátat fordítottak a

szélnek s nyugodt lelkiismerettel fogtak hozzá az igazak álmához. Rözgének kaptunk egy kópáholyt s ott beburkoltuk köpenyeinkbe és plaidjeinkbe. Zsiga, Jenő és Kirschner megpróbálták a triangulirozók tornyának fenyüforgácsaiból tüzet gyújtani, de biz az, három pak gyufa mellett sem sikerült. Én egy kis szürke *madarat* fődöztem fel, melyet e vidék hegyi népe hómadárnak keresztelt el.

Valami már órák óta kínozott, de nem tudtam magamnak számot adni róla. Ez a madár rávezetett bajomra. Hiszen itt rajtunk kívül nincsen élőlény. Ez a zuzmó nem számít, mert ennek se gyökere, se virága, se szára, se levele. A kő még kevésbé számít; a felhő legkevésbé. Egyéb pedig nincsen itt. Se lepke, se hangya, se méh, se tücsök. Még legyek sincsenek.

Ez a halál országa. Itt a legkisebb meleg a villám melege, a legkisebb zaj a menydörgés zaja. A szél nem bírja fel ide a porszemet s a levegő hullámvonalai elenyésznek, mire felhozhatnák a malomnak, harangnak és korcsmának zsváját.

A viharok tánca képi itt az egyetlen életet. A sas épen úgy kerüli e helyet, mint az egér. Egyedül áll e csúcs; az egyedüliség minden borzalmával. Évezredek vonultak el kopasz feje fölött, anélkül, hogy egy mag kicsirázott volna tetején. Miért van, miért él – társtalanul, jövődő nélkül?

Pedig él; múltja van s múltjának változatai.

Egykor félelme volt a völgynek s gyomrából tüzet okádott a felhők közé. Lankás oldalán világosan látszik a megkövült láva alakja, folyása, hullámvonása. E tűzgyomrot most keresztül-kasul furdalják, kalapálják, robbantják a radnai bányászok; e látatömeg porladozó testéből kövér talaj alakul a kövér legelők számára; forrásai szakadatlan munkával hordják nemesebb részeit a völgy feltöltésére; a hideg, az eső és a meleg el nem lankadva munkálkodnak gerincén, megőrlik csontjait, elmálasztják izmait s a hógörgeteg gondoskodik, hogy szétrepesztett

darabjai leváljanak róla, mint egy vén koldusról a ruha-foszlányok. Ekként változik meg ezen óriásnak élete, bel-seje, alakja az ezredek súlya alatt.

E különös őslényt keresi föl társul a kis hómadár. Egész teste szürke, miként a felhő, mely fészket körül-öleli. Ott repdes közel hozzám, három-négy lépésnyire, nem fél, ha feléje tartok s csudálkozni látszik, ha meg-riasztom. Rálövünk; a töltés nem sül be; a kis madár alig, hogy megrebben a ravasz csattanásától. Megszokott egyedüliségében minket csak árnyaknak néz. Talán azt hiszi, hogy mi nem vagyunk egyebek, mint a ködfoszlányok sajtászerű változatai.

Hová fészkel a zuzmó e nedves pázsitján? Honnan veszi a meleget törékeny tojásaihoz? Miből tartja el kicsinyeit?

E végtelen légűr olyan nyomasztó; e kietlen néma-ság olyan aggasztó; ezen egyedüliség olyan fájdalmas! Nincsen kínosabb érzés, mint elhagyatva lenni. Hogy ne legyen, akivel megosszuk falatunkat s aki meghallgassa beszédünket; fölébredni társtalan magányban s meghalni temetlenül!

Szerettem volna, ha megszólal a madár. Valjon minő hang az, mely csak a sziklákhöz és a záporhoz beszél?

Nincs oly gyászos élet, mint e madaré, mert egye-düliségében nincsen se küzdelme, se oltalmazója, se üldözője. Csak önmagának él, önmagáért. Nem ismer vá-gyakat, nem kerget célokat, nem érez pihenőt az eredmé-nyek nyugágyán. Egyedül van.

Mert ha féreg volna, arra kárhoztatva, hogy némán csúszkáljon levélről levélre, gyökérről, gyökérre; – ha farkas volna, mely megette kölykeit, s örök futással kó-borol a bércek árnyában határról határra, országról országra – de egy madár! az állatvilág e virágillata, e megirigyelt lény, melynek szárnyakat adott a terem-tő, hogy legyőzhesse a súly törvényeit s könnyen menekül-hessen a salaktól – egy madár! egyedül, elhagyottan, némán, társtalanul...

Minő visszás gondolat a természettől ilyen rideg házát adni egy madárnak; hogy meg legyen szegény fosztva a lombok, a patakok, a bogarak, a virágok és a falvak társaságától; hogy ne lássa a kémény füstjét, hogy ne halljon méhzümmögést s hogy ne remegjen a fészket kereső gyermek örömétől. Hittem e helyen salamandert, viperát, zöld gyíkot, teknős békát – csak madarat nem. Álomlátásnak tartanám az egészet, ha nem Rözge figyelmettetett volna e madár szomorú magányára.

X.

A MARGITSZIGETEN.

Fáradt vagyok. Egy kissé legényember, egy kissé unalmas, egy kissé politikus, egészben véve zszurnaliszta . . . ugyan ki ne fáradna el?

Tavaszi ünnepélyek a zugligetben, dínom-dánumok a városerdőben, emléktábla Rákóczi Ferencnek, százezer forint szenzáldij Gödl-nek; azután bosnyákügy, stipendiumügy, muszkazsidóügy, Istóczy-Wahrmann ügy; a nemzetben »Váljunk el!« az ő szőlőlevelével; a népszínházban »Nana«, ez az undorítóan szép kis legyecske, mely karmai közt tovább hordja a hullamérget, de szárnyainak szivárvány-ragyogását a kloákákban is megőrzi: mindez egy léleketztétel alatt, gyors egymásutánban, miként egy áprilisi napon a hózivatar, a verőfény, a szél, és az eső szeszélyes változatai: s mindezt látva, hallva, átérezve . . . bizony fáradt vagyok!

A földművelő pihenni megy a méhszínbe, a mesterember a sörházba, az úr sziklameredélyek közé zergét lesni. Én elmentem a Margitszigetre.

Rosszul választám a helyet. Gyönyörködni, élvezni, mulatni, bámulni: ezt lehet a Margitszigeten; de pihenni nem lehet. Hiszen itt épen a gyönyör fáraszt el. Aztán

addig utánozták nagyhírű kertészek a természetet, míg végre minden nagyon is *emberivé* vált. Az ember látja, élvezi, megbámulja az *utánzást*, de nem látja a természetet.

A liget cserjéje, az őserdő fája, a mező virága, a havas fenyője, a várrom, a repkény, a páfrány,- a kert rózsája, a sás nympheája: minden de minden föltalálható e tündérszigeten. De a mező virága a szőnyeg-partiekban virít, a repkény mesterségesen öleli át a szilfa sudarát, a rom köveinek elhelyezésén régen felfedezte egy barátom a *német* kezét, a fényük tövén észrevehető a kompost, s a puha gyepen végig heverni nem szabad. Az ösvényeken meglátszik a rendszer, s a százados fák örökárnyéku csendjét, katonazene trombitája zavarja fel.

Bóditó illatár tolul hullámzatosan a sétáló felé. Jázmin, hárs, vadszőlő, ajlantus, akácia, rózsa és olajfa váltakozva ontják feléd az édes illatot.

Egyik olajfánál megállapodol. Eszedbe jut, hogy ezelőtt jó egy évvel, senkitől sem látva, senkitől sem tudva, egy kis galyt szakítottál róla. Messze földön, pici kis fiókban, féltetten őrizve, száradt el levele. Talán el is porlott. Talán kisperték régen mint szeméttet. Talán most is ott van, mint elfelejtett lim-lom s ha útjába akadna egy puha fehér kéznek, ép úgy nem tudná hogy mit tegyen már vele, miként egy ócska öltönydarabbal, mely jobb napokat látott, de kiment divatból.

Minő balgaság! Az ember keblére rejt egy galyt; napok múlva oda adja *másnak*, s aztán egy csomó ostoba követelést támaszt. Azt hiszi, hogy e kis fáradsággal egy egész regényt irt meg. Az idő pedig az ő komoly bölcsességében mindent leszállít a maga értékére. Ránk bizonyítja, hogy biz az nem regény, csupán egy fejezet belőle, mely észrevétlenül kezdődött, miként a nyáréji harmat s zajtalanul oszlott szét, miként egy bárányfelhő a láthatár legvégén.

Meglehet, így van ez jól. Ha kiszámított kezdete volna e fejezetnek: hiányoznék a báj; ha bevégeződött volna,

talán nem lenne meg ártatlanságának varázsa. így megmaradt a szép álomnak minden csendessége, üdesége és tisztasága. Folytathatjuk azt a fölébredés veszélyei nélkül s lelkünket édes fénynyel tölti el ama gondolat, hogy ezen álom emléke mindaddig kísér, míg szétfoszlunk a végtelenségben s beleolvadunk az elemek örökkévalóságában.

Nehezen távozol ez olajfa mellől. Mintha emlékeidnek egész sorozata szállana e szent fához pihenőre. Letépsz egy új galyat; hosszasan elnézed. Hátha kicserélnéd azzal a régivel? Hátha ez adja meg, pihenésre vágyó lelkednek a békét? Végre is eldobod, mint el szoktuk üzni a kísérteteket. Majd elbúcsúzol a kedves fától s elindulsz sétálni.

Az ember itt inkább ballag mint sétál, inkább szédeleg, mint ballag.

Azt hiszem: bumlizik.

Le-leül, meg fölkel, tovább megy, meg-megáll, olykor eltántorul a sima utón, megbámul egy platánt, ránéz egy tulpafára, elhalad egy tuja mellett, közönyösen nézi az öntöző tótót, s fásultan hallgatja a gőzhajó sípját.

Mindig ugyanazon makadám, ugyanazon kanyarulat, ugyanazon gyeplő. A sétálók is mind egyformák. Kék satin, tegethof satin, barna satin; kék harisznya, tegethof harisznya, barna harisznya. Kék kalap tollal, tegethof kalap tollal, barna kalap tollal.

Nem gondolunk semmire és mégis minden eszünkbe jut. Nem vágyódunk semmi után, és mégis valami kimondhatatlan epedés tesz elfogulttá. Ha valaki megszólítana, bizonyára összerázkódnánk mint a tetten kapott. Úgy éreznők mintha lelkünk titokzatos műhelyébe pillantott volna be s mintha meglátta volna miként kergeti az eszme az eszmét, s miként keres a gondolat formákat. Mintha jól őrizett szent emlékek kerülnének világosságra s mintha rejtelmes ábrándok lennének fölfedezve.

A part tamariszkusjai között megszólal egy madár, te nem gondolsz vele; egy ausztriaka gyantáját méhcsoport dongja körül, bánod is te azt; a Duna hajjai cse

vegve nyaldossák a partot s bumlizásodból vidám szó és hangos kacaj ébreszt föl.

A felső vendéglőben búcsúlakomát tart a függetlenségi párt. Mocsáry elnököl, Lázár Ádám órái, Orbán Balázs lelkesül, Polónyi vitatkozik s Mezey Ernő csendes kontemplációban faragja szelíd élceit az antiszemiták ellen.

A jó kedv fokozódik. Az individualitás kezdi magát kiforni. Élénk tünetekben nyilvánultak az őstermészet rejtett vágyai és indulatai. Egyik politizál, másik adomát mond, harmadik megbámulja Hermann Ottót, ki fehér egérrel táplál egy afrikai viperát, s roppant büszke rá, hogy sok vesződéssel sikerült neki e csúnya férget kiteleltetni. Bezzeg mi örülünk, ha egy-egy borjút teleltethetünk ki – vágja oda egy gazda, s azzal tovább foly a búcsúzódás.

Miután már mindenki benne volt a maga szakmájában, rajtam az utazás ingere vett erőt.

Szalay Imre észrevette ezen öröklött gyengeséget, s azzal a barátságos mosolylyal, melynek ellenségei is nehezen tudnának ellenállani, így szólt hozzám: – Gyere velem *Lellére*.

– Aztán mikor indulnánk?

– Holnap délután a gyorsvonattal. De minden áron ám! Megnézed a Balatont, ábrándozol Csobánc omladékaik közt, hol már nem ülhetsz »a kandallóhoz – melynek – föl van szítva melege«; iszol Badacsony levéből, s tejből-vajban fürösztlek napestig.

– Hát aztán sütünk-e ökröt Lellén?

– Azt is sütünk, ha kedved tartja.

– Eszünk-e zsidót elevenen?

– Na, ne bolondozzál, hanem adj kezet, hogy eljössz.

– Itt a kezem!

XI.
AZ INDÓHÁZNÁL.

A budai indóház épen úgy nem különbözik a többi indóházaktól, miként a déli vaspálya nem különbözik az északitól, vagy a keletitől. Ugyanazon korlátok, ugyanazon perron, hosszú és egyhangú, mint az egyiptomi kérdés, ugyanazon kavicsos udvar, s ugyanazon lámpások, jelzők, sípolások és a többi.

Az őgyelgő hordárok, a kategorikus pénztárnok, a nagyszakállú kapus, a ki »Egyetértést« árul s a komoly arcú főispán, a ki ingyen utazik, ép oly kevéssé hiányoznak itt, mint a többi indóházaknál.

A meg-megújuló fütty, az ismétlődő füstfelleg, a kőszéngőz, a targonca, a podgyász, a nyesett akácia, a fel-futó vadszőlő, s az áradozó németező: mindezek ismeretes és egyforma dolgok.

Sok más egyéb között, talán ez az egyformaság teszi rám azt a benyomást, mintha mindig egy új világ új korszakába lépnék, valahányszor egy indóházhoz érek. Íme, a Toqueville százada, gondolom ilyenkor. Íme, a convent eszményeinek egy darab megvalósulása. Íme, a demokrácia teljes győzelme a válaszfalak fölött!

Pedig érzem, hogy nincsen igazam. A munka – igaz – nagyban triumvir itt, s az előkelőség sehol sem esik annyira ki a kerekvágásból, mint a vasútnál. Egy megbokrosodott lónak a hátán, vagy az őserdők bozótjában egy bengáliai tigrissel szemben, vagy egy feldühödött tömeg rémes ordítása közt megtarthatja a nagy úr hidegvérűségét, kimertségét, előkelőségét, egy szóval, születésének teljes prestige-ét. De mikor megnyílik a pénztárnok ablaka, mikor a portás már kettőt csengetett, midőn a mozdonyvezető megereszti gőzspiját, s a conducteur elkiáltja a »készen«-t! nincs a világnak az a temperamentuma, hogy szaladásnak ne vegye a dolgát, ha tiz lépésnyire áll kocsijától.

A szűzbeszédnek meg van a maga tremája, a színpadnak a lámpaláza, az első szivarnak a szédülése s a vasúti indulásnak a maga izgatottsága.

De bár ez izgatottság mindnyájunkkal közös, még sem teljes a democratia győzelme. Itt is lábra kaptak már az avitikus előjogok. Az egyszer elfoglalt ülőhelyhez oly szigorú jogokat formál minden utazó, mint akár szász atyánkfiai a pecsétetes levelekhez.

Aztán – minden kupénak vannak jövevényei, mint épen az uri kaszinóknak. A »homo novus« épen olyan idegenkedéssel fogadtatik, mint a társaságban. Mindenki fészkelődik, duzzog, egymásra néz s régi, igaz jussaiban látja magát megsértve. Senki sincs, a ki tolakodónak ne tekintené; hiában köszön a legudvariasabban, mindenki úgy fogadja, mint egy jött-mentet. – Hát mi ez, ha nem az aristokratikus fogalmak és szokások kérlelhetetlen terjedése?

Az első, kit az indóháznál láttam, háznagy Kovádig Lászlóvjvolt herceg Odescalchy Gyulával. Ajkukon néma-„sag, szemükben titokzatosság; ezen kívül a herceg szemén monokli is volt. A folyosó egyik fülkéjébe voltak mélyedve.

– Ho, hó! Itt valami történik, gondolám. Lássunk a kutatáshoz. Az épület túlsó oldalán Istóczyt pillantottam meg. Komoly volt, mint egy zsidó rabbi, a ki halni készül; vagy mint a ki azelőtt való nap este házasodott meg.

Ekkor találkoztam Szalayval. – Újságot mondok. – Én is. – Láttam egy delinquentst és két segédet. – Én is láttam Wahrmannt, Hentallert meg Ónodyt. Akkor hát tisztában vagyunk. A pénztárnoktól azt is megtudtuk, hogy Martonvásárra váltottak jegyet. Tehát együtt utazunk.

A kupéban mindenek előtt összevesztem Szalayval, az én leendő házigazdával. Abban mind a ketten meg-egyeztünk, hogy rettentő zsarnokság a társadalomtól, Wahrmannt párbajra kényszeríteni. Hanem ő azt vitatta, hogy Wahrmannak kötelessége volt kihívni Istóczyt; én

meg azt vitattam, hogy Wahrmannak nem kellett volna megtenni e kihívást

– A ki eltűri a sérelmet, annak nincsen arra igénye, hogy becsültessék, – monda ő. – A ki ok nélkül sért, annak nincsen igénye, hogy sérelme számba vétessék – mondám én.

– A ki ütés által van meggyalázva, annak nem szabad a meggyalázás indokait keresni – monda ő. – A parlamenti vita szabadságát nem béníthatjuk meg azzal, hogy szerepet adjunk az előítéleteknek, – mondám én.

A ki nem akarja a társas élet szabályait elfogadni, az költözzék az erdőbe. A ki nyers erővel akarja a véleménykülönbséget eldönteni, annak kalitban a helye, akár mint vadállatnak az állatkertben, akár mint dühöncnek a tébolydában – viszonzám én.

Elvégre is – monda ő – ily esetben a nagy filozófia nem egyéb, mint a gyávaságnak tudományos rendszerbe való burkolása. Elvégre is – felelém én – a magyar parlament egyhangú ítéletét nagyobb elégtételnek tartom, mint egy ingadozó kéz ostoba golyójának esélyeit s nagyobb bátorság szembeszállani egy évezredes előítélettel, mint kiállani egy ideges ember bizonytalanul célzó pisztyolyának.

Egy szó mint száz, Wahrmann csak így védelmezhetette meg társasági állását. Ez a törvény, melyet az ő kedvéért nem fognak megváltoztatni, monda Szalay azon határozottsággal, mely a vita végét szokta jelenteni.

Egy szó mint száz – viszonzám én – Wahrmann nem bizonyította magát bátornak akkor, mikor engedett az előítéletek pressiójának. A mit most teszen, azt bármely hadsereg minden tökfilkója meg tudja tenni – de hát próbálja meg ezek közül valamelyik, mondjon olyan beszédet, mint Wahrmann. A közélet terén mindenkitől csak annyit és csak azt szabad követelni, a mennyire és mire vállalkozott. Istóczynak programjában ép oly kevéssé volt benne, hogy ő a parlament épületében pofozkodni fog, mint a Wahrmannéban nem volt benne, hogy ő fel fog spékeln minden antisemitát.

XII. A TÓ PARTJÁN.

Váltig kapacitálom Szalay Imrét, hogy nevezzük: *Löllének*. Nem akar tágítani. Beszélek neki euphoniáról, beszélek az e magánhangzó megtorlódásáról – nem használ semmit. Igaz, hogy a nép Löllét mond, igaz, hogy maga Imre barátom is így szokta ezt mondani ... de azért, mégis Lelle a Lölle.

A nyájas olvasó azonban nagyon csalódik, ha azt hiszi, hogy mi már Lellén vagyunk. Előbb meg kell tennünk vagy hét mértföldnyi utat, hosszában a Balaton mellett.

Minő boldogság, sóhajt fel némely olvasó, a ki még ez ideig hiában vágyott a Balaton csudaszép tájképei után. – Minő tévedés – viszonzom én e sóhajtásra – azt hinni, hogy van boldogság e siralom völgyében. Minden órának meg van a maga végzetszerűsége; s a halhatatlan istenek úgy végezték, hogy ma mindenik fátum megkövetelje tőlem az ő illetőségét.

Magammal akartam hozni a Thaly Kálmán »Dunántúli Hadjáratát«, hogy charlatankodhassam történelmi ismereteimmel, és otthon felejtettem. Rostbeefet rendeltem ebédre s a pincér sertéskarmanádlit hozott. Végig írtam egy félív papírt szebbnél-szebb gondolatokkal az »Ellenzék« számára; a nyitott ablakon becsapott szél lesodorta asztalomról; szobatisztítóm haszontalan irka-firkának nézte, s így szép gondolataimnak nem a legszebb sors jutott. Egy szóval, azt kell hinnem, hogy álmomban jég-esőt láttam, a mi tudvalevőleg rosszat jelent; vagy mintha az estve pókra léptem volna, a mi persze még rosszabbat jelent.

Alig pillantottam meg Lepsénynél a Balatont, azonnal hullani kezdett az eső. Nem egy csendes meleg nyári eső, mely mellett vidám marad a természet s fényes a

láthatár, hanem egy utálatos, szeles, komor, hideg és ködös és sűrű és unalmas eső . . . örökgyalázatára az 1882-ik év június 15-ik napjának.

Hát nem boszantó ez? Hát nem szörnyűség az, a Balaton közvetlen közelében utazni hét mértföldet, s nem látni a Balatont! Remélem igazolva látja a nyájas olvasó az imént mondott drámai tételemet, hogy t. i. teljes boldogság nincsen a földön!

De a mit el tudtam vitatni az esőtől, a lokomotív sűrű füstjétől és a köd homályától, az valóban meglepett. Nem mondom róla, hogy »magyar tenger«, mert a mások által elkoptatott gondolatokat ép úgy nem szeretem használni, mint a mások által elkoptatott ruhát. Elég konkurrens van az ószernek nálam nélkül is: minnek vegyem én el a dr. Szász Béla úr költői kenyerét! Tehát nem mondom, hogy »magyar tenger«, hanem azt igenis mondom, hogy nagy tettekre éreztem volna magamat képesnek a végből, hogy bár félóra hosszat tisztán láthassam a tündéri képet.

Lehetetlen volt. Homályban maradt, mint egy legenda. Olykor a szél el-el kapdosta a ködöt s úgy tetszett, mintha egy távoli hegyláncolat fenséges kúpjai bontakoznának ki a lepel alól. Útitársamtól tudtam meg, hogy azok nem felhők, hanem a zalai hegyek. – Ha tiszta idő volna, most látnád *Füredet* – monda Imre barátom. Egy negyed óra múlva így szólt: most szemben van velünk *Tihany*. Később ezt: amott emelkednek Csobánc, Badacsony, Szigliget. És én semmit sem láthaték! Hát nem valószínű-e, hogy múlt estve csakugyan pókra léptem?

XIII. LELLÉN.

Képzelték olvasóim egy lankás dombtetőt; rajta egy □ alakú kényelmes lakházat oszlopsoros folyosóval és vastag falakkal abból az időből, midőn még ablakrostély és vasajtó képezte a políciát; a ház előtt virágos kertet orgona lúgossal, a domb oldalán és aljában gondosan művelt parkot; fenséges kilátást az ereszből a Balatonra és a zalai hegyekre; aztán gazdag pincét, jó kamrát, kedves gyermekeket, kedélyes »kisasszony«-t és vendégszerető házi gazdát. Mindéhez képzelték hatszáz hold somogy megyei földet, minden barázdájában értelmesen fölhasználva, negyven hold faj-szőlővel és hatvan hold természetes réttel; egy magyar gazdát, aki szakismerettel és ambícióval fekszik neki hivatásának s két kézre fogja a munkát: ha mindezt sikerült elképzelniök, szemük előtt lesz a lellei tuskulanum.

Komoly földrajzi megfigyeléseket, remélem, nem vár senki tőlem. Annyit tudok, hogy Lelle is, mint a glóbusznak minden más községe, az éjszaki szélesség s a keleti hosszúság valamelyik foka alatt fekszik. Azt is tudom, hogy szomszédságában van azon községeknek, melyekhez a somogy megyei Kupa mondkör fűződik.

Szegény Kupa vitéz, te történelmünk legelső szélső-baloldali magyarja! Megsebesültél a csatában, s kiomló véred drága csépjai fölött emelkedett *Csepel* (= csep-hely) község. Fájó sebeidet a vad üldözők miatt csak *Kötse* (= kötseb) falunál köthették be. Aztán tovább vittek híveid, s hol először nyitottad föl szemedet, *Szömes* lett a község neve. Pogány vitézid esdeklő szavára nem feleltél semmit, pedig *Szolát*-nál ugyancsak unszoltak, hogy »szólj hát.« Végre megnyitottad ajkaidat, s bujdosó híveid *Ószöd* községnél szájról-szájra adták, hogy »ő szolt.«

Mohos sírodban pihenj jó levente! Somogynak népe még mindig a te nyelveden beszél. Idegen népnek idegen szavát még most sem érti ő meg, s a magyar hazafiság szent büszkeségével nevezi magát Kupanemzetiségnek.

Ily gondolatokkal értünk a »Kishegy« lábához. Ha Erdélyben azt mondjuk »Czelna« vagy »Csombord« vagy »Tóhát« vagy »Vesszős«, mindenki tudni fogja, hogy miről van szó. Túl a Dunán épen így ismerik a »Kishegy« nevet. Híres a boráról s még híresebb lett Szalay Imre által, ki mintatelepét addig vizsgálgatta, kis laboratóriumában addig észlelődött s addig méregette az erjedés és lefejtés titkait, hogy ma már burgundiájával ő látja el az udvar asztalát.

Szőlője a »Kishegy« egyik völgyületének amphitheater-Talisan alakult párkányzatában fekszik. Délre, nyugotra, keletre, szőlő; az éjszaki oldalon fiatal fenyves; e félkör katlanában présház, gyümölcsös s néhány óriás rezgő nyárfá. A legalkalmasabb hely ökörsütésre. A minthogy itt is lett megtartva a híres löllei konferentia, ahol is azt fogták Hermann Ottóra, hogy csak egy hajszálon múlt, hogy ki nem kiáltotta a respublikát.

Míg Imre barátom a kertészszel vesződött, füvet kaszáltatott, rozsdát keresett a búzában, arankát égetett a lucernában, azalatt én kiloptam magamat a Balaton partjára s órákig előgyelegtem ott. E nagy tömeg víznél vonzóbb tárgyat nem ismerek. Egy cseppet sem csodálkozom a tengerészeti szenvedély fölött. A veszély közelsége párosul e szenvedélyben azzal a büszkeséggel, hogy néhány szál jól összeillesztett deszkával sikerülni fog e vad tömeget megzabolázni.

Vad tömegről beszélek, pedig a Balaton első megfigyelésem alkalmával oly csöndesen viselte magát, mint egy szép sima arcú halott, mely vala, Veszprém és Somogy megyék bércei között, tengerzöld szemfödél alatt, kiterítve fekszik. Nem volt egy loccsanása, nem volt

egy hulláma; vakítóan sima volt, úgy, hogy az ember majdnem azt mondhatná, hogy unalmasan sima volt.

Egy-egy halászmadár fénye villant meg fölötte; majd néhány bűvárkacsa merült benne alá; messze távolból meghallatszott egy halászcsonak evező csapása; ezenkívül minden oly csendes, oly nyugodt, hogy igézetétől alig-alig lehetett megszabadulni.

Élet, csupán a fényben, az üdeségben, s az egész tájkép szelíd bájában látszott lenni. A partról benyúló homokpadokon állva, még a komoly gémek is azt a benyomást tették, mintha nem eleven állatok volnának, hanem sorba állított őrszemek kőből kifaragva, hogy jelezzék a tófenék mélységét.

E partokon andalogva, semmi sem emlékeztet arra, hogy egy tó közelében vagyunk.

Mikor egy faluhoz közeledünk, már távolról észrevesszük a fákat, a tornyot, a füstöt. Az út színe megváltozik: emberrel, barmokkal kezdünk találkozni. A mező is más szint vált. Az örökös tengeri, búza, árpa, rozs földeket repce táblák s még közelebb a faluhoz, kender és len, krumpli és burgundirépa szalagok váltják föl. Így van ez a városokkal is. Figyelő utas mindig észreveszi, ha városhoz közeledik. A talaj kultúráján bizonyos luxus vehető észre, melyet csak városi polgár engedhet meg magának, de falusi ember, akinek *mestersége* a földművelés, ezt nem teheti. Drága kertelések, izléses tanyák, flasztervám, szemétvám, fogyasztási adó vám – a kaputos emberek bősége, az útszéli csavargók sokasága, imitt-amott egy-egy magas kémény, pálinkagőz és a sörházak gyaluforgács cégére, mindez elmaradhatatlan preludiuma egy városnak.

S miként a falunak, a városnak, épen úgy meg van az erdőnek, a tengernek, a folyamnak a maga partvidéki karaktere. És épen így meg van a tavaknak is.

A fű laposabbra nő és sötétebb szint vált. Innenonnan egy-egy apró snepf riad föl a kövér levélzet alól. Aztán jelentkezni kezd a zsuruló, később a macskaszék,

a sás és a nád. A talaj vizenyős és telve zombékkal. Az ember ijedve kapja föl a lábát egy-egy sík és nedves nádgyökérről, mintha kígyóra lépett volna. Békák és vízipókok lepik el a talajt s a levegőben, szilaj fordulatokkal fürdik üveges szárnyain a szitakötő. Bent a vízben hínár, békanyál, nymphéa, vérszipó, iszap és vízililiom, íme egy tó karaktere.

De a Balatonnak egyáltalában nincs meg e karaktere. Nincsen itt sem sás, sem lép, sem zombék; vizej tiszta, mint egy hegyi patak, s partja, minden növényzet nélkül, a legfinomabb apró homok, aminőt csak képzelhetünk. Martja a somogyi oldalon nincs, s fenékesése oly csekély, hogy pár száz ölnyire a parttól még mindig meglábolható.

Ki nem mondható varázsa van e parti andalgásoknak. Az emberi lélek összeolvad a természet csendességével, s nem tud elteni azzal a mysticismussal, melyet e tó végtelen tüköré nyújt, midőn a láthatáron a reáborult égboltozattal ölelkezik. Váljon mi történik ott, váljon mi van ott?

A halászdereglye mindinkább közeledik ama titokzatoság felé. Immár csak egy hosszúkás fekete pont, mintha egy néma holló szállna tovább a kékülő végtelenben. Lassan-lassan e kis pont is szürkül, csak alig látszik, mint egy régen elfeledett álom káprázata, darabig még küzdik a szemsugár s végre is elenyészik a kis pont a homályban, a rejtélyben, a semmiben.

Ennek a semminek a gondolata aztán nagyon elfáraszt. Élni, meghalni, örülni, szenvedni; mindez igen érthető; de hát mi az a semmi?

A pásztortűz szikrája, mely elhamvad a sötét éjszakában, a ködnek egy képlete, melyet foszlánynya tép a legkisebb szellő, a búbanat egy sóhajtása, mely félve száll el a magányos szűz imazsámolya fölött: mindez váljon semmi-e? De a szikrákkal városokat temetett el az Aetna; de az Óceán ködképleteknek a lecsapódása; de a sóhajból gyilok támad a Çorday Charlotte kezében!

Mi hát az a semmi? Ki találta fel e szót? Örült volt-e, ki lelkének borzalmaival keresztül száguldottá a mindenséget, vagy csendes kedélyű kontempláló ember volt, aki szintén ismerte a Margitsziget olajfáját, s szintén szakított róla egy kis ágat?!

XIV. FONYÓDON.

Ez a név sem a Bäumeckerben, sem a Brokhaus-féle konversations-lexiconban, sem a megosztrákosított Magyarország térképén nem lesz megtalálható. A katonai mappán talán, Somogy megye részletes térképén valószínűleg, a Balaton partján minden bizonnyal. Mi is megtaláltuk.

- Holnap gyerünk Fonyódra.
- Aztán mit csinálok én Fonyódon?
- Meglepjük a szép pesti menyecskét, a ki gyerekeivel együtt nyaralni ment oda a rákosmezei por elől.
- Hát a férjét hol hagyta?
- Azt is elhozta magával.
- Elég nagy podgyászszal utazik; hanem azért elmehetünk Fonyódra.

Az ilyen párbeszédnek következményei szoktak lenni, ha az ember a Szalay Imre társaságában van. Másnap reggel hámban állott a Czéda meg a Szürke s az István kocsis bajusszá olyan keményre volt pödörve, mint egy farmatring. Ha ez a bajusz szőke nem volna, merész versenyre kelhetne még az Orbán Balázs bajuszával is. Szerencsére azonban szőke.

Mindezt nem azért jegyeztem föl, hogy valamelyes baj essék az István bajuszának reputációján. Távolság van tőlem még árnyéka is a személyeskedésnek. Mindössze csak annyit akartam mondani, mint népissimei kuriózumot, hogy

a somogy megyei emberek bajuszzínében feltűnően uralkodik a szőkeség. Igaz, hogy a legtöbbször a szőme is kék, de a bajusza tejfőlös még a legfeketébb szeműnek is.

Egyéb ethnografikus tanulmányokkal nem szolgálhatok. »De strigis quia non sunt . . .« Népismertetést *nép* nélkül írni lehetetlen. Már pedig Sornogy megyének nincsen népe.

Vannak főurai sokan, van gentry-je kevés számban, van zsidója főlösen, van szorgalmas, takarékos és értelmes *polgársága*, de tulajdonképeni népe, értve ez alatt a földmivelő parasztságot, nincsen e vármegyének. Szűrben, gatyában, kék mandliban járnak az igaz; édes szülőföldje sok híres kanásznak, sok híres bojtárnak; életmódjuk, ' viselkedésük, ruházatuk, munkásságuk épen olyan, mint másutt a parasztnak – – hanem azért ők »*polgárok*«,.. így hívják önmagukat s így hivatnak mások által is.

Miért van ez így? – Ezt ugyan nem lehet megtudni, mert öreg kertész és nagybajuszos kocsis egyaránt azt felelték nekem, hogy: »megkövetem alásan a teéns urat, mivelhogy azt voltaképpen tudni nem lehet«.

E válaszszal más talán megelégedett volna. Én is megelégedtem vele. Épen így elégedtem meg a tavaly a »muzsuj« országában, midőn megtudtam, hogy a kalotaszegi nép a »falut« *hazá-nak* hívja. – Miért? – Hát miért zöld a fű? Vagy miért mosolyog br. Kemény Gábor? Ki tehet arról, hogy Magyarországnak olyan kereskedelmi minisztere van, a ki mosolyog, s ki tehet arról, hogy a nyelvformációknak annyi a titka, mint akár egy szép özvegynek – ha fiatal. Persze, ha idős, akkor még több van, mert az efféle dolog olyan, mint a délutáni árnyék: mindig nő.

„Fonyód sem nem falu, sem nem város; pusztának ép oly kevéssé mondható mint tanyának. Nincsen itt sem templom, se községháza, se körjegyző. Adóvégrehajtó – az azt hiszem hogy van. Valamikor réges-régen, mikor még Fonyód várának híres rablóvezére Magyar Bálint úr sem létezett, mikor még a Balaton része volt annak a

tengernek, mely az Alföldön halcsont maradványokat s a Hargitában a szörnyű ichtiosaurus ásatagait hagyta hátra; tehát a történelem azon korszakában, melynek krónikáját nem a csuhás barátok levéltárában, hanem a geológiai formációkban keressük: a badacsonyi kráterben megszorult a lávatömeg, s a dühös vulkán neki rontott egy egérlyuknak, végig szaladt a Balaton alatt s az innenső part síkságából, egy erős rázkódás után kiemelt több száz lábnyi magasra egy sziklatömeget. Olyanforma munka volt ez, mint mikor levegő szorul a vízbe, s aztán hólyagot fú a felszínre. Ez a nagy masinának amolyan biztosító szelepe lehetett.

E vulkánikus származáshoz immár egészen hűtlen lett a fonyódi hegykúp. Badacsony megőrizte vad és kihívó tekintetét és lávaköveit. De Fonyód olyan szelíd, mint egy vízi tündér. Magas fejét csendes erdő hullámzatos fűtökben borítja; kő szíve fölött tűzbor terem; testét nemes egyszerűséggel fűdi a diófák, a cseresznyések, az alma és körtefák, a berekenye és szelidgesztenyések nagy sokasága. Lábaik nem minden kacérság nélkül fűrészt a Balaton habjaiban.

E gyümölcsösök közül költői rendetlenségben villognak ki a fehér házikók mint a nagy fű közül a kis szent János bogár villánya. – Minő béke ez! kiálték föl, midőn végig néztem a hegyoldalon. Az egész egy kert, melyet pár száz család lakik. Összes kereseti forrásuk gyümölcs és bor.

A telkek nincsenek külön kerítéssel elválasztva. Itt egy hárs, amott egy öreg diófa, tovább egy mandulafa: ezek képezik a mesgyét. Kertelésre nincsen szükség; nincsenek érdekösszeütközések, mert nincsenek külön érdekek. Az embereket megszállja a természet szelidsége, miként az apostolokat megszállta a galamb.

A csendnek ezt a meglepő nyugalmát nem éreztem soha, sehol. A láthatáron olykor feltűnik egy vitorlás, távoli legelőkön meg-megcsillan a juhászbojtár tüze; e

hegy alatt végig liheg egy-egy vonat az ő egyhangú dübörgésével: mindössze is ennyi a fonyódi esemény.

Lehet képzelni, hogy minő lótást-futást, ámulást idézett elő megérkezésünk. Mintha csak hangyabolyt zavar- tak volna meg pajkos gyermekek. S mi valóban pajkosak voltunk. Csak akkor láttam, hogy minő kíméletlenség volt – üzenet nélkül – meglepni egy ide rejtőzködött fővárosi asszonyt, kinek, a gazdag piachoz szokott konyhájában nincsen és nem is lehet meg a falusi konyha találékonysága.

Ilyen helyen vendégségbe menni, annyi, mint inváziót rögtönözni. Igazán röstellem a dolgot. Egy ilyen gránát-fekete szemű asszony nyal nem jó tréfálkozni.

Eljön a zajból, a kényelemből, a fényből, hogy itt kötenyt öltön, pongyolában járjon, élvezze a szükséget, megmássza a hegyet, fürödjék a parti fecskék társaságában; hogy senkié se legyen, csak gyermekeié s szeretett férje legyen neki a »mindenki«: és mi egész durvasággal megrohanjuk az eldugott fészket, sárra kényszerítjük a szegény asszonyt, hogy jusson eszébe a veteménypiac, a hentesbolt, a fűszerárus és a cukrász!

Meg vagyok győződve, hogy soha egy hatalmasság sem sértette meg jobban a »non in conventio« elvét, mint mi, mikor fölzavartuk a kedves idylt ígérem ünnepélyesen, hogy soha sem teszem többé. Hanem az is bizonyos, hogy jól tettük, hogy megtettük. Azt az elbájoló zavart, midőn egy fővárosi asszony észreveszi, hogy a hal mellett sem mayonnaise, sem tartare sauce nincs; mikor eszébe jut, hogy délután nem lesz jeges kávé sem ostya, midőn a leveses tányért újra ki kell mosni, hogy rajta a rántott csirkét megehessük: mindezt látni, hallani kellett, hogy teljes mértékben méltányolhassa az ember.

A Berti távcsövével pompásan át lehet látni a badacsonyi kolnákhöz. Úgy be van az már villásítva, mint akár a budai svábhegy. Versbe való kép ez, melyre alkalmas dallamot csak Pán fuvolája teremthet. Részemről egy

cseppet sem csudálkozom Kisfaludyn. Ha itt lalnám, még Hymfynél is szerelmesebb volnék.

A badacsonyi nyaralók híven képviselik a magyar társadalom két korszakát.

A régi kolnák egyszerű jó, kemény házak arra hivatva, hogy álljanak ellent a zivatarnak és a csárdásnak. A mostaniak cifrára épült, kifestett, vékony dongájú sveici vil-lák könnyen rothadó falazattal.

Amazokra egy konservatív korszak előrelátása, jó módja, vendégszeretete nyomta bélyegét; emezekre egy lóto-futó korszak gyors változata, kirakatos szédelgése és önző elszigeteltsége.

Amott: minden a kedélynek; emitt: minden a szem-nek. Amaz egy iratos mező: illata van, virágja van, s jó széna válik belőle; emez egy szőnyegpartie: sárgított, megbarnított, megpirosított levélzettel – virág nélkül, illat nélkül, haszon nélkül.

Víg szüretelésnek, menyasszony táncának, azok vidám-ságának, kik mivel nekik nem volt, ingyen viselték a haza gondjait, mennyi tanújele, mennyi szép emléke! Tűz-től a kőfal, s végrehajtástól az egyszerűség védelmezték meg.

Minő más benyomásokat tesz a sveici architectura. Szűk, meredek lépcsők, recsegő háztető, cifrára fűrészelt fenyődeszkák. Az ember föl sem fér a lépcsőkön egy jó nagy tajtékipával. Egy jó kedvű kurjantásra talán össze is omlanék. Szobái kicsinyek, falazata erőtelen; kijutni nehéz; belejutni még nehezebb.

Amannál: vendég után csukták be az ajtót.

Emennél vendég előtt teszik ezt.

Ám a fonyódi a régi jó kolnákhöz tartozik.

XV.
»HULLÁMZÓ BALATON TETEJÉN».

Bogláron két dolog nem sikerült Szalay Imrének. A balatoni halászat – melyet kedvemért akart rögtönöztetni, és az öreg halászati bérlőnek megnévmagyarosítása. – Ha *Rozenberg* maradok, senki sem kételkedik abban, hogy magyar vagyok, mert már ötven év óta ismer a vidék, mint jó halászt; de ha *Rózsahegyi* leszek, akkor mindenki észreveszi, hogy zsidóval van dolga.

Imre megadta magát. A Rozenberg név semmit sem jelent egyebet, mint azt, hogy az öreget Rozenbergnek hívják; de a Rózsahegyi névnek már jelentősége van. A Virágvölgyi, Epervölgyi, Rózsavölgyi, Ligetvölgyi társaságában az ember mindig úgy érzi magát, mintha maszkos bálban volna. Mintha ennek a névnek csak annyi jelentősége volna, mint az álarcnak: le is lehet venni, föl is lehet tenni. Ha akarom német, ha akarom magyar. Csak *fordítás*, de nem *átalakulás*; csak *áthelyezés*, de nem: *átültetés*.

A ki komolyan veszi a magyarosítást, nevezze magát Zombornak, Medgyesnek, Etednek, Kedének, Kadácsnak, Kobátnak, Tordátnak, Küsmődnek és így tovább. Ezt majd a fiu, ha megtalál gondolkozni, nem tudja németre'fordítani.

Tehát részint a nagy szél miatt – mely lehetetlenné tette a hálóbontást – részint a zsidó magyarsága miatt nem sikerülvén, sem a halászat, sem a magyarizálás, haza kocsiztunk Löllére.

A megáradt szél élesen csapdosta arcunkhoz a tó finom homokját. Szólani csak úgy lehetett, ha a rohamból kilestünk egy-egy felvonásközt. Egy ilyen alkalmas percet véelve, szólásra nyíltak ajkaim.

De nem volt szerencsém, mert egy új szélroham jött,

s szájam úgy megtelt homokkal, mintha mandula-perecét rágtam volna szét.

Álhatatos beszédvágymam mégis győzött az elemek vad indulatán. Zsebkendőm borítva arcomra így szólék:

– Imre, miért nincsen neked egy yachtod?

– Igazi skribler kérdés, felelé Imre. Hát mire (nekem a yacht – bajnak? Hó! tartsam télen? Hová kössem ki, kikötő nélkül? Aztán hogy jut eszedbe neked épen most a yacht? mikor úgy háborog a tó, hogy a halak bordái is recsegnek belé.

– Szeretnék a Balatonon ide-oda mászkálni.

– Ebben a veszekedett orkánban?

– Miért ne? A tó felületét már úgy ismerem, mint a kezem írását. Szeretnék bele tekinteni a belsejébe is. Megvizsgálni, hogy mi bömböl benne oly elementáris erővel? mi festi oly haragossá hullámain? S aztán ki tudja, egy-egy hullámvölgy fenekén nem találkoznánk-e érdekes habléányokkal? Minő csábító tete a tete volna az! Mít ér nekem a tó tetejének örökfenségű nyugalma! Szeretnék bele nézni e szép csoda titkaiba. Tudod az ember mindig többre vágyik: a völgyből a hegyre, a hegyről a csúcsra s aztán tovább, a fellegek közé. A magasba, a mélybe, a titokzatosba.

– Ha olyan nagy kedved van, én nem rontom el; Bogláron sütkérezik a hercegnek egy yachtja, kormányosát jól ismerem; holnap szálljunk bele, s menjünk neki e háborgó világnak. Csakhogy én ne legyek az oka, ha aztán ott hagyjuk a fogunkat.

– Legalább nem lesz több fogfájásunk. De miféle hercegről beszélsz te?

– Hát a mi vörös hercegünkről, Odescalchy Arthur-ról. Nagy sportot űz ő ezzel a yachttal. Olybá veszi a Balatont, mint egy mosdótályai vizet.

Másnap hajóra szálltunk. Az orkán már egészen el volt csöndesülve, de a mozgásba hozott hullámok tajtékot hányva csak úgy tomboltak, mint tegnap. Úgy nézett ki az egész, mint egy haragvó vadállat.

Ah, minő öröm lesz neki indulni e végtelennek; hánycódni, mint a szárnyaszegett ember élete s aztán uralzkodni e vad tömeg fölött! Belekacagni e szilaj bömbölésbe s versenyre kelni a gyors röptű halászmadarakkal. Elmerülni a távoli láthatár ködös kék színébe, szemtül szembe látni a veszélyt, s fölmelegedni a napfény izzó, hevétől és érezni az állandó izgalom ingerét.

A teljesedő vágy egész gyönyörével foglaltam helyet a hajón; valahára megkapom magyarázatát a lélek azon kéj jenek, mely csatába viszi a hőst, tengerre dobja a hajóst, s oroszán vadászatra ösztönzi a férfit. Lélektani problémákat adok föl magamnak s midőn recsegni fognak hajónk bordái, és zúgó hullámok csapnak rajta át, megszámitandom érverésem gyorsaságát.

Imrének elbeszéltem, hogy minő kutatásnak akarom lelkemet alávetni.

– Szép és jó szándék – monda Imre féltréfásan – csak úgy ne járj, mint az amerikai orvos, aki az akasztás elméletéről akart kimerítő értekezést írni.

– Hogyan járt az az orvos?

– Hát biz az önmagán tett kísérletet, s kissé tovább maradt függve, mint amennyire egészsége megkívánta volna.

– Beteg lett?

– Nem, csak meghalt.

Az én Imre barátom – persze – jót nevetett a markába. Ez a skribler most már nem fog se élni, se halni. Kopaszkorában is eszébe jut a Balaton s három hétig nem álmodik egyébről, mint vízbefulladásról és akasztott emberekről. E közben letelepedett kormányosunk mellé, akit is Bárány Pálnak neveztek tisztességes nevén s elkérte tőle a kormányt, ő úgy szereti, ha a *gyeplő* az ő kezében van. Én pedig kissé távol tőle, leültem a yacht párkányára.

A kormányos jelt adott. Három jól táplált izomzatú somogyi gyerek neki ugrott az árboznak, mint valami mókusok a mogyorófának; perc alatt feloldozták

a kötelékeket, felhúzták a horgonyt, kifeszítették a vitorlákat – s azzal – hajrá! elhagytuk a partot.

Ezt a »hajrát« nem kell túlszigorú értelemben venni. Hajónk megindult ugyan, de olyan lassan mozgott, mint egy kiéhezett tekenős béka. A legkomolyabb szélcsend volt. A tó háborgott még a tegnapi orkántól, de a levegő úgy nem mozdult, mintha oda lett volna cövekelve a zalai bércek szikláihoz.

– Merre felé menjünk? – kérdezé Imre.

– A merre tetszik –, felelém én.

Utunknak nem volt határozott célja, s ha a hullámverések nem tolták volna vitorlásunkat mind bennebbennebb, talán még most is a boglári kikötőben üldögnénk.

A vitorlák sehogy sem akartak kifeszülni e szeletlen időben; mindegyre összeestek, mint valami üres hólyag, s én úgy képzelem egy darab idő óta, mintha az egész hajótest egy nagy madár volna, amelynek el vannak törve szárnyai. Aztán mintha ez a madár valami saját-szerű, soha sem érzett delejes meleget sugározna felém, melyről nem tudtam, hogy alkalmatlan-e vagy kellemetes.

Próbáltam egyébről gondolkozni, de mindig a madarat láttam.

A hajó orráról nagy három szigonyú horgony lógott alá. Milyen furcsa madár ez, hogy karmait a csőre hegyén tartja. Az árbocról pedig úgy vélekedtem, mintha az a nagy madár csőre volna, melyet állandóan fölfelé irányoz, hogy keresztül fúrja a kék eget.

Milyen picike lyukat fúrna ez a vékony csőr azon a nagy kék lepedőn! Valjon mit is látna az ember azon a lyukon túl? Váljon lefelé épen olyan nagy meszsiség van-e, mint fölfelé?

XVI.
IBRAHIM AGA LEVELE 1589-BŐL.

Az ember megnézi Füreden az új fenyőültetvényeket, megismerkedik Szekrényesy Kálmánal, a híres úszóval, ellátogat a Jókai üres villájába, eszik méregdrága fogast, összehasonlítja az Endrődi Sándor vitorlását az Endrődy Sándor költeményeivel – – s miután úgy találta, hogy mindkettőnek szárnyai vannak, s miután fölfedezte, hogy a füredi esplanade épen olyan unalmas, mint a világ többi fasora: így szól Szalay Imréhez:

– Nézzük meg I. András király sírját, bámuljunk meg egy Árpád-kori építményt, ismerkedjünk meg a sekrestye kincseivel, hallgassuk meg a viszhangot, szedjünk kecskekörmöket és olvassuk el Ibrahim aga levélét vitézlő Pisky István uramhoz.

Imrének vendége valék, ami nála annyit jelent, hogy minden bolondságra ráállott, amit szemem-szám kíván! Így lett elhatározva a tihanyi kolostor meglátogatása.

Aki Füredről Tihanyba akar jutni, annak – ha egyenes irányt választ, valamely hajószerszámot kell fölhasználni. Vagy gőzöst, vagy dereglyét, vagy vitorlást, vagy szandolint. Mi a *Márton* gazda vitorlását választottuk.

Márton gazdát azért tartom fölemlítésre méltó eseménynek, mert ő ezermester. Jókai regényhőst csinálna belőle; amolyan balatonvidéki »Tatrangi« Márton. Hajóját ő készítette sajátkezűleg; a vitorlát a felesége fontaszótte, az ácsmunkát maga végezte, a kötélzetet ő verte, s az iszkápakat ő kovácsolta.

A Márton gazda szerszáma két dologra különösen alkalmas.

Először arra, hogy követ hordjon Zalából Somogyba; másodsor arra, hogy homokot hozzon Somogyból a

füredi parkösvényekre. Arra, hogy utasokat szállítson vele, sem Márton gazda nem gondolt soha, sem pedig len az utasok.

A legelső paszazsirek mi voltunk Imrével, s valószínűleg mi is leszünk az utolsók. Ámbár ki tudja – van a világon még olyan ember is, akit *Vadnay* Károlynak fog nevezni a bámész utókor áhítatos kegyelele.

Irodalmunk e dicső bajvívója ugyanis megemlékezett ezen kirándulásunkról.

Az eset úgy történt, hogy minket bizony egy kissé meghányt-vetett a vihar s a kaland – szerencsésen megjelent a lapokban.

Olyan ártatlanok voltunk Imrével együtt e »megjelenés«-ben, mint *Vadnay* a jó regényírásban. Hanem azért a »Fővárosi Lapok« jól reánk ütött, hogy miként merészelünk mi az ő újdondásának híre és engedelmével nélkül veszélyben lenni! Kétségkívül jogos fölháborodás egy újdondásztól.

Ezóta Imre barátomnak viszket a zsebe. Nagy öszszegü fogadást akar ajánlani, ha *Vadnay* kész lesz ugyan ezen hajón, fenékteher nélkül, szakadozott vitorlával, megrepedezett bordákkal, csepűmadzaggal lekötözött árboccal, egy Imre által választandó időben áthajókázni Füredről Tihanyba. Ha tehát az ajánlat megtétetik, *Vadnay* úr bizonyára tartani fogja a fogadást, s így ő lesz a harmadik utas ebben az árnyékvilágban, aki rábizza megunt életét a Márton gazda vitorlására.

Addig is, míg a Márton gazda hajóján végbement világtörténeti eseménynek, a *Vadnay* úr által scenírozandó második és utolsó felvonásához érniük: kiáltjuk el a tihanyi bérc tetején, hogy »Szalai Imre a zsidó sakterek kedvence!« A híres viszhang fáradtan verte vissza: »Szalay Imre a zsidó sakterek kedvence!«

Az eredménynyel meg voltam elégedve. Ezt a viszhangot jól betanította a tihanyi klérus; még a hazugságban is engedelmes.

Kiáltásommal nemcsak viszhangot csaltam ki a ko-

lostorból, hanem egy pár igen jóra való szerzetest is. Új »barát«-ainkat kézre vettük Imrével.

Neki a pincemester jutott, akinek valamikor elfagyaltta orrát a Balaton hidege. E körülmény mindig nagy malheur egy pincemesternél, mert okot szolgáltat a legalaptalanabb gyanúsításokra. No, hiszen lesz itt beszéd a filoxeráról, Kemény Gáborról, taninról, buquet-ról és dugványokról; lefejtésről, vizahólyagról és ajnschlagról.

Nincsen borzasztóbb találkozása a vadállatoknak, mint mikor két szakember összekerül. Előbb fölemésztik egymást, azután fölemésztik az időt s végre fölemésztik tárgyukat.

Nekem történetesen a könyvtárnok jutott. Így kerültem ki a fölemésztetés prózai halálát.

Mikor az ajtóhoz értünk, kétfelé vált a társaság. Ők lefelé mentek – a *pincébe*; mi fölfelé mentünk – a *könyvtárba*. Csak az ozsonnánál vettem észre, hogy az Imre *praxisa* többet ért az én *theoriámnál*.

– Thaly Kálmán beszélte nekem, hogy a könyvtárban őrzik a Pisky István levelét 1589-ből? szólék kíséremhez.

– Igen is kérem alásan, nálunk van a levél. Ibrahim basa írta Piski Istvánhoz.

– Nagyon lekötelezne, ha megmutatná.

A barát szíves volt, én kíváncsi voltam, s a hires levelet átolvastam egypárszor. Hej, de kutya idők lehetnek azok, mikor ezt a levelet szörnyű haragjában megírta a hatalmas török császár zászlós agája vitéz Pisky István uramnak, aki abban az időben Tihany várának kapitánya volt.

A levél Koppányban van keltezve, és a haragos török néhány udvariatlan kifejezésének elhagyásával ekként szól: (A címzést nem bírja meg a mai papiros; hej pedig sokat meg bír az Szép Helénától – Zola Emilig! Mint látni való lészen, a két vitéz összekoccanása egy

paripa miatt történt, s az alábbi levél válaszul szolgál egy Pisky István által írott provokatív levélre.)

»Tán azt hitted, hogy én Konstantinápolyba mentem tetőled való féltében. Azért bestye... fia nekem ilyen levelet írtál. De bestye! Ha az *jégen* nem lett, mert énnekem nem írtál és énnekem tudtomra nem volt, hogy jégen kell megvívni: de immár most értem, hogy mi akaratod.

Készen vagyok bestye... fi! Ezelőtt is kész voltam, de te nem voltál ember hozzá, hanem rász k... voltál! Azért ha holnap akarod, vagy holnapután akarod: én itt készen vagyok, valamikor te akarod.

Egy kosárba ketten megyünk be; sem tehozzád magyar vitézek ne mehessenek, sem én hozzám török vitézek ne jöhessenek. Mindaddig víjjunk, hogy egyik a másikat kivégzi a világból!

Te hamis, hitetlen eb! azt irod, hogy nem volt árpám, mivel tartanom azt a lovat, s azért oda adtam teneked. Tudod bestye eb, hogy az a ló nem enyém volt, hanem az szegény Kassafer Oda basa pénzen vette volt az ő maga feje váltságáért; úgy vitte teneked.

Immár ha az lovat nem szeretted, miért hogy ő magát meg nem tartottad, (t. i. Kassefer basát,) és a lovat hátra nem küldötted? Hazug, hitetlen fi! az én levelemben, ha az Chivak lova vagy, tehát én tőlem megvárd; ha pedig Chivak lova az én hitlevelemben nincsen: tehát én tőlem azt ne kérjed. Ha szintén benne volna is te keresztény eb, addig neked nem adnám, meddig veled meg nem vínnám.

Ez levél látván te hitetlen eb és rász bestye... fi, énnekem választót adj: mely órában és hói akarod, hogy megvíjjunk? Én is mindgyarást elmegek.

Isten velem! Költ Koppányban 1589-ben. Az te nem barátod.

IBRAHIM AGA,

az hatalmas török császár zászlós agája, Endrédben.”

Megtörtént-e a bajvívás, az okmányokból kitudni nem lehet. Annyi azonban bizonyos, hogy Pisky István uramnak nem eshetett valami nagy baja – (úgy látszik akkor is voltak *Hermann Ottó* által kvalifikálandó Kom-

játhy-féle pisztolyok!) mert, a későbbi évekről a könyvtár, Pisky István kapitánynak néhány gazdasági számadását is őrzi.

Az apátúr szívesen fogadta látogatásunkat. A sonka puha, a bor erős, a katakomba sötét s a szakács *fejkötős* volt.

VÉGE.

TARTALOM.

	Oldal
<i>Innen-onnan.</i>	
I. Tengeren	3
II. Taormina.....	7
III. A hegy	12
IV. Vendetta, Camorra, Mafia.....	16
V. Az éléskamra	22
VI. Tengerparton.....	26
VII. Virágos kertben.....	31
VIII. Hazafelé	35
<i>Délvidéken.</i>	
I. Elindulás	45
II. Menetközben	49
III. Velenczében	54
IV. Velenczétől Milánóig	58
V. Milánótól Nizzáig.....	63
VI. Monte Carlo	67
VII. Monaco	71
VIII. A Casino	76
IX. A játék.....	81
X. Epizódok.....	87
XI. Időtöltés.....	93
Galamblövészet	98
XII. Nizza	103
XIV. Lóverseny	108
XV. Patti.....	112
<i>Levelek.</i>	
I-VII.....	119

Hunyadmegyében.

Kóborlások.

I. Vasúton	159
II. Élőpatak	162
III. Brassó	167
IV. A kitartott	173
V. Predeal	177
VI. Sinaja	183
VII. Tusnád	190
VIII. A Csalmádtető	194
IX. A kráter gyomrában	198

Imitt–amott.

I. Előszóféle	205
II. A Dobrinon	209
III. Somkerék	212
IV. Dombhát	216
V. Rodna	218
VI. Valézsínuluj	221
VII. Az Ünökő	225
VIII. Felhők között	229
IX. Egyedül	235
X. A Margitszigeten	239
XI. Az indóháznál	243
XII. A tó partján	246
XIII. Lellén	248
XIV. Fonyódon	252
XV. Hullámzó Balaton tetején	257
XVI. Ibrahim aga levele 1589-ből	261